

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГАВУР ВІТАЛІЙ АНДРІЙОВИЧ

УДК 327.82:008](477:520)

ДИСЕРТАЦІЯ

**УКРАЇНА–ЯПОНІЯ: ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ВІДНОСИНИ
В КІН. ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.**

**Спеціальність – 032 Історія та археологія
Галузь знань – 03 Гуманітарні науки**

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Гавур В. А.

Науковий керівник: **Алексієвець Леся Миколаївна** – доктор історичних наук,
професор

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Гавур В. А. Україна–Японія: політичні та культурні відносини в кін. XX – поч. XXI ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – «Історія і археологія». – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2026.

Дисертаційну роботу присвячено аналізу політичних та культурних відносин між Україною та Японією впродовж кінця XX – початку XXI ст.

Мета дослідження – визначити та проаналізувати характерні особливості та тенденції розвитку українсько-японських відносин у сферах політики та культури впродовж 1991–2022 рр., означити здобутки та проблеми співробітництва, наявні та перспективні пріоритетні напрямки інтенсифікації двосторонніх зв'язків.

Актуальність обраної теми дослідження полягає у трансформації міжнародного середовища впродовж кінця XX – початку XXI ст., обумовленої зміною глобальної конфігурації сил, яка, своєю чергою, внесла корективи до глобальної системи безпеки та міжнародного ринку, а також породила як нові можливості, так і ризики. Така ситуація, своєю чергою, вказує на необхідність дослідження партнерських відносин України з іншими країнами (зокрема, із Японією), простеження та детального аналізу історичного процесу побудови партнерства, вивчення нереалізованих можливостей та потенційно перспективних напрямів, які здатні привести до реалізації інтересів усіх сторін співпраці. Не менш важливим є пошук спільних цінностей, а також дослідження історичних травм та формування на цій основі коректних висновків, які могли б суттєво посприяти порозумінню в двосторонньому діалозі України та Японії та поглибити їхнє партнерство.

Впродовж другої половини XX ст. зовнішня політика Японії була спрямована згідно з «доктриною Йошіди», яка передбачала ставку на економічний розвиток та забезпечення безпеки переважно з боку США. В

умовах Холодної війни цей підхід на практичному рівні себе виправдав. Після 1991 р., Японія залишила своїм пріоритетом альянс із США, але водночас намагалась віднайти нову модель зовнішньополітичного позиціонування, що підкреслювала б її сильні сторони, надавала нові перспективи в політичному діалозі, економіці та оборонній сфері, а також відповідала б очікуванням з боку міжнародної спільноти. Тож упродовж наступних десятиліть країна реалізувала трансформації в сфері безпеки та розширювала двосторонню та багатосторонню співпрацю в Індो-Тихоокеанському просторі та за його межами, збільшувала свою участь в різноманітних міжнародних організаціях та активно надавала гуманітарну допомогу багатьом країнам світу. Про цей процес свідчать і концепції, на кшталт «Дуга свободи та процвітання», «активне сприяння миру», стратегія «Вільного і відкритого Індо-Тихоокеанського регіону», а також стратегії національної безпеки та оборони.

На цьому тлі розвиток українсько-японських відносин, особливо після 2014 та 2022 років, є закономірним процесом. Японія, розширюючи свій глобальний вплив та роль у світовій політиці, шукає все більше партнерів для побудови конструктивного діалогу, взаємодії та реалізації спільних інтересів. Україна як молода держава теж потребує співпраці з надійними державами. Своєю чергою, ця двостороння взаємодія має й глобальні наслідки, сприяючи більшій інтеграції Європи та Індо-Тихоокеанського регіону, зв'язуючи їхні інтереси в питаннях економіки, безпеки, а також культурного та ціннісного взаєморозуміння. У цьому контексті Україна стає одним із містків між двома регіонами.

У перші два десятиліття українська історіографія була представлена невеликою кількістю публікацій, які б детально висвітлювали історичний процес українсько-японських політичних та культурних відносин. З 2014 року ця тенденція дещо змінилася. З 2022 р. тематика набула значно більшої популярності. Варто згадати таких авторів: О. Гетьманчук, М. Белесков, С. Пронь, О. Микал, С. Капранов, М. Кулінич, Т. Лахманюк, А. Моренчук, С. Корсунський, Ю. Костенко, Н. Бурейко, С. Віднянський, О. Несвіт, Н. Середюк,

А. Кліш, С. Прийдун, І. Скакальська, О. Каліщук, Т. Іванець, Н. Хома, О. Хоменко. Здебільшого всі ці дослідження стосувалися окремих напрямів двосторонньої співпраці. Частина з них стосувалася комплексного охоплення українсько-японського двостороннього діалогу (В. Удовік). Зважаючи на характер та масштаб змін упродовж кінця XX – початку XXI ст., обрана тематика дослідження потребує подальшого опрацювання та поглиблення розуміння політичних та культурних взаємовідносин України та Японії в означений історичний період.

У дослідженні розглянуті фактори, які здійснили вплив на зовнішньополітичне позиціонування Японії з 1945 р.: безпекові виклики, економічні та демографічні проблеми, технологічна конкуренція, участь в міжнародних організаціях, а також зміна балансу сил. Детально проаналізовано пріоритети зовнішньої політики Японії, викладені в таких оглядах і документах, як «Блакитна книга дипломатії», а також стратегії національної безпеки та оборони, стратегії кібербезпеки; досліджено зміни, впроваджені внаслідок переглядів трьох принципів передачі оборонного обладнання та технологій. Дисертаційне дослідження ілюструє процес поступової перебудови зовнішньої політики Японії: від просто економічно могутньої країни до країни, яка значно активніше залучена у світові справи та здобуває все більші оборонні можливості. При цьому, як і раніше, Японія ставить за мету мир у світі та верховенство права. Обґрунтована думка про те, що «доктрина Йошіди», в межах якої Японія досягла колосальних економічних здобутків та забезпечила мир і безпеку через альянс із США, поступово змінювалася прагматичнішим підходом із акцентом на дещо більше безпекове самопокладання. Найбільшим вираженням цього переходу стала концепція «активного сприяння миру», яку японські уряди реалізують із часу проголошення у 2013 р. У дослідженні доведено, що Японія після 1991 р. стала все більше залучатися до питань безпеки на регіональному та глобальному рівнях, поступово розбудовуючи мережу двосторонніх та багатосторонніх відносин. У дослідженні подано періодизацію українсько-японських відносин за означений період із

наступними етапами: 1991–2013 рр.; 2014–2021 рр.; від 2022 р. Висвітлено та доведено, що впродовж 1991–2013 рр. відносини між двома країнами розбудовувалися поступово, подекуди демонструючи моменти значної динаміки. Японія надавала суттєво більший обсяг допомоги, зокрема в рамках Офіційної допомоги розвитку. Найбільша увага Японії була прикута до Помаранчевої революції, яку її громадяни сприйняли позитивно. Також важливим вектором співпраці була проблема подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, а з 2011 р. — на японській АЕС «Фукусіма-1». В наступний історичний період двосторонні відносини пожвавилися, зважаючи на Євромайдан та російське вторгнення в Україну. Японія розглядала Україну як жертву неспровокованої агресії та порушення міжнародного права з боку російської сторони. У подальші роки Японія надала Україні гуманітарну, фінансову допомогу, не визнала окупації Криму, проте, реалізуючи власні стратегічні інтереси, намагалась вибудувати конструктивний діалог з РФ щодо повернення Північних територій. Великі успіхи були досягнуті на рівні політичного діалогу, що призвело до підписання Угоди про сприяння та захист інвестицій (2015 р.), а також угоди щодо консультацій з безпеки у форматі 2+2 (2018 р.). З моменту російського повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. відбулась найбільша інтенсифікація українсько-японського діалогу. Доведено, що в очах японських політиків та суспільства повномасштабний етап російсько-української війни бачиться як загроза самій Японії, що виражено в вразі Ф. Кішіди «Україна сьогодні може стати Східною Азією завтра». Таке сприйняття відобразилось в масштабній допомозі Україні з боку Японії економічними, гуманітарними та навіть оборонними (нелетальними) засобами. Також слід відзначити, що присутність української культури в Японії стала помітнішою, ніж до того.

Результати дослідження вказують на те, що розвиток українсько-японських відносин є дуже перспективним напрямом для зовнішньої політики обох держав. Зміни, що відбулися в двосторонній співпраці після 2011, 2014 та 2022 років, чітко свідчать про поглиблення двосторонньої співпраці в

політичному діалозі та культурі, які, своєю чергою, закладають фундамент для реалізації економічних та безпекових інтересів. Радше за все, найбільш перспективним напрямом буде співробітництво в гуманітарній сфері, зокрема проекти, пов'язані із повоєнною відбудовою України. Не менш важливою буде співпраця, пов'язана із оборонними технологіями, зокрема щодо кібербезпеки, безпілотних літальних апаратів, застосування штучного інтелекту.

Ключові слова: українсько-японські відносини, Україна, Японія, зовнішня політика, дипломатія, співпраця, співробітництво, міжнародні відносини, культурні відносини, культура, культурна дипломатія, безпека, національна безпека, Індо-Тихоокеанський регіон.

ANNOTATION

Havur, V. A. Ukraine–Japan: Political and Cultural Relations in the Late 20th – Early 21st Centuries. – Qualifying scientific work in manuscript form.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032 – “History and Archaeology.” – Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University. – Ternopil, 2026.

This dissertation is devoted to the analysis of political and cultural relations between Ukraine and Japan during the late 20th – early 21st centuries.

The aim of the study is to identify and analyze the characteristic features and trends in the development of Ukrainian-Japanese relations in the spheres of politics and culture during 1991–2022, to identify the achievements and challenges of cooperation, as well as current and prospective priority areas for intensifying bilateral ties.

The relevance of this research stems from the transformation of the international environment during the late 20th and early 21st centuries. This period, marked by a shift in the global balance of power, has reshaped global security and international markets while introducing both new opportunities and risks. Consequently, there is a clear need to analyze Ukraine's partnerships, particularly with Japan, by tracing the

historical development of these ties and identifying unrealized potential that could advance the interests of both nations. Furthermore, exploring shared values, historical traumas is essential for fostering mutual understanding and deepening the bilateral dialogue between Ukraine and Japan.

Throughout the second half of the 20th century, Japan's foreign policy was guided by the "Yoshida Doctrine," which prioritized economic development while relying on the United States for security. This approach demonstrated its efficacy during the Cold War era. Post-1991, while maintaining its alliance with the United States, Japan sought a new model of foreign policy to leverage its strengths across political, economic, and defense sectors and to meet global expectations. Consequently, Japan implemented significant security reforms, expanded cooperation within the Indo-Pacific and beyond, and increased its engagement in international organizations and humanitarian aid. This shift is encapsulated in concepts such as the "Arc of Freedom and Prosperity," "Proactive Contribution to Peace," and the "Free and Open Indo-Pacific" (FOIP) strategy, as well as updated national security and defense frameworks.

Against this backdrop, the evolution of Ukrainian-Japanese relations, especially following the milestones of 2014 and 2022, is a logical development. As Japan expands its global influence, it increasingly seeks partners to foster constructive dialogue and pursue shared interests. Ukraine, aiming to strengthen its international position, likewise requires cooperation with reliable partners. Furthermore, this bilateral engagement carries global significance, promoting deeper integration between Europe and the Indo-Pacific by aligning interests in economic, security, and socio-cultural spheres. In this framework, Ukraine is emerging as a vital bridge between the two regions.

During the first two decades of independence, Ukrainian historiography produced limited research on the historical development of Ukrainian-Japanese political and cultural ties. However, this trend gained momentum following 2014, and after 2022, the topic saw a significant surge in scholarly attention. Key contributions have been made by such researchers as O. Hetmanchuk, M. Bielekov, S. Pron, O.

Mykal, S. Kapranov, M. Kulinich, T. Lakhmaniuk, A. Morenchuk, S. Korsunsky, Y. Kostenko, N. Bureiko, S. Vidnyansky, O. Nesvit, N. Seredyuk, A. Klish, S. Pryidun, I. Skakalska, O. Kalishchuk, T. Ivanets, N. Khoma, and O. Khomenko. While most existing literature examines specific aspects of bilateral cooperation, few works—notably those by V. Udovik—offer a comprehensive overview of the Ukrainian-Japanese dialogue. Considering the profound shifts of the late 20th and early 21st centuries, there remains a pressing need for a deeper, more integrated analysis of the political and cultural relations between the two nations during this transformative period.

This study examines the factors influencing Japan's foreign policy since 1945, including security challenges, economic and demographic pressures, technological competition, and shifts in the global balance of power. It provides a detailed analysis of Japan's strategic priorities as articulated in the "Diplomatic Bluebook," as well as national security, defense, and cybersecurity strategies. Furthermore, it assesses the implications of the revised Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology. The dissertation illustrates Japan's gradual transformation from a primarily economic power into a proactive global actor with expanding defense capabilities. Importantly, Japan maintains its commitment to international peace and the rule of law. The study supports the view that the "Yoshida Doctrine" has evolved into a more pragmatic framework characterized by enhanced self-reliance in security. This transition is best exemplified by the concept of "Proactive Contribution to Peace," which has guided Japanese policy since 2013. The study demonstrates that, after 1991, Japan became increasingly involved in security issues at the regional and global levels, gradually expanding its network of bilateral and multilateral relations. The study presents a periodization of Ukrainian-Japanese relations for the specified period, divided into the following stages: 1991–2013; 2014–2021; and from 2022 onward. It is highlighted and demonstrated that during 1991–2013, relations between the two countries developed gradually, rarely showing significant dynamics. Japan provided a significantly larger volume of assistance, particularly within the framework of Official Development Assistance. Japan's primary focus was on the

Orange Revolution, which its citizens viewed positively. Another key area of cooperation was addressing the aftermath of the Chernobyl nuclear disaster, and, starting in 2011, the accident at Japan's Fukushima Daiichi Nuclear Power Plant. In the subsequent historical period, bilateral relations were revitalized in light of the Euromaidan and the Russian invasion of Ukraine. Japan viewed Ukraine as a victim of unprovoked aggression and violations of international law by the Russian side. In subsequent years, Japan provided Ukraine with humanitarian and financial aid while maintaining a policy of non-recognition regarding the occupation of Crimea. Concurrently, Japan pursued its strategic interests by seeking constructive dialogue with Russia over the Northern Territories dispute. Notable progress in bilateral ties included the 2015 Agreement on the Promotion and Protection of Investments and the 2018 initiation of security consultations in the "2+2" format (Foreign and Defense Ministers). Since the full-scale invasion on February 24, 2022, Ukrainian-Japanese dialogue has reached an unprecedented level of intensity. As demonstrated in this study, Japanese leadership and society perceive the war as a direct threat to regional stability, encapsulated in Prime Minister Fumio Kishida's warning: "Ukraine today could be East Asia tomorrow." This shift is manifest in Japan's substantial support for Ukraine, spanning economic, humanitarian, and non-lethal military assistance. Furthermore, the visibility of Ukrainian culture in Japan has significantly expanded than before.

The findings of this study indicate that Ukrainian-Japanese relations represent a highly promising dimension of both nations' foreign policies. The transformations observed since 2011, 2014, and 2022 demonstrate a profound deepening of bilateral cooperation in political dialogue and culture. This development provides a robust foundation for advancing shared economic and security objectives. Cooperation in the humanitarian sphere, particularly regarding Ukraine's post-war reconstruction, is anticipated to be a primary focus. Furthermore, strategic collaboration in defense technologies – specifically cybersecurity, unmanned aerial vehicles (UAVs), and artificial intelligence integration – will be of paramount importance for the future partnership.

Keywords: Ukrainian-Japanese relations, Ukraine, Japan, foreign policy, diplomacy, cooperation, partnership, international relations, cultural relations, culture, cultural diplomacy, security, national security, Indo-Pacific.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані наукові результати дисертації

1. Гавур В. А. Інтенсифікація українсько-японських відносин у сфері ядерної безпеки після аварії на атомній електростанції Фукусіма-1. Сучасні дослідження з німецької історії. 2022. № 48. С. 119-25. DOI: <https://doi.org/10.15421/312021-2212>. URL: <https://msggh-journal.com/index.php/journal/article/view/57> (Наукове фахове видання категорії Б);

2. Гавур В. А. Поворот у японсько-російських відносинах у 2022 р.: причини та наслідки. Південний архів (історичні науки). 2023. № 41. С. 22–32. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-41-3>. URL: <https://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/73> (Наукове фахове видання категорії Б);

3. Алексієвець Л. М., Гавур В. А. Міжнародний контекст підтримки Японією України у 2022 р. Східний світ. 2023. № 3 (120). С. 77–90. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2023.03.077>. URL: <https://oriental-world.org.ua/index.php/journal/article/view/682> (Наукове фахове видання категорії А);

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Гавур В. А. Допомога Японії прийнятим українським біженцям в умовах російсько-української війни. Global Issues and Decisions: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Congress, April 10-11, 2023. D.: 2023. pp. 32-33. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/04/Congress-Proceedings-April-10-11-2023.pdf>;

5. Гавур В. А. Допомога Японії Україні за умов повномасштабного вторгнення РФ як вияв солідарності. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 травня 2023 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В.

Гнатюка. Т.: ФОП Осадца Ю. В. 2023. С. 142–145. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30026/1/Zb_Tsinnisni_orienturu.pdf;

6. Гавур В. А. Проблема безпеки України в міжнародному контексті за умов російсько-української війни. Об'єднані в Європі: Україна, Польща, Чехія. Матеріали міжнародного науково-практичного саміту. Вроцлав: 2024. С. 79-82. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/konference/zbirnyk_United_Europe.pdf;

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	23
1.1. Стан наукової розробки теми.....	23
1.2. Джерельна база.....	30
1.3. Методологія дослідження.....	35
РОЗДІЛ 2. ЯПОНІЯ: ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ЦІЛІ.....	53
2.1. Трансформація дипломатичних цілей, пріоритетів та міжнародне позиціонування Японії.....	53
2.2. Еволюція безпекової політики (сер. XX – поч. XXI ст.).....	75
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНА – ЯПОНІЯ: ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН (1991 – 2022).....	111
3.1. Становлення двостороннього політичного діалогу (1991–2013).....	111
3.2. Політичні взаємовідносини впродовж 2014–2021 рр.....	136
3.3. Характер двосторонніх відносин на тлі повномасштабного вторгнення РФ в Україну (2022).....	173
РОЗДІЛ 4. УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ ВІД ЗАРОДЖЕННЯ ДО 2022 Р.....	255
4.1. Українсько-японські культурні відносини до 1991 р.: короткий екскур.....	255
4.2. Культурні взаємовідносини впродовж 1991–2022 рр.....	261
ВИСНОВКИ.....	287
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	293

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АЕС – атомна електростанція

АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії

АТЕС – Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво

АТР – Азійсько-Тихоокеанський регіон

ГУАМ – Організація за демократію та економічний розвиток Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова

ЄС – Європейський союз

ІТР – Індो-Тихоокеанський регіон

КНДР – Корейська народна демократична республіка

КНР – Китайська народна республіка

КПІ – Київський політехнічний інститут ім. В. Кураса

МЗС – Міністерство закордонних справ

НАТО – Північно-Атлантичний альянс

ОДР (ODA) – Офіційна допомога розвитку

ООН – Організація об'єднаних націй

РБ ООН – Рада безпеки ООН

РФ – Російська федерація

СОТ – Світова організація торгівлі

США – Сполучені Штати Америки

ЧАЕС – Чорнобильська атомна електростанція

FOIP – стратегія «Вільний і відкритий Індо-Тихоокеанський регіон» («Free and Open Indo-Pacific»)

G20 – неофіційний форум «Великої двадцятки» країн

G7 – неофіційний форум «Великої сімки» країн

QUAD – Чотирьохсторонній діалог з безпеки (у складі США, Японії, Австралії та Індії)

TICAD – Токійська міжнародна конференція з розвитку Африки (Tokyo International Conference of African Development)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Світ після Другої світової війни докорінно змінився, в ньому запанував порівняно стабільний мир, підтримуваний страхом домінуючих світових сил перед наслідками розв'язання нової великої війни, у якій масово могла бути задіяна ядерна зброя. Криваві конфлікти відбувались, часто з ідеологічним підтекстом, заданим Холодною війною, – але в менших за попередні дві світові війни масштабах. З 1991 р., у зв'язку із розпадом Радянського Союзу, багатьом сучасникам здавалось, що, можливо, мир та свобода нарешті запанують у світі. Впевненості додавало й те, що США, єдина існуюча наддержава, ратувала за поширення цих цінностей в глобальних масштабах. Але нові безжалісні зіткнення, на кшталт війн на Балканах, досить швидко розвіяли подібні ідеалістичні сподівання. А вже в XXI ст. самі США відчули значно більшу конкуренцію на фоні зміцнення та посилення РФ та КНР, що прагнули переглянути своє місце та роль в міжнародній системі. Конфлікти в Сирії, Лівії, Афганістані, російська агресія проти України, напруженість в Південнокитайському та Східнокитайському морях, ядерний шантаж КНДР, ядерна програма Ірану, глобальна кібервійна та інші подібного роду процеси відображають ускладнення світу та дестабілізацію, здавалося б, усталеного світового порядку, «розхитаний світ», за влучним виразом Р. Хааса. До нових можливостей, породжених глобалізацією, додалися ризики, реалізація яких здатна впливати на глобальному масштабі. Міжнародний контекст ставить перед країнами світу виклики, подекуди – не лише стабільності й розвитку, але й екзистенційного характеру, як у випадку з Україною.

З огляду на вище сказане, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена наступними чинниками:

1. В умовах міжнародної нестабільності між країнами цілком раціонально вибудовувати та посилювати співпрацю на різних рівнях, в тому числі й на

двосторонньому, аби знайти нові можливості для розвитку та зберегти більшу автономію у вибудовуванні та реалізації власної зовнішньої політики. Тож дослідження досвіду українсько-японських відносин у сфері політики й культури дозволить переглянути уже реалізовані ініціативи, здобутки та недоліки й провали (аби їх більше не допускати), а також зафіксувати невикористані можливості співпраці у сферах дипломатії, торгівлі та інвестицій, туризму, науково-технічних і культурних обмінів тощо, що потенційно можуть бути вигідними для обох сторін.

2. Україна та Японія знаходяться одне від одного на відстані більше 8 тис км., що фактично унеможлиблює тісну регіональну співпрацю, але й створює дуже сприятливі умови. Серед них – відсутність історичних суперечок і внутрішньорегіональної конкуренції. Тож це в значній мірі сприяє збереженню та розвитку відносин, позбавлених конфліктності та гостроти.

3. Обидві країни відстоюють подібні цінності, зокрема: миру, цінності міжнародного права, демократії, прав людини, ринкової економіки. Це робить Україну та Японію природними союзниками, які краще розуміють одне одного та можуть відстоювати перелічені цінності єдиним фронтом, тим самим здійснюючи вплив на міжнародну спільноту і здобуваючи собі більше країн-союзників.

4. Україна та Японія мають подібний травматичний досвід. По-перше, це стосується ядерних катастроф. Так, в 1986 р. в Україні сталася аварія на Чорнобильській АЕС, наслідки якої в українському суспільстві присутні й донині. Японія пережила в кінці війни атомне бомбардування, а в 2011 р. сталася аварія на АЕС «Фукусіма-1». У напрямку ядерної безпеки обидві країни продовжують активно співпрацювати. По-друге, території України (Кримський півострів і території Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей) та Японії (Північні території чи Південні Курили) незаконно анексовані Російською Федерацією. На додачу, 24 лютого 2022 р. РФ розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Обидві країни не визнають російського суверенітету над означеними землями, та ставлять за мету їх

повернути. На додачу, Японія активно надає Україні різноманітну підтримку у боротьбі проти РФ. До того ж, в майбутньому для України може бути актуальним повоєнний досвід відбудови Японії.

5. Детальніше вивчення досвіду зовнішньої політики Японії у політичній та культурній сфері, зокрема, культурній дипломатії, надасть українським дослідникам та державним діячам більшого розуміння того, як позиціонує себе ця країна, на чому вона робить акценти та як досягає бажаних результатів на міжнародній арені. Такий досвід сам по собі цінний для достатньо молодій держави, яка поки що ще вчиться вести зовнішню політику та позиціонувати себе.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація написана відповідно до наукової проблематики кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Україна–Європа–Світ: цивілізаційні аспекти розвитку» (державний реєстраційний номер: 0120U101569), «Україна–Європа–Світ: історико-гуманітарний та безпековий вимір розвитку» (державний реєстраційний номер: 0125U003708).

Мета дисертаційного дослідження – визначити та проаналізувати характерні особливості та тенденції розвитку українсько-японських відносин у сферах політики та культури впродовж 1991–2022 рр., означити здобутки та проблеми співробітництва, наявні та перспективні пріоритетні напрямки інтенсифікації двосторонніх зв'язків.

Реалізація означуваної мети передбачає вирішення наступних поставлених **завдань**:

- проаналізувати стан вивчення проблеми та джерельну базу, теоретико-методологічні основи дослідження;
- висвітлити зовнішньополітичні пріоритети та міжнародне позиціонування Японії впродовж 1991–2022 рр., роблячи при цьому незначний екскурс у попередні десятиліття для простеження трансформації японської зовнішньої політики у довшій перспективі;

- висвітлити еволюцію безпекової політики Японії в середині XX – початку XXI ст.;
- проаналізувати поетапно та в хронологічному порядку розбудову українсько-японських відносин на рівні політичного діалогу на основі конкретних ініціатив співробітництва;
- розглянути та простежити розвиток та характер двосторонніх культурних відносин;
- виявити та означити тенденції розвитку двостороннього діалогу між Україною і Японією, перспективи та можливості їх розвитку й інтенсифікації.

Об’єктом дослідження є українсько-японські відносини впродовж 1991 – 2022 рр.

Предметом дослідження є характерні особливості, тенденції та перспективи розвитку українсько-японських відносин у політичному та культурному двосторонньому діалозі в означуваний період часу.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період протягом 1991 – 2022 рр. Нижня хронологічна межа (1991 р.) зумовлена фактичним розпадом держави Радянський Союз та появою на міжнародній арені незалежної України як суб’єкта міжнародних відносин. Верхня хронологічна межа (2022 р.) пояснюється новим етапом російсько-української війни, а саме – повномасштабним вторгненням військ РФ, яке зумовило значну інтенсифікацію українсько-японського діалогу, як і докорінно змінило зміст японсько-російських відносин. Також заради уточнень і повнішого відображення процесів, розглянутих в дисертації, деякі матеріали виходять за означувані хронологічні рамки.

Територіальні межі дослідження: територія Японії та України (на етапі незалежності останньої); увесь міжнародний простір (у випадках розгляду різноманітних багатосторонніх форматів співпраці, через процес функціонування яких відбувалась співпраця між Україною та Японією);

території колишньої Російської імперії, СРСР та Китаю (для висвітлення історичних екскурсів).

Методологічні основи дослідження. У процесі написання роботи були дотримані принципи об'єктивності та історизму, застосовувалися наступні методи: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукції, дедукція, узагальнення, конкретизація, порівняння); спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-хронологічний, компаративний, історико-системний). Також для дослідження українсько-японського політичного та культурного діалогу дотримано таких підходів, як: міждисциплінарний, плюралістичний, системний.

Наукова новизна роботи полягає в концептуально-хронологічному огляді українсько-японських відносин в сферах політичного діалогу та культури в означуваний період, обґрунтуванні узагальнень та теоретичних положень стосовно проблематики, які сприятимуть як повнішому та якіснішому дослідженню двостороннього діалогу між Україною та Японією у майбутньому, так і успішнішій реалізації двостороннього діалогу в практичній площині. Також новизною є введення до застосування раніше невикористаної або рідко використовуваної для вітчизняної історіографії джерельної бази, яка здатна допомогти висвітлити історію двостороннього діалогу та уточнити окремі його аспекти.

У дослідженні вперше:

- подано власну періодизацію українсько-японських політичних відносин 1991–2022 рр.;
- комплексно включено українсько-японські відносини в контексті російського повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.
- введенно нові для української історіографії історичні джерела інформації, зокрема повідомлення із соціальних мереж, поданих офіційними органами, на кшталт Посольства України в Японії, Посольства Японії в Україні тощо.

Набули подальшого розвитку:

- дослідження пріоритетів зовнішньої політики Японії, а також її міжнародного позиціонування;
- загальна характеристика і простеження українсько-японського діалогу;
- дослідження пріоритетних напрямків українсько-японської двосторонньої співпраці в політичній та культурній площинах.

Уточнено:

- роль та значення двостороннього культурного та політичного діалогу між Україною та Японією в контексті світових процесів, які мають місце в XXI ст.;
- досягнення українсько-японської співпраці у сферах ядерної безпеки, захисту навколишнього середовища, кібербезпеки та оборони, культурної взаємодії;
- досягнення україномовної та закордонної історіографії в аналізі наукового доробку із досліджуваної тематики.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів дослідження, яке базується на комплексі опрацьованих джерел та наукових досліджень, дає можливість оперувати реальними даними про напрями (зокрема пріоритетні) та тенденції просування українсько-японських відносин. Суто практична сторона полягає в тому, що результати проведеного дослідження дозволять науковцям, політичним експертам та державним діячам краще орієнтуватись у процесі українсько-японського співробітництва, його характері, особливостях, перспективах, можливостях та обмеженнях. Також результати дослідження можуть бути використані для написання підручників із історії української дипломатії, українсько-японських відносин, вітчизняної та японської історії, а також аналітичних матеріалів із тематики політичного діалогу та публічної дипломатії.

Апробація результатів дослідження була здійснена у формі посеместрових звітів на кафедрі всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, а також на низці конференцій, таких як: Міжнародний науково-

практичний інтернет-конгрес «Global Issues and Decisions», V Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід», Міжнародний науково-практичний саміт «Об'єднані в Європі: Україна, Польща, Чехія».

Публікації. Зміст проведеного дослідження відображено в 6 авторських публікаціях. Опубліковано три статті в фахових наукових виданнях, одна з яких – опублікована в фаховому виданні, що входить до науково-метричної бази Scopus. Три праці опубліковано у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура і зміст дослідження. Дисертаційна робота складається із анотації, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (520 найменувань). Повний обсяг роботи становить 353 сторінки, з них основного тексту – 204 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки теми

Тематика українсько-японських відносин є відносно новою для досліджень у сфері історії та міжнародних відносин. Це зумовлено очевидною причиною: Україна отримала незалежність лише в 1991 р. і почала розвивати двосторонні відносини із Японією з 1992 р. Тим не менш, на вітчизняному та міжнародному просторі можна спостерігати доволі чітку тенденцію, яка вказує на те, що цей напрям досліджень поступово стає популярнішим – відповідно до пожвавлення та актуалізації взаємин між обома державами. Повномасштабне вторгнення військ Російської федерації в Україну в лютому 2022 р. та підтримка останньої Японією спровокували значну увагу до української проблематики.

На даний момент існує певна кількість якісних досліджень українсько-японського діалогу. Література загального характеру охоплює науковий доробок, у якому автори намагались комплексно висвітлити зміст українсько-японського діалогу. Ці праці почасти охоплюють контекст, значно ширший за безпосередню співпрацю між Україною та Японією, або дотичні до цієї тематики, а також до тематики Японії. Важлива з розуміння історичної перспективи є праця І. Світа «Українсько-японські взаємини 1903–1945: Історичний огляд і спостереження». У ній автор висвітлює величезну кількість фактів стосовно контактів між українцями та японцями, починаючи ще з XIX ст. Багато уваги приділено не лише політичним аспектам, але й культурному життю українців на Далекому Сході. Книга цінна тим, що її автор був сучасником, а часто – й свідком більшості подій, які описуються в праці.

Знаковою є кандидатська дисертація В. Удовік «Японсько-українські відносини (1991-2016 рр.)». У ній дослідниці вдалося детально охарактеризувати зовнішньополітичні концепції, стратегії, ініціативи, цілі та пріоритети Японії, починаючи від періоду після завершення Другої світової

війни. Наявний цілий підрозділ, у якому характеризується вектор японської зовнішньої політики на співпрацю із країнами пострадянського простору (що додає висвітленню проблематики більшої контекстуальності). Особливо детальним був розбір взаємин Японії з її ключовими партнерами, а також поступовий відхід Токіо від абсолютно пацифістської спрямованості в його безпековій політиці. Були комплексно проаналізовані взаємини України та Японії на політико-правовому, економічному, культурно-гуманітарному, науково-технічному напрямках. Багато уваги акцентовано висвітленню співпраці в сфері ядерної безпеки та ролі зовнішньополітичної стратегії «Дуга свободи і процвітання» в українсько-японських відносинах, включені різносторонні оцінки вітчизняних та закордонних експертів. Попри заявлені хронологічні рамки, В. Удовік також торкається історичного контексту українсько-японських відносин. У написанні роботи автор посилалася на значну кількість джерел та літератури наукового характеру (в т. ч. японською мовою) [1]. До слова, в науковому доробку В. Удовік важливими є роботи, присвячені розвитку культурної дипломатії та питань безпеки в українсько-японських відносинах, діалогу щодо ядерної безпеки [2; 3; 4; 5; 6].

Важливо відзначити публікацію М. Белєскова «Аудит зовнішньої політики: Україна-Японія». В ній автор також вдається до комплексного висвітлення проблематики українсько-японських взаємовідносин. Робота цінна насамперед тим, що в ній, станом на 2016 р. (рік публікації), як і в роботі В. Удовік, чітко та детально висвітлені всі пріоритетні напрямки двостороннього діалогу між країнами, зокрема співпраці у сфері ядерної безпеки, в рамках формату ГУАМ–Японія, грантової та кредитної допомоги Україні, торгівлі та інвестицій тощо. Досить детально схарактеризовано двосторонню співпрацю в рамках Комітету із економічного співробітництва з Україною Японської федерації «Кейданрен», а також отримання Україною допомоги від Японії через ЛІСА (Японське агентство міжнародного співробітництва) [7].

Окремої уваги також заслуговує праця С. Корсунського «Як будувати відносини з країнами Азії. Економіка, дипломатія, культурні особливості». У

ній автор детально характеризує геополітичну обстановку, яка склалась на Далекому Сході в ХХІ ст. Розглядаються політичні та економічні альянси, які функціонують в означеному регіоні. Багато уваги присвячено висвітленню Японії, її зовнішньополітичних цілей, суперечок із регіональними сусідами, зокрема із КНР, КНДР та Південною Кореєю. Також характеризуються українсько-японські взаємини та їх перспективи. Окремою родзинкою роботи є пояснення особливостей, які необхідно враховувати, ведучи справи з японцями. Частково висвітлено практику посольства України в Японії у напрямі публічної дипломатії в соціальних мережах. Цінності цій роботі додає той факт, що С. Корсунський впродовж 2020 – 2024 рр. обіймав посаду Надзвичайного і Повноважного Посла України в Японії, тож із власного досвіду характеризує специфіку дипломатичних відносин із японською стороною [8].

З ціллю систематизувати історіографію, напрацьовану з історії міжнародних відносин Японії, а також українсько-японських відносин, варто поділити дослідження на дві групи: дослідження українських авторів; дослідження закордонних авторів.

Серед праць із тематики політичних взаємовідносин українського походження цінними є роботи колишнього Надзвичайного і Повноважного Посла України в Японії М. Кулініча. В статті «Україна-Японія: відносини глобального партнерства в умовах випробувань» дослідник аналізує характер політичного двостороннього діалогу, приділяє чимало уваги санкційній політиці Токіо щодо РФ у 2014 р., а також японській кредитній та грантовій допомозі Україні [9]. Стаття «Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія» актуалізує візит в 2011 р. президента В. Януковича до Японії та важливість Спільної заяви щодо українсько-японського глобального партнерства [10]. У роботі «Сонце в Україну йде з Далекого Сходу» Кулінич описує доцільність стратегії «Дуга свободи і процвітання» для японської зовнішньої політики, а також висвітлює роль України для японських проектів в цьому контексті, зокрема у таких напрямках, як диверсифікація джерел енергопостачання та транзит в торгівлі [11]. В

спільній статті з Ю. Ні «Офіційна допомога розвитку Уряду Японії як інструмент допомоги Україні» автор детально описує історію надання Японією Офіційної допомоги розвитку як післявоєнних військових репарацій, а опісля – політики донорства та елементу політики «м'якої сили»; чітко подана характеристика всіх видів допомоги Україні в рамках Офіційної допомоги розвитку (ОДР) [12].

Важливими є дослідження Т. Лахманюк, спрямовані на висвітлення політичного діалогу, економічних, культурних та спортивних відносин [13; 14; 15]. Зокрема, у праці «Співробітництво між Україною та Японією в політичному вимірі (1991–2011 рр.)» розкрито особливості політичного діалогу до 2011 р. [16]. Стаття «Основні тенденції торгівельно-економічної співпраці між Україною та Японією (1991–2011 рр.)» містить багато цінної інформації про політику японського кредитування українських інфраструктурних проєктів [17]. Т. Лахманюк чітко розставляє акценти стосовно проблем, які необхідно вирішити в українсько-японській співпраці, а також наявних для подальшого розвитку діалогу перспективних напрямів. Також важливою в цьому плані є стаття Ю. Костенка «Українсько-японські відносини сьогодні», у якій на основі значної кількості фактажу аналізується двостороннє співробітництво до 2004 р. [18].

Н. Бутирська проаналізувала зусилля Японії по розбудові та посиленню регіонального порядку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні на основі верховенства міжнародного права [19]. Н. Хома дослідила українсько-японські та японсько-російські відносини на тлі російсько-української війни [20; 21]. Вона, а також С. Прийдун та Т. Іванець в окремих роботах розглянули трансформації безпекової політики Японії в ході російсько-української війни [22; 23; 24; 25]. Дослідженню безпекового діалогу між Україною та Японією присвячена монографія А Моренчука та А. Моренчука-мол. [26].

Необхідно згадати й про статтю А. Гетьманчук «Партнерство, що сходить». У роботі дуже добре описано цінність для Японії принципу дотримання міжнародного права. Саме цим дослідниця й пояснює рішення

Токіо щодо реалізації санкційної політики відносно РФ у 2014 р. Частково (але чітко) висвітлено основні проблеми, з якими Японія стикається у двосторонніх відносинах із Російською Федерацією та Китайською Народною Республікою [27].

Тематика співпраці Японії в Азійсько-Тихоокеанському просторі також досліджувалася М. Нагорняком, І. Дужою, С. Пронем [28; 29; 30]. Роботи останніх двох торкалися взаємовідносин США та Японії. Дотичною до цього зрізу була й робота Т. Лахманюк з історії японсько-американських відносин [31]. Також Д. Пронь досліджував питання японсько-російського діалогу щодо Північних територій (Південних Курил) [32].

О. Шаров висвітлював українсько-японську економічну співпрацю, зокрема в рамках співпраці ГУАМ–Японія [33]. О. Сухобокова працювала над вивченням японської фінансової допомоги Україні в умовах російсько-української війни [34]. Дотичними до теми були дослідження Н. Середюк та А. Кудряченко [35; 36]. Проблему участі та ролі Японії в міжнародному розвитку висвітлив та дослідив О. Олійник. [37]. О. Несвіт простежує співпрацю Японії та України в питаннях ядерної безпеки стосовно аварії на АЕС «Фукусіма-1» [38]. В. Ціватий займався дослідженням публічної дипломатії Японії в умовах поліцентричного устрою ХХІ ст. [39].

Щодо досліджень у сфері культури та українсько-японських культурних відносин, варто відзначити наукові напрацювання С. Капранова. Так, робота «Становлення японознавства в Україні» хронологічно висвітлює події та факти (часто – маловідомі для широкого загалу), пов'язані з взаємним культурним ознайомленням українських та японських діячів, а також становленням японознавчих студій на території України [40]. В роботах «Про Україну японською мовою: маловідоме видання харбінських українців» та «Діяльність Товариства українських орієнталістів у Харбіні» вказані унікальні факти з культурного життя українців на Далекому Сході. Зокрема, наведено фактори, які могли вплинути на лояльне ставлення Японії до розвитку національних культур (в тому числі й – українців) в Маньчжурії [41, 42]. Про розвиток

української преси дослідник А. Попок детально пише у статті «Діяльність української преси на Далекому Сході» [43]. Докладніше про контакти, зокрема й культурні, між українською діаспорою та японцями В. Трощинський описує в книзі «Українці в світі» [44]. Популяризацію української тематики в японському культурному середовищі дослідив А. Кліш [45]. Дослідження питань японської ідентичності, досвіду модернізації висвітлені в роботах О. Каліщук, Д. Гусак та І. Скакальської [46, 47, 48, 49, 50]. Остання також торкалась українсько-японських культурних відносин на прикладі театрального турне трупи К. Кармелюка-Каменського до Японії в 1916 р. [51]. Праця О. Хоменко «Далекосхідна одісея Івана Світа» торкається культурного життя українців на Далекому Сході в першій половині ХХ ст., зокрема під японською владою в період 1932–1945 рр. [52].

Що ж до праць закордонних авторів, то тут слід відзначити статтю Ю. Коїке «Japan's Russian Dilemma» [53]. Автор розкриває проблематику російсько-української війни, яка розпочалася 2014 р., акцентуючи увагу (як і А. Гетьманчук) на необхідності суворого засудження акту порушення міжнародного права, яке здійснила РФ, незаконно анексувавши Крим, – аби не давати приводу в майбутньому відбутися подібному вже по відношенню до архіпелагу Сенкаку. Також автор влучно спрогнозувала японсько-російський діалог щодо Північних територій як завідомо безрезультатний. Тематики міжнародного права стосується й стаття М. Цуруоки «Why the War in Ukraine is not about Democracy versus Authoritarianism» [54]. Тут дослідник, торкаючись проблеми російсько-української війни, акцентує увагу на необхідності ставити на перше місце факт порушення РФ міжнародного права понад боротьбу між демократією та авторитаризмом. У ще одній статті, «Why Japan Is Getting Tough on Russia Now», Цуруока детально досліджує причини, які спонукали Японію підтримати Україну на фоні вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. [55].

У роботі Л. Обербаумера та А. Сакакі висвітлюється проблема рецесії українсько-російської війни японськими політичними аналітиками [56]. А. Мулган у статті «What Russia's Invasion of Ukraine Portends for Japan's Northern

Territories» описує складнощі ведення російсько-японського діалогу щодо Північних територій (Південних Курил), який, попри здійснені японською стороною поступки, не приніс Токіо бажаного результату, а в 2022 р. – взагалі припинився через дії РФ в Україні [57]. Проблематики Північних територій також стосується наукова розвідка А. Івашіти [58]. У статті Б. Еллемана, М. Ніколса, М. Оймета «A Historical Reevaluation of America's Role in the Kuril Islands Dispute» зі всіма деталями інтроспективно висвітлена проблема Північних територій, наявне детальне пояснення обставин виникнення суперечностей, які в основному сягають корінням часів Другої світової війни [59]. У своїх дослідженнях Ж. Б. Дюрозель та Г. Кіссінджер теж торкалися проблематики Японії [60; 61].

Виступи трупи К. Кармелюка-Каменського, а також культурно-громадську діяльність українців в Маньчжурії часів існування Маньчжоу-го описує в праці «Історія японсько-українських відносин (1915–1937 рр.)» японський дослідник Й. Окабе [62].

Отже, аналіз історіографії відповідно до обраної наукової проблематики засвідчив те, що вже мали місце роботи, які націлювались на достатньо комплексне та систематизоване вивчення. Однак помітно й те, що в більшості випадків дослідники намагаються окремо висвітлити один із аспектів українсько-японського двостороннього діалогу. Тож поставлена проблема є актуальною та потребує подальшого вивчення.

1.2. Джерельна база дослідження

Аби дослідити наукову проблематику, запропоновану в дисертаційному дослідженні, необхідно було залучити значну кількість джерел, які в комплексі допомогли б краще реалізувати поставлені мету та завдання. Також були необхідні додаткові джерела, які мали б допомогти відобразити міжнародний контекст, адже українсько-японські відносини не відбуваються у вакуумі, а вплетені в мережу двосторонньої та багатосторонньої взаємодії між різними країнами, альянсами та форматами співпраці.

Варто відзначити, що більшість джерельної бази становлять електронні джерела, які розміщуються в мережі Інтернет у відкритому доступі. Загалом же, список використаних джерел можна поділити на наступні превалюючі групи:

- документальні історичні джерела (угоди, звіти та заяви міжнародного характеру);
- усні джерела (інтерв'ю різноманітних фахівців);
- масові джерела (періодична преса, зокрема її вебсайти, а також вебсторінки в соціальних мережах тощо).

Перша група джерел представлена документами, які складають основу договірно-правової бази українсько-японських відносин, або ж містять задекларовані цілі та наміри. Всі представлені документи знаходяться у відкритому онлайн-доступі, та взяті із таких вебресурсів, як, до прикладу: Міністерство закордонних справ Японії, Офіційний вебпортал парламенту України, сайти Білого дому США, Ради Європейського Союзу, сайт формату співпраці ГУАМ та ін. [63; 64; 65; 66; 67]. Варто відзначити, що серед списку документів, які належать до першої групи джерел, є ті, що стосуються українсько-японських відносин як на безпосередньо двосторонньому рівні співпраці, так і на міжнародному багатосторонньому. Безпосередньо стосуються українсько-японського діалогу такі документи, як, наприклад: Угода між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво в галузі ліквідації ядерної зброї, що підлягає скороченню в Україні, і створенню Комітету зі співробітництва в цих цілях (1994); Угода між Україною та

Японією з питань правонаступництва обох держав стосовно договорів та угод, укладених Японією з колишнім СРСР (1995); Закон України Про ратифікацію Угоди про позику між Україною (що діє через Міністерство фінансів України) та Експортно-імпортним Банком Японії щодо надання незв'язаного кредиту в сумі, еквівалентній 150 млн. дол. США (1995); Спільна Заява про нове партнерство в XXI ст. між Японією та Україною (2005) [68, 69, 70, 71]. Вагомими документами в цьому списку є також: Кредитна угода для Проекту розвитку Державного міжнародного аеропорту «Бориспіль» між Японським банком міжнародного співробітництва та Кабінетом Міністрів України (2005); Спільна Заява про японсько-українське глобальне партнерство (2011); Угода між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях» (2012); Угода між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій (2015) [72; 73; 74; 75]. Важливими є й заяви та звіти зустрічей політичних представників України та Японії, які, зокрема, розміщені на сайті МЗС Японії.

Також варто враховувати наступні двосторонні домовленості, що стосуються культурної співпраці: Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання музичних інструментів Національній філармонії України (1999); Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання аудіообладнання Національному академічному драматичному театру імені І. Франка (2001); Угода (у формі обміну нотами) між Міністерством економіки України і Міністерством закордонних справ Японії про реалізацію проекту технічного співробітництва "Українсько-японський центр" (2005) [76; 77; 78]. Всі вони добре розкривають умови та межі, в яких передбачалася двостороння співпраця.

Поряд із цим, наявні також джерела, які додатково розширюють і контекстуалізують проблематику дослідження на глобальний простір (це

важливо з дуже очевидної причини – відносини між Україною та Японією не перебувають «у вакуумі»). Ця група джерел теж висвітлює українсько-японське співробітництво в рамках багатосторонніх форматів. Такими, наприклад, є: Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (від 1 липня 1968 року); Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (1994); Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС (1995) [79, 80, 81]. Ці три документи демонструють історичну перспективу в роботі багатьох країн світу в напрямках забезпечення реалізації ядерного нерозповсюдження та ядерної безпеки, в яку з 1990-х рр. включилась й Україна на правах де-юре і де-факто суб'єкта міжнародних відносин. Важливими є й спільні заяви представників формату співпраці ГУАМ–Японія, підготовлені після кожного саміту [82; 83; 84; 85]. Звіти щодо спільної діяльності в рамках Гуам–Японія теж присутні в джерельній базі дослідження [86; 87; 88]. Для висвітлення позицій стосовно російсько-української війни, виражених країнами в рамках різноманітних міжнародних форматів співпраці був залучений комплекс джерел, які включають договори, спільні заяви представників G20, АСЕАН [89; 90; 91; 92]. Важливим джерелом є заяви лідерів G7, які теж доповнюють дослідження [93; 94; 95; 96; 97]. Важливими є також документи, що стосуються еволюції зовнішньої та безпекової політики Японії та чітко відображають наміри керівництва держави, наприклад промови: Й. Шігери (1950), Т. Асо (2006), Ш. Абе (2013; 2014; 2016), Ф. Кішіди (2022) [98; 99; 100; 101; 102; 103]. Зокрема, це документація, пов'язана із стратегіями національної безпеки та оборони, Стратегія кібербезпеки [104; 105; 106]. Також варто відзначити щорічний звіт «Блакитна книга дипломатії», в якому уряд Токіо окреслює майбутні зовнішньополітичні цілі, а також здійснює огляд попередньо досягнутого та потенційних проблем [107; 108; 109; 110; 111; 112].

До другої групи джерел належать інтерв'ю, взяті у політичних діячів та експертів, що стосуються тематики дослідження. Зокрема, інтерв'ю

колишнього Посла Японії в Україні Ш. Сумі (2018) містить багато інформації про японську допомогу Україні, зокрема в напрямках пільгового кредитування великих проєктів, допомоги із розбудови демократичних інститутів і практик, розвитку системи екстреного мовлення, освітніх програм тощо [113]. В інтерв'ю японського дослідника Ю. Хосої (2019) порушено багато важливих тем, зокрема: напрямки зближення між Україною і Японією в подоланні подібних зовнішньополітичних проблем (як, наприклад, анексія територій кожної із країн Російською Федерацією), регіональні складнощі Японії у відносинах із КНР, РФ та КНДР, сучасні проблеми і труднощі, які виникли в політичному житті багатьох країн світу та загрожують міжнародному праву [114]. В інтерв'ю Т. Кураї висвітлено ставлення Японії до російської окупації Криму [115]. В діалозі з діючим послом Японії в Україні К. Мацуда (2022), висвітлено багато аспектів двосторонньої співпраці України та Японії, зміну ставлення та поінформованості японців стосовно українців з моменту 24 лютого 2022 р., зусилля, прикладені Японією для пошуків міжнародної підтримки України у її боротьбі проти агресії РФ [116].

Джерела з третьої групи також широко застосовувалися при написанні дисертації. Це було зумовлено тим, що в обігу перебувала величезна кількість важливої інформації, яку не охоплювали документальні джерела. Так, зокрема, використовувалися матеріали новинарного характеру на вебсайтах медійних брендів, зокрема: Kyodo News та Nikkei Asia. Серед інших закордонних медіапорталів варто відзначити Reuters, CNN. Деякі важливі новини розміщувались на вебсайтах МЗС Японії та України, що лише підвищувало ступінь довіри до поданої ними інформації. Також в якості джерел активно використовувалися повідомлення на сторінках із соціальних мереж (зокрема, Facebook), вебсторінки Посольства України в Японії, Посольства Японії в Україні, Посла України в Японії, вебсторінки українських громадських асоціацій в Японії. Особливо цінною описувана група джерел була при аналізі різноманітних ініціатив недержавного характеру на громадських засадах,

зокрема – волонтерської допомоги японців жителям України з часу повномасштабного вторгнення російських військ.

Отже, комплексне використання вищезазначених джерел дозволило повніше та якісніше дослідити тему. Вдалося краще проаналізувати процеси політичного, економічного, культурного характеру, які прямо чи опосередковано заторкували двосторонній політичний та культурний (на офіційному та приватному рівнях) діалог. Зокрема, було отримано необхідний фактаж для кращого аналізу початків українсько-японської співпраці на початку 1990-х рр., поступової її інтенсифікації в напрямках отримання українською стороною допомоги ОДР, співпраці по забезпеченню ядерної безпеки, взаємного зближення на тлі російської агресії (яке досягло абсолютно іншого рівня з 2022 р.) та поява безпекового вектору співробітництва, зокрема у форматі 2+2. Поряд зі здобутками, також вдалось виявити й проблемні сторони, які в майбутньому потребуватимуть доопрацювань з української сторони. У цьому плані дослідження безумовно становить цінність у науковому та практичному сенсах, надаючи інформацію, актуальну для сучасного стану міжнародних відносин з урахуванням проблем (не лише політичних) регіонального та глобального характеру.

1.3. Методологія дослідження

Приступаючи до дослідження історії міжнародних відносин, варто розуміти труднощі, які постають перед дослідником при написанні роботи. По-перше, це необхідність дотримуватись міждисциплінарного підходу, а отже – комплексно охоплювати палітру фактологічного матеріалу, що відноситься до предметів різних наукових напрямів і вчень. По-друге, це концептуальні вподобання, що закономірно породжують ризики провалитись в концептуальне упередження, і внаслідок цього не помічати фактів, які прямо чи опосередковано суперечать обраній схемі. По-третє, це суб'єктивні ідеологічні схильності чи афілійованість, що до певної міри будуть впливати на аналіз фактологічної бази та спотворювати узагальнення і висновки, і яких неможливо повністю уникнути – навіть за намагань дотримуватись суворої логіки чи інтерсуб'єктивного підходу до загальних оцінок. По-четверте, це когнітивні упередження (зокрема такі, як фундаментальна помилка атрибуції чи підтверджувальне упередження), від яких, ймовірно, повністю не застраховані навіть особи із практичним досвідом міжнародних відносин. По-п'яте – усвідомлення неможливості оперувати достатнім обсягом фактажу, який дозволив би розкрити всі причини та фактори, що формували певний контекст. З цього часто витікають проблеми із визначенням причини (а радше – ряду причин), які могли повпливати на дійових осіб в прийнятті того чи іншого рішення. Разом із цим – неможливість об'єктивного поділу причин на «важливіші» та «другорядні». По-шосте, це «ефект індічки» (термін запозичено із книги «Чорний лебідь» Н. Талеба), а саме – надмірне покладання на звичні результати та тенденції на основі минулого досвіду. По-сьоме – проблема визначення самих закономірностей (адже чим ширший ареал дослідження – тим складніше вірно визначити закономірності, не говорячи вже про часто їх нелінійну природу). По-восьме, це культурні бар'єри при вивченні та оцінюванні досвіду і рішень представників іншої культури чи навіть цивілізації. По-дев'яте, – відсутність можливостей проводити емпіричні дослідження (і розуміння того, що «мисленнєвий експеримент» може

піддаватись упередженням, неповноті інформації та неточностям, притаманним людському мисленню – адже не ґрунтується на реальних даних, отриманих шляхом повторюваних спостережень). І нарешті – обмежені можливості прогнозувати та висока ймовірність помилки в прогнозах. Враховуючи всі вище перелічені зауваги, дослідник може претендувати лише на наближення до об'єктивності, але при цьому не заперечує наявності самої істини в природі. Мова йде, радше, про сприйняття та оцінювання реальності.

Також важливим питанням є уточнення дефініцій. В дисертаційному дослідженні часто згадуються такі терміни, як: міжнародні відносини, зовнішня політика, політичні відносини, культурні відносини.

Чіткі визначення щодо перших двох термінів були запропоновані І. Єрмеєвою. Міжнародні відносини - сукупність «різноманітних зв'язків та взаємовідносин між державами, недержавними акторами на світовій арені». Зовнішня політика держави - це «продовження її внутрішньої політики, що поширюється на інші держави за допомогою спеціальних методів та засобів» [117, с. 8]. В контексті двосторонніх відносин, політичні відносини – це офіційна взаємодія між двома державами, які формально володіють суверенітетом. Такі відносини включають в себе взаємне визнання на рівні заснування дипломатичних представництв, політичний діалог та договірно-правову базу. Політичний діалог може стосуватись сфери економіки, культури, безпеки. Наприклад, результат прийняття рішення (закріпленого на договірно-правовій основі), яке стосується економічних відносин, є наслідком політичного діалогу та політичної волі. Культурні відносини – це взаємообмін та взаємовплив між обома країнами у різних культурних напрямках. Вони можуть включати в себе офіційну сторону (будучи елементом політичних відносин, або ж культурної дипломатії), або ж навіть приймати форму неофіційних (не керованих державами) контактів (зокрема, «народна дипломатія»).

Для повнішої реалізації мети та завдань дослідження був використаний відповідний методологічний інструментарій. Перш за все, варто відзначити дотримання принципу історизму, який передбачає розгляд конкретного історичного факту (події, явища чи процесу) в контекстуальних рамках, маючи на увазі, що такий факт мав низку причин, виник за певних обставин у конкретній точці часу й простору, та призвів до певних наслідків. І, безумовно, принцип історизму покладається на причинно-наслідкові ланцюжки (при цьому, як уже відзначалось в зауваженнях, завжди є необхідність критично підходити до такого поєднання, розуміючи ймовірність припуститись помилки в оцінюванні того чи іншого факту). Також важливим є принцип об'єктивності, який передбачає підхід до вивчення фактів із врахуванням їх різноманітності, специфіки (в тому числі й контекстуальних особливостей, а тому й ролі на системному рівні). Цей принцип передбачає можливість дослідника наблизитись до істини шляхом здійснення ретельного дослідження.

Охарактеризуємо та відзначимо роль обраних методів дослідження. Так, насамперед використовувались загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, конкретизація, порівняння. Вони застосовувались на всіх рівнях роботи з історичними джерелами: необхідно було виявити зв'язки між різноманітними фактами, виявити причини, та проаналізувати їх поєднання у відповідному контексті (як і сам їх вплив на творення цього контексту), зробити висновки з отриманих знань.

Щодо спеціально-історичних методів, то, в силу самої проблематики наріжним був історико-генетичний метод, функція якого полягала у поступовому розкритті виникнення, трансформацій (а також причин цих змін) досліджуваних явищ і процесів. Наприклад, таким чином розглядались початок і послідовний розвиток українсько-японських політичних та культурних відносин, зародження японсько-російського діалогу стосовно Північних територій і їх історичний розвиток через періоди узгодження та конфліктів тощо. Діахронний метод послідовно розкриває українсько-японські відносини в їх історичному розвитку та трансформаціях в різні етапи двостороннього

діалогу. Синхронний метод висвітлює окремі історичні процеси та явища в часовому обмеженому проміжку, передбачаючи отримання горизонтального зрізу цього явища/процесу. Активно застосовується історико-хронологічний метод: події всіх досліджуваних процесів розглядаються з хронологічною впорядкованістю. Ретроспективний метод передбачає аналіз конкретного історичного явища/процесу в минулому для розуміння та оцінки його еволюції і поточного стану. Компаративний метод дозволяє порівнювати або відрізки процесу на різних хронологічних етапах (наприклад, три розглянуті в дослідженні етапи українсько-японського політичного діалогу, чи два – культурного), або ж проводити компаративний аналіз подібних явищ в межах одного хронологічного періоду (наприклад, російські претензії на українські та японські території на сучасному етапі).

Важливим при проведенні дослідження був історико-системний метод. В даному випадку він передбачав наступні три фактори:

- Означені елементи системи: Україна, Японія, їх політичні (а інколи й громадські) інститути, задіяні у двосторонній діалог.
- Аналіз відносин між цими елементами: більший вплив одного із партнерів (асиметричні відносини) чи рівностороння співпраця, випадки непорозумінь та можливих загострень при порушенні умов однієї з сторін (як у випадку реалізації Україною коштів, отриманих по Кіотському протоколу).
- Детальний розгляд взаємодії із зовнішнім середовищем: розгляд українсько-японських політичних та культурних відносин в системі координат існуючого міжнародного права та посеред світу із наявними в ньому міжнародними явищами і процесами, серед інших держав-суб'єктів міжнародних відносин, а також в рамках міжнародних організацій і форматів.

Під час написання дисертації дослідник дотримувався наукових підходів, зокрема: міждисциплінарного (врахування наукових здобутків вчених із таких дисциплін, як історія, політологія, міжнародні відносини, міжнародне право,

економіка тощо); плюралістичного (передбачалась необхідність врахування аргументації, поданої різними дослідниками, аби на основі їх та власної думки вивести зважені узагальнення та висновки). Важливим є також системний підхід, який передбачає розгляд будь-якої події, явища чи процесу як набору елементів, що системно взаємопов'язані між собою. Йому притаманне розуміння зв'язків між елементами як таких, що породжують якісні характеристики для самої системи, а також неможливість повністю пояснити всю систему через аналіз лише окремих її елементів. Також елементи системи можуть взаємодіяти на різних рівнях. Сама система зазнає зовнішнього впливу від інших систем.

Список використаних джерел до Розділу 1

1. Удовік В. Японсько-українські відносини (1991-2016 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.02. О.: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2017. 276 с.
2. Удовік В. Культурна дипломатія як «комунікаційний міст» між Україною та Японією. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. XXI. С. 834–855.
3. Удовік В. Періодизація та характеристика міжнародних відносин України з Японією (1991-2016 рр.). *Записки історичного факультету* 27 (2016), с. 372-398.
4. Удовік В. Українсько-японське співробітництво у сфері ядерної безпеки: основні напрямки та підсумки 30-річної співпраці. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. З.: 2017. Вип. 47, С. 325-330.
5. Удовік. Українсько-японські міжлюдські контакти: історія та сьогодення. *Історична правда*. 31.05.2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/31/159585/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
6. Udovik V. The Ukraine-Japan security dialogue as an important contribution to international peace and security. *Journal of Inter-Regional Studies: Regional and Global Perspectives (JIRS)*. 2019. Т.: Organisation for Regional and Inter-regional Studies, Waseda University. Vol. 3. pp. 26 – 32.
7. Белєсков, М. Аудит зовнішньої політики: Україна—Японія. Київ, 2016. 52 с. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Audyt-zovnishnoyi-polityky_Ukr_YAponiya_ukr_inet.pdf (дата звернення: 5.09.2022).
8. Корсунський С. Як будувати відносини з країнами Азії. Економіка, дипломатія, культурні особливості. Х.: Віват, 2021. 288 с.
9. Кулініч М. А. Україна – Японія: відносини глобального партнерства в умовах випробувань. *Зовнішні справи*. Т. 24. Вип. 9. 2014, С. 32–34.

10. Кулінич М. Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія. *Зовнішні справи*. 2011. Т. 21. № 1. С. 6–10.
 11. Кулінич М. Сонце в Україну йде з Далекого Сходу. *Зовнішні справи*. Т. 19. № 8/9. 2009. С. 20-23.
 12. Кулінич М., Ні Ю. Офіційна допомога розвитку Уряду Японії як інструмент допомоги Україні. *Зовнішні справи*. Т. 24. 2014. №8. С. 18–21.
 13. Лахманюк, Т. Українсько-японські відносини на сучасному етапі (1991–2016 рр.). *Україна–Європа–Світ*. Т.: 2017. Вип. 19. С. 166–172.
 14. Лахманюк Т. Співробітництво між Україною та Японією в науково-технічному вимірі (1991–2011 рр.). *Україна–Європа–Світ = Ukraine–Europe–World: міжнародний збірник наукових праць. Сер. Історія, міжнародні відносини*. Т.: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 13. С. 171-175.
 15. Лахманюк, Т. Україна та Японія: культурне і спортивне співробітництво. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. Т.: 2015. Вип. 1, ч. 3. С. 193–196.
 16. Лахманюк Т. Співробітництво між Україною та Японією в політичному вимірі (1991–2011 рр.). *Україна–Європа–Світ = Ukraine–Europe–World : міжнародний збірник наукових праць. Сер. Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 12. С. 73–77.
 17. Лахманюк Т. Основні тенденції торгівельно-економічної співпраці між Україною та Японією (1991–2011 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія*. Т.: 2014, Вип. 1, ч. 1. С. 169–172.
 18. Костенко Ю. Українсько-японські відносини сьогодні. *Всесвіт*. 2004. № 11/12. С. 33-38.
- Бутирська Н. О. Роль Японії у збалансуванні китайського впливу на країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 88–97.

19. Хома Н. М., Ніколаєва М. І. Японо-російські відносини: зміни в умовах загострення безпекової ситуації 2022 року. *Політикус : наук. журнал*. 2022. № 6. С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-6.16>.
 20. Хома Н. Японсько-російсько-український трикутник: взаємовпливи в умовах висхідної агресії Росії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. № 47. С. 168–176. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.47.168-176>.
 21. Хома Н. Зміни в політиці безпеки та оборони Японії 2022–2023 рр: аналіз змісту та чинників. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 1 (15). С. 44–60. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-01-44-60>.
 22. Прийдун С. Російсько-українська війна як виклик безпеці Японії. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. Вип. 17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19447304>.
 23. Іванець, Т. М. Російське військове вторгнення в Україну як фактор еволюції японської безпекової стратегії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. *Регіональні студії: науковий збірник*. У.: Видавничий дім "Гельветика". 2023. № 35. С. 162–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.27>.
 24. Іванець Т. Еволюція японської стратегії вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону (FIOР) в умовах нових безпекових викликів. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2023. № 51. С. 144–150. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.17>.
 25. Моренчук А. А., Моренчук А. А. Безпекові аспекти міжнародних відносин України та Японської Держави в контексті російсько-української війни : монографія. Л.: ФОП Мажула Ю.М., 2025. 253 с.
 26. А. Гетьманчук. Партнерство, що сходить. *Дзеркало тижня*. 17.02.2021. URL: <https://zn.ua/ukr/international/partnerstvo-shcho-skhodit-.html> (дата звернення: 5. 12. 2022).
- Нагорняк М. Участь Японії в регіональних інтеграційних процесах. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 28 – 41.

27. Дужа І.А. Еволюція політики США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: монографія. Біла Церква: ДНВЗ «БНАУ», 2018. 198 с.
28. Пронь С. В. США і еволюція азіатсько-тихоокеанської політики Японії (1950-1990-ті роки). Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – Всесвітня історія. – Донецький національний університет. Д.: 2004. 459 с.
29. Лахманюк, Т. Японо-американська війна 1941-1945 рр.: погляд із сьогодення. *Україна–Європа–Світ : міжнародний збірник наукових праць*. Т.: ТНПУ, 2015. Вип. 16. ч. 1. С. 132–138.
30. Пронь Д. С. Курильська проблема російсько-японських відносин у контексті міжнародних зобов'язань США . *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107(2). С. 141-144.
- Шаров О. М. Далекосхідна трилема України. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 193 – 200.
- Сухобакова О. О. Фінансова підтримка України урядом Японії в умовах російської агресії у 2014–2016 рр. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 227–237.
31. Середюк Н. Українсько-японські відносини та їхній вплив на розвиток Української держави. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2020, Вип. 42, с. 89–98. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2020.42.89-98>.
32. Кудряченко А. Особливості підтримки України Японією у ході російсько-української війни. *Український історичний журнал*. 2025. № 4. С. 22–42. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2025.04.022>.
- Олійник О. М. Роль Японії в міжнародному розвитку. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 132–161.

33. Несвіт О. "Українсько-японське співробітництво по лінії Чорнобиль-Фукусіма. Стан та перспективи розвитку". Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 02.01.2013. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/ukrainsko-yaponske-spivrobitnictvo-po-linii-chornobil-fukusima> (Дата звернення: 24.08.2022).
- Ціватий В. Г. Публічна дипломатія Японії в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття: інституціональний і діаспоральний дискурси. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 119–131.
34. Капранов С. Становлення японознавства в Україні. *Сходознавство*. 2010. № 49-50. С. 38–49.
35. Капранов С. Про Україну японською мовою: маловідоме видання харбінських українців. Магістеріум. *Культурологія*. К.: 2011. Вип. 42. С. 69–73.
36. Капранов С. Діяльність Товариства українських орієнталістів у Харбіні (1936-1937). *XV Сходознавчі читання А. Кримського*. К.: 2011. С. 209–211.
37. Андрій Попок. Діяльність української преси на Далекому Сході. *Альманах УНСоюзу на 1998 р.* Парсіппані-Н'ю-Йорк, 1997. С. 196-208.
38. Трощинський В, Шевченко А. Україна крізь віки. Українці в світі Т. 15. К.: Альтернативи, 1999. 352 с.
39. Кліш А. Популяризація України в Японії через літературу в контексті російського повномасштабного вторгнення. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. №17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19447304>.
40. Каліщук О. М., Гусак Д. Г. Культурні маркери національної ідентичності (спроба компаративного аналізу досвіду на прикладі України та Японії). *Літопис Волині*. 2025. № 32. С. 150–155. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.23>.
41. Каліщук О. М. Кіно про Японію: міркування історика на маргінесах «Останнього самурая». *Літопис Волині*. 2024. № 30. С. 135–139. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.22>.

42. Каліщук О. М. Рефлексії над змінами епохи Мейдзі в Японії: культура й суспільство. *Літопис Волині*. 2025. № 33. С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.26>.
43. Скакальська І. Б. Японське суспільство часів Токугави і Мейдзі: національна ідентичність і виклики сучасності. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. *Історичні науки*. 2025. № 2. С. 129–135. DOI: <https://doi.org/10.12958/3083-7030-2025-2-129-135>.
44. Скакальська І. Б. Освітня модель Японії кінця XIX ст. як приклад інтеграції традицій і модернізації та її відображення у шкільних підручниках з історії в сучасній Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Т. 36 (75). 2025. № 3. С. 227–232. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/3.33>.
45. Скакальська І. Зустріч культур: українсько-японські культурні взаємини початку XX століття (на прикладі театральних турне). *Літопис Волині*. 2025. № 33. С. 187–191. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.31>.
46. Хоменко О. Далекосхідна одісея Івана Світа. К.: LAURUS. 2021. 584 с.
47. Koike Y. Japan's Russian Dilemma. *Project Syndicate*. Apr. 4, 2014. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/yuriko-koike-regards-vladimir-putin-s-invasion-of-ukraine-in-light-of-japan-s-own-territorial-disputes> (accessed: 18.10.2022).
48. Tsuruoka M. Why the War in Ukraine is not about Democracy versus Authoritarianism. *RUSI*. 27. 07. 2022. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/why-war-ukraine-not-about-democracy-versus-authoritarianism> (accessed: 29.01.2023).
49. Tsuruoka M. Why Japan Is Getting Tough on Russia Now. *The Diplomat*. 03. 06. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/06/why-japan-is-getting-tough-on-russia-now/> (accessed: 19.06.2022).
50. Oberbäumer L., Sakaki A. Japan's debate over Russia and the Ukraine conflict: a review of Japanese periodicals and think tank publications in 2014 and 2015. *SWP-Zeitschriftenschau*. 2015. Vol. 3. pp. 1–7. URL:

https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/45012/ssoar-2015-daiske_oberbaumer_et_al-Japans_debate_over_Russia_and.pdf;jsessionid=B88BB3FA91583FDC07BE9B3C754EF677?sequence=1

51. Mulgan A. What Russia's Invasion of Ukraine Portends for Japan's Northern Territories. URL: <https://thediplomat.com/2022/03/what-russias-invasion-of-ukraine-portends-for-japans-northern-territories/> (accessed: 16.06.2022).

52. Iwashita A. Abe's Foreign Policy Fiasco on the Northern Territories Issue: Breaking with the Past and the National Movement. *Eurasia Border Review*. Vol. 10. Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2019. pp. 111–133. DOI: <https://doi.org/10.14943/ebr.10.1.111>.

53. Elleman B. A., Nichols M. R., Ouimet M. J. A Historical Reevaluation of America's Role in the Kuril Islands Dispute. *Pacific Affairs*. Vol. 71. 1998–1999. No. 4. pp. 489–504. DOI: <https://doi.org/10.2307/2761081>.

54. Дюрозель Ж. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К.: Основи, 1999. 903 с.

55. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. К.: Наш Формат. 2020. 320 с.

56. Окабе Й. Історія японсько-українських відносин (1915–1937 рр.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021, 192 с.

57. Ministry of foreign affairs. URL: <https://www.mofa.go.jp/> (accessed: 19.06.2023).

58. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 19.06.2023).

59. The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov> (accessed: 19.06.2023)/.

60. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/> (accessed: 19.06.2023).

61. GUAM. URL: <https://guam-organization.org/> (accessed: 19.06.2023).

62. Угода між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво в галузі ліквідації ядерної зброї, що підлягає скороченню в Україні, і створенні

Комітету зі співробітництва в цих цілях. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_029#Text (Дата звернення: 4.09.2022).

63. Угода між Україною та Японією з питань правонаступництва обох держав стосовно договорів та угод, укладених Японією з колишнім СРСР. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_030#Text (Дата звернення: 02.11.2021).

64. Закон України Про ратифікацію Угоди про позику між Україною (що діє через Міністерство фінансів України) та Експортно-імпортним Банком Японії щодо надання незв'язаного кредиту в сумі, еквівалентній 150 млн. дол. США. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112/96-%D0%B2%D1%80/sp:max100#Text> (Дата звернення: 03.11.2021).

65. Joint Statement on a New Partnership in the 21st Century between Japan and Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0507.html> (accessed: 19.10.2021).

66. Кредитна угода для Проекту розвитку Державного міжнародного аеропорту "Бориспіль" між Японським банком міжнародного співробітництва та Кабінетом Міністрів України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_027#Text (Дата звернення: 03.11.2021).

67. Joint Statement on Japan-Ukraine Global Partnership. URL:
<https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/visit1101/joint1101.html> (accessed: 21.10.2021).

68. The First Round of Negotiations for the Agreement between the Government of Japan and the Government of Ukraine concerning Cooperation to Advance Aftermath Response Activities for Accidents at Nuclear Power Stations. URL:
https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/1/0126_02.html (accessed: 4.09.2022).

69. Угода між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_037#Text (дата звернення: 18.10.2022).

70. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання

музичних інструментів Національній філармонії України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_008#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).

71. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання аудіообладнання Національному академічному драматичному театру імені І. Франка. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_025#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).

72. Угода (у формі обміну нотами) між Міністерством економіки України і Міністерством закордонних справ Японії про реалізацію проекту технічного співробітництва "Українсько-японський центр". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_028#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).

73. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (Дата звернення: 4.09.2022).

74. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (Дата звернення: 4.09.2022).

75. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_008#Text (Дата звернення: 4.09.2022).

76. Joint Press Statement GUAM-Japan Meeting Baku, 18 June 2007. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/guam0706.html> (accessed: 19.10.2021).

77. Joint Statement for the Press of the 4th Meeting of the Council of Foreign Ministers of the GUAM and Japan. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-statement-for-the-press-of-the-4th-meeting-of-the-council-of-foreign-ministers-of-the-guam-and-japan-hamburg-8-12-2016/> (accessed: 06.11.2022).

78. Joint stand of GUAM Member States at Tourism Expo Japan 2017. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-stand-of-guam-member-states-at-tourism-expo-japan-2017/> (accessed: 06.11.2022).

79. Joint Press Release of 5th GUAM-Japan Ministerial Meeting. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-press-release-of-5th-guam-japan-ministerial-meeting/> (accessed: 06.11.2022).
80. "GUAM+Japan" Energy Security Workshop. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/event/2012/1/0112_02.html (accessed: 21.10.2021).
81. "GUAM+Japan" Agriculture Workshop. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/event/2013/3/0306_01.html (accessed: 21.10.2021).
82. GUAM-Japan Workshop on Small and Medium Enterprises Promotion. URL: <https://guam-organization.org/en/guam-japan-workshop-on-small-and-medium-enterprises-promotion/> (accessed: 06.11.2022).
83. Press Conference by Prime Minister Kishida regarding the Emergency Meeting of the Leaders of the G7/NATO Member Countries, the G20 Bali Summit, and Other Matters. URL: https://japan.kantei.go.jp/101_kishida/statement/202211/_00008.html (accessed: 18. 11. 2022).
84. AGREEMENT ON COMPREHENSIVE ECONOMIC PARTNERSHIP AMONG JAPAN AND MEMBER STATES OF THE ASSOCIATION OF SOUTHEAST ASIAN NATIONS. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100516732.pdf> (accessed: 14.03.2024).
85. ASEAN-Japan Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/a_o/rp/page1e_000432.html (accessed: 7. 08. 2022).
86. The 25th ASEAN-Japan Summit. URL: https://www.mofa.go.jp/a_o/rp/page1e_000523.html (accessed: 13. 11. 2022);
87. G7 NON-PROLIFERATION GROUP STATEMENT | ЗАЯВА ГРУПИ G7 З НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ. URL: <https://ukrainainc.net/2022/09/01/7473/> (accessed: 01.09.2022).
88. G7 Foreign Ministers' Statement on the illegal annexation of sovereign Ukrainian territory. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000408.html (accessed: 2. 10. 2022).

89. G7 Statement on Ukraine, 11 October 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/10/11/g7-statement-on-ukraine-11-october-2022/> (accessed: 11. 10. 2022).
90. G7 NPDG Statement in support of the IAEA's efforts to promote Nuclear Safety and Security at the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant in Ukraine. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2560032> (accessed: 23. 10. 2022).
91. Заява лідерів Групи семи (G7). URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%B0-%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8-g7_uk?s=232 (дата звернення: 15. 12. 2022).
92. Prime Minister Shigeru Yoshida's Speech at the San Francisco Peace Conference. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/JPUS/19510907.S1E.html> (accessed: 17.03.2026).
93. Асо Т. "Арка свободи і процвітання" – розширення горизонтів зовнішньої політики Японії. *Східний світ*. 2007. № 3. С. 5-9.
94. Address by Prime Minister Shinzo Abe, at The Sixty-Eighth Session of The General Assembly of The United Nations. URL: https://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201309/26generaldebate_e.html (accessed: 14.03.2024).
95. The 13th IISS Asian Security Summit -The Shangri-La Dialogue - Keynote Address by Prime Minister Abe. URL: https://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201405/0530kichokoen.html (accessed: 17.03.2026).
96. Address by Prime Minister Shinzo Abe at the Opening Session of the Sixth Tokyo International Conference on African Development (TICAD VI). URL: https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html#:~:text=I%20say%20hello%20t

o%20you,witnessing%20a%20%E2%80%9Cquantum%20leap.%E2%80%9D
(accessed: 14.03.2024).

97. Keynote Address Friday 10 June 2022 Fumio Kishida, Prime Minister of Japan. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100356160.pdf> (accessed: 18.07. 2025).

98. National Security Strategy December 17, 2013. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryou/131217anzenhoshou/nss-e.pdf> (accessed: 14.03.2024).

99. National Security Strategy of Japan December, 2022. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryou/221216anzenhoshou/nss-e.pdf> (accessed: 14.03.2024).

100. NATIONAL DEFENSE STRATEGY December 16, 2022. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf (accessed: 14.03.2024).

101. Diplomatic Bluebook 2014. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000055797.pdf> (accessed: 17.03.2026).

102. Diplomatic Bluebook 2015. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000106469.pdf> (accessed: 17.03.2026).

103. Diplomatic Bluebook 2016. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000177707.pdf> (accessed: 17.03.2026).

104. Diplomatic Bluebook 2017. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000290287.pdf> (accessed: 17.03.2026).

105. Diplomatic Bluebook 2018. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000401236.pdf> (accessed: 17.03.2026).

106. Diplomatic Bluebook 2022. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2022/pdf/pdfs/2022_all.pdf (accessed: 17.03.2026).

107. Лапаєв Ю. Сумі Шігекі: «Вам не треба хвилюватися щодо єдності країн G7 у питанні України». *Український тиждень*. 27. 07. 2018. URL: <https://tyzhden.ua/sumi-shiheki-vam-ne-treba-khvyliuvatysia-shchodo-iednosti-krain-g7-u-pytanni-ukrainy/> (дата звернення: 5. 12. 2022).

108. Лапасєв Ю. Юічі Хосоя: «Україна і Японія мають зміцнювати свою національну оборону, водночас і далі співпрацювати, щоб урятувати порядок, заснований на праві». *Тиждень*. 29. 03. 2019. URL: <https://tyzhden.ua/iuichi-khosoia-ukraina-i-iaponiia-maiut-zmitsniuvaty-svoiu-natsionalnu-oboronu-vodnochas-i-dali-spivpratsiuvaty-shchob-uriatuvaty-poriadok-zasnovanyj-na-pravi/> (дата звернення: 10.11.2022).
109. Лапасєв Ю. Такаші Курай: «Справа Криму — це не лише локальне питання, тобто йдеться не тільки про Україну. Це питання безпеки регіонального чи навіть міжнародного рівня». *Український тиждень*. 27. 03. 2021. URL: <https://tyzhden.ua/takashi-kurai-sprava-krymu-tse-ne-lyshe-lokalne-pytannia-tobto-jdetsia-ne-tilky-pro-ukrainu-tse-pytannia-bezpeky-rehionalnoho-chy-navit-mizhnarodnoho-rivnia/> (дата звернення: 5. 12. 2022).
110. Посол Японії Мацуда Кунінорі: Упевнений на 100%, що Україна виграє цю війну. *Главком*. 02. 01. 2023. URL: <https://glavcom.ua/longreads/posol-japoniji-matsuda-kuninori-ja-na-100-pevnij-shcho-ukrajina-vihraje-tsju-vijnu-898324.html> (дата звернення: 03. 01. 2023).
111. Єремєєва І. Теорія міжнародних відносин : підруч. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 140 с.

РОЗДІЛ 2. ЯПОНІЯ: ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ЦІЛІ

2.1 Трансформація дипломатичних цілей, пріоритетів та міжнародне позиціонування Японії

Починаючи з періоду після Другої світової війни й до 2022 року, визначення зовнішньополітичних цілей Японії зазнали серйозних трансформацій (що важливо враховувати в контексті дослідження українсько-японських відносин). Це пов'язано, насамперед, із низкою чинників, які виявляли себе протягом цього періоду на глобальному рівні. Не меншою мірою це стосується й змін в можливостях самої Японії на міжнародній арені, до яких пряме відношення мали внутрішні процеси. Подібні системи взаємодій, як от міжнародні відносини, економіка, культурні тенденції всередині окремо взятого суспільства, розвиток технологій, уявлення про безпеку є складними і динамічними, слід їх розглядати саме в такому, еволюційному зрізі. У сумі, внутрішня та зовнішня динаміка трансформацій та її розуміння елітами Японії, а також аналіз можливостей, переваг, ризиків та обмежень й позначили той шлях, який торувала країна впродовж усіх цих десятиліть. Коротко розглянемо ці чинники.

А. Трансформації регіонального та глобального балансу сил. Більша частина другої половини ХХ ст. була позначена Холодною війною – протистоянням комуністичного та капіталістичного блоків, кожен з яких намагався поширювати свій вплив, а при потребі - проєктувати силу на периферію, в проксі-форматі (або обидва варіанти). Японія, знаходячись в орбіті американського впливу, була частиною капіталістичного блоку. Відмова від створення повноцінних Збройних сил та війни як способу вирішення конфліктів (стаття 9 Конституції Японії), понівечений стан економіки країни після Другої світової війни і небажання японського суспільства брати участь у черговому збройному конфлікті, колосальна кількість жертв Другої світової війни та фактичну владу окупаційної адміністрації, Японія курсувала на побудову мирних відносин та економічний розвиток («доктрина Йошіди»).

Зокрема, вона відігравала роль свого роду тилової бази у постачанні необхідних товарів та послуг західним союзним військам в ході Корейської війни, а також США в ході В'єтнамської війни. Уникнення конфліктів, ставка на дипломатичний діалог поряд із наданням військового захисту та «ядерної парасольки» з боку США (безпекові договори 1952 та 1960 р.), успішні економічні реформи дозволили Японії за кілька десятиліть перетворитись на глобального економічного та технологічного гіганта. Згодом сам комуністичний блок суттєво послабився за рахунок суперечок між СРСР та Китайською народною республікою (КНР) та зближення останньої із США впродовж 1971–1972 рр. Паралельно із цим відбувався процес виведення американської ядерної зброї з території Японії (який завершився в 1972 р. – разом із передачею японській стороні фактичного контролю над островом Окінава). Реалізуючи мирний трек в зовнішньополітичному позиціонуванні, Японія, тим не менш, не змогла уникнути певних труднощів. Зокрема, це стосується кризи на Близькому Сході, пов'язаної із Війною Судного дня. Спочатку Японія офіційно підтримала Ізраїль як державу, яка захищала себе від вторгнення, і чий суверенітет та недоторканість державних кордонів згідно міжнародного права були порушені. Згодом, однак, цю позицію Японія була змушена змінити на нейтральну у зв'язку із формування коаліції арабських країн ОПЕК та нафтовою кризою – аби уникнути ембарго на поставки нафти. В цьому вчоргове (до цього – під час Другої світової війни та американського ембарго на постачання нафти до Японії в 1941 р.) проявилось одне із структурних обмежень японської економіки, та, як наслідок, її зовнішньополітичних можливостей – а саме імпортозалежність від енергоносіїв. Своєю чергою, це постало викликом перед країною щодо пошуку можливостей реалізації енергетичної диверсифікації задля розширення стратегічної автономії. Інша проблема – виникнення напруженості у відносинах між США та Японією, породжене економічним чинником. Впродовж кількох десятиліть після Другої світової війни, Японія перетворилась на прямого економічного конкурента США, завойовуючи світові ринки за рахунок

низького курсу єни щодо долара (360:1) та, як наслідок, суттєво дешевших (і при цьому якісних) товарів. Своєю чергою, високий попит на долар прямо впливав на його вартість. Тож – і на зростання вартості американських товарів та послуг на внутрішньому і міжнародному ринках, що прямо вдарило по можливостях для конкуренції американського виробника. Відмова адміністрації Ніксона від прикріплення долара до вартості золота (в співвідношенні 35 дол за 1 унцію) в 1971 р. лише послабила цю проблему. Зрештою, перехід Японії у 1973 р. на плаваючий курс єни, угода Плаза, реалізована в 1985 р. між США та Японією, Францією, ФРН і Великою Британією задля стабілізації міжнародного ринку шляхом часткової ревальвації національних валют держав-учасників угоди відносно американського долара (та аби уникнути потенційної агресивної політики протекціонізму з боку США) та Загальна (двостороння) угода про напівпровідники дещо згладили цей шлейф між обома країнами, хоч конкуренція не припинилась [1]. Так, Японія отримала дорожчу єну, але зі збільшенням на неї попиту, а також дешевший імпорт із США (на той момент – найбільшого торговельного партнера). Для країни, яка шукала нові джерела економічного росту та (з урахуванням зростання доходів японських громадян) поступово переходила на рейки реалізації економічної моделі із розширенням внутрішнього споживання, це мало свої бонуси.

Після завершення Холодної війни (падіння Берлінського муру в 1989 р., розпуск Організації Варшавського договору та ліквідація СРСР в 1991 р.), наступив період монополярності під егідою США, яка в той час не знала собі рівних. Японія як ключовий союзник США в Індо-Тихоокеанському регіоні, за таких обставин відчувала себе в повній безпеці. Попри це, кардинально виросло значення кількох перемінних, які суттєво змістили регіональний і, судячи зі всього, глобальний баланс сил, тим самим поступово відправляючи однополярну модель міжнародних відносин в минуле. КНР здійснила безпрецедентний ривок в технологічному, економічному розвитку та нарощуванні своїх оборонних можливостей. Останні два десятиліття КНР активно проектує силу в акваторії Південнокитайського моря, зокрема, в

конфлікті з Філіппінами щодо мису Аюнгін (з 1999 р.), атолу Скарборо (з 2012 р.), та, загалом, оспорує питання розміру китайської виключної економічної зони моря. Паралельно, є територіальні суперечки щодо належності Парасельських о-вів, о-вів Спратлі. Також, в рамках реалізації принципу «одного Китаю», КНР прагне приєднати території Тайваню, з 1971 р. веде територіальну суперечку із Японією за о-ви Сенкаку та має конфлікт, пов'язаний із історичною пам'яттю часів Другої світової війни та японської імперської політики. Разом із тим, КНР та Японія ще в 1972 р. підписали Спільну заяву про нормалізацію та встановлення дипломатичних відносин: Японія визнала уряд КНР єдиним законним урядом Китаю, а КНР відмовилася від репарацій [2]. В 1978 р. сторони підписали Мирний договір [3]. З часом КНР стала найбільшим торговим партнером Японії.

Ще одна змінна – це КНДР, із якою Японія має конфлікт щодо проблеми викрадення японських громадян в 1970-х – 1980-х рр., В 1998 р. КНДР вперше запустила ракету над територією Японії (Таеродонг-1), а в 2006 р. заявила про наявність ядерної зброї, в майбутньому продовжуючи реалізовувати ядерну програму. Нікуди не зникла і територіальна суперечка між Японією та КНДР за о-ви Токто. На Півночі Японія є близькою до РФ, з якою, попри періоди відносно продуктивної співпраці та спільних енергетичних проєктів, на кшталт Сахалін-1 та Сахалін-2, присутнє напруження щодо Північних територій (для РФ – Південних Курильських о-вів). Долучення Японії до підтримки України та санкційної політики проти РФ в 2014 р., пов'язаної із вторгненням останньої в Україну лише збільшили тертя між країнами, а повномасштабне вторгнення РФ в Україну в 2022 р. спричинили ще більше дистанціювання. Всі три вище перелічені держави мають з Японією напружені відносини та територіальні диспути. Водночас усі вони, на момент 2022 р. тією чи іншою мірою мали напружені стосунки зі США, прагнучи переглянути status quo міжнародного порядку. Варто зазначити, що КНР, КНДР та РФ посилили зв'язки, особливо після повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну. До того ж, кожна з них володіє ядерною зброєю.

Б. Безпекові виклики в Індо-Тихоокеанському регіоні та світі. В часи Холодної війни Японія розглядалася в планах США як частина так званого Першого острівного ланцюга – стратегії, запропонованої в 1951 р. Джоном Фостером Даллесом, ціль якої полягала в стримуванні, та, в разі необхідності, - проєцюванні сили щодо держав комуністичного блоку в регіоні. Японії, як архіпелагу та країні, що перебувала під «ядерною парасолькою» США й дією американської доктрини розширеного стримування, та на території якої до 1972 р. знаходились американські ядерні боєголовки, відводилась виключно важлива роль. Після завершення Холодної війни, актуальність стратегії дещо відновилася вже в контексті глобального протистояння за лідерство між США та КНР. Тож Японія, як це описано вище, має напружені відносини із трьома ядерними державами – РФ, КНДР та КНР, які позиціонують себе як ревізіонери Ялтинсько-Потсдамської міжнародної системи. Своєю чергою, Японія продовжувала орієнтуватись на безпековий альянс із США, розуміючи свої структурні обмеження в реалізації зовнішньої політики:

- чітке визначення зовнішньополітичного вектору в контексті оборонних зусиль (прийняття Стратегій національної безпеки та оборони позначили напрямом зусиль в сторону нарощування оборонних спроможностей, але дискусії щодо питання перегляду трьох неядерних принципів тривають і набувають нової сили в залежності від росту зовнішньополітичного напруження в регіоні та світі, як от в кінці 2025 – на початку 2026 р., в зв'язку із приходом до влади уряду С. Такаїчі, конфлікту із КНР щодо статусу Тайваню, розширенням зони військових конфліктів на Близькому Сході, непевності політики американської адміністрації Д. Трампа тощо);

- імпортозалежність від енергоносіїв, а також від ринкових коливань на їх вартість;

- потенційна вразливість маршрутів постачання, зокрема нафти, значна частина яких проходить від країн Перської затоки через Індійський океан та Малаккську протоку, через Південнокитайське і Східнокитайське моря – та на північний схід повз Тайвань. З цієї перспективи є цілком зрозумілим

занепокоєння Японії щодо розширення китайської сфери впливу в обох вище названих морях, а також прагнень КНР до поглинання Тайваню, що значно загрожує японській стратегічній автономії;

- інші важкопрогнозовані загрози та виклики (епідемії, кіберзагрози, нові космічні технології геополітичних противників тощо).

Разом з тим, безпекова політика Японії з 1945 до 2022 р. зазнала суттєвої трансформації. Якщо впродовж Холодної війни країна покладалася на альянс із США, то впродовж 1990-х початку 2000-х рр. було прийнято ряд законів, які розширювали спроможність держави до здійснення місій миротворчого та гуманітарного характеру в зонах конфліктів [4]. З 2015 р. Японія прийняла закони, які позначили її шлях у напрямку становлення «активної» політики. В 2022 р. було затверджено Стратегію національної безпеки та Стратегію національної оборони, які лише підкреслили обраний напрямок: Японія прагне докладати більше зусиль для власного захисту та набутти вищих показників оборонної спроможності у період змін та міжнародної турбулентності. Також все гострішим в публічному просторі стає питання перегляду трьох неядерних принципів, проголошених в 1967 р. прем'єр-міністром Сато Ейсаку (не володіти, не виробляти, не розміщувати на території Японії ядерну зброю), а також перегляду 9-ї статті Конституції, яка унеможлиблює наявність повноцінних збройних сил в юридичному розумінні, а отже – суттєво обмежує оперативну та стратегічну спроможності Японії брати участь у забезпеченні безпеки на глобальному рівні.

В. Економічні та демографічні проблеми. Внаслідок кризи 1991 р. (лускання «бульбашки нерухомості») японська економіка демонструвала ознаки стагнації, які не подолані повною мірою й до сьогодні. Окремим ударом була й криза 2008 року. Попри зусилля японських урядів різних років, стимулювати ринок внутрішнього споживання не вдалось в повній мірі, а японський експорт за останні десятиліття отримав цілу плеяду конкурентів в різноманітних технологічних нішах: Південна Корея. Тайвань, КНР, В'єтнам тощо. Так чи інакше, стан економіки прямо обумовлюватиме потенціал

нарощування Японією своїх оборонних спроможностей. Тим не менш, Японія намагається працювати в напрямку економічного розвитку, розвиваючи технології та долучаючись до міжнародної співпраці, на кшталт СОТ, ВПТТП (Всеосяжна та прогресивна угода про Транстихоокеанське партнерство), ВРЕП (Всебічне регіональне економічне партнерство) тощо.

Безпосередній стосунок до економічних проблем має старіння населення та низького рівня народжуваності. Ця проблема стосується в наш час величезної кількості розвинених країн, коли народжуваність є низькою (за відсутності економічних стимулів до народження більшої кількості дітей у високоурбанізованому суспільстві за високої вартості якісних життєвих благ), а сумарна кількість людей старшого віку зростає внаслідок високого рівня життя. Серед демографів усталеною є позиція, згідно з якою сумарний коефіцієнт народжуваності (total fertility rate, per woman, або ж TFR) в розвиненій країні, достатній для відновлення чисельності населення, має становити принаймні 2.1 дитини на одну жінку (цей свого роду еталон іменують коефіцієнтом заміщення – replacement fertility rate) [5]. Востаннє в Японії такий показник спостерігався в далекому 1973 р. [6]. В 2022 р. сумарний коефіцієнт народжуваності в середньому становив 1,3 [7]. На додачу, з 2007 р. Японія є «гіперстаріючим суспільством» («hyper-aged society»), в якому принаймні 21% населення становлять люди віком від 65 років і старше [8]. Подібний комплекс демографічних проблем формує виклики для японського суспільства, такі як: а) ризики нестачі молодих спеціалістів на ринку праці (на даний момент він, принаймні частково, компенсується десорсингом – розміщенням виробничої інфраструктури японських компаній за кордоном з орієнтацією на місцевий ринок збуту та робочу силу); б) вихід багатьох досвідчених спеціалістів на пенсію; в) зростання попиту та необхідності розвитку різного роду сервісів для задоволення потреб старших вікових категорій японського суспільства. Також не виключено, що японський уряд у недалекому майбутньому може бути більш схильним до перегляду і внесення змін до законодавства стосовно міграційної політики.

Г. Технологічна конкуренція. Цей аспект має велике значення в динаміці міжнародних відносин, оскільки як виробництво, так і доступ до високих технологій в поєднанні з енергетикою та міжнародною логістикою здатні, попри забезпечення вищих показників економічного розвитку, зміцнити зовнішньополітичне позиціонування тієї чи іншої країни, надати їй вищий рівень економічної безпеки та міжнародного впливу. Разом з тим, доступ до високих технологій в турбулентні історичні періоди може дати значні переваги й при реалізації оборонної та безпекової політики, підвищуючи ризики для потенційних ворогів у випадку атаки на таку державу. Зокрема, Японія впродовж багатьох десятиліть після Другої світової війни змогла побудувати розвинену економіку та виробництво, і на цей момент є конкурентоспроможною в таких сферах, як робототехніка, штучний інтелект, біотехнології (значні інвестиції спрямовані в медицину) та технології кібербезпеки, промислова машинерія, автомобіле- та кораблебудування, виробництво напівпровідників, хмарні сервіси тощо [9; 10; 11; 12].

Також Японія намагається розвивати космічні технології, від яких залежить не лише дослідження простору за межами Землі, але і безпека держави та її оборонні можливості – факт, який став особливо очевидним в ході російсько-української війни. Щоправда, існують і певні обмеження. Як згадувалось вище, Японія - країна-імпортер енергоносіїв, тож в цьому плані є до певної міри вразливою. Також труднощі в сфері напівпровідників породжені існуванням на глобальному ринку таких конкурентів, як Тайвань, Південна Корея, США та КНР. Зрештою, відновлення власного виробництва напівпровідників (в 1970–1980-х рр. Японія була світовим лідером в цій ринковій ніші) дозволить значною мірою забезпечити потреби власного ринку та зменшити залежність від імпорту чипів. Щодо іншої проблеми: на території КНР знаходиться більше 70% запасів рідкоземельних металів, тож будь-які серйозні дипломатичні суперечки можуть потенційно становити загрозу японському виробництву напівпровідників. Варто зазначити, що приблизно

76% рідкоземельних металів, які постачаються до Японії, мають китайське походження [13].

Своєю чергою, економічна дипломатія суттєво підвищує імідж країни як надійного партнера та прихильниці миру і сприяння економічному розвитку в світі. В цьому плані, з 1954 р. Японія завоювала добру репутацію, реалізуючи різноманітні ініціативи, зокрема в рамках Офіційної допомоги розвитку (про неї – нижче).

Г. Участь в міжнародних організаціях. Участь в міжнародному діалозі як члена різноманітних міжнародних інституцій, а також вплив на формування міжнародних норм дають державі можливість суттєво підвищити свій статус та спроможності на світовій арені. Також участь у легальному полі сприяє більшій довірі до такої держави, особливо з боку держав із меншими можливостями. А це, своєю чергою, сприяє більшій імовірності закласти основи довгострокового партнерства. Після Другої світової війни Японія успішно з цим справилась, набула статусу надійного партнера та учасника різноманітних заходів гуманітарного характеру. Будучи членом ООН, Японія не проти реформувати низку форматів у межах цієї міжнародної інституції, зокрема, розширивши кількість постійних членів Ради Безпеки. В рамках СОТ, Японія прагне переглянути певні норми, ратуючи за запобігання демпінгу на світовому ринку. Паралельно Японія є учасницею діалогів з Асоціацією держав Південно-Східної Азії АСЕАН (АСЕАН + Японія, АСЕАН + 2 та АСЕАН + 3), стратегічного безпекового діалогу QUAD, співпрацює з ЄС та НАТО (влітку 2022 р. взяла участь у конференції Північноатлантичного альянсу в Мадриді) тощо. Широка участь у різноманітних міжнародних форматах дозволяє припустити наявність у Японії наміру утвердити себе як одного зі стабілізаційних центрів, як мінімум, Індо-Тихоокеанського регіону. Через наявність значного тертя між багатьма країнами цього регіону, а також глобальної конкуренції між США та КНР, таке становище Японії як ще одного регіонального центру (і в економічному, і в безпековому відношеннях) може

бути об'єктивно необхідним задля унеможливлення масштабних кривавих конфліктів в майбутньому та сприяння розвитку регіону.

Проаналізувавши вищезазначені чинники, можна зрозуміти, що Японія за 77 років поступово еволюціонувала, намагаючись як адаптуватися до трансформацій міжнародного простору та нових зовнішньополітичних викликів, так і використати свої сильні сторони та імідж задля просування.

Простежимо за еволюцією цілей зовнішньої політики Японії на прикладі «Дипломатичної блакитної книги» (перше видання побачило світ у 1957 р.) та інших документів, таких як Стратегія національної безпеки (2013 та 2022 рр.), Стратегія національної оборони (2022 р.), Стратегія кібербезпеки (вперше затверджена у 2006 р.).

Дослідниця В. Удовік проаналізувала поступову еволюцію дипломатичних цілей до початку ХХІ ст. включно. Зокрема, вона відзначає, що в 1957 р. фігурували лише три ключові принципи: «співпраця з вільним світом»; «участь в азійській співдружності»; «прихильність ООН» [4, с. 88]. Згодом, в 1970-х рр., у зв'язку із нафтовою кризою, спричиненою Війною Судного дня, актуальності набуває пункт про забезпечення постачання енергоносіїв (1978 р.) [4, с. 89]. В 1991 р. серед «Нових цілей дипломатії Японії» фігурують наступні: розширення дипломатичної участі у напрямку глобального забезпечення миру та безпеки; міжнародна співпраця по забезпеченню прав людини і демократії; зростання ролі та відповідальності Японії в світових економічних процесах; пріоритет загальнолюдських проблем [4, с. 89–90].

Розглядаючи зовнішню політику японських урядів різних років, можна побачити, як Японія поступово адаптувалася та набувала ролі мирного міжнародного партнера, що готовий брати на себе більше відповідальності у вирішенні глобальних проблем людства. При цьому в різний час розставлялись відповідні для зовнішніх викликів та можливостей (як їх бачили уряди Японії) пріоритети.

Так, уваги заслуговують підходи Японії до зовнішньої політики за каденції Р. Хашімото та К. Обучі. Перший проводив політику «Євразійської

дипломатії», яка передбачала більше долучення Японії до співробітництва з країнами Євразії при збереженні відносин із США, а також принесла тимчасове потепління в японсько-китайські відносини [4, с. 95, 123]. В політиці К. Обучі виокремлювалась концепція «людської безпеки» (ще в 1995 р. озвучена прем'єр-міністром К. Мураямою), спрямована на роботу над досягненням всіма людьми рівних прав та можливостей на самореалізацію [4, с. 96]. Загалом, вище згадана політика «Євразійської дипломатії» простежувалась в Р. Хашімото, К. Обучі та Й. Морі (2000–2001), особливо по налагодженню відносин із КНР, РФ (маючи невирішені проблеми, такі як підписання мирного договору територіальна суперечка за Північні території), Південною Кореєю, країнами Центральної Азії. Японія використовувала можливість посилити свої позиції та поглибити відносини із низкою держав Євразії в період трансформації міжнародної системи після Холодної війни: «Політичний вакуум, що виник у результаті цього процесу, відкрив простір для японських дипломатичних зусиль, а також дав можливість Японії розвивати власну незалежну зовнішню політику у Східній Азії» [14]. Країни Центральної Азії додатково цікавили бідну на ресурси Японію великими запасами енергоносіїв.

Період кабінету Д. Коїдзумі (2001–2006) відзначався розширення можливостей Японії в гуманітарній участі, зокрема на Близькому Сході. Тут варто згадати про видання «Блакитної книги дипломатії» за 2002 р., в якому, знову ж таки, добре простежується адаптивність зовнішньополітичного підходу до трансформацій глобальної реальності. У виданні одним із актуальних питань став теракт 11 вересня 2001 р., а також розміщено так звані три пункти, заявлені 19 вересня 2001 р. прем'єр-міністром Д. Коїдзумі, які засновувались на тому, що Японія:

- 1) активно братиме участь у боротьбі з тероризмом, який вважає проблемою безпеки;
- 2) рішуче підтримує США як союзника і співпрацюватиме з ними та іншими країнами;

3) вживатиме конкретних і ефективних заходів, які чітко продемонструють її тверду рішучість.

Задля реалізації трьох пунктів були перелічені 7 невідкладних заходів:

- 1) Відправлення Сил Самооборони для надання підтримки, транспортування та постачання силам США та іншим союзникам.
- 2) Уряд негайно вживатиме заходів для посилення захисту об'єктів та території сил США (розміщених в Японії – *прим. авт.*) та важливих об'єктів у Японії.
- 3) Оперативне відправлення суден Сил самооборони для збору інформації.
- 4) Посилення урядом міжнародної співпраці в питанні імміграційного контролю.
- 5) Надання гуманітарної, економічної та іншої необхідної допомоги сусіднім та постраждалим країнам.
- 6) Допомога (за потреби) переміщеним особам.
- 7) Вживання відповідних заходів у співпраці з іншими країнами задля уникнення сум'яття в міжнародній та внутрішній економічних системах [15].

Активніша участь Японії у вирішенні питань світової безпеки, а також тісніша безпекова співпраця із США (і країнами Азії) отримала назву «доктрина Коїдзумі».

В 2006 р. Т. Асо (майбутній прем'єр-міністр в 2008 – 2009 рр.) запропонував концепцію «Дуги свободи і процвітання» (детальніше – в розділі 3), що передбачала розширення впливу Японії по зовнішньому периметру Євразії та співпрацю й надання допомоги економічного та політичного характеру країнам зі спільними демократичними цінностями. Згодом цю політику візьме на озброєння прем'єр-міністр Ш. Абе. В свою чергу кабінет Ю. Хатоями робив ставку на збалансування відносин між Сходом та Заходом, маючи намір посилити співпрацю в Східній Азії, а за часів Н. Кана відбувся відхід в сторону пріоритету економічного розвитку Японії [4, с. 99–100].

Заради кращого розуміння трансформації зовнішньополітичних пріоритетів Японії впродовж 2014 – 2022 рр. розглянемо ще низку видань

«Блакитної книги дипломатії». Так, у виданні за 2014 р. перелічені наступні чотири пріоритетні цілі:

- 1) Посилення альянсу між Японією та США.
- 2) Поглиблення співпраці із сусідніми державами.
- 3) Посилення економічної дипломатії як засобу сприяння відновленню японської економіки.

4) Подальший внесок у вирішення світових проблем. Ця ціль включала в себе низку підпунктів: робота по реалізації «суспільства, в якому сяють жінки» (елемент політики кабінету Ш. Абе, який на міжнародному рівні передбачав такі перелічені елементи, як сприяння участі жінок у суспільстві та розширенню прав і можливостей жінок; залучення більших зусиль у сфері охорони здоров'я та медичної допомоги для жінок; сприяння участі та захисту жінок у сферах миру та безпеки), досягнення світу без ядерної зброї, підтримка росту Африки, стратегічне використання ОДР (Офіційної допомоги розвитку). [16].

В виданні 2015 р. містились наступні цілі:

- 1) Зовнішня політика Японії, що має панорамний погляд на світову карту» та «активний внесок у мир».
- 2) Три стовпи зовнішньої політики Японії (які передбачали три перші пункти, перераховані в списку цілей видання за попередній, 2014-й рік).
- 3) Японія — країна, яка активно займається глобальними питаннями та працює заради інтересів усього світу – комплексна ціль, яка передбачала низку напрямків, таких як: внесок до реалізації людиноцентричного суспільства; сприяння миру (в питаннях ІДІЛ, російської агресії проти України); допомоги іншим країнам у боротьбі з вірусом Ебола; зусилля у напрямку ядерного роззброєння та нерозповсюдження; просування міжнародної співпраці; стратегічні комунікації – зокрема, шляхом публічної дипломатії [17].

Видання за 2016 р. містить низку додаткових напрямів, зокрема таких як:

- реалізація Рамкової конвенції ООН про зміну клімату - у продовженні політики боротьби зі зміною клімату вслід за реалізацією Кіотського протоколу (прийняття Паризької кліматичної угоди в грудні 2015 р.);
- «Глобальне здоров'я» (реалізація через ОДР допомоги, спрямованої на можливість людей всього світу отримувати базові медичні послуги);
- реалізація цілей Сталого розвитку до 2030 р.;
- зусилля проти тероризму та насильницького екстремізму та підтримка біженців; використання науки і технологій для дипломатії (в сферах безпеки, глобальних справах та міжнародній співпраці) [18].

В наступні кілька років серед цілей та напрямків реалізації дипломатичних зусиль Японії, у виданнях «Блакитної книги дипломатії» містяться такі підпункти, як: якісна інфраструктура, активні зусилля в посиленні верховенства права тощо [19]. Щодо останнього, фігурує теза про реалізацію «Відкритих та стабільних морів» на основі трьох принципів верховенства права в морі, висловлених Ш. Абе у 2014 р. на 13-у саміті «Діалоги Шангри-Ла» (держави: повинні висувати та уточнювати свої претензії на основі міжнародного права; не повинні застосовувати силу чи примус для просування своїх претензій; прагнуть вирішувати суперечки мирними шляхами) [20]. В 2017 р. також починає фігурувати теза про стратегію «Вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» («Free and open Indo-Pacific»), оголошена прем'єр-міністром Ш. Абе в 2016 р. в Кенії під час проведення шостої Токійської міжнародної конференції з розвитку Африки (TICAD VI). У виданні 2018 ця стратегія позначається в якості окремого підпункту [21].

З часом список пріоритетних цілей набув більш консолідованого вигляду, зокрема у виданні 2022 р. наявний такий перелік:

- 1) Реагування на все більш жорстке середовище безпеки (де фігурує опора на безпековий альянс та співпрацю між Японією та США).
- 2) Просування бачення «Вільного і відкритого Індо-Тихоокеанського регіону».

- 3) Відносини із сусідніми країнами та іншими (з акцентом на трьох проблемних сусідів – КНР, КНДР та РФ, а також відносини з Південною Кореєю стосовно питань координації зусиль щодо КНДР, вирішення історичних суперечок, (зокрема щодо «станцій розради»).
- 4) Проблеми регіональної дипломатії (зміцнення відносин з АСЕАН, реалізація стратегії «Вільного і відкритого Індो-Тихоокеанського регіону», сприяння стабілізації ситуації на Близькому Сході, розвиток Африки, співпраця з країнами Латинської Америки та Карибського басейну, зміцнення відносин із державами Центральної Азії та Кавказу).
- 5) Розширення вільного та справедливого економічного порядку (зусилля по забезпеченню вільного ринку та верховенства права в міжнародній торгівлі, зокрема через співпрацю в рамках різноманітних форматів, на кшталт ОВТТП, ВРЕП, СОТ, ОЕСР, АТЕС; боротьба з кіберзлочинністю та зміцнення верховенства права в кіберпросторі).
- 6) Вирішення глобальних проблем (одним із напрямків відзначаються подальші зусилля в справі реформування РБ ООН).
- 7) Зміцнення всебічного дипломатичного потенціалу [22].

Також текст видання торкається російського повномасштабного вторгнення в Україну. В контексті японсько-російського діалогу щодо мирного договору по завершенні між обома державами Другої світової війни та повернення Північних територій міститься теза: «За нинішніх обставин російської агресії проти України зараз не той момент, коли Японія може говорити про перспективи переговорів щодо мирного договору». Також висловлюється засудження російського вторгнення. [22].

Звернемо увагу на низку різноманітних зовнішньополітичних ініціатив, до яких залучена Японія. Механізм «Вільного і відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» (Free and open Indo-Pacific, FOIP) був проголошений Ш. Абе в Кенії в серпні 2016. р. [23]. В його основі – інклюзивна та гнучка трансрегіональна співпраця із залученням та посиленням зв'язків між Азією та Африкою задля розвитку, торгівлі, дотримання міжнародного права. Всі перелічені чинники

мають за задумом зберігати мир та безпеку [24, с. 165]. З цього ракурсу, реалізація FOIP здатна слугувати фактором стримування виникнення збройних конфліктів. Прем'єр-міністр відзначив: «Стабільність та процвітання дасть ніщо інше, як величезне пожвавлення, принесене через союз двох вільних та відкритих океанів, а також двох континентів. Японія несе відповідальність за сприяння злиттю Тихого та Індійського океанів, а також Азії та Африки в простір, що цінує свободу, верховенство права та ринкову економіку, вільну від сили чи примусу, і робить її процвітаючою» [23].

В основі японського варіанту формату (адже існує ще 2 варіанти – американський та країн АСЕАН) спочатку були так звані «три стовпи»:

1. сприяння та встановлення верховенства права, свободи мореплавства, вільна торгівля;
2. прагнення до економічного процвітання (шляхом сполучень на рівні інфраструктури (порти, залізниці, дороги, енергетика тощо), міжлюдських та інституційних зв'язків);
3. прихильність миру та стабільності (шляхом забезпечення морської правоохоронної діяльності, обізнаності щодо морського простору, розвитку людських ресурсів, гуманітарної допомоги та ліквідації наслідків катастроф, миротворчих операцій, запобігання піратству і тероризму, нерозповсюдження ядерної зброї) [25].

Своєю чергою, «Новий план» проекту FOIP за 2023 р. був трансформований і передбачав «чотири стовпи» співпраці:

1. Принципи для миру та правила для процвітання (із заяви Кішіди в Нью-Делі: «...Хіба ми не можемо колективно підтвердити та сприяти мінімуму базових принципів, яких слід дотримуватись міжнародній спільноті?...» та «...Цими принципами є суверенітет та територіальна цілісність, а також протидія одноосібним змінам status quo силовим шляхом...»).
2. Вирішення проблем на Індо-Тихоокеанському шляху (вирішення проблем клімату, енергетичної безпеки і безпеки навколишнього середовища,

продовольча безпека, всесвітня охорона здоров'я, запобігання та подолання наслідків катастроф, кібербезпека).

3. Багаторівневий зв'язок (де, наприклад, наявні завдання із забезпечення цифрового зв'язку та надійних цифрових технологій, розвитку інформаційної інфраструктури).

4. Розширення зусиль щодо забезпечення безпеки та безпечного користування морем та повітряним простором (посилення можливостей по забезпеченню морської правоохоронної діяльності, посилення морської безпеки, проведення семінарів із морського права та морська співпраця з країнами АСЕАН тощо) [26; 27].

В рамках FOIP Японія долучилась до реалізації безлічі проєктів, зокрема інфраструктурних: проєкти в рамках Південного та Східно-Західного економічних коридорів в Індокитаї, розвиток портів Сінуаквіль (Камбоджа), Матарбарі (Бангладеш), Патаїмбан (Індонезія), Накала (Мозамбік), Момбаса (Кенія), спорудження швидкісних залізниць (наприклад, залізниця Мумбії-Ахмедабад в Індії та Янгон-Мандалай в М'янмі), міст Нік-Лоунг у В'єтнамі, аеропортів в Палау і Папуа Новій Гвінеї та багато інших. Впроваджено немало ініціатив у напрямках зменшення ризику загроз, захисту морських ресурсів, збереження лісів, енергетичного сектору, охорони здоров'я, захисту прав жінок, побудови миру тощо [25].

Японське бачення FOIP також включає в себе співпрацю із країнами Африки. Паралельно, функціонує формат TICAD (Tokyo International Conference on African Development), спрямований на просування розвитку миру та безпеки Африки шляхом посилення відносин на рівні багатосторонньої співпраці та партнерства. Історія співпраці в рамках TICAD розпочалась в 1993 р. Станом на 2022 р. було проведено всього 8 таких конференцій [28]. Дослідник К. Шірато відзначає, що африканський напрямок став для Японії стратегічним з огляду на поступовий економічний ріст регіону. Важливим фактором стало й розширення китайського впливу на континенті в ході реалізації стратегії «Один пояс, один шлях» задля використання сильних сторін

економіки країн Африки (зокрема, демографія) та витіснення потенційних конкурентів. Однак, з огляду на фінансову кризу, Японія часів періоду перебування при владі Ш. Абе (2012–2020) не мала змоги сприяти активній інвестиційній політиці [29].

Японія та країни Африки поділяють точку зору щодо реформування ООН, зокрема розширення Ради Безпеки. Так, в декларації TICAD-8 сторони заявили про необхідність змін, ставлячи за мету забезпечити країнам Африки принаймні 2 постійні та 5 непостійних місць в РБ. До цього слід додати й спільні наміри по досягненню світу без ядерної зброї, виражені в декларації. Також Японія сприяє розвитку демократії, хорошого врядування та верховенства права в країнах Африки («Реалізація сталого миру та стабільності») [30].

З часом, Японія змінила підхід та, на тлі глобальної конкуренції, форсувала процес інвестування в Африку. Так, в ході TICAD-8 (2022 р.), японська сторона оголосила про наміри в найближчі 3 роки здійснити інвестування в публічну та приватну сфери значну суму – до 30 млрд дол. [31]. Передбачались такі напрямки: зелені інвестиції; стимулювання японського бізнесу до створення інвестиційного фонду для підтримки африканських стартапів; співфінансування разом із Африканським банком розвитку публічної сфери [32]. Японія інвестує та надає допомогу в такі напрямки, як: зміцнення вільної та відкритої міжнародної економічної системи (зокрема, реагування на продовольчу кризу та підтримка сталого сільськогосподарського виробництва); «зелена» енергетика, покращення навколишнього середовища та якості життя громадян країн Африки; розвиток освіти; зменшення ризиків, пов'язаних із зміною клімату; запобігання конфліктів та побудова миру; розширення можливостей громади (гуманітарна допомога та допомога розвитку) тощо. Із нещодавніх ініціатив наведемо кілька прикладів. Наприклад, з 2022 року Японія надала кошти (позика, грантова та технічна допомога) для секторів водопостачання, санітарії та гігієни в 42 містах Африки. Впродовж 2022 – 2023 рр. через Програму розвитку ООН було надано близько 6,3 млн дол. США для стабілізації прикордонних територій Буркіна-Фасо, Малі та Нігеру (регіон

"Ліптако-Гурма") [33]. Також Японія долучила до Глобального Фонду близько 1,08 млрд дол. для підтримки заходів боротьби з інфекційними захворюваннями (ВІЛ/СНІД, малярія та туберкульоз) з фокусом на Африку [34].

Важливо відзначити існуюче партнерство з АСЕАН, з якою Японія співпрацює із 1973 р. АСЕАН – це організація, що функціонує з 1967 р. і яку утворили Індонезія, Філіппіни, Малайзія, Таїланд та Сінгапур (пізніше - приєдналися Лаос, М'янма, В'єтнам, Камбоджа та Бруней). В 2013 р., під час візитів Ш. Абе до Індонезії, В'єтнаму та Тайланду, було заявлено про 5 принципів дипломатії Японія-АСЕАН:

1. Захистити та просувати разом із країнами-членами АСЕАН універсальні цінності, такі як свобода, демократія та основні права людини.
2. Забезпечити кооперацію із країнами-членами АСЕАН, щоб вільні та відкриті моря регулювалися законами та правилами, а не силою; вітати перебалансування США щодо АТР.
3. Сприяти торгівлі та інвестиціям через партнерські мережі задля економічного процвітання Японії та членів АСЕАН.
4. Захистити та плекати азійське різноманіття культурної спадщини та традицій.
5. Просувати обміни між молодими поколіннями та сприяти взаємному порозумінню [35].

Між Японією та АСЕАН існують інтенсивні економічні зв'язки. З 2008 р. сторони підписали Договір про всеосяжне економічне партнерство з ціллю лібералізувати торгівлю та стимулювати інвестиції, а в 2020 р. – стали (разом із КНР, Австралією, Новою Зеландією і Південною Кореєю) учасниками Всебічного Регіонального економічного партнерства (ВРЕП), спрямованого на створення великої зони вільної торгівлі [36; 37]. Тут також доречно відзначити й те, що Японія та низка країн (Сінгапур, Малайзія, Бруней, В'єтнам) є підписантами Всеосяжної та прогресивної угоди про Транстихоокеанське партнерство (почала діяти у 2018 р.), основою якого й стала Японія після виходу з цієї ініціативи США за першої каденції Д. Трампа. У цій співпраці

загалом мотивація країн АСЕАН цілком зрозуміла: вони не проти розширеної співпраці, яка потенційно дає більше можливостей для економічного розвитку. Не менш важливим є безпековий аспект, адже великими силами в Індотихоокеанському регіоні є США та КНР. Як відзначає І. Іноуе, виважений підхід країн АСЕАН полягає ще й у тому, що китайська присутність в регіоні сприймається як постійна, тому важливим є збереження балансу з урахуванням США та Японії [38]. У межах співпраці з АСЕАН, Японія бере участь у таких форматах, як: Регіональний форум АСЕАН (з 1994 р.), Східноазійський саміт (з 2005 р.) та Зустріч міністрів оборони АСЕАН+ (з 2010 р.), АСЕАН + Японія, АСЕАН + 2 (Японія і КНР), АСЕАН + 3 (Японія, КНР, Республіка Корея). Впродовж 2009–2015 рр. відбувалися й цивільно-військові навчання The ASEAN Regional Forum Disaster Relief Exercise. З 2015 р. між Японією та АСЕАН проходять регулярні зустрічі на рівні міністрів оборони [39].

Важливим партнером в Індотихоокеанському регіоні для Японії на рівні двосторонніх відносин є Південна Корея (Республіка Корея). Обидві країни є активними торгівельними партнерами, а з серпня 2023 р. (Кемп-Девідський саміт) разом із США започаткували співпрацю, яка передбачає посилення тристоронньої комунікації, забезпечення безпеки в Індотихоокеанському регіоні, моніторинг можливих загроз, зокрема щодо КНДР [40]. Те, що може ставати на заваді двосторонніх відносин, це: питання національної пам'яті, пов'язане із колоніальним становищем Кореї в складі Японської імперії впродовж 1910–1945 рр., а також питання «станцій розради». Попри нормалізацію відносин між Південною Кореєю та Японією на основі Договору про основи відносин, підписаному в 1965 р., історичне питання нікуди не зникло. Воно піднімалось у випадках відвідин японськими прем'єр-міністрами храму Ясукуні (зокрема, Д. Коїдзумі, Ш. Абе). Через відвідини храму конфліктні ситуації також виникали і з КНР. Інша суперечка між обома державами полягає у питанні володіння о-вами Токто, хоча Республіка Корея односторонньо проголосила свою юрисдикцію над островами в 1952 р.

Неможливо не відзначити ще один напрямок зовнішньої політики, якому Японія надає виняткове значення – культурна дипломатія. Цей інструмент відноситься до розряду м'якої сили (концепції, запропонованої американським дослідником Дж. Наємом) в здійсненні міжнародної політики та здатен приносити результати чи сприяти іншим цілям без застосування примусу. В. Матвієнко та Т. Шинкаренко дають наступне визначення зовнішній культурній дипломатії як «комплекс заходів, які держава розробляє та здійснює на міжнародному рівні для популяризування національної мови й культури за кордоном і задля створення сприятливої зовнішньополітичної кон'юнктури, що дає змогу ефективно реалізовувати зовнішню політику» [41, с. 7]. Також вони перелічують цілі зовнішньої культурної дипломатії:

- просування позитивного образу держави за її межами;
- створення сприятливих умов для реалізації завдань країни на міжнародній арені;
- розвиток «рівноправного та взаємовигідного партнерства» з іншими країнами [41, с. 7].

Використовуючи власні багаті культурні здобутки, Японія вже давно стала однією із найпопулярніших країн на світовому культурному ринку. Японська мова, література, кухня, кінематограф, традиційні мистецтва (екібана, орігамі тощо), відеоігри, музика, комікси-манга, анімація поширились на весь світ, суттєво сприяючи іміджу країни. Своєю чергою, просування Японії як туристичного бренду теж зіграло неймовірну роль в збільшенні популярності країни (щоправда, період COVID-19 завдав шкоди реалізації цього напрямку).

Н. Карпчук відзначає, що «МЗС Японії розвиває кілька напрямів: використовує поп-культуру, крім традиційної культури й мистецтва, як головний інструмент культурної дипломатії; заохочує вивчення японської мови за кордоном; із метою підтримки та розвитку позитивних відносин між країнами світу й поглибленого розуміння Японії в цих державах підтримує зарубіжні дослідження, пов'язані з політикою, економікою, суспільством і культурою Японії» [42, с. 178].

В. Удовік вказує на те, що Японія de-facto практикувала політику культурної дипломатії, починаючи із другої половини XIX ст. (прийом участі у всесвітніх виставках, діяльність закордонних консульських установ, заснування «Товариства міжнародних культурних відносин» в 1920 р. тощо). Після Другої світової війни країні вдалось здійснити «ребрендинг» у напрямку створення образу «миролюбної нації» [43, с. 839–840].

Є різноманітні ініціативи, діяльність яких спрямована на реалізацію культурної дипломатії Японії, тож наведемо деякі приклади. Так, в 1972 р. була заснована Японська фундація, яка сприяє культурному та інтелектуальному обміну закордоном, а також поширенню японської мови. В 2004 р. в складі МЗС – створено відділ публічної дипломатії (а в ньому, своєю чергою – Раду з питань сприяння культурній дипломатії) [43, с. 840]. Тоді ж була заснована программа Japan Brand Program. В 2010 р. розпочала свою історію стратегія «Cool Japan», спрямована на поширення привабливості Японії в світі через креативні індустрії та. поп-культуру. В 2017–2018 рр. в Лондоні, Лос-Анджелесі, Сан-Паулу був запущений проект від МЗС «Japan House», покликаний популяризувати Японію через простір створених публічних хабів.

Послідовний аналіз цілей Японії вказує на те, що поступово їх ставало все більше і що вони нерідко трансформувалися – відповідно до викликів поточних моментів у минулому та сучасності. Це, своєю чергою, демонструє бажання різних урядів Японії залучити свою державу до вирішення дедалі більшої кількості проблем у світі, а також намагання не лише реагувати, а й намагатися впливати на міжнародний порядок денний (бути «активною» державою), зокрема мирними засобами, щодо вирішення нагальних викликів у світі. Також у списку пріоритетів завжди вказувався альянс між Японією та США, що, безумовно, містило ознаки політики реалізму, яка передбачала необхідність наявності могутнього союзника (та ядерної країни) в Індо-Тихоокеанському регіоні та світі, при цьому довгий час маючи законодавчі та фізичні обмеження щодо забезпечення самооборони.

2.2. Еволюція безпекової політики (сер. XX – поч. XXI ст.)

Впродовж 46 років після завершення Другої світової війни японська політика безпеки була вельми специфічною, зважаючи на історичні обставини. Країна зазнала поразки в війні, а вектор політичних реформ з 1945 до 1952 р. визначався Окупаційною адміністрацією на чолі з генералом Д. Макартуром. Процеси змін були спрямовані на демілітаризацію, демократизацію та лібералізацію Японії. В контексті дослідження нас цікавить засадниче питання зовнішньополітичного позиціонування та практичної реалізації безпекової та оборонної політики поствоєнної Японії. Тож в даному випадку особливо важливо пригадати зміст статті 9 Конституції Японії, проголошеної в 1946 р. та введеної в дію в 1947 р.: «Щиро прагнучи міжнародного миру, заснованого на справедливості та порядку, японський народ назавжди відмовляється від війни як суверенного права нації та від загрози чи застосування сили як засобу врегулювання міжнародних суперечок. Для досягнення мети попереднього пункту сухопутні, морські та повітряні сили, а також інший воєнний потенціал ніколи не будуть збережені. Право держави на ведення війни не буде визнаватись» [44]. Сили самооборони Японії, утворені в 1954 р., також знаходяться в межах дії 9-ї статті.

Варто відзначити, що ідея пацифізму, яка міститься в статті 9, відповідала як зовнішнім обставинам окупації, так і психологічним та світоглядним мотивам японського суспільства, яке зазнало великих жертв та нищівних руйнувань під час війни, а також пережило ядерне бомбардування міст Хірошіма та Нагасакі. Тим не менш, для Японії, як для будь-якої іншої держави світу, питання безпеки та оборони було серед найважливіших пріоритетів. Обставини світової та регіональної політики (розгортання Холодної війни, перемога комуністів у громадянській війні в Китаї в 1949 р. та розгорання Корейської війни в 1950 р., перспективи зміни балансу з набуттям СРСР ядерної зброї в тому ж 1949 р.) сприяли реалізації альтернативного варіанту. В умовах Холодної війни, яка мала ризики перерости в гарячу, США потребувало більше союзників в стратегічно важливому для них Індो-Тихоокеанському

регіоні. Японія як держава, на той момент багато в чому підконтрольна Окупаційній адміністрації, очолюваній американською стороною, могла ідеально підійти як один із плацдармів американської політики на Далекому Сході та тилова база постачання (та, за потреби – оборони) у випадку регіональних конфліктів. В ідеологічному контексті геополітичного протистояння Японія мала потенціал перетворитись в економічну та соціальну вітрину західного світу, таким чином довівши перевагу капіталістичного способу життя. За цих перемінних, Японія почала реалізовувати стратегію, зараз відому як «Доктрина Йошіди» (назва походить від імені прем'єр-міністра Японії 1946–1947 та 1948–1954 рр., Йошіди Шігеру). Стратегія передбачала такі пріоритети: союз із США в Холодній війні проти комунізму; Японія зводить свої оборонні витрати до мінімуму та покладається на США; акцент ставиться на економічній дипломатії. Її обриси можна простежити в промові Ш. Йошіди 7 вересня 1951 р. на мирній конференції в Сан-Франциско. Зокрема, висловлюючись щодо безпекової співпраці з США, Йошіда заявив наступне: «Будучи беззбройними, щоб відвернути небезпеку війни, ми повинні звернутися по допомогу до країни, яка може і буде нам допомогати. Саме тому ми укладемо пакт про безпеку зі Сполученими Штатами, за яким американські війська тимчасово залишатимуться в Японії, доки небезпека не мине, або міжнародний мир і безпека не будуть забезпечені під егідою ООН або колективною безпекою.» [45].

Наступного дня, 8 вересня, в Сан-Франциско був укладений безпековий договір між Японією та США. Процитуємо статтю 1 договору: «Японія надає, а Сполучені Штати Америки визнають, право, після набуття чинності Мирного договору та цього договору, розпоряджатися сухопутними, повітряними та морськими силами США в Японії та навколо нього. Такі сили можуть бути використані для підтримки міжнародного миру та безпеки на Далекому Сході та безпеки Японії від збройних нападів ззовні, включаючи допомогу на пряме прохання уряду Японії для придушення масштабних внутрішніх заворушень і заворушень у Японії, спричинених підбурюванням або втручання зовнішньої

сили чи держав» [46]. Тоді ж Японія також підписала мирний договір з 48-а країнами, відмовившись від низки територій (Корея, Тайвань, Пескадорські о-ви, Курильські о-ви – окрім Північних територій, Південного Сахаліну), якими володіла раніше в якості Японської імперії [47]. У квітні 1952 р. Японія відновила суверенітет майже на всій території – за винятком архіпелагу Рюкю, який продовжував перебувати під контролем США. На думку М. Прихненко, «доктрина стала компромісом, якого вимагали держави-переможниці у Другій світовій війні (насамперед США) і погоджувався Японією, що не мала ні військових, ні економічних можливостей протистояти їхньому тиску» [48]. В умовах договору не вказувалось прямих зобов'язань з боку США по захисту Японії. Тим не менш, враховуючи потенційну можливість застосування американських військ для оборони Японії (зокрема – із застосуванням ядерної зброї), з моменту підписання документа на Японію поширилася так звана концепція «розширеного стримування» - можливості США захистити Японію як конвенційними, так і ядерними засобами.

З часом обставини змінилися. Численні групи японського суспільства виражали обурення через нерівноправність договору, розміщення на території Японії американських військ та ядерної зброї. На тлі підписання нового договору впродовж 1959–1960 рр. проходили масштабні демонстрації, які отримали назву «протести Анпо».

Так чи інакше, в 1960 р. уряди Японії та США уклали новий договір на змінених умовах. Зокрема, документ передбачає спільні зобов'язання по забезпеченню безпеки. Стаття 3 вказувала на те, що обидві сторони у співпраці «...підтримуватимуть і розвиватимуть, відповідно до своїх конституційних положень, свою здатність чинити опір збройним нападам...» [49]. Згідно 5-ї статті, «кожна сторона визнає, що збройний напад на будь-яку зі сторін на територіях, що перебувають під управлінням Японії, був би небезпечним для її власного миру та безпеки, і заявляє, що діятиме для протидії спільній загрозі відповідно до своїх конституційних положень і процесів...» [49]. В статті 6 містилося наступне положення, яке значно чіткіше окреслювало участь

розміщених на архіпелазі американських військ у реалізації безпеки Японії від зовнішніх загроз: «З метою сприяння безпеці Японії та підтримки міжнародного миру і безпеки на Далекому Сході, Сполучені Штати Америки мають право користуватися своїми сухопутними, повітряними та морськими силами об'єктів і територій в Японії» [49].

Зберігаючи пацифістську складову своєї зовнішньої політики, Японія і в подальші десятиліття позиціонувала себе як мирну державу, яка спрямовує зусилля в напрямку миру та процвітання у світі. В 1967 р. прем'єр-міністром Е. Сато були проголошені так звані три неядерні принципи: не володіти, не виробляти та не розміщувати на території Японії ядерну зброю [50]. До 1972 р. США вивели з території країни ядерну зброю, а в 1972 р. – повернули Японії суверенітет над архіпелагом Рюкю. В 1977 р., в своїй промові в Манілі (Філіппіни) прем'єр-міністр Т. Фукуда окреслив наступні пріоритети зусиль Японії в зовнішній політиці, які в подальшому отримають назву «доктрина Фукуди»:

- 1) Відмова від ролі Японії як військової сили та відданість миру.
- 2) Підвищення взаємної впевненості та довіри.
- 3) Рівне партнерство та взаємне розуміння між Японією та АСЕАН, сприяння побудові миру та процвітання в Південно-Східній Азії [51].

Подібна політика могла принести свої вигоди Японії:

- допомогти економічно стабілізувати регіон Індокитаю, який зазнав шкоди через низку руйнівних війн, тим самим практично підтвердивши репутацію Японії як мирної держави, на додачу до реалізації проєктів у межах Офіційної допомоги розвитку та попередньо проведеної політики виплати репарацій;
- вибудувати/укріпити партнерські відносини із країнами нового регіонального формату співпраці – АСЕАН (який існує з 1967 р.);
- створити кращі передумови для нормалізації відносин із постмаоїстським Китаєм (що й відбудеться в 1978 р.).

Також слід відзначити, що в 1976 р. була прийнята Програма національної оборони. В ній були окреслені базові напрямки оборонної політики Японії, де робився акцент на співпраці із США, а також концентрації на захисті безпосередньо Японії [52].

Нові ж зміни в безпековій політиці Японії відбулись в 1990 – 2000-х рр. На тлі конфлікту в Перській затоці, в 1991 р. Японія виділила 13 млрд дол. допомоги Кувейту. Однак, вона зазнала певної міжнародної критики через невідповідну до її економічної могутності участь у міжнародних питаннях та застосуванням «чекової дипломатії». Інцидент вплинув на переосмислення політичним істеблішментом свого місця та ролі у вирішенні міжнародних конфліктів. Тож в 1992 р., в період каденції кабінету К. Міядзави був прийнятий закон, що дозволяв обмежену участь Сил Самооборони Японії в миротворчих операціях ООН. В 2001 р. був прийнятий ще один закон, який дозволяв надавати в Індійському океані логістичну підтримку збройним силам країн, які діяли в Афганістані [53, с. 332]. Закон містив певні обмеження, зокрема, заборону на надання підтримки в умовах реальних бойових дій, а також заборону на постачання чи перевезення зброї та боєприпасів, технічне обслуговування чи дозаправлення літаків, що готуються до бойових вильотів. Він дозволяв учасникам миротворчих місій ООН використовувати зброю у випадках самооборони [54, с. 110].

Ще в 1990-х рр. з боку США подекуди лунали думки стосовно того, що «Японія може перетворити свою економічну могутність на військову та стати новою загрозою для Сполучених Штатів». Такі побоювання мали місце в контексті завершення Холодної війни та розпаду Радянського союзу, після чого оборонний альянс між двома державами міг виглядати менш пріоритетним, ніж в попередні десятиліття, а Японія, навіть з огляду на наслідки кризи «бульбашки нерухомості», все ще виглядала загрозливим конкурентом на світовому ринку для США. Ще одним фактором, який мав суттєвий вплив на відносини між Японією та США, були суперечки навколо торгівельного дисбалансу та обмінного курсу. Тим не менш, дуже швидко нового дихання

оборонній співпраці обох держав надав 1994 рік, коли з'явився виклик у вигляді зусиль КНДР по розвитку власної ядерної програми (вигнання з країни співробітників МАГАТЕ, переробка використаного ядерного палива з ціллю отримання плутонію тощо) [54, с. 111-112].

З 1990 р. Японія та США працювали у форматі «2+2» (зустрічі міністрів оборони та голів зовнішньополітичних відомств обох країн). У 1997 р. були укладені Керівні принципи співробітництва між Японією та США в галузі оборони. У цих керівних принципах уряди двох країн домовилися про «співпрацю в ситуаціях в районах навколо Японії, які матимуть важливий вплив на мир і безпеку Японії» що включають наступне: «Японія надаватиме тилову підтримку тим американським силам, які проводять операції з метою досягнення цілей Договору про безпеку між США та Японією. Головною метою цієї тилової підтримки є надання американським силам можливості використовувати об'єкти та проводити операції ефективно. За своєю природою, тилова підтримка Японії надаватиметься переважно на території Японії. Вона також може надаватися у відкритому морі та міжнародному повітряному просторі навколо Японії, що відрізняється від районів, де проводяться бойові операції» [54, с. 112; 55]. В 2015 р. до територій під захистом США будуть включені також о-ви Сенкаку.

Поступові зміни в Індо-Тихоокеанському регіоні зокрема, та в глобальному середовищі безпеки загалом, як-от підйом та нарощування оборонних спроможностей КНР, ядерна програма КНДР змушувало державних діячів Японії переглянути безпекову політику своєї держави. Важливу роль в трансформації політики безпеки Японії в ХХІ ст. належить Ш. Абе, політику, який впродовж 2006–2007 та 2012–2020 рр. обіймав посаду прем'єр-міністра. В 2006 р., Ш. Абе запропонував перетворити Японію на «нормальну країну», розглядаючи варіант зняття конституційних обмежень (перегляд статті 9 Конституції Японії від 1947 р.) задля реалізації повноцінної політики в сфері безпеки та оборони [56]. Того ж року прем'єр-міністр говорив про ідею формування стратегічного альянсу в Азії, необхідної для протидії посиленню

впливу Китаю. Зрештою, в 2007 р. почне своє, хоч і ситуативне функціонування (з 2008 по 2017 р. формат де-факто не існував), стратегічний діалог QUAD, заснований за ініціативи США, Японії, Австралії та Індії. Все ж, слід доповнити, що стратегічний діалог формально заявив про такі цінності як: безпека, захист верховенства права, вирішення конфліктів мирним шляхом, територіальна цілісність та суверенітет держав, свобода торгівлі тощо.

В 2009 р., в зв'язку з діями піратів в Аденській затоці та біля узбережжя Сомалі, було прийнято Акт про покарання та протидію піратству (в тому ж році набув статусу закону), який визначав акти піратства як кримінальний злочин та надавав Силам самооборони повноваження захищати будь-яке судно [57]. В 2011 р. Японія відкрила базу Сил самооборони в Джибуті, попередньо, в тому ж 2009 р. узгодивши це питання із цією країною. Наявність такої бази дало Японії можливості патрулювання і спостереження задля захисту своїх економічних інтересів (торговельні шляхи, що проходять через Червоне море, Баб-ель-Мандебську протоку та Аденську затоку), підтримки гуманітарних місій та при потребі – евакуації японців.

За другої своєї каденції, кабінет Ш. Абе провів низку суттєвих трансформацій, які посилили безпекове позиціонування держави. Перш за все, у вересні 2013 р. на саміті ООН, прем'єр-міністр озвучив принцип під назвою «Активний внесок до миру», який зберігав мирний вектор Японії в міжнародному позиціонуванні, але передбачав трансформацію деяких принципів та внесення законодавчих змін до участі держави у вирішенні міжнародних конфліктів та питань власної безпеки [58]. У 2014 р. було ухвалене законодавство про мир та безпеку, в основу якого була покладена нова інтерпретація статті 9, що передбачала можливість реалізації колективної самооборони, а також надання логістичної та рятувально-пошукової допомоги своїм союзникам, ширшої участі в миротворчих місіях під егідою ООН, проведення операцій з інспектування суден тощо [59]. Також передбачались три умови використання сили як заходів для самооборони:

- Коли відбувається збройний напад на Японію чи іноземну країну, яка перебуває у тісних стосунках з Японією, і це загрожує виживанню Японії та створює явну загрозу для фундаментальної відміни права людей на життя, свободу та прагнення до щастя.
- Коли немає інших відповідних засобів для відбиття атаки, забезпечення виживання Японії та захисту її народу.
- Застосування сили обмежене необхідним мінімумом [60].

Набуття КНДР ядерної зброї, а також суперечка із КНР навколо територіального статусу о-вів Сенкаку (частину яких Японія націоналізувала, викупивши їх в приватного власника восени 2012 р.), створили для Токіо своєрідний виклик. В грудні 2013 р. була прийнята Стратегія національної безпеки Японії, розрахована на наступне десятиліття. В документі вказано, що «...оточена дедалі суворішим безпековим середовищем і зіштовхуючись із складними та серйозними викликами національної безпеки, для Японії стало необхідним докладати більш активних зусиль відповідно до принципу міжнародного співробітництва. Японія не може самотійно забезпечити власний мир і безпеку, і міжнародна спільнота очікує, що Японія відіграватиме більш активну роль для миру та стабільності у світі, відповідно до її національних можливостей....» [61]. Автори стратегії згадують про зміну балансу сил в світі (поява нових великих політичних гравців на кшталт КНР та Індії), світові зміни у зв'язку з глобалізацією, посилення недержавних акторів, послаблення лідерства в глобальному врядуванні. Перелічуються різноманітні загрози, на кшталт міжнародного тероризму, ризику застосування ядерної зброї, можливих ризиків, пов'язаних із порушенням морського права в односторонньому порядку, поширення економічних проблем із однієї країни до рівня світової економічної кризи (як наслідок тієї ж глобалізації.) необхідність розробки норм щодо кіберпростору та космічного простору тощо. В якості загроз в стратегії розглядаються КНДР та її ядерна зброя і застосування балістичних ракет, а також нарощування КНР військового бюджету, її амбіції

щодо Південнокитайського та Східнокитайського морів та суперечка щодо о-вів Сенкаку [61].

В стратегії перелічені такі національні інтереси, як:

- збереження суверенітету та незалежності, захист територіальної цілісності, забезпечення безпеки життя, громадян та їх власності, виживання країни за підтримки її миру та безпеки на основі свободи, демократії та збереження її культури і традицій;
- досягнення процвітання Японії та її громадян через економічний розвиток, тим самим зміцнюючи її мир і безпеку;
- захист міжнародного порядку на основі правил та універсальних цінностей (свобода, демократія, повага до фундаментальних людських прав, верховенство права).

Також перелічуються цілі: посилити стримуючі заходи, які є необхідними задля підтримки миру, безпеки та виживання Японії, стримуючи загрози (а в випадку їх досягнення Японії – перемогти загрози чи мінімізувати шкоду); вдосконалити безпекове середовище в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, зменшити прямі загрози (чи запобігти їх виникненню) за рахунок зміцнення японсько-американських відносин; покращити глобальне безпекове середовище та побудувати мирну і процвітаючу спільноту шляхом зміцнення міжнародного порядку, заснованого на універсальних цінностях та правилах та відігравання Японією провідної ролі в урегулюванні суперечок міжнародного характеру [61].

Також у грудні 2013 р. Парламентом Японії було проголосовано закон про заснування Ради національної безпеки замість попередньої Ради безпеки (передбачалось підвищити ефективність системи безпеки та процесу прийняття рішень). Наміри провести цю реформу мали місце ще за першої каденції Ш. Абе, проте тоді ініціативу не вдалось реалізувати. Одним із поштовхів також стало захоплення організацією, наближеною до Аль-Каїди, заручників на газовому родовищі Ін-Аменас в Алжирі в січні 2013 р. Серед заручників було 17 громадян Японії, 7 з яких були звільнені, а інші 10 – загинули. В той час, за

словами журналіста Й. Харано, уряд Японії «повільно збирав необхідну розвідувальну інформацію для порятунку японських заручників, що свідчить про відсутність внутрішньої структури для швидкого прийняття рішень та вжиття заходів у кризові моменти». Створена за зразком Ради національної безпеки США, РНБ Японії очолюється офісом прем'єр-міністра; орган почав працювати в 2014 р. Пріоритетом для нього був збір розвідданих, а також прийняття політичних рішень стосовно дипломатії та зовнішньої політики в цілому. Рада може працювати в трьох форматах: «зустріч чотирьох міністрів» (тобто прем'єр-міністр, головний секретар уряду, міністри закордонних справ та оборони, які збираються один раз кожні 2 тижні), «зустріч дев'яти міністрів» та кризовий варіант – «екстрена зустріч міністрів» (беруть участь всі міністри уряду) [55].

Згодом відбулася ще одна важлива зміна в зовнішній політиці Японії стосовно питань безпеки. З 1967 р. країна дотримувалася так званих «Трьох принципів експорту озброєнь», які передбачали заборону постачання зброї за трьома критеріями:

- країни комуністичного блоку;
- країни, які підпадають під ембарго на «експорт зброї» відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН;
- країни, залучені до міжнародних конфліктів.

У 1976 р. Уряд Японії оголосив про додаткове Керівництво, яке передбачало обмеження постачання озброєнь навіть до країн, які не відповідають якомусь із трьох перелічених критеріїв. De-facto, Японія заборонила експорт озброєнь [62]. У 2014 р. були викладені три принципи передачі захисного екіпірування та технологій, які передбачали суттєво послаблені обмеження, такі як:

- випадки, коли передача порушує зобов'язання за договорами та іншими міжнародними угодами, укладеними Японією;
- випадки, коли передача порушує зобов'язання за резолюціями Ради Безпеки ООН;

- випадки, коли оборонне обладнання та технології призначені для країни-учасника конфлікту.

Більше того, перелічувались ті критерії, які передбачали дозвіл на передачу озброєнь (за умов суворої перевірки та прозорості) – у випадках, коли передача сприяє активному просуванню миру, внеску та міжнародної співпраці у випадках:

- реалізації міжнародних проектів спільного розвитку та виробничих проектів із країнами, які співпрацюють з Японією в сфері безпеки;
- підвищення безпеки та оборонної співпраці з союзниками і партнерами;
- підтримка діяльності Сил Самооборони, включно з обслуговуванням їх спорядження та забезпечення безпеки громадян Японії [63].

Передбачалось, що сторона-отримувач повинна отримати згоду уряду Японії щодо передачі екіпірування чи технологій третій стороні або позацільового використання [63]. Додамо, що станом на 2022 р. Японія підписала Договір про передачу оборонного спорядження та технологій із наступними 14 державами: США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, Австралія, Індія, Філіппіни, В'єтнам, Малайзія, Індонезія, Об'єднані Арабські Емірати, Королівство Йорданія, Ізраїль [64]. В 20223 р. до списку цих країн приєднався Сінгапур.

Варто також відзначити, що в 2023 р., на тлі ще більш суттєвої зміни конфігурації сил в Індо-Тихоокеанському регіоні та прийняття Японією стратегій Національної безпеки та оборони в 2022 р., до Трьох принципів та Інструкцій щодо їх впровадження були внесені доповнення:

- оборонна продукція, виготовлена в Японії за ліцензією іноземної компанії, може бути експортована до країни ліцензування, а після можлива її передача третій стороні, за винятком країн, що є сторонами воєнного конфлікту, — за окремими винятками;
- готова оборонна продукція (включно з обладнанням із летальною зброєю) може бути експортована до іншої країни (яка співпрацює із Японією в безпековій сфері, — адже інші країни відпадають через обмеження,

- встановлені Законом про Сили самооборони), якщо підпадає під одну із п'яти наступних категорій: порятунк, транспорт, попереджувальне обладнання, спостереження, розмінування;
- певні типи нелетального спорядження можуть бути надані країнам, що стали жертвами незаконної агресії (як до того це було з Україною з 2022 р.);
 - компоненти, які є необхідними для полегдження та обслуговування спорядження, розробленого спільно з іншими країнами, можуть бути передані цими партнерами третім країнам [65; 66].

У 2022 р., слідом за повномасштабним вторгненням РФ в Україну, Ш. Абе запропонував всерйоз розглянути варіант із укладенням договору про розміщення ядерної зброї США на території Японії [67]. Ця та подібні пропозиції в 2022 р. наразились на доволі значну критику з боку опозиції та громадськості, але загострили увагу на корінній зміні безпекового становища у зв'язку із порушенням ядерною державою суверенітету та територіальної цілісності іншої (неядерної) держави.

В грудні 2022 р. у світ вийшли три документи: Стратегія національної безпеки, Стратегія національної оборони та Програма нарощування оборони Японії [68; 69; 70]. В першому із перелічених документів підіймається проблема країн, які односторонньо порушують міжнародне право, прагнучи переглянути status quo світової конфігурації сил, і чий дії та кроки «кидають виклик існуючому міжнародному порядку, тим самим посилюючи геополітичну конкуренцію в міжнародних відносинах» [68]. Актуалізуючи питання російської агресії проти України, автори відзначають, прямо натякаючи на потенційні загрози для Японії: «...Не можна виключати можливість виникнення подібної серйозної ситуації в майбутньому в Індо-Тихоокеанському регіоні, особливо в Східній Азії...» [68]. Серед перелічених цілей Японії є такі: захист власних національних інтересів, мир, безпека, процвітання країни та її народу, співіснування та співпроцвітання міжнародної спільноти. Автори стратегії вказують на те, що аби досягнути цих цілей,

необхідно мати на озброєнні комплексну стратегію, «яка інтегрує її (Японії – прим. авт.) національні відповіді на вищому рівні, розглядаючи різноманітні виміри міжнародних відносин загалом, де конфронтація і співпраця тісно переплетені, включаючи геополітичну конкуренцію та відповіді на глобальні виклики, а також повним використанням всеосяжної національної сили, включно з дипломатичними, оборонними економічними, технологічними та розвідувальними можливостями» [68]. В документі приділяється увага наступним, з позиції уряду Японії, загрозам: одностороннє порушення status quo, кібератаки (приклад російсько-української війни), економічний примус шляхом введення різноманітних обмежень на експорт, видання кредитів з ігноруванням кредитної стійкості країн-боржників, викрадення інтелектуальної власності, кліматичні зміни, хвороби, контроль озброєнь та ядерне роззброєння тощо. В документі КНР означена як держава, яка є «безпрецедентним та найбільшим стратегічним викликом» для миру та безпеки Японії, стабільності міжнародної спільноти та міжнародного порядку, заснованого на верховенстві права [68]. Також акцент ставиться на викликах, які становить собою діяльність КНДР та РФ [68]. Також перелічено 5 фундаментальних принципів національної безпеки Японії:

1. Збереження принципу «активного внеску в мир» на основі міжнародної співпраці.
2. Здійснення безпекової політики у напрямку збереження універсальних цінностей (свобода, демократія, повага до фундаментальних прав людини, верховенство права).
3. Дотримання (в якості миролюбної нації) виключно національної оборонної політики, не стаючи військовою загрозою для інших країн, а також дотримання трьох неядерних принципів.
4. Збереження альянсу між Японією та США та політики розширеного стримування як наріжного каменю політики безпеки.
5. Надання значення співіснуванню та співпроцвітання інших країн, що поряд, співпраця з однодумцями та багатостороння співпраця [68].

В стратегії також наголошується на можливості Японії завдати контрудари. При цьому, Японія накладає на себе обмеження в можливості завдати превентивний удар [68].

В Стратегії національної оборони увага акцентується на 7 напрямках:

1. Стримувальні (stand-off) оборонні можливості.
2. Інтегровані повітряні та ракетні оборонні можливості.
3. Безпілотні оборонні можливості.
4. Кросдоменні операційні можливості, що передбачають синхронізацію можливостей у різних сферах здійснення оборони (наведемо цитату: «...Для Японії стає дедалі важливішим подолати неповноцінність у окремих доменах, проводячи міждоменні операції, які органічно об'єднують можливості в усіх сферах, включаючи космос, кіберпростір, електромагнітний спектр, сушу, море та повітряний простір, щоб створити синергію та посилити загальну силу, тим самим забезпечуючи національну оборону Японії...») [69].
5. Функції командування, контролю та розвідки.
6. Можливості мобільного розгортання та захист цивільних.
7. Стійкість та резилентність. [69].

У зміни підходу по забезпеченню національної безпеки та оборони було передбачено поступове збільшення бюджетних витрат до рівня 2% ВВП до 2027 р. Також передбачалось підписання контракту на поставку американських ракет «Tomahawk».

В документі також звернено увагу на нову сферу в системі безпеки – космос. Впродовж останніх десятиліть космічні технології зазнали значного розвитку. Супутникові системи ХХІ ст. можуть використовуватися в оборонних цілях, незаперечним свідченням чого стала російсько-українська війна. Так, автори Стратегії вказують на майбутнє посилення оперативних можливостей Міністерства оборони та Сил самооборони Японії космічного спостереження, зв'язку, збору інформації, розміщення, використовуючи, в тому числі, «сузір'я супутників» тощо [70].

Попри достатньо радикальні трансформації як бачення, так і практичних дій Японії по нарощуванню власної обороноздатності, дослідник Г. Клінк висловлює дещо скептичне ставлення та вказує на те, що це амбітний підхід, але він містить потенційні проблеми, які можна описати фразою: «Коли все є пріоритетом – то нічого ним не є». На його думку, японські пріоритети «повинні бути вкладені в комбіновану силу її двостороннього альянсу з США». А також, що наявні пріоритети слід зменшити до дій (*pared down into actions*), що можуть бути досяжними в найближчі кілька років [71]. Н. Хома стверджує, що прийняття та зміна основних документів, яка відбулася у 2022 р., є «переломним моментом, який запускає подальшу трансформацію безпекової, оборонної політики Японії», що стало реакцією на політику авторитарних сусідніх держав на міжнародній арені [72].

Нарощуючи свою обороноздатність, Японія також поглиблювала відносини й з іншими країнами – в Індотихоокеанському регіоні та за його межами. Варто згадати про ініціативу *Combat Global Air Programme*, оголошену в грудні 2022 р. Японією, Італією та Великобританією, яка спрямована на спільну розробку винищувача шостого покоління. З Австралією в січні 2022 р. було укладено Угоду про взаємний доступ (ратифікована наступного року), спрямовану на полегшення взаємного доступу та співпраці між Силами Самооборони Японії та Силами оборони Австралії. Вона стосується транспортування персоналу, зброї та постачання, а також сприяння швидкому розгортанню сил під час спільних навчань та ліквідації наслідків катастроф. Також угода надає силам Японії та Австралії дозвіл на проведення тренувань на територіях одне одного [73]. Варто відзначити те, що між Японією та Австралією з 2007 р. існує формат консультацій 2+2 (участь міністрів оборони та закордонних справ обох країн), а з 2014 р. – підписана Заява про Особливе стратегічне партнерство в XXI ст. [74]. В жовтні 2022 р. була підписана Спільна декларація з безпеки щодо реагувань на непередбачувані ситуації. Також варто відзначити, що в 2022 р. Японія та Філіппіни провели першу зустріч міністрів в форматі 2+2. В лютому 2023 Японія заснувала нову рамку співпраці «Офіційна

допомога з безпеки» заради забезпечення реалізації Стратегії національної безпеки [75]. Філіппіни стали першою країною, яка отримала таку допомогу (прибережні радарні системи). В тому ж 2023 р. допомогу отримали Бангладеш, Малайзія та Фіджі [76].

Під час зустрічі лідерів Японії та Індії в березні 2023 р. в Нью-Делі, було погоджено розширення міжнародної морської співпраці в Індійському океані, а також оголошено про спільні навчання винищувачів. Також в 2022 р. в рамках Quad була розпочата співпраця по програмі Indo-Pacific Maritime Domain Awareness, що передбачає застосування супутникових даних для покращення реагування на стихійні лиха, застосування права поблизу берегів та протидію незаконному рибальству. В лютому, в ході візиту до Японії президента Філіппін Ф. Маркоса-молодшого, були укладені домовленості про посилення тристоронньої співпраці із США та Японією, розширення навчань та отримання Філіппінами японського оборонного екіпірування. В подальшому було проведено низку навчань, зокрема із залученням служб Берегової охорони обох країн [77]. Дослідниця Л. Кертіс, описуючи архітектуру мережевої регіональної безпеки в Індо-Тихоокеанському просторі, вказує на те, що для Японії основними викликами в безпековій співпраці в Індо-Тихоокеанському регіоні є:

- віднайдення балансу між занадто структурованою та ригідною рамкою співробітництва, що обмежила б участь країн, які не прагнуть перебувати в зажатому стані між США та КНР, та неорганізованому наборі дій, які б не мали взаємопосилюючого ефекту та не забезпечували б надійного стримування всіх країн регіону від конфліктів;
- підтримувати співпрацю на належному рівні, але й не допускати перенапруження сил, бюджету та ресурсів [77].

Головна теза дослідниці полягає в тому, що доволі гнучка мережа багатьох «небагатосторонніх» угод повинна забезпечити стабільність системи, в якій різні актори взаємодіють в рамках міжнародного права. Такий підхід має свою логіку, зважаючи на переплетення в Індо-Тихоокеанському регіоні стратегічних

інтересів багатьох різних за політичним устроєм, культурою та ментальністю країн, а також наявності глобальної конкуренції між США та КНР, чия військова присутність теж наявна в регіоні.

Окремо пригадаємо ще один пріоритет в політиці безпеки Японії, яким є кібербезпека, і причини цього цілком зрозумілі. З розвитком інформаційних технологій та поширення глобальної мережі Інтернет світ кардинально змінився. Можливості людини та держави колосально зросли, але також став помітним один очевидний наслідок: інформаційний простір є новим полем битви та породжує потенційні системні вразливості, ігнорування яких зараз видається вкрай недалекоглядним. Безпека будь-якої країни та функціонування її різноманітних систем, які адаптували під себе можливості інформаційних технологій, можуть бути підірвані вдало проведеними кібератаками, що несуть загрози не лише критичній інфраструктурі та економіці, але й суспільній довірі та державному суверенітету. І свідчень необхідності побудови ефективної системи безпеки кіберпростору було достатньо. В 2011 р. на Японію була здійснена серія кібератак, до списку постраждалих потрапили навіть компанії Corporation та Kawasaki Heavy Industries, які відповідали за військові замовлення. Ще більше уряд Японії переконався в необхідності впровадження комплексної політики кібербезпеки після інциденту із проникненням комп'ютерного вірусу в базу даних Пенсійної служби в 2015 р., в результаті чого відбувся масштабний витік даних 1,25 млн громадян країни. [78]. У 2018 р. світом прокотилася атака комп'ютерного вірусу WannaCry. Японія, як і будь-яка держава з високими технологіями та високим рівнем доступу суспільства до Всесвітньої павутини, є вразливою ціллю кіберзлочинців: станом на 2013 р. в Японії вже налічувалося 100,7 млн користувачів мережі Інтернет [79]. При цьому в 2021 р. було створене Цифрове агенство – урядова структура, відповідальна за посилення цифровізації в Японії, в тому числі й публічного адміністрування. Тож Японія загалом здійснила багато важливих кроків для посилення власних можливостей та структури адміністрування у сфері кібербезпеки.

Ще в 1984 р. був прийнятий закон про бізнес-телекомунікації, який, серед іншого, затверджує принцип секретності комунікації (заборона на набуття, використання та надання персональних даних – за виключенням надання згоди сторони комунікацій, або якщо дія не передбачає незаконності згідно закону) [80, 81]. В 2016 р. засновано Комісію із захисту персональних даних.

У 2003 р. був прийнятий Закон про захист персональних даних [82]. Закон не «стояв на місці» та зазнавав поправок. Зокрема, на цей момент під його дію підпадають усі бізнес-оператори (початковий варіант закону поширювався лише на тих, чиї бази даних містили персональні дані щонайменше 5 тисяч осіб). Також, згідно з поправкою за 2020 р., компанія, яка має намір передати персональні дані свого користувача іншій закордонній компанії повинна отримати згоду користувача, або разом із іноземною компанією встановити «систему захисту персональних даних». Також поправка забороняє контролерам персональних даних використовувати такі дані для сприяння нелегальним чи невідповідним діям [83].

В 2014 р. був прийнятий Основний акт про кібербезпеку. В ньому прописана необхідність стратегії кібербезпеки, співпраці та координації дій між урядом та місцевим самоврядуванням, а також провайдерами критичної соціальної інфраструктури, визначено їх рамки відповідальності в межах забезпечення кібербезпеки. Актом було закладено створення Стратегічного штабу з кібербезпеки (CSHQ) – дорадчого та координаційного органу, очолюваного Головним секретарем Кабінету міністрів. Закон означив компетенції органу, серед яких є наступні:

- підготовка проекту стратегії кібербезпеки та сприяння її імплементації;
- встановлення стандартів заходів кібербезпеки для національних адміністративних органів, інкорпорованих адміністративних агенств та визначених корпорацій (тобто тих, для яких національний уряд повинен додатково посилити заходи для забезпечення кібербезпеки, враховуючи вплив на умови життя людей та економічну діяльність у випадку

- виникнення кіберінцидентів, що загрожують цим корпораціям), сприяння їх впровадженню;
- оцінка контрзаходів щодо інцидентів, пов'язаних із кібербезпекою (розслідування причин і наслідків інцидентів);
 - сприяння комунікації та співпраці між внутрішніми та закордонними сторонами у випадку інцидентів, пов'язаних із кібербезпекою [84].

Голова Штабу, до прикладу, може надавати рекомендації головам адміністративних органів щодо вживання необхідних заходів, а пізніше – вимагати надання звіту про реалізацію цих заходів, представляти свої висновки прем'єр – міністру, аби вжити заходів щодо відповідного питання [84].

Ще в 1996 р. була заснована некомерційна організація Японський командний координаційний центр з реагування на комп'ютерні загрози (JPCERT), яка координує роботу із різними суб'єктами, як от державні установи, постачальники мережеских послуг та послуг безпеки тощо [85]. JPCERT, своєю чергою, на міжнародному рівні співпрацює в рамках APCERT (Азійсько-Тихоокеанська команда із реагування на комп'ютерні загрози), заснованої в 2003 р., чия діяльність спрямована на посилення регіональної та міжнародної співпраці по забезпеченню інформаційної безпеки, проведення досліджень, надання рекомендацій тощо [86].

Також функціонує Національний центр готовності до інцидентів та стратегії кібербезпеки (NISC), який функціонує як Секретаріат в структурі CSHQ (з часу заснування в 2005 р. – і до 2015 р. вона мала назву Національного центру інформаційної безпеки). Організація займається координацією кібербезпеки та національної політики, розробляє проект Стратегії національної кібербезпеки, моніторингом реалізації політики на рівні різних міністерств. Значне розширення своїх повноважень NISC набула після прийняття Стратегії національної кібербезпеки (в 2015 р.). Також у підпорядкуванні NISC функціонує заснована в 2008 р. Координаційна команда урядової безпеки (GSOC), яка ставить собі за мету моніторинг, а також реагування на кіберзагрози, націлені на урядові системи, попередження та

консультування [87]. Також з 2014 р. в структурі Агенції національної політики (поєднує правоохоронну функцію та розвідку) було створено Центр Контролю за кіберзлочинністю. В структурі Міністерства оборони існує підрозділ з кібербезпеки [88].

Також варто уваги те, що Японія співпрацює в сфері кібербезпеки на міжнародному рівні. Зокрема, з 2009 р. бере участь в щорічних міністерських зустрічах з політики кібербезпеки в форматі співробітництва АСЕАН – Японія (Японію представляють міністр внутрішніх справ та комунікацій, а також міністр економіки, торгівлі та промисловості).

В 2006 р. був опублікована Перша національна стратегія інформаційної безпеки. До 2022 р. їх з'явилося ще 5 (2009, 2013, 2015, 2018, 2021). З 2013 р., документ носить назву «Стратегія кібербезпеки» [89].

Уваги заслуговує Стратегія кібербезпеки, прийнята в вересні 2015 р., особливо враховуючи той факт, що кількома місяцями раніше Японія зазнала витоку даних з Пенсійної системи про близько 1,25 млн громадян.

В тексті стратегії містились наступні цілі:

1. Забезпечити вільний, справедливий та безпечний кіберпростір;
2. сприяти поліпшенню соціально-економічної життєздатності та сталому розвитку, побудові суспільства, де люди можуть жити безпечно та захищено, а також забезпеченню миру та стабільності міжнародної спільноти та національної безпеки [90].

Своєю чергою, базовими принципами були: забезпечення вільного потоку інформації; верховенство права; відкритість; автономність; співпраця між багатьма стейкхолдерами. Варто відзначити також актуалізацію принципу активності (на противагу реактивному підходу). Зокрема, в тексті стратегії відзначається, що «...Японія не чекатиме до тих пір, поки буде завдано певної шкоди; натомість, вона вживатиме необхідних заходів на випередження, проводячи аналіз майбутніх соціальних змін та потенційних ризиків.» [90].

В Стратегії кібербезпеки 2021 р. була поставлена мета досягнення цілей, перелічених в Базовому законі (2015 р.), були перелічені ті принципи, що і в

стратегіях за 2015 та 2018 рр. В тексті помітне концептуальне розуміння як можливостей, так і загроз, пов'язаних із кіберпростором. Так, щодо останнього, зазначається, що «...якщо їх (цифрові технології – прим. авт.) використовувати неналежним чином зі злим наміром, це може поглибити розкол і збільшити ризики між народами, придушити права людини та розширити нерівність. Ризики, які раніше не були передбачені, також можуть зрости внаслідок трансформації кіберпростору, а зміни, що відбуваються уривчасто через пандемію COVID-19 та інші фактори, можуть викликати занепокоєння щодо таких ризиків, які виникають неочікувано...» [91].

Також в стратегії значна увага звернена на потребу реалізації принципу «Кібербезпека для всіх», яка полягає в реалізації трьох ключових напрямків: одночасне просування цифрової трансформації та кібербезпеки; посилення ініціатив із позиції національної безпеки (акцентується увага на те, що в зв'язку із зростанням загрозливості середовища навколо Японії «не можна ігнорувати асиметричну ситуацію з нападниками в кіберпросторі»); забезпечення загальної безпеки та безпеки кіберпростору, оскільки він стає все більш публічним і взаємопов'язаним (наголоси розставлено на вдосконаленні зусиль з управління ризиками та поглиблення забезпечення місії в реалізації всього ланцюга постачання через кіберпростір) [91].

Японія як країна, що прагне досягти панування міжнародного права, яке б давало більші гарантії миру, зацікавлена в створенні такої системи колективної безпеки, котра б по можливості запобігала виникненню конфліктів в майбутньому, а тому готова сприяти укріпленню міжнародних альянсів, здатних посприяти поставленій меті. В цьому контексті співпраця України та НАТО є перспективним напрямком. Після Холодної війни європейські країни, що раніше належали до радянського блоку (в рамках функціонування Організації Варшавського договору) поступово входили до євроатлантичного простору. Тож перед Україною постала загроза поступового перетворення на буферну зону [92, с. 38]. Відсутність міжнародних гарантій безпеки для України було одним із факторів російської агресії, що посприяв руйнуванню

міжнародного права. Співпраця між Україною та НАТО передбачає, з одного боку, стратегічний напрямок та безпеку самої України, а з іншого – забезпечення міжнародної безпеки [93, с. 23]. Без України це важко, якщо не неможливо здійснити за умов, які склались на європейському континенті з 2014 р. Своєю чергою, Україна прагне інтегруватись в НАТО, вбудувати себе в систему безпеки Північноатлантичного альянсу та знизити ризики майбутніх конфліктів, або заручитись підтримкою та допомогою, передбаченою Статтею 5 НАТО у випадку загрози нових війн. А. Кліш відзначає: «Організація Північноатлантичного договору першою в історії змогла нейтралізувати найбільш негативні схеми застосування балансу сил на міжнародній арені» [94, с. 15]. С. Прийдун відзначає, що стратегічне партнерство між НАТО та Україною має потенціал посилити безпеку як України, так і держав альянсу, а також те, що обидві сторони переслідують спільні інтереси та цінності, серед яких фігурує дотримання міжнародного права [95, с. 37]. Інтеграція України в НАТО потенційно дає більше шансів на фактичну реалізацію «порядку, заснованого на правилах», прихильником якого в міжнародній системі виступає Японія.

З огляду на вищесказане, можна стверджувати, що Японія намагається максимально задіяти зусилля, аби адаптуватись до змінених умов глобального середовища та уникнути потенційно катастрофічних загроз для країни. Розуміння того, що після російсько-української війни конфлікти можуть виникнути і в інших точках земної кулі підтверджує фраза, озвучена в червні 2022 р. Ф. Кішідою у промові на саміті «Діалоги Шангри-Ла»: «Україна сьогодні може бути Східною Азією завтра» [96]. «В умовах наявності, з точки зору Японії, трикутника загроз Китай – Північна Корея – РФ, Японія активізує внутрішню та зовнішню політику в сфері безпеки», вказує Т. Іванець [97, с. 149]. Російсько-українська війна, особливо в повномасштабній фазі, суттєво трансформує як уявлення про війну сучасності, так і бачення можливих перспектив, кардинально змінюючи зовнішньополітичний вектор багатьох

країн світу. Це стосується рецепції війни Японією, і навіть японсько-російських відносин, зокрема діалогу про мир та Північні території. Н. Хома розглядає відносини в рамках трикутника «Японія – Росія - Україна», в межах якого «взаємини двох будь-яких сторін-держав мають наслідки та зумовлюють дії у відповідь від третьої сторони-держави» [98, с. 175].

В ході реалізацій своїх оборонних реформ, Японія вивчає досвід російсько-української війни, а також спрямовує зусилля на ті напрями, що здатні суттєво посилити її безпеку (обороздатність, протиповітряна оборона, захист цивільного населення, мобільне розгортання Сил самооборони, безпілотні та радіоелектронні засоби безпеки, розвідувальні центри, оперативні штаби, боєздатність солдат) [99, с. 172–173]. С. Прийдун зауважує: «Посиливши реалістичний аспект своєї безпекової ідентичності на тлі можливих загроз, Японія отримала більші можливості у забезпеченні власних стратегічних інтересів через реалізацію колективної самооборони та завдання контрударів у разі потреби, тим самим збільшивши ризики для потенційних країн-агресорів» [100, с. 12]. Закладаючи фундамент (та реалізуючи його) для набуття більших оборонних спроможностей, Японія тим самим зменшує вірогідність настання «гарячого» конфлікту в Індо-Тихоокеанському регіоні.

В зв'язку із поступовою зміною глобального балансу сил, в Японії подекуди лунали думки щодо перегляду трьох неядерних принципів, зокрема із табору ЛДП (Ш. Абе, С. Такаїчі тощо). Загалом, це питання довгий час знаходилося під негласним табу. Певні дискусії щодо перегляду принципів не змогли виникнути після російського повномасштабного вторгнення в Україну, а прихильники початку діалогу піддалися критиці, зокрема представники Партії інновацій. Дискусія навколо цього питання виникне аж в 2025 р., на тлі непевної політики другої адміністрації Д. Трампа та ще більшого посилення військового потенціалу КНР та КНДР.

На тлі зовнішньополітичних викликів, із якими зіткнулась Японія, є один аспект, про який нерідко забувають. Це – наявність кейсів з успішного вирішення проблеми зовнішніх загроз в минулому, який може додати уряду тої

чи іншої країни наполегливості та впевненості в вирішенні поточних проблем. В своєму історичному доробку ця країна має досвід підготовки себе до перейняття необхідних технологій [101, с. 133]. Зокрема, в японському суспільстві подібна ситуація (тільки більш загрозлива і відчайдушна) трапилась в середині XIX ст. Адже не слід забувати, що між Японією періоду Бакумацу та початку доби Мейджі, яка примусово завершила період ізоляції «сакоку рей», та її сучасниками із числа західних колоніальних імперій існувала майже прірва в економічних та технологічних спроможностях, не говорячи про досвід ведення міжнародних відносин в реаліях XIX століття, який Едо (а згодом - Токіо) намагався швидкими темпами здобути, на власні очі спостерігаючи цілий парад руйнацій суверенітетів більшості інших держав Південно-Східної Азії. О. Каліщук, аналізуючи суспільні та культурні трансформації епохи Мейджі, відзначає історичний досвід здатності Японії доволі швидко адаптуватись до викликів епохи: «...реформи, пов'язані з трансформацією Мейджі, характеризувалися неймовірним розмахом і динамікою. За короткий час вдалося досягти глибоких, навіть революційних змін на рівні політики, економіки, соціального життя, релігії та етики». [102, с. 162]. Зрозуміло, що розраховувати на повторення історії та прямо екстраполювати історію минулого на сучасність – це впасти в когнітивне упередження «ефекту індічки», недооцінивши різкі повороти та можливі «чорні лебеді» найближчого та далекого майбутнього. Попри це, сторія успіху в умовах екзистенційних труднощів, засвоєна на рівні суспільної ідентичності може становити собою своєрідну «ментальну опору», яка здатна доповнити стратегічні зусилля країни.

Японія впродовж десятиліть вдало реалізувала своє міжнародне позиціонування, з одного боку, балансуючи між ідеалізмом захисту прав людини, міжнародного права, миру, вільної торгівлі, економічного розвитку світу та демократії, а з іншого – прагматично покладаючись на діючий механізм в уособленні альянсу з США в питанні безпеки, а також потрохи звільняючись від післявоєнних обмежень у напрямку перетворення в «нормальну державу». З однієї сторони, вона намагається реагувати на реальні загрози для регіональної

та глобальної безпеки, поступово та планомірно посилюючи свої оборонні можливості. З іншого, пріоритетом для всіх урядів виступає збереження союзу та партнерства із США. Разом із тим, аби зі свого боку не допустити несприятливих наслідків дилеми безпеки у вигляді зростання недовіри до Японії та в Індो-Тихоокеанському регіоні загалом, Японії в нагоді стає її посилення партнерства із багатьма країнами регіону (в тому числі у сфері безпеки), а також гуманітарної та економічної допомоги, співпраця в рамках реалізації стратегії «Вільного і відкритого Індо-Тихоокеанського регіону», співробітництво в рамках АСЕАН (чому посприяло поступове покращення відносин між Японією та країнами Азії після Другої світової війни). Тож Японія на практиці позиціонує себе як надійний міжнародний партнер, відданий ідеям миру та процвітання. Попри це, уникнути повністю загроз не вдається, враховуючи ревізійнізм щодо попереднього status quo (до 2022 р.), стрімке нарощування військової потуги з боку КНДР та КНР, а також намірів останньої перетворитись на регіонального гегемона та посилити вплив у глобальному масштабі.

Список використаних джерел до Розділу 2

1. GENERAL AGREEMENT ON TARIFFS AND TRADE. URL: https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/91250074.pdf (accessed: 14.03.2024).
2. Joint Communiqué of the Government of Japan and the Government of the People's Republic of China. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/joint72.html> (accessed: 14.03.2024).
3. JAPAN and CHINA Treaty of peace and friendship. Signed at Beijing on 12 August 1978. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201225/volume-1225-I-19784-English.pdf> (accessed: 14.03.2024).
4. Удовік В. Японсько-українські відносини (1991-2016 рр.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.02. О.: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2017, 276 с.
5. Fertility rates. *OECD*. URL: <https://data.oecd.org/pop/fertility-rates.htm> (accessed: 14.03. 2024).
6. Total fertility rate (live births per woman). *UNdata*. 2024. URL: https://data.un.org/Data.aspx?d=PopDiv&f=variableID:54;crID:392&c=2,4,6,7&s=_crEngNameOrderBy:asc,_timeEngNameOrderBy:desc,_varEngNameOrderBy:asc&v=3 (accessed: 14.03. 2024).
7. Total fertility rate (live births per woman). *UNdata*. 2024. URL: https://data.un.org/Data.aspx?d=PopDiv&f=variableID:54;crID:392&c=2,4,6,7&s=_crEngNameOrderBy:asc,_timeEngNameOrderBy:desc,_varEngNameOrderBy:asc&v=2 (accessed: 14.03.2024).
8. Higo M. A “death-laden society”: The next stage of a hyper-aged Japan and health challenges ahead. *Aging and Health Research*. Vol. 2. 2022. Issue 4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ahr.2022.100110>.

9. Japan – Critical and Emerging Technologies. *International Trade Administration*. 20. 11. 2025. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/japan-critical-and-emerging-technologies> (accessed: 15.03.2026)
10. Japan – Industrial Machine Tools. *International Trade Administration*. 18. 11. 2025. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/japan-industrial-machine-tools> (accessed: 15.03.2026).
11. Japan – Semiconductors. *International Trade Administration*. 20. 11. 2025. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/japan-semiconductors> (accessed: 15.03.2026)
12. Japan – Cloud Computing. *International Trade Administration*. 18. 11. 2025. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/japan-cloud-computing> (accessed: 15.03.2026).
13. Japan Leans More on China for Rare Earths Despite Lower Imports. *Bloomberg*. 26.02. 2026. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2026-02-26/japan-leans-more-on-china-for-rare-earths-despite-lower-imports> (accessed: 15.03.2026).
14. Togo K. Eurasian Diplomacy in Japan, 1997–2001. *Nippon.com*. 13. 03. 2014. URL: <https://www.nippon.com/en/features/c00205/> (accessed: 17. 03. 2026).
15. Terrorist Attacks in the United States and the Fight against Terrorism. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2002/chap1-b.pdf> (accessed: 17.03.2026).
16. Diplomatic Bluebook 2014. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000055797.pdf> (accessed: 17.03.2026).
17. Diplomatic Bluebook 2015. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000106469.pdf> (accessed: 17.03.2026).
18. Diplomatic Bluebook 2016. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000177707.pdf> (accessed: 17.03.2026).
19. Diplomatic Bluebook 2017. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000290287.pdf> (accessed: 17.03.2026).

20. The 13th IISS Asian Security Summit -The Shangri-La Dialogue - Keynote Address by Prime Minister Abe. URL: https://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201405/0530kichokoen.html (accessed: 17.03.2026).
21. Diplomatic Bluebook 2018. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000401236.pdf> (accessed: 17.03.2026).
22. Diplomatic Bluebook 2022. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2022/pdf/pdfs/2022_all.pdf (accessed: 17.03.2026).
23. Address by Prime Minister Shinzo Abe at the Opening Session of the Sixth Tokyo International Conference on African Development (TICAD VI). URL: https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html#:~:text=I%20say%20hello%20to%20you,witnessing%20a%20%E2%80%9Cquantum%20leap.%E2%80%9D (accessed: 14.03.2024).
24. Іванець Т. М. Російське військове вторгнення в Україну як фактор еволюції японської безпекової стратегії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. *Регіональні студії: науковий збірник*. У.: Видавничий дім "Гельветика". 2023. № 35. С. 162–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.27>.
25. Towards Free and Open Indo-Pacific. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000407643.pdf> (accessed: 14.03.2024).
26. New Plan for a “Free and Open Indo-Pacific” (FOIP). URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100477660.pdf> (accessed: 14.03.2024)
27. New Plan for a “Free and Open Indo-Pacific”: Policy Speech by PM Kishida. URL: https://www.japan.go.jp/kizuna/2023/05/new_plan_for_free_and_open_indo-pacific.html (accessed: 14.03.2024).
28. Tokyo International Conference on African Development OVERVIEW. URL: <https://www.undp.org/africa/ticad/overview> (accessed: 14.03.2024).
29. Shirato K. Japan’s Strategic Interests in the Global South: Africa. *CSIS*. 21. 05. 2024. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-strategic-interests-global-south-africa> (accessed: 14.03.2024).

30. TICAD 8 Tunis Declaration. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100387033.pdf> (accessed: 20.08.2023).
31. Payton B. Japan makes inroads into African infrastructure. *African Business*. 12. 06. 2025. URL: <https://african.business/2025/06/trade-investment/japan-makes-inroads-into-african-infrastructure> (accessed: 14.06.2025).
32. The Eighth Tokyo International Conference on African Development (TICAD 8) (27th and 28th August, 2022 in Tunis). URL: <https://www.mofa.go.jp/mofaj/files/100386992.pdf> (accessed: 14.06.2025).
33. Progress Report of Japan's Contributions to Africa following TICAD 8. URL: https://worldjpn.net/documents/texts/ticad/20240800.O1E.html?utm_source=chatgpt.com (accessed: 20.08.2023).
34. Opening Speech by Mr. KISHIDA Fumio, Prime Minister of Japan Opening Session, Eighth Tokyo International Conference on African Development (TICAD 8). URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100386395.pdf> (accessed: 20.08.2023).
35. Prime Minister Abe's Visit to Southeast Asia (Overview & Evaluation). URL: https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/pmv_1301/overview.html (accessed: 14.03.2024).
36. AGREEMENT ON COMPREHENSIVE ECONOMIC PARTNERSHIP AMONG JAPAN AND MEMBER STATES OF THE ASSOCIATION OF SOUTHEAST ASIAN NATIONS. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100516732.pdf> (accessed: 14.03.2024).
37. REGIONAL COMPREHENSIVE ECONOMIC PARTNERSHIP AGREEMENT. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2024/10/Regional-Comprehensive-Economic-Partnership-RCEP-Agreement-Full-Text.pdf> (accessed: 14.03.2024).
38. Inoue I. Japan's Ideational Competition with China. *CSIS*. 2021. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2023-06/210405_Inoue_Ideational_Competition.pdf?VersionId=wbVbRCeWpNply_iXJO0R.XYYaCi41dlo (accessed: 14.03.2024).

39. Shoji T. Japan's approach toward ASEAN-led Security Multilateralism: Coordinating Strategic Agendas with the United States. *CSIS*, 2020. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2023-06/200408_Shoji_Strategic_Japan.pdf?VersionId=pMiItJUWjdEpyuBuHxd6GlmNfu8RDY.L (accessed: 14.03.2024).
40. Гриценко А. РЕЗУЛЬТАТИ САМІТУ США, ЯПОНІЇ ТА ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ У КЕМП-ДЕБІДІ. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-08/az-kemp_devid_2508.pdf (дата звернення: 14.03.2025).
41. Матяш І., Матвієнко В. Культурна дипломатія: навч. посібник. Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин. К.: ДП «ГДІП», 2021. 252 с.
42. Карпчук Н. Культурна дипломатія Японії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. Л.: 2021. №3(11). С. 169–181. DOI:10.29038/2524-2679-2021-03-169-181.
43. Удовік В. Культурна дипломатія як «комунікаційний міст» між Україною та Японією. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. XXI. С. 834 – 855. DOI: <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2020-43> (дата звернення: 14.03.2024).
44. The Constitution of Japan. URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html (accessed: 17.03.2026).
45. Prime Minister Shigeru Yoshida's Speech at the San Francisco Peace Conference. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/JPUS/19510907.S1E.html> (accessed: 17.03.2026).
46. Security Treaty Between the United States and Japan; September 8, 1951. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp (accessed: 17.03.2026).
47. Treaty of Peace with Japan (with two declarations). Signed at San Francisco, on 8 September 1951. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20136/volume-136-i-1832-english.pdf> (accessed: 17.03.2026).

48. Prykhnenko M. The Yoshida Doctrine in the Japan foreign policy. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 184. pp. 56–58. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5052> (accessed: 17.03.2026).
49. TREATY OF MUTUAL COOPERATION AND SECURITY BETWEEN JAPAN AND THE UNITED STATES OF AMERICA. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/1.html> (accessed: 17.03.2026).
50. Three Non-Nuclear Principles. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/un/disarmament/nnp/> (accessed: 14.03.2024)
51. SPEECH BY PRIME MINISTER TAKEO FUKUDA (Fukuda Doctrine Speech). URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/docs/19770818.S1E.html> (accessed: 17.03.2026).
52. National Defense Program Outline. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/docs/19761029.O1E.html> (accessed: 14.03.2024).
53. Midford P. Japan's response to terror Dispatching the SDF to the Arabian Sea. *Asian Survey*. Vol. 43 (2). 2003. pp. 329–351. DOI:10.1525/as.2003.43.2.329.
54. Watanabe T. Japan's Security Policy Evolution The Interaction between Think Tank Proposals and Government Implementation. *Asia Policy*. Vol. 17. 2022. No. 3. pp. 107–24. URL: https://www.nbr.org/wp-content/uploads/pdfs/asiapolicy17-3_watanabe_july2022.pdf (accessed: 17.03.2026).
55. “Joint Statement: U.S.-Japan Security Consultative Committee Completion of the Review of the Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation,”. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/defense.html> (accessed: 19.03.2026).
56. Harano J. Japan Launches Its Own National Security Council. *Nippon.com*. 25. 12. 2013. URL: <https://www.nippon.com/en/behind/100050/> (accessed: 19.03.2026).
57. Japan's Actions against Piracy off the Coast of Somalia. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/piracy/ja_somalia_1210.html (accessed: 14.03.2024)

58. Address by Prime Minister Shinzo Abe, at The Sixty-Eighth Session of The General Assembly of The United Nations. URL: https://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201309/26generaldebate_e.html (accessed: 14.03.2024)
59. Japan's Legislation for Peace and Security. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000143304.pdf> (accessed: 19.03.2026).
60. Development of Security Legislation. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/nsp/page1we_000084.html#:~:text=The%20Three%20New%20Conditions%20for%20Use%20of,is%20limited%20to%20the%20minimum%20extent%20necessary (accessed: 19.03.2026) (accessed: 19.03.2026).
61. National Security Strategy December 17, 2013. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryuu/131217anzenhoshou/nss-e.pdf>(accessed: 19.03.2026).
62. Japan's Policies on the Control of Arms Exports. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/un/disarmament/policy/index.html> (accessed: 19.03.2026).
63. Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000034953.pdf> (accessed: 19.03.2026).
64. Defense Equipment and Technology Cooperation. URL: https://www.mod.go.jp/atla/en/policy/defense_equipment.html (accessed: 19.03.2026).
65. Overview of the Revision of the Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology and Implementation Guidelines. URL: https://www.mod.go.jp/en/images/Overview_Revision_of_Three_Principles_Transfer_def_equ_and_tech.pdf (accessed: 19.03.2026).
66. Sato H. Japan's New Arms Export Policy: An Unfinished Breakthrough. *Nippon.com*. 27. 03. 2024. URL: <https://www.nippon.com/en/in-depth/d00984/> (accessed: 19.03.2026).
67. Romei S. The legacy of Shinzo Abe: a Japan divided about nuclear weapons. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 24. 08. 2022. URL:

<https://thebulletin.org/2022/08/the-legacy-of-shinzo-abe-a-japan-divided-about-nuclear-weapons/> (accessed: 14.03.2024).

68. National Security Strategy of Japan December, 2022. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryoku/221216anzenhoshou/nss-e.pdf> (accessed: 14.03.2024).

69. NATIONAL DEFENSE STRATEGY December 16, 2022. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf (accessed: 14.03.2024).

70. DEFENSE BUILDUP PROGRAM December 16, 2022. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100590830.pdf> (accessed: 14.03.2024).

71. Klinck N. Japan's Defense Priorities and Implications for the U.S.-Japan Alliance. *CSIS*. 23. 06. 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-defense-priorities-and-implications-us-japan-alliance> (accessed: 14.03.2024).

72. Хома Н. Зміни в політиці безпеки та оборони Японії 2022–2023 pp: аналіз змісту та чинників. *Міжнародні відносини суспільні комунікації та регіональні студії*. Львів: 2023. Вип. 1 (15). С. 44–60. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-01-44-60> (дата звернення: 14.03.2024).

73. AGREEMENT BETWEEN JAPAN AND AUSTRALIA CONCERNING THE FACILITATION OF RECIPROCAL ACCESS AND COOPERATION BETWEEN THE SELF-DEFENSE FORCES OF JAPAN AND THE AUSTRALIAN DEFENCE FORCE. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100283786.pdf> (accessed: 14.03.2024).

74. Joint Statement with Prime Minister Abe - Special strategic partnership for the 21st century. URL: <https://pmtranscripts.pmc.gov.au/release/transcript-23633> (accessed: 20.06.2025).

75. Official Security Assistance (OSA). URL: https://www.mofa.go.jp/fp/ipc/page4e_001366.html (accessed: 14.03.2024).

76. Official Security Assistance (OSA) Programme in implementation FY2023. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/ipc/page22e_001067.html (accessed: 14.03.2024).

77. Curtis L. Japan's Role in Advancing a Networked Regional Security Architecture. *CSIS*. 22. 06. 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-role-advancing-networked-regional-security-architecture> (accessed: 14.03.2024).
78. Моренчук А., Моренчук А. Сфера кібербезпеки у сучасній Японії / Андрій Моренчук, Андрій Моренчук. *Актуальні проблеми регіональних досліджень. V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференція (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.)*. С. 268–271. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23768/1/sfera_kyber.pdf (дата звернення: 20.06.2025).
79. Вознюк Є. Принципи та особливості системи інформаційної безпеки Японії. *Політичне життя*. 2018. № 4 (Січ 2018). С. 8-12. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/4933/4966> (дата звернення: 20.06.2025).
80. Telecommunications Business Act. URL: https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3648/en#je_ch1at5 (accessed: 20.06.2025).
81. Onodera Y, Tanaka H., Tsuta D., Shimamura N., Mori H. & M. Japan: Cybersecurity. *Lexology*. 28. 10. 2021. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=a666e59f-72cc-457f-a2ee-f830a65ab2f2> (accessed: 20.06.2025).
82. Act on the Protection of Personal Information. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/4241/en> (accessed: 20.06.2025).
83. Japan Act on the Protection of Personal Information (APPI): An Overview. URL: <https://usercentrics.com/knowledge-hub/japan-act-on-protection-of-personal-privacy-appi/> (accessed: 18.06.2025).
84. The Basic Act on Cybersecurity URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3677/en> (accessed: 18.06.2025).
85. About JPCERT/CC .URL: <https://www.jpcert.or.jp/english/about/> (accessed: 18.06.2025).

86. Mission Statement. URL: <https://www.apcert.org/about/mission/index.html> (accessed: 18.06.2025).
87. Government Security Operation Coordination team (GSOC). URL: https://www.nisc.go.jp/eng/pdf/GSOC_Overview.pdf (accessed: 18.06.2025).
88. Ogawa H., Tsuchiya M. Cybersecurity Governance in Japan. *International Journal of Cyber Diplomacy*. 2021 vol. 2, pp. 7–31. URL: https://ijcd.ici.ro/documents/13/2021_article_2.pdf (accessed: 18.06.2025)
89. Cybersecurity Strategy. URL: <https://www.cyber.go.jp/eng/pdf/cybersecuritystrategy-en.pdf> (accessed: 17.03.2024).
90. CYBERSECURITY STRATEGY September 4, 2015 THE GOVERNMENT OF JAPAN. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/Japan_2015_cs-strategy-en.pdf (accessed: 16.03.2024).
91. CYBERSECURITY STRATEGY The Government of Japan September 28, 2021. URL: <https://www.cyber.go.jp/eng/pdf/cs-senryaku2021-en.pdf> (accessed: 16.03.2024).
92. Прийдун С. Відносини Україна-НАТО в контексті реалізації багатовекторної моделі зовнішньої політики України (1994–2004 рр.). *Гуманітарні студії : історія та педагогіка*. 2023. № 1. С. 36–47. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2023.01.36>.
93. Кліш А. Україна – НАТО в сучасній системі міжнародної безпеки. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. № 2. С. 22–32. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2023.02.022>.
94. Кліш А. Україна в контексті колективної безпеки Європи: роль держав та міжнародних організацій. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. № 1. С. 8–17. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2023.01.008>.
95. Прийдун С. Актуальні аспекти співробітництва України і НАТО 2019–2022 рр. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. № 2. С. 33–39. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2023.02.033>.

96. Keynote Address Friday 10 June 2022 Fumio Kishida, Prime Minister of Japan. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100356160.pdf> (accessed: 18.07. 2025).
97. Іванець Т. Еволюція японської стратегії вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону (FIOP) в умовах нових безпекових викликів. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2023. № 51. С. 144–150. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.17>.
98. Хома Н. Японсько-російсько-український трикутник: взаємовпливи в умовах висхідної агресії Росії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. № 47. С. 168–176. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.47.168-176>.
99. Моренчук А. А., Моренчук А. А. Безпекові аспекти міжнародних відносин України та Японської Держави в контексті російсько-української війни : монографія. Л.: ФОП Мажула Ю.М., 2025. 253 с.
100. Прийдун С. Російсько-українська війна як виклик безпеці Японії. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. №17. С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19504776>.
101. Скакальська І. Японське суспільство часів Токугави і Мейдзі: національна ідентичність і виклики сучасності. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2025. № 2. С. 129–135. DOI: <https://doi.org/10.12958/3083-7030-2025-2-129-135>.
102. Каліщук О. М. Рефлексії над змінами епохі Мейдзі в Японії: культура й суспільство. *Літопис Волині*. 2025. № 33. С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.26>.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНА – ЯПОНІЯ: ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН (1991–2022)

3.1 Становлення двостороннього політичного діалогу (1991–2013)

Наприкінці 80-х, та до завершення існування СРСР спостерігалось поживавлення контактів між УРСР та Японією. Причина цьому була вкрай очевидною – катастрофічна аварія на Чорнобильській АЕС, яка сталася 26 квітня 1986 р. Так, у липні 1990 р. Японія надала СРСР кошти розміром у 20 млн. долл., аби придбати медичне обладнання для лікування жертв атомної аварії. Слідом за тим, в квітні 1991 р. між СРСР та Японією була підписана Заява про співпрацю в подоланні наслідків на Чорнобильській АЕС [1, с. 376].

Можна формально датувати початок українсько-японських відносин 28 грудня 1991 р. Саме тоді японський уряд визнав існування України в статусі незалежної держави [2, с. 568]. Як справедливо відзначає В. Удовік, Японія підходила до вирішення цього питання дуже обережно, адже у зовнішній політиці ще від завершення Другої світової війни згідно так званій «доктрині Йошіди» намагалась у своїх рішеннях на зовнішньополітичній арені не суперечити рішенням США. Тому й визнала незалежність України після такого ж визнання зі сторони США, яке відбулось 26 січня. Поставала й проблема, пов'язана із питанням ядерного озброєння, адже у випадку незалежності, Україна володіла б 3-м ядерним потенціалом в світі. Разом із тим політика США в українському напрямі була доволі неоднозначна [1, с. 374-375]. Достатньо пригадати хоча би відомий виступ президента Дж. Буша Старшого у Києві 1 серпня 1991 р., в якому він висловився за збереження існування СРСР, а також підтримував тодішнього генерального секретаря М. Горбачова. Тож усі означені фактори мали суттєве значення.

Разом із тим, у жовтні 1991 р. мала місце грантова допомога Японії країнам СРСР у розмірі близько 2, 5 млн. долл., в яку входила допомога у сприянні торгівлі, а також гуманітарна і технічна допомога. А в ході двох

міжнародних конференцій у січні й жовтні 1992 р. Японія надала ще близько 600 млн. долл. допомоги незалежним країнам – вихідцям із СРСР [1, с. 375].

З моменту визнання незалежності України пройшло близько місяця, і 26 січня 1992 р. Японія та Україна встановили офіційні дипломатичні відносини. Ще через рік – 28 січня 1993 р. у Києві запрацювало посольство Японії в Україні. Своєю чергою, українське посольство в Японії було зареєстроване аж у вересні 1994 р., а вже 23 березня відбулось його офіційне відкриття [2, с. 568; 3].

10 березня 1995 р. у Токіо було оголошено про створення міжпарламентської Асоціації японсько-української дружби, яка передбачала постановку таких завдань, як поглиблення і розвиток відносин між обома парламентами, двостороннє співробітництво та сприяння політичному діалогу, збереження та підтримка курсу на проведення в Україні ринкових реформ [2, с. 568]. Так утворилась японська парламентська Асоціація дружби «Японія–Україна», а також група з міжпарламентських зв'язків із Японією в українському парламенті. Подальше укріплення міжпарламентських відносин укріплювалось у 1997 р. візитами президента Палати Радників Японії Д. Сайто та голови вищезгаданої парламентської асоціації в Японії Й. Хаяші. А в 2001 р. тодішній заступник Голови ВР України С. Гавриш мав зустріч із японськими депутатами [3, с. 91].

Але події березня того року не завершувались створенням міжпарламентської асоціації. Впродовж 22–25 березня в Японії із офіційним візитом побував президент України Л. Кучма [4]. Поїздки українського очільника передували переговори по організації візиту. Так, у квітні 1994 р. Японію вперше відвідала українська делегація, яку очолював М. Макаревич, який обіймав тоді посаду першого заступника міністра МЗС. Окрім безумовно важливого обговорення щодо принципів відносин і співробітництва між обома державами, японськими колегами було підняте питання про офіційний візит президента України. Пізніше, у вересні 2004 р., у той час, коли проходила сесія Генеральної Асамблеї ООН, мала місце зустріч очільників українського та

японського МЗС – Г. Удовенко та Й. Коно, в ході якої було досягнуто домовленостей щодо організації візиту [5, с. 74].

В ході візиту Л. Кучми до Японії (22–25 березня 1995 р.), були проведені переговори із японським прем'єр-міністром Т. Мураямою, які вилились 23 березня у підписання Спільної заяви. В ній, зокрема, японською стороною віталась зусилля України у напрямку переформатування економіки на ринкову, висловлювалось схвалення щодо приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Також японська сторона висловила намір продовжувати надавати гуманітарну допомогу у медичній галузі та з проблем, пов'язаних із аварією на ЧАЕС, а також фінансову допомогу по реформуванню української економіки. У документі містилось підтвердження заснування міжпарламентської асоціації [6]. Також заява підтвердила підписання ще одного документа – Угоди між Україною та Японією з питань правонаступництва обох держав стосовно договорів та угод, укладених Японією з колишнім СРСР, яка відбулась у формі обміну листами. Підписання подібного документа було необхідним та доречним з огляду на те, що частина законодавства СРСР з питань міжнародної політики була дійсною і для незалежної України [7].

Впродовж усього цього періоду, Українське посольство в Японії представляли такі Надзвичайні та повноважні послы, як: М. Дашкевич (1995–1999 рр.), Ю. Костенко (2001–2006 рр.), В. Макуха (2006 р.), М. Кулінич (2007–2013 рр.), Ю. Харченко (2013–2020 рр.). Своєю чергою, японське посольство було представлене наступними очільниками: Суміо Едамура (1992–1993 рр.), Шьоджі Суедзава (1993–1996 рр.), Юджі Курокава (1996–1999 рр.), Хітоші Хонда (1999–2002 рр.), Кішітіро Амае (2002–2005 рр.), Муцуо Мабучі (2005–2008 рр.), Тадаші Ідзава (2008–2011 рр.), Тоїчі Саката (2011–2014 рр.) [4].

У 1996 р. була сформована і запрацювала Комісія з питань економічного співробітництва з Японією, її очолював А. Кінах. В подальшому Комісія трансформувалася в Координаційну раду з питань економічного

співробітництва з Японією при Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції (2001–2005 рр.) [8, с. 35].

19 травня 1997 р. був підписаний меморандум про створення Японського центру в Україні. Передбачалося розмістити цю інституцію на базі Києво-Могилянської академії. Окрім надання освітніх послуг (організація семінарів та лекцій для передачі японського досвіду та навіть навчання на практиці на японських підприємствах), установа повинна була сприяти проведенню реформ в Україні – вочевидь, у напрямку розвитку ринкової економіки. 17 грудня того ж року меморандум був ратифікований [9; 10].

6 листопада 1998 року на Закарпатті сталася повінь, внаслідок якої були загиблі, тисячі будівель зазнали повного чи часткового руйнування. 11 листопада Україна звернулася по міжнародну екстрену допомогу, і Японія була однією із країн, що відгукнулися, виділивши близько 100 тис. долл. США [11]. Подібна ситуація мала місце десятьма роками пізніше. 23 – 27 липня 2008 р., в результаті значних опадів та виходу рік Дністер і Прут із русла (причиною чого, ймовірно, могли бути наслідки масштабної вирубки лісів, наявність яких дозволила б поглинути значні обсяги вологи) на території Західної України трапилася масштабна повінь, що спричинила людські втрати та велику матеріальну шкоду (руйнування будівель, автомобільних мостів та доріг, пошкодження електропостачання в окремих місцях, затоплення десятків тисяч гектарів землі). Японія, як і попереднього разу, відгукнулася про забезпечення допомоги, виділивши близько 110 тис долл. на ковдри, генератори, намети та фільтри для води [12].

Наприкінці травня 2003 р. із візитом до Японії прибув В. Литвин. В ході поїздки тодішній український Голова Верховної Ради офіційно зустрівся із Т. Ватанукі, Спікером Палати Представників Японії, сторони обговорювали питання співпраці у таких сферах, як економічна, політична, гуманітарна [3, с. 92]. З цього помітно, що довгий час діалог між Україною і Японією вибудовувався на рівні фактичної реалізації політики у питаннях ядерної

безпеки та економічної взаємодопомоги. Для тіснішої співпраці, як показують події, знадобилось немало часу.

У серпні-вересні 2003 р. міністр закордонних справ Японії Кавагучі Йоріко відвідала низку країн та заходів, зокрема конференцію із роззброєння в Женеві, конференцію зі сприяння набрання чинності Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань тощо. Однією з країн відвідування була Україна, де японська представниця перебувала з 31 серпня по 2 вересня. В ході візиту Кавагучі здійснила візит ввічливості до президента України Л. Кучми, провела із ним розмову щодо розвитку політичного діалогу. Потім міністерка закордонних справ обговорила із тодішнім прем'єр-міністром України В. Януковичем питання розширення торгівлі, економічної кооперації та інвестування між обома державами. Також Кавагучі мала зустріч із міністром закордонних прав України А. Зленком. Сторони провели діалог з питань тероризму в світі, ситуації в Іраці та Афганістані і важливості співпраці по вирішенню глобальних питань в рамках ООН, а також висловили надії щодо укладення в майбутньому угод про технічну співпрацю, грантову допомогу та інвестиції. Немало уваги було приділено обговоренню питань ядерного роззброєння у світі та проблемам ЧАЕС. Зокрема, українська сторона подякувала Японії за надану допомогу. Не оминули учасники діалогу проблему екології. Зокрема, були висловлені надії на те, аби Україна швидше ратифікувала Кіотський протокол (що, до речі, відбудеться 4 лютого 2004 р.) [13, 14].

Упродовж 8–11 червня 2004 р. уже міністр закордонних справ України, К. Грищенко, проводив офіційний візит в Японію. Там він мав діалог із міністром Й. Кавагучі щодо вступу до СОТ, екологічних проблем (зокрема, японська сторона привітала Україну із ратифікацією Кіотського протоколу), ситуації в Іраці та Північній Кореї. Також були проведені зустрічі з японським міністром освіти, культури, спорту та технологій Т. Кавамураю (в діалозі з останнім піднімалось питання щодо можливості розпочати співпрацю в космічній галузі), міністром оборони К. Шінодзава тощо. Український

представник встиг також відвідати м. Нагасакі та покласти квіти до обеліску в Меморіальному комплексі Миру в пам'ять про загиблих від атомного бомбардування. В ході візиту була підписана Угода про технічне співробітництво та грантову допомогу, яка мала сприяти ефективнішій економічній допомозі Україні з боку Японії [15; 8, с. 4].

Слід також згадати й про участь японських представників в якості спостерігачів за президентськими виборами 2004 р. Так, під час першого туру 2 працівники посольства Японії в Україні були відправлені до міжнародної місії спостереження за виборами ОБСЄ, а персонал посольства зареєстрували як міжнародних спостерігачів у Центральній виборчій комісії України. У другому турі виборів від Японії в складі місії ОБСЄ уже було 4 спостерігачі, а під час третього – 7 осіб. Впродовж виборчої кампанії, зокрема після другого туру, від уряду Японії звучали заяви про стурбованість з приводу того, що тур виборів не відповідав демократичним стандартам. А перед третім туром Японія виділила грантові кошти обсягом в 4,5 млн єн, що були спрямовані на випуск постерів із закликом до справедливих виборів (їх передбачалось розвісити в 30 тисячах виборчих дільниць). Все ж, по завершенню кампанії новий міністр закордонних справ Японії Н. Махімура привітав Україну з результатами, що були отримані з дотриманням міжнародних стандартів, назвавши це ознакою прогресу української демократизації [16; 17; 18; 19; 20; 21; 22]. А вже на початку січня 2005 р. японський прем'єр-міністр Д. Коїдзумі привітав новообраного українського президента В. Ющенка. В якості японського спеціального посланника на інавгурацію прибув депутат від Палати представників японського парламенту Х. Янагісава [23, 24].

Весна 2005 р. була відзначена залученням української сторони до розробки проєкту резолюції щодо реформи Ради Безпеки ООН. Передбачалося внести зміни до кількості членів РБ – їх кількість пропонувалось збільшити на 10 місць, тобто – до 25, з яких 6 членів мали стати постійними. Проєкт розроблявся так званою «Групою чотирьох» у складі Японії, Німеччини, Індії та Бразилії. Україна ж була однією зі списку співавторів проєкту. В питаннях

прийняття рішення 2005 рік був для Генеральної Асамблеї ООН не з найкращих, а тому ця ініціатива, поряд із багатьма іншими, зазнала невдачі. Попри це, В. Удовік відзначає, що цей досвід заклав підвалини майбутній співпраці обох країн на міжнародному просторі. За її словами «взаємна підтримка кандидатур у міжнародних органах та просування реформи Ради Безпеки ООН є вагомими механізмами двосторонньої співпраці між Японією та Україною, що сприяють подальшому взаєморозумінню та встановленню відносин довіри між двома країнами» [26, с. 151–152].

У липні 2005 р. В. Ющенко офіційно відвідав Японію. Український президент провів переговори із японським прем'єр-міністром Д. Коїдзумі. Обидві сторони заявили про намір поживити співпрацю ще в рамках Угоди про науково-технічне співробітництво між Японією та СРСР (підписане у 1973 р.), створити відповідний комітет, а також заохочувати обмін між організаціями та експертами двох країн для сприяння співпраці у цій сфері. У спільній Заяві Україна підтримала прагнення японської сторони до реформи ООН щодо створення додаткових місць в Раді Безпеки ООН та входження Японії до складу постійних членів. Сторони успішно завершили двосторонні перемовини у справі вступу України до СОТ, а також підписали Меморандум про надання Україні кредиту на 50 млн. долл. США, спрямованих на закупівлю японських машин та обладнання і сприяння економічному розвитку України. Окрім цього, діалог стосувався й таких проблем, як екологія (зокрема, щодо співпраці у напрямку реалізації Кіотського протоколу), проблеми Іраку, Північної Кореї та нерозповсюдження ядерної зброї. Український президент, як і попередньо міністр закордонних справ Грищенко, відвідав Комплекс Миру та поклав квіти до обеліска [27; 28]. Попри це, доктор філософії університету Васеда Олена Микал відзначає, що візит міг бути проведений значно краще. Також експерт вказує на подальшу фактичну відсутність реформ всередині України, що теж не могло не відобразитися на ступені зближення обох країн [29].

В березні 2006 р. в Україні проходили парламентські вибори. Японія зі свого боку знову взяла участь у допомозі, заявивши 7 спостерігачів на цю кампанію [30].

Влітку 2006 р. в Україну в ході свого міжнародного турне прибув міністр закордонних справ Японії Т. Асо. Було проведене перше засідання українсько-японського комітету зі співробітництва. Окрім перемовин та обміну думок щодо політичної, економічної та культурної співпраці, японський колега та міністр МЗС України Б. Тарасюк підписали меморандум про роботу цього комітету – на рівні співпраці міністрів МЗС. До речі, друге подібне засідання було проведене двома роками пізніше – у березні 2008 р., в якому брали участь міністри вище згаданих політичних відомств М. Комура та В. Огризко [3, с. 92; 31].

18 червня 2007 р. в м. Баку була zorganizована зустріч у форматі ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова) + Японія за участі міністрів закордонних справ країн ГУАМ та замісника японського міністра МЗС. У Спільній заяві сторони перш за все оголосили про те, що поділяють такі цінності, як демократія, свобода, права людини, верховенство права – включно із міжнародним правом, а також ринкова економіка. Разом із тим партнери висловили привітання щодо появи нової концепції японської зовнішньої політики – «Дуги свободи та процвітання». Також учасники провели переговори щодо питань зміцнення демократії, підвищення рівня безпеки та мирного вирішення конфліктів, розвитку громадянського суспільства та поглиблення взаємної підтримки в рамках міжнародних функціонуючих організацій. Представники країн ГУАМ висловили зацікавлення в японських інвестиціях у галузі транспорту, енергетики та екології [32].

Зустріч між Японією та країнами ГУАМ сама по собі має важливе значення через уже згадувану «Дугу свободи та процвітання» – концепцію, запропоновану японським міністром закордонних справ Т. Асо 30 листопада 2006 р. у його доповіді на семінарі Інституту міжнародних проблем Японії. Даний підхід доволі швидко перетворився в одну із визначальних засад

японської зовнішньої політики. По суті, концепція спрямована на репрезентацію і участь у міжнародних справах Японії як країни, яка відстоює, захищає демократичні цінності, а також заохочує до них інші країни світу та готова їм допомогти у розбудові інститутів відповідно до цих цінностей. Підхід передбачає, що Японія досягла достатнього рівня демократії та стабільності, аби тепер виступати одним із оборонців такого ладу на міжнародній арені. Наріжна думка полягає у тому, що саме розвиток ринкової економіки та демократизація можуть привести країни до досягнення сталості існування, стабільності та процвітання, а також зберегти мир у рамках міжнародної системи. Звідси, власне, й набули поширення такі часто застосовувані терміни, як японська «ціннісно-орієнтована дипломатія», або «дипломатія цінностей». І в першу чергу увага цього підходу спрямована на євразійський пояс країн від Східної Європи (включно із колишніми країнами соціалістичного блоку) – і аж до Східної та Південно-Східної Азії. Серед них значний акцент зроблено на країни пострадянського простору, країни якого пережили більш ніж півстолітню диктатуру, та які лише нещодавно отримали незалежність [33].

Не дивно, що така концепція з'явилась в Японії. Справді, від часів Другої світової війни ця країна пройшла довгий шлях до становлення суспільства із міцно вкоріненими демократичними цінностями. Поряд із цим, завдяки вражаючому економічному та технологічному розвитку впродовж другої половини ХХ ст., Японія перетворилась на значну світову потугу, і тепер прагне переосмислити своє місце і роль у міжнародних відносинах. Зокрема, перебравши на власні руки частину турбот про заступництво та заохочення світу до демократичних цінностей, у цьому випадку – шляхом застосування «політики м'якої сили». Разом із тим, концепція могла містити й інший геополітичний розрахунок – особливо на фоні російсько-японських відносин та діалогу навколо Курильських островів. Зокрема, як зазначає В. Удовік, «підтримка Японією процесів демократизації в Україні та регіональних демократичних структур за типом ГУАМу, яку було розпочато з проголошенням «Дуги свободи та процвітання» у 2006 р., розглядається як

спроба Японії сприяти демократизації усього регіону, включно з Росією, а також пов'язується з її прагненням отримати політичний козир у відносинах з Москвою» [26, с. 105]. Так чи інакше, але введення Японією цієї концепції до власної зовнішньої політики призвело до подальшого поглиблення українсько-японських відносин.

Колишній посол України в Японії М. Кулінич також висловив свої міркування щодо концепції «Дуги». Він стверджує, що, підтримуючи нові демократії, Японія по-новому стверджувалась на міжнародному просторі не лише в економічному зрізі (зважаючи на колосальні досягнення держави та значну фінансову допомогу іншим країнам), але й у політичному. І, зрештою, Україна сприймалася як найдемократичніша держава пострадянського простору. Все це доповнювалось й тим, що між країнами не існувало ніяких конфліктів [34, с. 20]. В концепції «Дуги свободи та процвітання» присутня як політична, так і економічна складова японських національних інтересів. Зокрема, країна має зацікавлення щодо Чорноморсько-Каспійського регіону: «Отже, створюються всі необхідні передумови для реалізації проєктів у сфері диверсифікації джерел енергопостачання та впровадження енергозберігаючих технологій, залучення японських інвестицій, які сприяли б розвитку транспортної інфраструктури та підвищення ролі України як транзитера товарів і енергоресурсів. До того ж розвиток спільних інфраструктурних проєктів є необхідною передумовою насичення взаємних товарних потоків між Європою та Азією» [34, с. 21]. Зрештою, Японія не є багатою на ресурси. Зокрема, вона імпортозалежна від енергоносіїв та продовольства. М. Кулінич відзначає, що «одним із найголовніших завдань є забезпечення гарантування імпорту продовольства, який для цієї країни становить 60%. Зазначене призвело до необхідності пошуку шляхів диверсифікації постачання продовольства в умовах глобальної продовольчої конкуренції». Колишній посол додає, що «Україна розглядається Японією як країна, що має оптимальний експортний потенціал. Остання готова до інвестування в агропромисловий сектор української економіки» [35, с. 32–33].

У вересні 2007 р. в Україні відбулись чергові парламентські вибори. І знову представники Японії були присутні в списку спостерігачів, цього разу їх було відряджено двоє [36]. А 25 березня 2008 р. в м. Токіо була проведена вище згадана Друга зустріч Комітету з японсько-української співпраці на міністерському рівні. До Країни вранішнього сонця з візитом прибув міністр закордонних справ України В. Огризко та його дружина. Міністри обох країн заявили про важливість зміцнення відносин країн, які поділяють фундаментальні цінності (чим вчергове була продемонстрована діяльність японських політиків у напрямку реалізації «Дуги свободи і процвітання»). Було підтверджено наміри обох сторін про організацію першого візиту українського прем'єр-міністра до Японії, який передбачалося провести у зручний час, попередньо узгодивши всі деталі. Україна висловила подяку за підтримку Японії в політиці демократизації, впровадженні ринкової економіки, покращенні охорони здоров'я та медичних послуг в Україні, подоланні наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції, а також за надання низки культурних грантів. Також японським партнерам була висловлена подяка за підтримку, надану Україні в просуванні туризму та економічного розвитку – зокрема в сферах малого і середнього бізнесу. Сторони також обговорили питання, пов'язані із екологічними проблемами та глобальним потеплінням, а також заявили про тісну співпрацю в майбутньому у напрямку, визначеному Рамковою Конвенцією ООН про зміну клімату. Окрім цього, було заявлено рішення про продовження науково-технічної співпраці (зокрема, проведення засідання українсько-японської комісії з науки і техніки). Україна вчергове заявила про підтримку ініціативи Японії щодо пропозиції розширення кількості постійних і непостійних місць РБ ООН, а також входження Японії до складу постійних членів Ради Безпеки. Разом із цим, представники України та Японії висловили намір щодо продовження плідної співпраці як у форматі цього комітету, так і в рамках «ГУАМ – Японія»[37; 38].

14 липня 2008 р. відбулось підписання Меморандуму про співпрацю з впровадження Рамкової конвенції ООН про зміни клімату та Кіотського

протоколу до неї. Документ був підписаний міністром охорони навколишнього природного середовища Г. Філіпчук та надзвичайним і повноважним послом Японії в Україні М. Мабучі. Меморандум засновував українсько-японську співпрацю у справі скорочення викидів парникових газів, надавав українській стороні можливість отримати інвестиції, торгувати квотами тощо [39]. На жаль, співпраця у цьому напрямку була невдалим досвідом через безвідповідальність української сторони. Загалом, у 2009 р. Україна та Японія підписали угоду про купівлю установлених одиниць викидів. За передачу 44 млн квот Україна одержала від Японії 440 млн дол. (механізм торгівлі квотами передбачав вартість однієї квоти за 10 дол США). Як відзначає В. Удовік, економічна криза 1990-х рр. вплинула на значне зниження кількості викидів парникових газів у атмосферу (на 55% порівняно із рівнем 1990 р.) [26, с. 189]. Тож для України загалом відкрилась сприятлива можливість отримати додаткові фінансові вливання на реалізацію перспективних проєктів. Тим не менш, не обійшлося без проблем. Нецільове використання коштів урядом Ю. Тимошенко на виплату пенсій, відсутність належного моніторингу, неефективне використання коштів та відсутність належної прозорості в реалізації проєктів могли суттєво погіршити відносини між обома країнами (тим не менш, Японія виявила дипломатичну тактовність у цьому випадку). Остання проблема – нереалізованість кіотських коштів у встановлений часовий ліміт (в 2014 р. Токіо поставив умову реалізації до кінця квітня 2015 р.), – мала наслідком те, що в 2016 р. Україна повернула Японії кошти в розмірі 2,5 млн дол. Попри це, вдалося реалізувати низку вдалих ініціатив. Зокрема, Україна отримала 1568 гібридних авто в рамках проєкту оновлення патрульних машин. Також у модернізації 135 вагонів Київського метрополітену були використані японські енергозберігаючі технології. Вдалося реалізувати утеплення для 374 закладів соціальної інфраструктури [26, с. 190; 40, с. 24–25; 41].

На початку серпня 2008 р. Японія відреагувала на природну катастрофу, яка трапилася в Україні, а саме – на повінь, яку спричинили сильні опади, через що річки Дністер і Прут вийшли за межі русел. Внаслідок цього десятки людей

загинули, а понад 20 тисяч були евакуйовані. Японія зі свого боку надала екстрену допомогу у вигляді генераторів, палаток, покривал та технологій для водного очищення [42].

Впродовж 25–26 березня 2009 р. прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко побувала із офіційним візитом в Японії. Український голова уряду провела зустріч із прем'єр-міністром Т. Асо, сторони обговорили глобальні проблеми, міжнародне та економічне співробітництво. Предметом обговорення, зокрема, стало підписання Меморандуму про взаємопорозуміння між Японською компанією страхування торгівлі та інвестицій (NEXI) та Державним експортно-імпортним банком України (Укрексімбанк), що мав сприяти стимулюванню ведення торгівлі та інвестиціям між Україною і Японією, та допомогти в створенні умов для розвитку спільних проєктів. Також діалог стосувався реалізації екологічної політики, зокрема про співпрацю в рамках Кіотського протоколу та Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, та наміри скоротити глобальні викиди парникових газів на 50% до 2050 р. Сторони домовились узгодити проведення Другої зустрічі українсько-японської комісії з науково-технічної співпраці [43; 44].

На початку 2010 р. пройшов другий тур виборів президента України, в ході яких перемогу здобув В. Янукович. Японія направила шість спостерігачів. Зрештою, заява прес-секретаря міністерства закордонних справ Японії підтвердила демократичність та прозорість виборів [45].

В січні наступного року, новообраний президент України відвідав Японію. Там він провів зустріч із тодішнім японським прем'єр-міністром Н. Каном. Політики обговорили двосторонні відносини, посилення економічних зв'язків, японські вкладення в аграрну сферу, можливе підписання у майбутньому інвестиційної угоди, а також покращення інвестиційного клімату в Україні та співпрацю по вирішенню глобальних проблем. Сторони підписали Спільну Заяву про японсько-українське глобальне партнерство та заявили про важливість збереження вільного ринку і протистояння протекціонізму [46]. З української сторони була висловлена подяка за надання Японією МВФ суми в

близько 100 млрд. долл., які були призначені для подолання наслідків економічної кризи, і частина з яких надійшла Україні. Між українським та японським лідерами було досягнуто домовленості про виділення Україні позики в розмірі 8 млрд єн, яка мала бути спрямована на підтримку розвитку української економіки шляхом імпорту із Японії. Також в результаті перемовин сторони погодились розглянути варіант спрощення візового режиму між обома країнами. Українська сторона вчергове запевнила в підтримці ініціативи Японії із реформування РБ ООН, натомість японський колега запевнив про підтримку української позиції у справі надання групі східноєвропейських країн одного місця непостійного члена Ради Безпеки [47; 48]. Також український президент був зустрінутий японським імператором, сторони провели розмову про двосторонні відносини в імператорському палаці.

Позитивні наслідки візиту В. Януковича до Японії відзначив М. Кулінич. Зокрема, він наголосив, що Спільна заява щодо українсько-японського глобального партнерства є першим подібного роду документом в історії української дипломатії і є «основоположним документом двосторонніх відносин на сучасному етапі», який «визначає пріоритети співробітництва між Україною та Японією і програму реалізації першочергових завдань на найближчу та середньострокову перспективу» [49, с. 7]. На думку Кулінича, результати візиту засвідчили серйозне ставлення Японії до співпраці з Україною, її готовність до «більш системного і регулярного діалогу» [49, с. 7].

Українсько-японська співпраця в енергетичній сфері проявилась у проведенні семінару з енергетичної безпеки, який відбувався в Японії впродовж 15–23 січня 2012 р. у рамках співпраці ГУАМ + Японія. На ньому представники країн-партнерів обговорювали проблеми власне забезпечення енергетичної безпеки, енергетичної політики, а також індустрію конструювання терміналів для СПГ (скапленого природного газу) [50]. Також семінар, але вже стосовно сільського господарства, був організований 6 березня 2013 р. На цій зустрічі представники країн-партнерів обговорювали сільськогосподарську політику

країн ГУАМ, проблеми завідування аграрною політикою та харчовою санітарією тощо [51].

26 січня 2012 р. в Токіо відзначили 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між Україною і Японією. Мав місце також обмін посланнями міністрів МЗС обох країн. Подія була особливо актуальною на фоні аварії на АЕС Фукушіма та посиленням двосторонньої співпраці у цьому напрямку. Зокрема, партнери підтвердили намір щодо укладання угоди про співпрацю в сфері подолання наслідків ядерних аварій [52].

11 березня в Японії відбулась церемонія вшанування пам'яті загиблих, причиною смерті яких був Великий Східнояпонський землетрус. На цьому заході побував В. Литвин, який тоді перебував в Японії із візитом [3]. Ще пізніше, 17 квітня того ж року Палата представників Японії прийняла Резолюцію з нагоди двадцятої річниці встановлення українсько-японських дипломатичних відносин, яка передбачала поглиблення дружніх зв'язків (та включала співробітництво, пов'язане із ліквідацією аварій на АЕС) [53].

Також 2012 рік відзначився візитом П. Порошенка (тоді – міністра економічного розвитку та торгівлі) та проведенням діалогу із віце-міністром японського парламенту Шимба. Сторони обговорили співпрацю у проєктах з ядерної безпеки та фінансову допомогу Японії, зокрема стосовно проєкту спорудження терміналу аеропорту «Бориспіль», який встигли завершити до початку футбольного турніру Євро–2012 [54]. В кінці жовтня в Україні відбулись чергові парламентські вибори. Японська сторона була представлена в місії спостереження ОБСЄ одним експертом. Зрештою, у заяві прес-секретаря МЗС Японії в сторону української електоральної кампанії пролунала критика, зокрема, щодо відсутності рівності у передвиборчій діяльності та відсутності прозорості у підрахунку голосів [55; 56]. Оцінка була вкрай вірною, особливо зважаючи на подібні заяви зі сторони не лише ОБСЄ, але й ООН та ПАРЄ, та нищівної критики виборів, висловленої з уст низки українських політиків.

В кінця серпня 2013 р. в Україну з офіційним візитом прибув Ф. Кішіда. М. Сірук вказує на те, що причин для цього візиту було декілька: зміцнення

діалогу з Україною, як країною, що знаходиться між РФ та Європою і, таким чином, обіймає важливе геополітичне розташування; важливість підтримання взаємовідносин між Токіо та Києвом у форматі діалогу «Чорнобиль–Фукусіма»; зацікавлення японським приватним сектором в Україні та пошук нових можливостей для інвестування. Під час візиту було реалізоване Третє засідання українсько-японського комітету зі співробітництва на рівні міністрів закордонних справ. 26 серпня у Києві Кішіда мав зустріч із українським головою МЗС Л. Кожарою. Сторони обговорили одну із найактуальніших на той момент тем взаємовідносин – проекти по співпраці у сфері запобігання ядерним аваріям та супутникового стеження за АЕС. Торкаючись економічної співпраці, Кішіда наголосив на необхідності скасувати заходи по підвищенню вартості імпортованих транспортних засобів, що не може відповідати Угоді СОТ. Тим самим міністр МЗС Японії підтвердив японську позицію щодо просування ринкової економіки та демократизації. Також сторони запланували проведення Третього японсько-українського комітету із науково-технічної співпраці (захід було реалізовано в грудні того ж року) [57; 58].

Слід також у загальних межах окреслити політичні відносини, які сприяли економічному розвитку України (так склалось, що саме Японія виступала для України донором). В кінці 1995 р., а саме 28 грудня була ратифікована угода про позику України від Експортно-імпортного Банку Японії у вигляді 2 кредитів – на суми, еквівалентні 50 млн. долл. та 150 млн. долл. [59; 60]. Подальше використання кредиту покладалось на окремі установи Верховної Ради України. В наступні роки були присутні постанови, в яких конкретизувалось, на що йшли зазначені кошти. Так, наприклад, постанова від 12 грудня 1996 р. свідчила про використання частини кредитних коштів розміром 829428300 японських ієн на закупівлю автомобілів швидкої допомоги марки «Тойота» [61].

29 березня 2005 р. між українським урядом та Японським банком міжнародного співробітництва була підписана угода про надання в рамках Офіційної допомоги розвитку (ОДР) пільгового кредиту розміром у 19 млрд єн

(близько 180 млн долл.) для реалізації проекту розвитку аеропорту «Бориспіль». Домовленість була надзвичайно сприятливою та необтяжливою для української економіки, і передбачала погашення кредиту впродовж наступних тридцяти років із щопіврічною виплатою процентів відповідно до ставки в 1,5% річних [62].

Сам формат ОДР потребує детальнішого висвітлення. Механізм ОДР існує з 1954 р. – з моменту, коли Японія приєднується до плану Коломбо, який, своєю чергою, ставив за мету технічний та економічний розвиток країн Південної та Південно-Східної Азії. М. Кулінич та Ю. Ні відзначають, що спочатку ОДР реалізовувався саме як механізм сплати Японією репарацій після Другої світової війни, а з 1960-х рр. – просто як технічна та економічна допомога [63, с. 18–19].

Отримання ОДР, зокрема й Україною, здійснюється із 1997 р. на основі співпраці з Японським агентством міжнародного співробітництва (JICA). Загалом, є три форми надання ОДР:

- технічна допомога (відправка японських експертів, надання обладнання, тренінги та навчання осі країни-реципієнта);
- безоплатна грантова допомога;
- міжурядові пільгові кредити (надаються на 30 – 40 років під надзвичайно низькі відсотки та тривалими кредитними канікулами).

Також у липні 2005 р., в ході зустрічі японського прем'єр-міністра Д. Коїдзумі і українського президента В. Ющенка, та підписання ними Спільної заяви про Нове партнерство в ХХІ ст., було оголошено про договір, який передбачав позику, надану державному експортно-імпортному банку України від Японського банку міжнародного співробітництва на суму 50 млн долл. Кошти передбачалось витратити на експорт машин та обладнання із Японії. Також в рамках Проекту реформи охорони здоров'я Японія здійснила внесок у розмірі близько 775 тис долл. Через Фонд розвитку політики та людських ресурсів (японський трастовий фонд при Світовому Банку) [28].

Починаючи з 2002 р., було реалізовано більше сотні проєктів (на момент 2018 р. – 127) в рамках програми грантової допомоги «Кусаноне» (програма є одним із напрямів діяльності ЛСА) у напрямках медичної допомоги, освіти (з бюджетом до 100 тис дол.), соціальної підтримки, допомоги вразливим категоріям населення та навколишнього середовища. Серед них, наприклад – проєкти з модернізації медичного обладнання сільських медичних закладів Житомирської області (2004 р.), покращення санітарних умов дитячих садків Ужгородського району (2008 р.), модернізації медичного діагностичного обладнання для населення, яке постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС у північній частині Житомирської області (2008 р.), покращення якості води в дошкільних навчальних закладах м.Новомиргород (2012) тощо [64; 65, с. 1; 26, с. 184]. Окрім цього, були й інші гранти (повені, Охматдит тощо).

Варто також відзначити двосторонні політико-правові відносини у напрямку ядерної безпеки. Україна із самого початку існування в якості незалежної держави взяла курс на підтримку міжнародного порядку і миру в світі. Настільки суперечливе питання, як справа утримування ядерної зброї була зрештою вирішена шляхом погодження України на подальше роззброєння. Обраний вектор був оформлений у підписанні 1 липня 1994 р. Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (який, по суті, є головним міжнародним актом у питаннях запобігання поширення ядерної зброї у світі) [66]. Українська сторона офіційно приєдналась до договору 6 листопада, а всередині самої держави договір набрав чинності 5 грудня цього ж року – саме тоді, коли президент України Л. Кучма підписав Будапештський меморандум, яким закріпив за країною без'ядерний статус [67].

2 березня 1994 року була підписана, а 14 березня того ж року набула чинності Угода між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво в галузі ліквідації ядерної зброї. Угода передбачала співпрацю обох країн у справі безпечної та надійної ліквідації ядерної зброї, а також її нерозповсюдження. Договір також передбачав створення Комітету з питань співробітництва в галузі ліквідації ядерної зброї, кошти на функціонування

якого передавала Японія – під відповідальність української сторони. На комітет покладалась реалізація вище перелічених завдань, зокрема шляхом створення відповідних планів заходів по ліквідації ядерної зброї, різних форм консультацій між обома сторонами, на кшталт обміну інформацією, обміну думками та результатами відповідних досліджень тощо [68].

Також до кінця 1995 р. відбулась ще одна знакова подія. 20 грудня 1995 р. в Оттаві був підписаний та набув чинності Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС (цей договір слід враховувати хоча б тому, що Японія є учасником «Великої сімки»). Документ засвідчував вироблення членами країн G7 та Комісії Європейського Співтовариства підходу до реалізації програми підтримки по закриттю Україною Чорнобильської АЕС, яке передбачалось завершити до 2000 р. Меморандумом означені сторони виражали підтримку цьому рішення, сформульованому Л. Кучмою ще у квітні 1995 р. у відповідній заяві, а також згадувану у листі до країн G7 в серпні того ж року. Програма передбачала діяльність сторін у напрямку структурної перебудови енергетичного сектору України, зокрема сприянню встановленню ціни електроенергії за ринковими цінами, а разом із тим – сприяння економному споживанню електроенергії. Також були перелічені й інші напрямки співпраці: пошук власних та закордонних інвесторів для фінансування будівництва необхідної інфраструктури, зокрема енергоблоків Рівненської та Хмельницької АЕС тощо; підтримка по вирішенню соціальних наслідків через закриття ЧАЕС; проведення щорічних зустрічей з ціллю контролю за реалізацією програми; вирішення питань ядерної безпеки, таких як розв'язання проблеми укриття для 4-го енергоблоку Чорнобильської АЕС та короткострокове підвищення безпеки 3-го енергоблоку [69].

У січні 1997 р. в м. Денвер (США) відбулась зустріч країн-учасників G7, де серед тем обговорення фігурувала проблема створення укриття для пошкодженого енергоблоку Чорнобильської АЕС. Було сформульовано план

проекту «Укриття», який передбачав створення фонду пожертвувань при Європейському Банку реконструкції і розвитку. Майбутня захисна будівля мала отримати назву «Новий безпечний конфайнмент» («New Safe Confinement»), або НБК. За весь час фонд залучив фінансову підтримку 40 країн. Серед них мала місце японська допомога. Так, в листопаді 1999 р. на конференції «Великої сімки» в Кельні Японія заявила про виділення 22,5 млн. долл. США. А на конференції в Берліні (липень 2000 р.) японська сторона пообіцяла надати додатково такий самий обсяг коштів [70]. А за місяць до цього Міністерство закордонних справ Японії випустило заяву про підтримку рішення українського уряду щодо остаточного закриття Чорнобильської АЕС до 15 грудня 2000 р. Також Японія виразила намір щодо підтримки в всіх питаннях стосовно закриття ЧАЕС [71]. І, власне, 15 грудня того ж року японське МЗС привітало українську сторону з припиненням експлуатації третього енергоблоку вище згаданої атомної електростанції [72].

В середині лютого від ООН та Японії поступила ініціатива по наданню українському уряду коштів на суму 1,2 млн. долл. США. Отриману суму передбачалось витратити на підтримку громад, які постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС. Допомога мала надаватись за такими напрямками, як психологічна допомога, поінформованість громадян, а також заохочення місцевого населення до створення громадських програм, спрямованих на забезпечення радіаційної безпеки [73].

Японія і в подальшому надавала певну фінансову допомогу в справі вирішення проблем, пов'язаних із ЧАЕС. Так, до фонду Чорнобильської програми відновлення і розвитку, ініційованого ООН, Японія надіслала 1,18 млн. долл., а під час візиту президента Ющенко обіцяла надати ще 10 млн. долл. до вище згаданого фонду «Укриття» [28]. До речі, Японія не припинила фінансувати цей проект і в 2011 р., коли сталася аварія на АЕС «Фукушіма-1». За словами тодішнього Надзвичайного і повноважного посла Японії в Україні Т. Ідзава: «Наша позиція залишається незмінною, ми маємо намір і надалі допомагати Україні здійснювати ці проекти. Співпраця продовжиться» [74].

Загалом, на проект по розбудові Нового Безпечного Конфайнменту до 2016 р. Японія виділила біля 117 млн долл. [40, с. 32]. У підсумку в рамках політики забезпечення ядерної безпеки станом на 2018 р. Японія надала допомогу Україні на близько 219 млн дол.

Також у 2008 р. Японія виділила допомогу на суму 2,61 млн. долл. Україні, Білорусі та Російській Федерації в рамках проекту «Людська безпека для громадян та громад в регіонах, що постраждали від Чорнобильської катастрофи». Проект передбачав:

- проведення аналізу потреб у постраждалому регіоні, створення інформаційної бази даних і поширення достовірної інформації через мережу Інтернет, яка мала б відповідати потребам постраждалих;
- навчання зацікавлених сторін у тому, як застосовувати на практиці отриману інформацію, проведення навчальних заходів, на кшталт тренінгів і семінарів для того, аби посприяти більш здоровому і безпечнішому способу життя на забруднених територіях;
- допомога громадам в реалізації малих ініціатив, спрямованих на сприяння здоров'ю та соціально-економічному й екологічному відновленню.

Проект мав реалізовуватись програмою розвитку ООН, Міжнародним агентством з атомної енергії, Всесвітньою організацією охорони здоров'я та Дитячим фондом ООН [75].

В 2011 р. ще одне ядерне лихо спіткало Японію та її жителів. У результаті землетрусу та цунамі, які стались 11 березня, лінії електропостачання систем охолодження кількох реакторів атомної електростанції Фукушіма-1 були затоплені, а самі системи охолодження – дезактивовані. І як наслідок, перегрівання активної зони реакторів спричинило їх пошкодження та викиди радіоактивного матеріалу. Японський уряд намагався подолати наслідки, які породила техногенна катастрофа. Багато країн запропонували свою допомогу, однією із перших серед них була Україна. Так, українська сторона запропонувала матеріальну та людську допомогу, Японія виразила за це

вдячність. 18 березня Україна передала 2 тисячі покривал, а дещо пізніше – у серпні – протигази та дозиметри. [76].

Щоправда, співпраця у справі Фукушіми, як відзначає міжнародний експерт МАГАТЕ О. Несвіт, довгий час не відбувалась. У перші пів року експерт відзначає 2 візити: приїзд у м. Народичі (на Житомирщині) першого замісника міністра сільськогосподарства, лісівництва і рибальства Японії Т. Шінохари, об'єктом зацікавлення якого були заходи рекультивації забруднених радіацією земель сільськогосподарського призначення; візит Ю. Недашковського (тоді – президента НАЕК «Енергоатом») в рамках надання експертних консультацій [53].

Лише з осені 2011 р. (через тиск парламентських груп – представників регіону, який найбільше постраждав), японський уряд проявив зацікавлення щодо українсько-японської співпраці в рамках вивчення досвіду подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. У вересні із візитом в Україні побував Спікер японської Палати представників Т. Йокомічі, а в жовтні – парламентська делегація на чолі із Т. Кодайра. Парламентарі, зокрема, відвідали ЧАЕС із метою ознайомитися з проживанням людей в умовах радіаційного забруднення території. Серед візитів, здійснених цього року слід відзначити також перебування з 31 жовтня по 6 листопада делегації, до якої входили 40 представників влади та медичні представники префектури Фукушіма. Їх цікавив український досвід подолання наслідків катастрофи на ЧАЕС. А впродовж 15 – 18 грудня в Україні побували представники неурядового об'єднання «Японський атомний промисловий форум». Японські колеги цікавилися досвідом діяльності влади на всіх рівнях, а також експертів і науковців по роботі із реабілітацією радіаційно забрудненого середовища, допомога постраждалим і тим, хто проживає на забруднених територіях тощо [53].

Наступний, 2012 рік був доволі багатим на події у двосторонній співпраці з питань ядерних аварій. Зокрема з японської сторони Україну відвідало 10

делегацій. Своєю чергою, в Японії з ціллю надання консультацій побувало більше двадцяти експертів з України [53].

Окремої уваги заслуговує проект співробітництва у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях. Ця ініціатива, подана японською стороною, обговорювалась ще під час візиту японських парламентарів у жовтні 2011 р. У грудні того ж року японський уряд передав проект на розгляд українським колегам [53]. 26 січня 2012 р. в Києві відбувся перший раунд переговорів по узгодженню тексту Угоди між Урядом Японії і Урядом України про співробітництво у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях [77]. Пізніше, уже в березні 2012 р., в ході офіційного візиту В. Литвина (тоді – Голови Верховної Ради України), відбулись переговори із спікером Палати Представників Японії Т. Йокомічі. Японський колега заявив про готовність Токіо до поглиблення співпраці в контексті боротьби з наслідками аварій на АЕС [53]. Тоді ж українські представники побували на атомній електростанції «Фукусіма-1», а також навідались на церемонію вшанування пам'яті японців, які загинули внаслідок Великого Східнояпонського землетрусу [78, с. 328].

Врешті-решт, протягом 17–24 квітня в Японії перебував іще міністр українського МНС В. Балога. А 18 квітня він та міністр МЗС Японії К. Немба поставили підписи під Угодою між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво у сфері поліпшення післяаварійного реагування на надзвичайні ситуації на атомних електростанціях. Цей документ передбачав співпрацю у напрямках:

- наслідки аварій на АЕС для населення та навколишнього середовища;
- прийняття заходів щодо відповідних наслідків та їх оцінка;
- інші сфери діяльності, що можуть бути узгоджені сторонами.

Співпраця також повинна була відбуватися шляхом: обміну інформацією між партнерами; обміном дослідницьким і технічним персоналом, а також іншими експертами; проведення спільних семінарів тощо. Також передбачалось

заснувати спільний комітет, який буде організовувати зустрічі раз в рік в Україні чи Японії [79]. За справедливим означенням О. Несвіта, «Уперше в світовій практиці, дві країни, які постраждали від найбільших у світі аварій на АЕС в Чорнобилі та Фукушімі заклали правові основи для подальшої співпраці з метою об'єднання науково-технічного потенціалу і ресурсів, а також використання знань і досвіду фахівців та експертів обох країн у сфері подолання наслідків аварій на АЕС» [53].

Перший такий спільний комітет відбувся у Токіо 26 липня 2012 р. Сторони обговорили ситуацію на електростанції та дії, спрямовані на зменшення впливу наслідків катастрофи, перспективи японської сфери ядерної енергетики, проблеми сільського господарства на забруднених територіях, а також реабілітаційні та інформаційні заходи по відношенню до населення. В кінцевому результаті, партнери визначились із пріоритетними векторами подальшої співпраці, а саме: покращення системи підтримки прийняття рішень у ситуаціях радіаційної загрози (і адаптація їх до ситуації із Фукушімою, зокрема щодо сільського господарства) на основі досвіду катастроф подібного роду в Україні та Японії; заходи по моніторингу соціально-психологічного стану постраждалого населення тощо [53]. Друге засідання вище означеного комітету відбулось 17 липня 2013 р. Дискусії в рамках діалогу стосувались таких напрямків, як: моніторинг ситуації, управління ризиками, компенсування ядерної шкоди, співпраця в рамках академічної спільноти, радіаційного захисту тощо. Українська сторона поділилась власним досвідом 27-літньої давності із роботою над вирішенням аналогічних проблем щодо ЧАЕС, партнери зійшлись в намірі продовжити тісну співпрацю по обміну інформацією з означеної проблематики, а також привітали спільний проєкт космічного спостереження Фукушіма-Чорнобиль [80]. Пізніше, 26 листопада 2015 р. було проведено третє засідання партнерів, а ще через рік – впродовж 5–9 грудня 2016 р. – четверте [40, с. 34 – 35].

Як уже відзначалось, в кінці серпня 2013 р. тодішній міністр закордонних справ Японії Ф. Кішіда відвідав Україну. Так, 25 серпня японський голова

міжнародного відомства навідався до Чорнобильської АЕС, зокрема до 4-го реактора, на якому сталася сумнозвісна аварія. Також Ф. Кішіда отримав інформацію про характер аварії, її передумови та заходи українського уряду із подолання наслідків, його також ознайомили із зменшеною моделлю реактора [81].

До слова, на зустрічі 26 серпня українська та японська сторони остаточно погодились щодо реалізації ініціативи супутникового спостереження. Планувалось вивести на орбіту вісім мініатюрних супутників, які мали б здатність відстежувати та збирати інформацію про вплив радіоактивних опадів на території, прилеглі до станції завдяки здійсненню кожні дві години супутникових знімків, а також отримувати через спеціально встановлені на землі датчики сигнали з місць перевищення радіаційної норми [82]. Запуск проєкту відбувся в червні 2014 р.

Отже, впродовж 1991–2013 рр. Україна і Японія встановили та розвинули політичний діалог. В рамках цієї співпраці Україна виступала менш впливовим учасником цих двосторонніх відносин – чого й можна було очікувати від держави, яка лише нещодавно здобула самостійність. Попри це, на різних рівнях здійснювались взаємні офіційні візити, Японія надавала кредитну, грантову допомогу. Україна також залучилась до реалізації проєкту Кіотського протоколу, і, хоча досвід був невдалий, його однозначно слід буде враховувати в майбутньому, аби більше не допускати подібних провалів. В сфері ядерної безпеки – яка була надзвичайно актуальною для обох сторін, – вибудовувалась стратегічна вісь взаємовідносин. Зокрема, Японія надала значну підтримку в реалізації проєкту «Новий безпечний Конфайнмент» та інших проєктів гуманітарного характеру, спрямованих на подолання наслідків аварії на ЧАЕС. Згодом, з 2011 р. діалог в цьому напрямку інтенсифікувався, адже після аварії на АЕС «Фукусіма-1» вже Україна могла поділитись своїм досвідом.

3.2 Політичні взаємовідносини впродовж 2014–2021 рр.

Аби описати цей період відносин, слід розпочати дещо заздалегідь, а саме із кінця 2013 р. Україна, як відомо, готувалась до поступової інтеграції в структури ЄС. Відомо, що рух у цьому напрямку готувався ще із кінця 1990-х рр. У всякому разі, чимала кількість українських громадян підтримувала це рішення. Звернімось до опитувань громадської думки. Опитування, проведене у жовтні 2013 р. компанією GfK Ukraine, засвідчило підтримку вступу до Європейського Союзу на рівні 45% респондентів, у той же час лише 14 % опитуваних висловились за варіант інтеграції до Митного союзу [83]. Так, згідно опитування DW-Trend, проведеного у листопаді 2013 р. українським відділенням соціологічного інституту IFAK, 58% українців висловились за приєднання України до ЄС [84]. І, здавалось, що українське керівництво за президентської каденції В. Януковича теж було не проти. На черзі стояв розгляд питання надання Україні асоціації членства в Європейському Союзі. Передбачалося розглянути варіант підписання угоди під час Саміту Східного партнерства у Вільнюсі, який мав бути проведений протягом 28–29 листопада 2013 р. Затримки могли бути пов'язані з тим, що не всі вимоги, поставлені ЄС перед Україною, були виконані. Попри те, процес взаємного зближення щодо укладення угоди мав у подальшому розвиватись. 21 листопада український уряд опублікував своє рішення, у якому призупиняв процес підготовки укладання Угоди про асоціацію.

Ситуація швидко змінювалась. Призупинення підготовки до укладання Угоди про асоціацію викликало суспільний протест, в багатьох містах організовувались мітинги, почало звучати гасло «Україна – це Європа». Мітингувальники домагались відставки діючого уряду та скасування його рішення щодо Угоди. У ніч із 29 на 30 листопада сталася подія, яка викликала новий Майдан – куди масштабніший, ніж за дев'ять років до того: службовці спеціальної служби «Беркут» насильницьким способом розігнали демонстрантів, які залишились на Майдані Незалежності. 30 листопада

громадянський виступ набув антиурядового характеру, на вулиці одного лише Києва вийшло близько півмільйона українців, почалася революція.

В грудні 2013 р. міністерство закордонних справ Японії відреагувало на стан справ в Україні, висловивши стурбованість у зв'язку із силовими діями, вчиненими владою, та закликавши останню до припинення насилля над власними громадянами [85]. Тим не менш, ситуація все загострювалася. Силовики, які захищали політичний режим В.Януковича, вчиняли все більше порушень. В засобах масової інформації регулярно з'являлася інформація про поранення та вбивства учасників протестів. На початку 2014 р. ситуація лише загострилась – особливо після публікації так званих «драконівських законів», які були прийняті із відвертим порушенням процедури голосування, а також забороняли чисельні зібрання громадян, а тому були спрямовані на підлив спроможностей Майдану. Японське МЗС випустило кілька заяв, у яких закликала до негайного припинення використання сили [86; 87].

18–20 лютого 2014 р. виявились найкривавішою віхою протестів, на стороні силовиків були задіяні снайпери, тож у ці дні загинули десятки громадян. Попри це, уряду не вдалось придушити Майдан, президент Янукович спішно покинув столицю і втік до РФ.

Ситуація, здавалось, мала прийти в норму, 23 лютого обрали виконувача обов'язків президента України, ним став О. Турчинов. Попри це, паралельно із протистоянням між громадськістю і владою, в Криму ситуація ставала напруженішою. Проросійські парламентарі не визнавали відставки Януковича, політичні партії проросійської орієнтації оголосили про набір «народних дружин», відбувались проросійські мітинги, 25 березня до Севастополя навіть прибула делегація депутатів РФ. З 26 лютого на півострів почали прибувати військовослужбовці РФ, а впродовж 27-28 лютого ними були захоплені основні адміністративні будівлі та інфраструктурні об'єкти Сімферополя. На початку березня весь Крим опинився в руках російської армії. Всі ці дії в подальшому викличуть пригальмування японсько-російського діалогу [4, с. 92]. Більше того, Японія в подальші роки (до 2022) надаватиме Україні найбільшу фінансову

підтримку з-поміж усіх держав [88, с. 235]. Цей нюанс важливо враховувати, якщо брати до уваги доволі дружні відносини між Ш. Абе та російським президентом, а також значні зусилля першого по підписанню мирного договору та вирішення проблеми Північних територій [89, с. 26]. Тож «погіршення японо-російських відносин спостерігається ще від моменту засудження Японією у 2014 р. анексії АР Крим, але до весни 2022 р. воно не було таким стрімким» [90, с. 102].

Певний час міжнародна спільнота не виражала якоїсь позиції, так як, ймовірно, велика кількість політиків та експертів просто були розгублені та дезорієнтовані, адже не очікували подібних дій з боку Російської Федерації. Японські політичні діячі теж певний час спостерігали за розгортанням подій у Криму, при цьому не поспішаючи робити швидких та необґрунтованих висновків. 1 і 2 березня 2014 р. японське МЗС видало дві заяви, в яких закликали усі сторони до поваги міжнародного права та суверенітету і територіальної цілісності України, а також проявити максимальну стриманість і відповідальність [91; 92]. Паралельно Японія проводила консультації із представниками «Великої сімки», аби виробити спільний підхід до реагування на обставини, які виникли.

3 березня Японія спільно із іншими країнами по формату співпраці G7 засудила окупацію Російською Федерацією Кримського півострова, вказавши на порушення нею зобов'язань щодо Хартії об'єднаних націй і перед Угодою з Україною про базування Чорноморського флоту від 1997 р. Також партнери закликали до вирішення проблеми шляхом прямих переговорів, або через міжнародний нагляд чи посередництво під егідою ООН або Організації безпеки та співробітництва в Європі. «Ми єдині у підтримці суверенітету та територіальної цілісності України, а також її права обирати власне майбутнє. Ми беремо на себе зобов'язання підтримувати Україну та її зусилля відновити єдність, стабільність і політичне та економічне здоров'я країни», було висловлено в заяві [93].

16 березня РФ організувала псевдореферендум, на якому, зокрема, мало вирішуватись питання щодо приєднання Кримського півострова до її складу. Голосування проходило із порушенням безлічі норм, результати «громадянської позиції» були сфальсифіковані. 18 березня японське МЗС відреагувало, висловивши невизнання даної події. Водночас Японія вперше вдалась до санкцій проти РФ. Так, були призупинені консультації щодо пом'якшення візового режиму для громадян РФ, переговори щодо нової інвестиційної угоди, а також угоди про космічне співробітництво і запобігання небезпеки військових дій оголошувались замороженими [94]. Наступного дня прем'єр-міністр Японії Ш. Абе висловив засудження російського акту анексії Кримського півострова [95]. 24 березня 2014 р. у Гаазькій декларації партнери по G7 підтвердили свою підтримку суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України, а також визнали незаконними результати референдуму, проведеного в Криму. Тоді ж було заявлено і про призупинення G8 [96].

12 квітня озброєними бойовиками (ймовірно, російськими) відбулося захоплення адміністративних будівель ряду українських міст на Донбасі. Наступного дня з боку України було оголошено про початок Антитерористичної операції. Впродовж квітня сепаратисти на сході України (підтримувані озброєнням, наданим РФ) оголосили про створення так званих Донецької (7 квітня) та Луганської (27 квітня) народних республік. В низці інших областей та їх адміністративних центрів (наприклад, Харківській, Одеській, Дніпропетровській) подібні спроби зазнали невдачі. Події стрімко розвивались. Все це не могло не відобразитись на позиції G7.

17 квітня Україна і РФ підписали так звану Женевську заяву, яка мала сприяти деескалації конфлікту, звільненню зайнятих місць бойовиками та їх роззброєння, у чому українцям мала сприяти ОБСЄ. 26 квітня вийшла заява G7, у якій російська сторона засуджувалась за порушення пунктів, обумовлених підписаним документом. У заяві висловлено намір країн «Сімки» продовжити санкції, що було в подальшому реалізовано [97]. Через кілька днів японське

МЗС видало окрему заяву про визнання РФ стороною, що порушує міжнародні домовленості, а також про припинення видачі віз для 23-х осіб, які вважались тими, хто зробив внесок у події в Україні. Також японське МЗС заявило про те, що Японія збирається грати активну роль для дипломатичного вирішення проблеми українських територій [98].

Також 25 квітня Японія виділила екстрену допомогу у розмірі 500 тис євро для Спеціальної моніторингової місії в Україні від ОБСЄ. Додатково країна надала Раді Європи близько 300 тис євро на проведення президентських виборів в Україні [99]. В подальшому на виборах 22 травня, як і в кількох попередніх випадках, будуть присутні японські спостерігачі.

В заяві від 27 травня 2014 р. Японія оголосила про надання грошової допомоги (на модернізацію Бортницької станції аерації та підтримку українського імпорту) та пообіцяла надавати підтримку українському уряду в проведенні реформ. Також ця заява до певної міри відображала очікування японського істеблішменту щодо справи розв'язання конфлікту. МЗС Японії заявляло, що запорукою миру та стабільності в Україні бачить три елементи: покращення економічної ситуації, відновлення демократичного правління та сприяння національному діалогу та інтеграції. Простіше кажучи, існувало очікування щодо потенційної можливості мирного врегулювання ситуації (можливо, шляхом переговорів) [100]. Цей висновок підтверджує і розмова, проведена 10 липня 2014 р. між головами японського та німецького МЗС Ф. Кішідою та В. Штайнамером. У ній обидві сторони погоджувались щодо необхідності проведення мирних переговорів із представниками невизнаних республік [101]. Таку позицію впливових політичних лідерів підсилював факт, що на той момент сепаратистські угруповання поступались силою ЗСУ та витіснялись ними із зайнятих позицій. Бойовики ЛНР та ДНР ще не мали тієї підтримки РФ (в тому числі у вигляді самих військовослужбовців), яка буде їм надана вже через кілька місяців. І мало хто очікував, що така допомога буде надана. Ті ж три вищенаведені елементи будуть включені до довідника «Синя книга дипломатії» Японії за 2015 р. [102, с. 119].

17 липня 2014 р., в ході візиту до України міністр МЗС Ф. Кішіда мав зустріч із українським прем'єр-міністром А. Яценюком, в ході якої обговорювались проекти допомоги Україні, спрямовані на економічне відновлення та зміцнення демократії національної єдності на тлі конфлікту на Донбасі. Була підписана угода про надання Японією міжурядової позики, сума якої (близько 100 млн дол.) мала бути спрямована на економічні реформи [103].

Того ж 17 липня весь світ сколихнула звістка про авіакатастрофу пасажирського літака Boeing 777. Трагедія забрала життя усіх пасажирів та екіпажу – 298 осіб. Літак був збитий снарядом над територією України. 18 липня МЗС Японії висловило глибоке співчуття та шок стосовно трагедії, а також засудило цей злочинний акт [104]. 24 липня між Ф. Кішідою та міністром закордонних справ України П. Клімкіним відбулась розмова стосовно збиття літака, останній наголосив на тому, що Україна докладає усіх зусиль для забезпечення прозорого розслідування інциденту (у майбутньому слідство показало, що збиття було здійснено снарядом протиповітряної установки «Бук», завезеної із території Російської Федерації) [105]. Пізніше з боку Японії було заявлено про посилення санкційної політики проти РФ за їх дії в Україні та підтримку сепаратистів, звинувачених у скоєнні цього злочину. До речі, тодішній речник уряду Й. Суга означив те, що навіть у разі прогресу переговорів між Японією і Росією щодо Північних територій (в кінці 2014 р. мав відбутись візит В. Путіна до Японії), відмова Японією від санкційної політики Заходу навряд чи відбудеться [106].

31 липня країни «Великої сімки» знову засудили дії РФ стосовно України та закликали до припинення вогню на території довкола місця аварії. Водночас G7 виразило розчарування від того, що, не дивлячись на вчинений злочин з боку незаконних збройних угруповань на території України, РФ не припинила надавати їм допомогу. Було оголошено про новий пакет санкцій, вчергове пролунав заклик щодо припинення вогню та реалізації мирного плану П. Порошенка – плану врегулювання із 14 пунктів, запропонованого українським президентом в червні 2014 р.. Також у заяві наголошувалось на необхідності

дотримання домовленостей, закріплених Берлінською декларацією від 7 липня 2014 р., яка передбачала створення та діяльність контактної групи для досягнення припинення вогню, забезпечення моніторингу з боку представників ОБСЄ та українсько-російської кооперації щодо контролю спільного кордону [107, 108]. Вочевидь, заклики не мали ніякого ефекту.

В подальшому санкційна політика з боку Японії мала продовження. У серпні 2014 р. був складений санкційний список, до якого входили дві кримські компанії («Феодосія» та «Чорноморнафтогаз»), 40 осіб, серед яких були імена В. Януковича, а також представників влади окупованого Кримського півострова і діячів сепаратистських утворень ОРДЛО: С. Аксьонова, Н. Поклонської, І. Стрелкова, О. Бородая та ін. Також були запроваджені обмежувальні заходи щодо імпорту всіх товарів, які походили із Автономної Республіки Крим чи м. Севастополя [109]. РФ відреагувала на це, заборонивши в'їзд на її територію певному числу японських громадян (без публічного ознайомлення зі списком) [110]. І, звісно, РФ продовжувала здійснення своїх зусиль по ескалації конфлікту на Донбасі, в тому числі неодноразово відправляючи із своєї території цілі колони вантажного транспорту під виглядом «гуманітарних конвоїв». Японське МЗС реагувало на це із засудженням, зокрема заявою з приводу прибуття 22 серпня такого конвою через українсько-російський кордон (у точці, контрольованій проросійськими і російськими бойовиками) [111].

В кінці вересня японське МЗС оголосило про ще один пакет санкцій. Цього разу низці російських банків було заборонено випускати цінні папери на території Японії. До того ж вводились додаткові заходи для запобігання відправки зброї до РФ [112]. На цьому санкційна політика з боку Японії до 2022 р. обмежилась.

Так, японські санкції 2014 р. були доволі скромними. Та варто сказати, що піти навіть на ці кроки в сторону відвертої критики та засудження російської політики для японського керівництва мало бути нелегко. Ш. Абе доклав немало часу та зусиль до налагодження відносин із В. Путіним, сподіваючись на

позитивне вирішення проблеми Північних островів. Японський лідер, схоже, був переконаний, що за його каденції вдасться остаточно вирішити цю проблему, що дозволило б остаточно заключити мирний договір із РФ після Другої світової війни, а також до певної міри підняти авторитет самого Ш. Абе. Також російська політика була важливою для Японії, аби не допустити для себе недружнього оточення по праву сторону Японського архіпелагу – у вигляді КНДР, РФ і КНР, із якою на той час ще з 2012 р. була розпочата суперечка навколо о-ів Сенкаку, а також існувала значна напруженість через історичне минуле. Особливою загрозою могло би розглядатись значне зближення Російської Федерації і Китаю. Настільки складна геополітична обстановка примушувала японське керівництво прораховувати кожний свій крок, аби не здійснити прорахунків, які б могли зашкодити у майбутньому. Тут буде доречно навести розлогу цитату з інтерв'ю професора міжнародної політики університету Кейо Ю. Хосоя: «Ми не маємо жодних негативних думок щодо України, на відміну від ставлення до Росії. Водночас в обох наших країн виробилося спільне відчуття — наші території окуповані Москвою. Тому ми маємо й схожу точку зору, схожу позицію» [113]. Також він додає: «Нам необхідно посилити співпрацю між країнами-однодумцями. Саме тому держави «великої сімки» підтримують Україну. Однак нині, через занепад міжнародних організацій, ми вступаємо в часи, коли кожен повинен піклуватися сам про себе. Ми маємо захищати себе. Ми не можемо надто розраховувати на допомогу інших, бо в кожній країні дедалі активніше зростає популізм і націоналізм» [113].

Поглянемо на те, як трактують ці події японські дослідники та експерти. Ф. Кубо (дослідник з історії та політології, президент Національної академії оборони Японії) відзначає певне напруження між Японією і США, яке було присутнє під час каденції Б. Обама у політиці його адміністрації стосовно КНР – зі «слабким підходом» [114]. В умовах суперечок за архіпелаг Сенкаку японське керівництво, можливо, не розраховувало на активну та тверду позицію США щодо островів, тож намагалось проводити достатньо м'яку

політику санкцій стосовно РФ. Ф. Кубо також зазначає, що за каденції Д. Трампа ситуація щодо КНР виглядала для Японії сприятливіше. «Японія вітала політику конфронтації адміністрації Трампа стосовно Китаю, хоча дехто й був стурбований розумінням Трампом японсько-американського альянсу» (автор перераховує і можливі слова тодішнього американського президента про «несправедливий альянс», і вихід США із Транс-Тихоокеанського партнерства – того, яке в 2018 р. оформиться у Всеоб'ємне і прогресивне Транс-Тихоокеанське партнерство) [114].

Цікавою була позиція Ю. Коїке, на той момент – членкині японської Палати представників, у минулому – міністерки оборони Японії (а в майбутньому – губернаторки Токіо). У її статті «Російська дилема Японії» подається оцінка більшості японців щодо дій РФ які «радіше визначені експансіоністським політичним ДНК Росії, аніж самим Путіним чи особливостями української кризи» [115]. Авторка зазначає про японську стурбованість через невирішений територіальний конфлікт. І щодо цього Ю. Коїке має однозначне бачення: «... тепер Путін зробив свій проект імперського відновлення кришталеву чистим, ці надії (на вирішення питання Північних територій – прим. авт.) є мертвонародженими» [115]. Авторка наскрізь бачить політику РФ, і відзначає, що риторика російського президента щодо досягнення угоди з Японією про спірні території була подібною до тієї брехні, що російським військам слід було надати захист росіянам в Криму, оскільки на останніх чекала небезпека. Паралельно Ю. Коїке непокоїть позиція Китаю, який утримувався від засудження російської анексії українських територій у Раді безпеки ООН, і поряд з цим навіть висловлював певну критику в сторону нового українського уряду. Тож японська політикиня приходить до висновку, що і Китай може піти на такий крок, як вторгнення на спірні території, і не лише в сторону Японії (архіпелаг Сенкаку), а й, наприклад, у Північні Гімалії тощо. Тож правильним шляхом для азійських країн має бути ефективне стримування, посилення оборони та підтримка міжнародного права, аби Китай «зрозумів, що будь яке загарбання земель у стилі Путіна дорого обійдеться

його економіці» [115]. Очевидно, що Ю. Коїке прийшла до того ж висновку, який стане очевиднішим для багатьох експертів та політиків по всьому світу лише через 8 років. Більший економічний тиск міг би дійсно мінімізувати майбутню вірогідність повномасштабної агресії, вчинену РФ у 2022 р. А чи повністю виключила б її – невідомо, адже політичне керівництво РФ мало враховувати усі можливі ризики, тож можна припустити, що воно було у певній мірі готове до значних економічних втрат. Але така політика могла б інтенсифікувати зближення КНР і РФ, хоча воно й так відбулось значною мірою – просто впродовж тривалішого періоду. І, зрештою, діалог щодо Північних територій міг бути припинений вже тоді, хоч, як уже зазначала авторка, надії на його конструктивне вирішення для японської сторони були марні, і майбутнє це покаже.

Професор Університету Ніігати Ш. Хакамада мав дещо подібну позицію. Вчений висловився за збереження відносин із Російською Федерацією, та водночас – за необхідність дати зрозуміти РФ щодо неприйнятності порушення суверенітету України, а отже – за збереження санкційної політики. Хакамада розглядав поступки у цьому напрямку як привід до породження загрози конфлікту між Японією та КНР з приводу островів Сенкаку [116, С. 5–6].

Були й інші оцінки японськими експертами російських дій стосовно України. Тож розглянемо кілька. Т. Танака мав погляд на конфлікт між РФ та Україною як прояв російської територіальної сфери впливу – але крізь призму російсько-китайських відносин, а не в контексті намагання українців інтегруватись до ЄС. Автор пробігається історією співпраці між РФ і КНР після розпаду СРСР (в рамках «Шанхайської п'ятірки», а після – Шанхайської організації співпраці), і відзначає, що з часом додається й конкуренція між цими двома країнами за вплив у Центральній Азії, а згодом – навіть і в Україні. Особливо ця конкуренція зростає після початку реалізації ініціативи «Шовкового шляху» (в рамках геополітичної стратегії «Один пояс, один шлях», розпочатої генеральним секретарем Сі Цзінь Пінем). Т. Танака наводить приклад збільшення присутності китайського капіталу на Сході і Півдні

України до 2014 р., чому Російська Федерація вирішила перешкодити, аби зберегти українські землі по більшій мірі в своїй політичній та економічній орбіті [116, С. 2-3]. Варто відзначити, що попри дійсно наявну конкуренцію, а також подальші втрати позицій і ролі ОДКБ і СНД в Центральній Азії, а отже – послаблення російського пливу (що підтверджує слова автора статті про наявну російсько-китайську конкуренцію), варто відзначити й те, що РФ надалі добровільно йтиме на значні поступки КНР в плані дозволу китайській стороні орендувати значні площі своєї території, будувати виробництво і залучати туди китайську робочу силу, а також реалізовувати проекти по нарощуванню експорту енергоносіїв, вартість яких в 2022 р. через певні причини стане для Китаю неймовірно вигідною. Що ж до українського питання, то як показав час, це більше схоже на політичну авантюру РФ, яка, не виключено, могла бути більше спрямована на легітимацію правлячого режиму в очах росіян, і яка призвела до зростання бажання українців інтегруватись не лише до ООН, але й до Північно-Атлантичного альянсу. Китайський капітал при цьому продовжував бути присутнім на території України. І навіть якщо дотримуватися вище означеної версії про страх за появу китайської сфери впливу в Україні як посягання на геополітичну сферу впливу РФ, то те саме можна сказати про побоювання щодо намірів багатьох українців інтегруватись до Заходу, а отже – про наближення європейської сфери впливу впритул до російських кордонів (опустимо тут інтеграцію до НАТО як недоречну на момент 2014 р.). Окрім цього, в риториці багатьох російських політичних діячів, починаючи від В. Путіна, була присутня певна реінкарнація ідеологем про «збирання руських земель», а в словах сепаратистських та поставлених еліт на Донбасі – постановочний іредентизм. Чом би не припустити, що анексія територій чужої держави, що супроводжувалась подібною риторикою, не використовувалась для посилення позиції тодішнього політичного режиму В. Путіна (враховуючи й той аспект, що його рейтинги до цього знизились)? Адже при такому підході китайський фактор виглядає принаймні другорядним. Зрештою, на варто забувати про те, що на місцях появи китайського капіталу

аж до недавнього часу був доволі значний електорат та політичні еліти, які симпатизували РФ чи були відверто проросійськими – і це попри наявність російської агресії. І, як ще один варіант, агресія проти України може бути (додатково) гонитвою російського істеблішменту (і насамперед В. Путіна) за утвердження реальності, яка би відповідала історичному міфу про «Єдину Росію». У такому випадку успішний український досвід державотворення наносив би шкоду нині домінуючому російському наративу, а успішність українських реформ спростовувала б російську пропагандистську тезу про Україну та багато інших пострадянських держав як failed states. Як би там не було, ця проблема буде дискутуватись фахівцями з суспільних і гуманітарних дисциплін ще немало років.

Директор Інституту міжнародних економічних досліджень Т. Нішітані та професор університету Сангьо в м. Кіото К. Того теж заперечували перспективу зближення Китаю та Російської Федерації, вважаючи, що остання намагатиметься будь-що вберегти свою незалежність у зовнішній політиці від КНР. Вони ж сходилися із Т. Танакою у позиції щодо негативного впливу цієї конкуренції для самої Японії – а саме вірогідності зростання військової присутності РФ на Курилах [116, С. 4]. Нішітані дійшов висновку про недоцільність для Японії входити у конфронтацію із РФ та про необхідність вести самостійнішу від країн «Великої сімки» зовнішню політику. Загалом, позицію не конфліктності, або навіть зближення з РФ розглядало немало експертів. Так, К. Того і М. Кімура говорили про потребу зближення із РФ та налагодження співпраці у сферах енергетики, технологій і культури, і навіть більше – скасувати санкційну політику. [116, С. 4–5]. Дослідник організації Tokyo Foundation Т. Абіру теж мав міркування щодо потреби російсько-японського зближення. На його думку, таким підходом Японія вирішила б одразу дві важливі проблеми:

- продовжила б співпрацю із РФ у сфері енергетики, тим самим зберігаючи свою стратегію диверсифікації енергоносіїв (яка могла би бути під загрозою в разі більшої переорієнтації РФ в сторону КНР);

- не давала б поштовху до руйнування балансу сил в Азії, адже перехід РФ у статус молодшого партнера КНР мав би однозначно посилити міжнародний вплив та можливості останньої.

Тим не менш, навіть настільки прагматичний підхід не враховував того, що енергетична співпраця із РФ може перетворитись на Дамоклів меч для політики країн-імпортерів російських енергоносіїв. Торгівля Росії і Заходу зазвичай бачилась як економічно вигідна співпраця та один із механізмів у намаганні РФ балансувати між КНР і Заходом (попри це, РФ проводила для послаблення останнього чисельні інформаційні кампанії, використовуючи ботів і так звані «фабрики тролів», та продукуючи в західному медіапросторі різноманітні фейки). Ніхто із російських партнерів, ймовірно, не очікував, що РФ, нарощуючи енергетичну співпрацю із країнами Заходу, може потенційно готувати для них пастку енергозалежності, підважуючи їх здатність до рішучих дій політичного, економічного (чи в крайньому випадку, військового) характеру проти самої РФ у випадку її майбутніх дій, що порушували б міжнародне право. У 2021–2022 рр. цей фактор болюче вдарить і по Японії, і по країнах ЄС. Також Абіру міг не очікувати чи не врахувати подальше зближення країн (таких як КНР і РФ), що прагнули переглянути роль у світі та посилити її, заодно намагаючись вплинути на самі правила гри у міжнародній політиці – і Російська Федерація могла планувати чи принаймні розраховувати на збереження своїх позицій у балансі сил на азійському континенті. Додамо, що на цьому фоні (особливо беручи до уваги подальшу американсько-китайську конкуренцію) конфлікт на Донбасі, розв'язаний РФ, поступово зникав із об'єктів міжнародних ЗМІ. РФ продовжувала японсько-російський діалог з питань нарощування економічної співпраці та розв'язання проблеми Північних територій з 2016 р., який попри японську санкційну політику щодо РФ, здавалось, рухався в оптимальному руслі для національних інтересів обох країн. Все це слід мати на увазі, адже паралельно з 2012 р. політичні істеблішменти, які головували в КНР та РФ, намагались посилювати та централізувати свою владу, послідовно прибираючи опозицію чи її залишки із

внутрішньої політичної карти. Зовсім інша справа, що в результаті переведення конфлікту із Україною у повномасштабний формат, РФ стане близькою до ролі другорядної по відношенню до КНР держави, та буде поступово втрачати свій вплив на ЄС, і навіть на країни Близького Сходу та Центральної Азії – беручи до уваги суттєве зменшення їх військової та дипломатичної присутності у цих регіонах.

У дечому подібною до Т. Танаки була й позиція Ш. Хьодо, директора Департаменту політичних досліджень Національного інституту оборонних досліджень Японії. Та, поряд із зростанням китайської ролі, аналітик відзначає 2 інші важливі фактори:

- небажання США втручатись у Сирійський конфлікт на момент 2014 р., що в Кремлі інтерпретували як зменшення впливу США у ролі «міжнародного поліцейського»;
- погляд російського політичного керівництва на східну експансію НАТО як загрозу [116, С. 3].

У питанні щодо НАТО дійсно є логіка, особливо враховуючи бажання багатьох російських політиків повернутись до кордонів Північно-Атлантичного альянсу, які існували до 1997 р. Але знову ж таки, більшість українців на момент початку російської агресії не виявляли бажання інтеграції до НАТО.

Позиція Й. Хідака (запрошеного наукового співробітника інституту Худсона в США) стосується іншого аспекту: Російська Федерація – це в першу чергу експортер ресурсів і залежить від їх продажу за рубіж. Для цього, на думку дослідника, був анексований Кримський півострів, а саме – для експорту сировини через Чорне та Середземне моря. Хідака передбачав посилення РФ своєї активності в Тихому океані, а також нарощення присутності в Арктичному – з ціллю отримання доступу до ще більших ресурсів (що по більшій мірі сталося). Також вчений ставив під сумнів позитивне вирішення справи отримання поступок від Росії щодо Північних територій [116, С. 3]. Поряд із цим, попри геоекономічну та геостратегічну важливість Криму,

додамо й те, що півострів міг бути символічним завоюванням, спрямованим на посилення позицій політичного режиму В. Путіна.

Повернімось до висвітлення подальших подій. 17 жовтня 2014 р. відбувся Міланський саміт, на якому обговорювались події на Сході України. Під час цієї події вдалось провести зустріч між українським президентом П. Порошенком та міністром МЗС П. Клімкіним з української сторони, та прем'єр-міністром Японії Ш. Абе і секретарем японського уряду С. Хірошіге, на якій японська сторона висловила свою підтримку суверенітету України, а також повідомила про рішення направити своїх спостерігачів на парламентські вибори в Україні (які відбулись згодом, 26 жовтня, а Японія була представлена 10 спостерігачами) та про свої плани щодо надання гуманітарної підтримки постраждалим регіонам та підтримки медичної сфери. З боку українського президента було висловлене прохання посприяти входженню України до формату ASEM (Asia-Europe Meeting, організація із політичної, економічної співпраці та вирішення глобальних викликів), а також він запросив Ш. Абе відвідати Україну із офіційним візитом [117].

5 лютого 2015 р. між Україною та Японією була підписана угода про сприяння та захист інвестицій. Домовленості передбачають заохочення інвесторів обох країн до інвестування, відкриття свого бізнесу, а також вибудовування прозорих умов та покращення для них інвестиційного клімату, не перешкоджання інвестиційній діяльності без обґрунтованих причин тощо [118]. Угода була ратифікована в липні і вступила у дію в листопаді того ж року.

Впродовж 2–3 березня 2015 р. міністр закордонних справ України П. Клімкін був у Японії із офіційним візитом. Український представник провів зустріч та переговори із прем'єр-міністром Ш. Абе, на якій обговорили необхідність врегулювання конфлікту на Донбасі шляхом припинення вогню і слідування Мінським домовленостям. Ш. Абе дав обіцянку про подальше надання Японією допомоги у проведенні економічних реформ в Україні. П. Клімкін висловив засудження стосовно запуску ракет з боку КНДР, що було

хорошим жестом, адже продемонструвало небайдужість української сторони до проблем безпеки та миру в інших частинах світу. Також сторони обговорили співпрацю в рамках формату ГУАМ – Японія, та про можливість проведення Третього засідання спільного комітету з питань співробітництва щодо сприяння запобіганню атомних аварій на АЕС [119; 120].

27–28 квітня Україну відвідав віце-міністр закордонних справ Японії К. Соноура. В ході візиту японський високопосадовець провів формальні двосторонні зустрічі із прем'єр-міністром А. Яценюком, міністром МЗС П. Клімкіним, міністром фінансів Н. Ярецько, а також неформальні переговори із А. Абрамавічюсом (тоді – міністром економічного розвитку та торгівлі) і Г. Онищенко (міністром Кабінету міністрів). В останній день візиту К. Соноура взяв участь у конференції «Міжнародна підтримка України». У своїй доповіді японський представник висловив усвідомлення керівництва Японії того, що проблема порушення правил міжнародної спільноти в Україні стосується не лише Європи, але й усього світу, включно із Азією. Соноура відзначив, що для миру, стабільності і процвітання Україні необхідні сприяння міжнародної спільноти задля припинення конфлікту на Донбасі та імплементація Мінських угод, а також реформи, зокрема – антикорупційна, судова та вирішення питання інтеграції територій. Було також заявлено про рішення японського уряду надати Україні фінансову допомогу на суму 300 млн дол. непроектої грантової допомоги на закупівлю товарів, зокрема медичного обладнання. Також були висловлені наміри щодо продовження експертної допомоги Україні з питань економічного і фінансового управління, урядування тощо. Соноура висловив намір уряду посилити підтримку Україні на наступній зустрічі G7 [121; 122].

Впродовж 5–6 червня 2015 р. Україну відвідав прем'єр-міністр Ш. Абе. Слід відзначити, що це був перший раз в історії, коли вищий політичний діяч Японії здійснював офіційний візит до України. На зустрічі між Ш. Абе та П. Порошенком і низкою українських високопосадовців були обговорені такі проблеми, як стан конфлікту на Донбасі, імплементацію Мінських домовленостей та поточний стан справ із реформуванням української держави.

Абе, у зв'язку із головуванням Японії на той момент у G7, пообіцяв активнішу діяльність своєї країни задля вирішення конфлікту на Донбасі дипломатичним і мирним шляхом. Було обговорено й порушення положень Мінської угоди з боку проросійських сепаратистів та найманців. Абе підтвердив невизнання Японією будь-яких дій, які порушуватимуть status quo насильницьким шляхом, а також висловив очікування на те, щоб Україна продовжувала здійснювати реформи, і озвучив наміри щодо продовження надання японськими спеціалістами експертної консультативної допомоги у сферах, пріоритетних для реформування. На пленарному засіданні співрозмовники торкнулись питань енергоефективності України, зокрема співпраці щодо розробки вискоєфективних вугільних теплових електростанцій, а також продовження співпраці з ядерної безпеки. Абе також повідомив про бажання активізувати співпрацю між парламентами обох країн, а також запросив до Японії прем'єр-міністра В.Гройсмана. Окрім цього, в ході візиту Ш. Абе побував у кількох культових місцях в Києві, зокрема поклав квіти до пам'ятника Невідомому солдатові, Меморіалу пам'яті жертв голодомору, а також пам'ятника жертвам Майдану [123].

По завершенню саміту G7, який відбувався в замку Ельмау (Баварія, Німеччина) впродовж 7–8 червня 2015 р., вийшла Декларація «Великої сімки», в якій Японія разом із партнерами по організації підтвердила невизнання окупації Криму, та підтримала вирішення проблеми російсько-українського конфлікту в рамках Мінських домовленостей, Нормандської «четвірки» та Тристоронньої контактної групи. Важливо відзначити, що «Велика сімка» попередила про готовність і надалі застосовувати санкції проти Російської федерації в разі продовження порушень з її сторони, і тим самим закликала її до припинення підтримки сепаратистів. Однак це свідчило і про те, що партнери не хотіли на той момент ще більше посилювати санкційний тиск [124].

На початку серпня 2015 р. Японія оголосила про відправку співробітників Міністерства внутрішніх справ до відділу звітності та аналізу Спеціальної моніторингової комісії ОБСЄ в Україні. Працівники японського МЗС мали

аналізувати інформацію, здійснювати моніторинг щодо припинення вогню та відведення важкого озброєння з обох сторін, а також рівня політичної стабільності та демократії в Україні, та складати відповідні звіти [125]. Японські спостерігачі також були присутні на місцевих виборах 25 жовтня 2015 р., та надали позитивні звіти щодо дотримання демократичних норм на виборах.

В кінці листопада 2015 р. між урядами двох країн був підписаний договір, за умовами якого Японія через Японське агентство міжнародного співробітництва передавала Україні так звану Другу позику обсягом у 300 млн дол. (перша у розмірі 100 млн дол. була здійснена попереднього року) на проведення політики розвитку та економічного реформування [126].

2016 рік був дещо менш активним у двосторонніх відносинах між обома країнами. Варто розуміти, що попри досить регулярну співпрацю у сфері ядерної безпеки, другим пріоритетом за попередні два роки було питання конфлікту на Донбасі та підтримки РФ угруповань бойовиків у невизнаних республіках ОРДЛО.

22 лютого 2016 р. Голова Комітету Верховної Ради України Г. Гопко провів перемовини із М. Сато (Головою Комітету Палати Радників Японії із закордонних справ та оборони), які стосувались посилення співпраці між обома країнами на парламентському рівні [127, с. 45].

5–7 квітня 2016 р. Японію з офіційним візитом відвідав президент України П. Порошенко та його дружина. У переговорах між головами обох держав Ш. Абе виразив сподівання на те, що слідування Мінським угодам у справі Донбасу є безальтернативним шляхом, цим самим виступаючи за послідовне та мирне вирішення наявної проблеми. Президент Порошенко подякував за допомогу Японії у здійсненні політики реформ, а також висловив сподівання України щодо співпраці між обома державами у сферах енергетики та розвитку інфраструктури. Було обговорено про початок скасування дипломатичних віз між Україною та Японією, починаючи від червня 2016 р. Також прем'єр-міністр Японії озвучив ціль уряду по запрошенню 100 чиновників із України на

навчання до Японії у поточному році, нагадавши про подібну ініціативу, здійснену ще у 2015 р. Також Ш. Абе озвучив кілька рішень уряду стосовно надання допомоги Україні: допомога жителям Східної України у розмірі 1,5 млрд єн; внесок обсягом у 3,5 млн євро на спорудження сховища відпрацьованого ядерного палива на ЧАЕС. Що ж до міжнародної політики, Ш. Абе привітав українського президента із набуттям Україною статусу непостійного члена Ради Безпеки ООН. Окрім того він висловив вдячність за підтримку Україною позиції щодо надання Японії статусу постійного члена РБ ООН. Також два лідери обговорили ракетні (в тому числі ядерні) випробування КНДР. П. Порошенко висловив подяку за допомогу, надану Японією, та висловився з приводу проведення у 2017 р. в Україні «Року Японії» [128]. Також була проведена зустріч між дружинами голів Японії та України – А. Абе та М. Порошенко. Обговорювались питання розвитку та реформ у галузі освіти, збереження культури і традицій, допомога людям із обмеженими можливостями тощо. М. Порошенко відвідала центр для дітей із особливими потребами «Умеда Акебоно» [129].

20 вересня того ж року П. Порошенко та Ш. Абе знову мали переговори – цього разу у штаб-квартирі ООН (Нью-Йорк), під час яких підняли питання співпраці у міжнародній політиці – у тому числі й накладенні санкцій на КНДР, обговорили проведення «Року Японії» в Україні, та надання Японією 9 тис комплектів уніформи для українських поліцейських [130].

Тут варто відзначити, що за останній час у двосторонніх переговорах з Японією українському МЗС вдалося приділити немало уваги провокаціям КНДР. Така позиція свідчить про однозначну підтримку заявам Японії стосовно КНДР, і це безумовно впливає на якість самих двосторонніх відносин, адже для Токіо важлива підтримка стосовно означеної проблеми. Для України позиція засудження КНДР може бути принциповою з огляду на добровільну відмову від ядерної зброї ще у 1994 р., і цей імідж країни-миротворця було б непогано продовжувати та плекати як елемент м'якої сили.

Наприкінці грудня 2016 р. між Україною та Японією була започаткована співпраця у сфері кібербезпеки. Так, 21 грудня під час спільних консультацій японська делегація представила японську концепцію кібербезпеки і власні результати роботи по спостереженню, контролю та знищенню кіберзагроз. Між сторонами було досягнуто домовленості про продовження та поглиблення співпраці [131].

Варто згадати і про співпрацю формату ГУАМ - Японія, в рамках якого продовжилась активна взаємодія партнерів. В ході зустрічей традиційно велись обговорення щодо питань дотримання верховенства права та демократизму (що вчергове засвідчило серйозність намірів Японії по слідуванню шляхом «Дуги свободи ті процвітання» відносно пострадянських країн), визнання суверенітету та територіальної цілісності усіх держав-партнерів, а також співпраця у широкому спектрі галузей та напрямів. Особливо важливо виокремити третю зустріч ГУАМ – Японія на рівні міністрів закордонних справ, яка мала місце 3 грудня 2015 р. у Белграді. Важливим наслідком цієї зустрічі було підписання «Програми співробітництва ГУАМ– Японія». У ній були підведені результати співпраці формату за попередні роки, а також визначено перелік основних цілей на майбутнє:

- консультації з широкого кола питань задля підтримання миру і безпеки на основі Статуту ООН, загальновизнаних принципів та норм міжнародного права з метою вироблення спільних підходів і зближення позицій, підтримки ініціатив одне одного;
- розробка та реалізація програм і проектів практичного співробітництва між ГУАМ та Японією;
- співпраця у сферах взаємного інтересу, де можуть співпрацювати і ГУАМ, і Японія;
- продовження діалогу з метою просування існуючого формату [132].

Пріоритетними, згідно із «Програмою співробітництва ГУАМ– Японія» визначались наступні напрямки: міжнародні та регіональні відносини, туризм, енергетика, транспортний коридор ГУАМ, питання зони вільної торгівлі

ГУАМ, інвестиційні проекти, надзвичайні ситуації та радіаційна безпека, інфраструктура, охорона навколишнього середовища, управління стихійними лихами, водне і сільське господарство, медична допомога, культура [132].

Окрім вище означеної, відбувались й інші зустрічі ГУАМ– Японія, як, наприклад, шоста зустріч стандартного формату 16 липня 2015 р., та зустрічі на рівні міністрів закордонних справ: 8 грудня 2016 р. у Гамбурзі, 20 вересня 2017 р. та 24 вересня 2018 р. у Нью-Йорку. Також 5 грудня 2019 р. відбулась зустріч на полях Ради міністрів ОБСЄ.

Формат ГУАМ–Японія проявив себе у таких формах співпраці, як виставки та семінари із напрямків взаємного інтересу партнерів. Такими були виставка «Tourism Expo Japan 2017» (21–24 вересня 2017 р. в Токіо), семінари «Довкілля – управління відходами» (21–29 лютого 2016 р.), «Чорноморська зона» (22 вересня 2017 р.), Семінар по просуванню туризму та малого і середнього бізнесу (28 січня – 3 лютого 2018 р. в Токіо) та ін. [133; 134; 135; 136].

Упродовж 25 лютого – 3 березня 2017 р. у Японії із візитом перебував спікер верховної Ради України А. Парубій. Український представник провів низку зустрічей із впливовими японськими політиками (міністром оборони К. Вакамія, спікерами Палат радників і представників М. Ямадзакі та Т. Ошіма та ін.), а також із принцем (зараз - імператором) Нарухіто. У розмові з головою Комітету закордонних справ Палати Представників Н. Міцуя Парубій подякував японській підтримці, відзначивши усю складність ситуації на момент 2014 р.: «Після початку російської агресії для нас була важливою підтримка і солідарність усього цивілізованого світу. Японія стала не просто однією з тих держав, яка запровадила санкції проти агресора, проти Росії, а також державою, яка допомагала організовувати процес захисту України, головуючи в Організації Об'єднаних Націй. Для України це мало і має величезне значення...» [137]. У спілкуванні з Т. Уто, головою Комітету Палати Радників із закордонних справ та оборони, спікер ВР запропонував ідею проведення спільних військових навчань, а також висловив позицію щодо РФ у

міжнародній політиці: «...на жаль, Путін не розуміє мову дипломатії. Ми бачимо це по тому, наскільки він зневажливо відноситься до виконання дипломатичних угод, які між нами укладені. Ми спостерігаємо фактично кожного дня зневагу до домовленостей про припинення вогню і бачимо атаки російських найманців і російських військ...» (ці слова в майбутньому знайдуть своє підтвердження і в небажанні Путіним розв'язувати проблему Північних територій, і в повномасштабному вторгненні РФ) [138]. А. Парубій встиг відвідати й морську базу в м. Йокосука та обговорити питання військової співпраці із віце-адміралом Я. Кадзукі (Головнокомандувачем морських сил Самооборони Японії), а також відвідав корабель «Терудзукі» та музейний броненосець «Мікаса» [139]. Також в Інституті Міжнародних відносин Японії український політик виступив із лекцією, у якій розповів про події, що відбувались в Україні у 2014 р., а також про дії російських військ та особливості застосованих нею засобів гібридної війни [140].

26 липня 2017 р. перший віце-прем'єр-міністр України С. Кубів зустрівся в Києві із парламентським віце-міністром освіти, культури, спорту, науки та технологій Японії Т. Таносе, та обговорив питання зростання товарообігу між обома країнами, а також про співпрацю в сфері ядерної безпеки [141].

В листопаді 2017 р. Японією було прийняте рішення про спрощення візових вимог для короткострокових візитів для українських громадян. Відповідне рішення було приурочене до 25-ї річниці встановлення українсько-японських відносин і набрало чинності з 1 січня 2018 р. Воно передбачало розширення кола заявників на багаторазові візи у короткострокові терміни – як і термін їх дії (з 3 до 5 років). Також вводились багаторазові візи на термін дії до 3 років для короткострокових візитів із максимальним терміном перебування у 30 днів [142]. 15 грудня 2017 р., в день зібрання Ради Безпеки ООН з приводу нерозповсюдження ядерної зброї та ситуації із КНДР, міністр МЗС Японії Т. Коно мав зустріч із українським колегою П. Клімкіним [143].

2018 р. не позначився активністю двосторонніх відносин, проте кілька подій аж ніяк не можна недооцінювати. В травні 2018 р. міністр екології та

природних ресурсів О. Семерак очолював українську делегацію в Токіо, де провів переговори із низкою чиновників вищого рівня Японії (серед них – міністром економіки, торгівлі і промисловості Й. Муро та міністром навколишнього середовища Н. Масахура) та представництвом державної організації із надання грантової, кредитної і технічної допомоги ЛСА. «Японські колеги висловили підтримку Уряду України і зокрема, нашому Міністерству щодо повернення у господарське використання інфраструктури ЧАЕС. Більше того, можемо очікувати на прихід японських компаній в Чорнобильську зону відчуження із сонячними, гідрогеновими та іншими проектами, націленими на розвиток відновлювальної енергетики», прокоментував згодом міністр. Окрім цього, діалог стосувався перспективи співробітництва у напрямку протидії зміні клімату та вивчення японського досвіду політики у сфері охорони природи [144; 145].

На початку жовтня 2018 р. міністр освіти і науки України Л. Гриневич перебувала з офіційним візитом в Японії, де провела переговори із міністром освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії М. Шибаяма. Сторони обговорили подальше поглиблення співпраці, погодились щодо планів по відновленню роботи Українсько-Японської Комісії з науково-технічного співробітництва. Також Л. Гриневич підняла питання підписання Угоди про взаємне визнання дипломів [146].

Також важливо відзначити про започаткування між обома країнами практики консультацій з питань безпеки у форматі 2+2. 12 жовтня 2018 р. в Токіо відбулись переговори за участі заступника голови МЗС В. Боднара та заступника міністра оборони України з питань євроінтеграції, генерал-лейтенанта А. Петренка. Японія була представлена Х. Судзукі гендиректором з міжнародних питань Бюро оборонної політики Міністерства оборони Японії, а також Х. Уяма, заступником гендиректора Європейського бюро МЗС Японії. Тоді ж було підписано Меморандум між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Японії щодо співробітництва та обмінів у сфері оборони [147]. Тим самим Україна стала першою у Східній Європі країною із

подібними домовленостями з Японією. Ініціатива не взялась нізвідки: до вище згаданих переговорів А. Парубія варто додати, що на початку серпня 2017 р. міністр оборони Японії Р. Манабе відвідав Україну та провів переговори із першим заступником міністра оборони України І. Руснаком [148].

Як оцінили цю співпрацю експерти та фахівці із міжнародних відносин? В. Удовік, запрошений доцент університету Кобе Гакуїн, розглядає домовленості в сфері оборони як формування міцного безпекового трикутника Україна-Японія-США, враховуючи партнерство останньої із обома країнами, як і співпрацю Японії та України із НАТО [149, с. 30]. М. Белєсков, експерт із міжнародних відносин та війни вказує, що ключовою причиною активізації Японією безпекової дипломатії був страх перед зближенням між РФ і КНР. Експерт із міжнародних відносин та безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону С. Кошовий акцентував увагу на серйозному ставленні Японії до російсько-українського конфлікту, вбачаючи у ньому загрозу для архітектури безпеки в усьому світі. Також Кошовий не оминув увагою той момент, що РФ та Японія ще досі не мають документу стосовно Другої світової війни, який би формально затвердив мир [150]. Доцент кафедри політології НаУКМА О. Микал наголошує на трьох факторах, що стимулюють Японію до оборонної співпраці з Україною:

- обидві країни поділяють повагу до демократії та верховенства права і не мають між собою конфліктів;
- на тлі зближення Російської Федерації та Китаю Японія, з одного боку, продовжує із ними відносини, а з іншого – збирає навколо себе партнерів, і в цьому контексті для неї важливий досвід України для того, аби зрозуміти Росію;
- консультації у сфері кібербезпеки, які стали актуальними на тлі успішних російських кібератак на українські кіберсистеми [151].

Колишній посол Японії в Україні Ш. Сумі та лектор факультету міжнародної політики та економіки, Університету Нішогоакуша Г. Цуйоші сходяться у своїх поглядах на тому, що проблеми безпеки в Європі та Азії є між

собою взаємопов'язаними. Вони, як і О. Микал, наголошують, що між Японією та Україною є довіра та спільні політичні цінності [150].

В квітні 2019 р. японське МЗС привітало В. Зеленського із перемогою в результаті другого туру президентських виборів. Японське закордонне відомство відзначило проведену виборчу кампанію, як вільну, чесну та мирну. До привітання також були висловлені очікування на проведення реформ та обіцянка у підтримці в цьому напрямі [152]. Через кілька місяців, у липні того ж року подібне привітання були висловлено й з приводу прозоро проведених виборів до Парламенту України [153]. Подібні заяви і привітання (або засудження – за наявності відповідних причин) є черговим маркером того, що Японія достатньо пильно стежить за дотриманням демократичних принципів країнами, які є або потенційно можуть бути її партнерами. Тож ставлячи собі за мету поглиблення українсько-японських відносин (і не кажучи й про власну потребу), слід розуміти як необхідність, так і вигоду збереження та розвитку демократії в Україні в довгостроковій перспективі.

В червні 2019 р. відбулась важлива віха у двосторонній співпраці в сфері фінансової безпеки. Між Державною службою фінансового моніторингу України та Центром фінансової розвідки Національної комісії з питань безпеки Японії було підписано заяву про співпрацю, яка передбачала обмін інформацією для політики, спрямованої на протидію фінансуванню тероризму чи відмиванню злочинно незаконно отриманих коштів [154].

У вересні 2019 р. в Україні побувала делегація від японської Палати представників на чолі із Е. Морі (голови Парламентської Асоціації дружби «Японія–Україна»). За словами самого голови, делегація прибула для вивчення конституційних процесів України, роботи Парламенту та розширення двостороннього співробітництва. Японські депутати провели зустріч із низкою українських політиків, зокрема Головою Верховної Ради Д. Разумковим (однією із тем обговорення було ефективне використання природних ресурсів), а також прем'єр-міністром О. Гончаруком (розмова стосувалася питань ядерної безпеки та перспектив співпраці в інформаційній сфері) [155; 156]. Також 19

вересня 2019 р. були проведені перші консультації у форматі 2+2, які стосувались таких питань, як співпраці у військово-технічній, медичній сферах та кібербезпеці [157, с. 99].

21 жовтня 2019 р. Японію відвідав новий міністр МЗС України В. Пристайко. Під час візиту була проведена зустріч із міністром закордонних справ Японії Т. Мотегі. Було обговорено перспективи подальшої співпраці в сферах економіки, безпеки, освіти, культури та туризму. Торкаючись ситуації конфлікту на Донбасі, японська сторона підтвердила незмінність своїх позицій із 2014 р., а саме невизнання порушення міжнародного становища за допомогою сили. Також було піднята проблема необхідності припинення вогню, розведення військ, а також проведення наступної зустрічі Нормандського формату за участі новообраного президента України [158].

Сам президент В. Зеленський на чолі української делегації відвідав Японію 21–24 жовтня 2019 р. (разом із українським головою були присутні радники С. Шефір, А. Єрмак, міністр внутрішніх справ В. Пристайко тощо). Український президент та голова японського уряду провели зустріч, на якій, окрім звичних тем обговорення – продовження реформ, здійснення Японією інвестицій в українську економіку та реформаторський процес і ситуації на Донбасі, японський прем'єр Ш. Абе підняв питання про українсько-японську співпрацю в ІТ-сфері, висловивши намір надіслати в Україну місію по дослідженню українського ІТ-ринку. Також діалог стосувався ситуації із КНДР, зокрема викрадення японських громадян [159].

Варто відзначити, що в січні 2020 р. Японія висловила співчуття щодо авіакатастрофи українського літака в повітряному просторі Ірану. Нагадаємо, що 8 січня літак української авіакомпанії МАУ був помилково збитий іранським засобом протиповітряної оборони, в результаті чого загинув увесь екіпаж та пасажирський склад – 176 осіб [160].

У 2020 р. також дещо просунулись двосторонні відносини в оборонній сфері. Зокрема, 23 січня в Токіо пройшли другі консультації з кібербезпеки, українську делегацію очолював заступник Секретаря РНБО Сергій Демедюк. А

5 лютого міністр оборони А. Загороднюк і його заступники провели переговори із Генеральним директором Департаменту систем командування, управління, зв'язку, обміну інформацією і розвідки (С4) Командування Сухопутних військ Сил самооборони Японії генерал-майором Д. Хірое. Обговорювались такі питання, як: проведення ООС на сході України, мілітаризація Криму Російською Федерацією, проведення змін в українській оборонній сфері в рамках діджиталізації, двостороння співпраця в сфері кібербезпеки та боротьба із гібридними загрозами тощо. Також було обговорено участь Сил Самооборони Японії в міжнаціональних військових навчаннях Sea-Breeze 2020. Щоправда, в 2020 р. японські військовики до них так і не долучились [161; 162].

15 лютого в рамках безпекової конференції в Мюнхені провели спільну зустріч міністри оборони України та Японії А. Загороднюк і Т. Коно. Фактично, це була перша в історії українсько-японських відносин зустріч голів оборонних відомств. Міністр Коно підтвердив підтримку Японією територіальної цілісності і суверенітету України, а також виразив бажання поглибити співпрацю в сфері безпеки та оборони [163].

У 2020 р. відбулись зустрічі між: послом Японії в Україні Т. Кураї та міністром оборони України А. Тараном в червні; послом України в Японії С. Корсунським та міністром оборони Японії Т. Коно в листопаді 2020 р. (зокрема, тоді домовлено про організацію візиту міністра оборони України до Японії – теж уперше в історії) [164, С. 64].

Щодо українського стратегічного бачення в роботі з азійським континентом, можемо сказати, що за останні кілька років було досягнуто суттєвих результатів. Так, у грудні 2020 р. міністр закордонних справ України Д. Кулеба заявив про те, що «Азійська стратегія» розроблена і де-факто вже імплементується. Непросто працювати в цьому регіоні, але є дуже багато позитивних зрушень, ми рухаємося вперед. Єдина причина, чому ви ще не побачили затвердженого публічного документа з цього приводу і стратегія де-факто не стала стратегією де-юре, полягає в суто бюрократичній площині» [165].

Азійська стратегія мала стати органічною частиною куди більшого проекту, а саме – Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, яка була прийнята Радою національної безпеки та оборони України у липні, та набрала чинності в кінці серпня 2021 р. До слова, в ній серед азійських країн означено дві країни, статус відносин із якими позначений як стратегічний – КНР та Японія. Також взаємовідносини між Україною та Японією охарактеризовані як «глобальне партнерство» (тобто те, яке передбачає значну частину співпраці на рівні багатосторонніх відносин) [166].

В 2021 р. увага Японії, як і багатьох інших країн світу була значно більше прикута до російсько-українського конфлікту. В березні цього ж року Японія разом із країнами «Сімки» відреагувала на кампанію із видачі російського громадянства жителям окупованих українських регіонів, не визнаючи ці території як самостійні і закликавши до припинення подібної практики зі сторони РФ – як і до припинення вогню на лінії зіткнення. Водночас країни G7 привітали українську ініціативу про заснування формату Кримської платформи. [167]. В квітні ситуація стала значно тривожнішою: Російська Федерація активно займалась нарощуванням своєї військової присутності на кордоні з Україною. З боку G7 пролунали заклики до припинення провокативних дій, а також дотримання принципів ОБСЄ [168]. Жодне з цих звернень, вочевидь, не принесло потрібного результату. А враховуючи розгортання внутрішньої російської пропаганди, спрямованої на підрив статусу України та її «історичності», вінцем якої стала опублікована в 2021 р. сумнозвісна стаття В. Путіна про «Про історичну єдність росіян та українців», можна зробити припущення про те, що рішення про майбутнє повномасштабне вторгнення російських військ в Україну в найближчій перспективі в Кремлі було прийняте.

Так чи інакше, але у телефонній розмові із президентом В. Зеленським тодішній японський прем'єр Й. Суга дотримувався позиції свого попередника Ш. Абе стосовно України та російсько-української війни, виразивши підтримку своєї країни у справі реформування України, визнавши її територіальну цілісність, а також попросивши про послугу в справі щодо питання засудження

КНДР через проблему викрадень японських громадян та запуски балістичних ракет [169].

Загалом, 2021 рік відзначився кількома моментами стосовно оборонної співпраці. Так, на початку лютого відбулась зустріч Секретаря РНБО Д. Данілова та японського посла Т. Кураї, на якій обговорювалась співпраця в сфері кібербезпеки та реформування українського оборонно-промислового комплексу. [170]. До слова, діалог стосовно співпраці в кібербезпеці не минув марно: 2 березня 2023 р. між Міністерством цифрової трансформації та Держспецзв'язком України та Міністерством цифровізації Японії був підписаний меморандум про співпрацю, який передбачає спільну роботу у напрямках кіберзахисту, розвитку інновацій та обміну досвідом у розбудові ІТ-галузі та електронного урядування [171].

17 березня до Японії з візитом прибув міністр оборони України А. Таран. Зазначимо, що це був перший в історії візит українського голови МЗС до Японії. Український представник провів онлайн-переговори із японським головою МЗС Н. Кіші. Поряд із обговореннями навколо оборонної промисловості кожної з країн, можливостей обміну технологіями та товарами військового чи подвійного призначення, було підняте питання обміну досвідом військовослужбовців України та Японії. Японська сторона підтвердила свою участь у військових навчаннях «Сі-бриз–2021» та готовність долучитись до «Об'єднаних зусиль–2021». Також було узгоджено проведення Другого раунду двосторонніх переговорів у форматі 2+2 восени цього ж року [172].

Впродовж лютого-березня 2021 р. аналітичний центр Нова Європа зорганізував проект під назвою «Азійська стратегія в дії. Роль українсько-японської співпраці». Зокрема, було проведено 4 заходи:

- 16 лютого – форум «Азійська стратегія в дії. Роль україно-японської співпраці»;
- 15 березня – дискусія «Американсько-японський безпековий альянс: ключові поради для України»;
- 16 березня дискусія «Як ребрендингувати Україну в Японії і навпаки?»;

- 19 березня – дискусія «Торговельний зв'язок Україна-Японія-ЄС: взаємний вплив та нові можливості» [173].

В кінці 2021 р. відбулась ще одна вагома подія: 23 жовтня 2021 р. в м. Дубаї між JAXA (Японське агентство аерокосмічних досліджень) і ДКАУ (Державне космічне агентство України) було підписано Меморандум про співпрацю, що передбачав мирне освоєння космосу, спостереження за землею, проведення наукових досліджень космосу тощо [174]. Документ підписали очільники двох організацій Х. Ямакава та В. Тафтай за участі українського посла в Японії С. Корсунського. Така ініціатива, з одного боку, сприяє розвитку наукового потенціалу обох країн при тіснішій співпраці. З іншого, виглядає логічним наслідком співпраці в рамках проекту по спільному спостереженню за Чорнобильською АЕС реалізованого влітку 2014 р.

Варто сказати й про те, що впродовж 2014–2021 рр. Японія надавала немало економічну допомогу Україні, зважаючи на труднощі, зумовлені політикою президентства В. Януковича та зіткненням із військовими викликами, спричиненими РФ. Зрештою, Україна виявила готовність до проведення реформ в напрямку розвитку демократії, ринкової економіки та прозорості системи. 24 березня 2014 р. Японія оголосила про схвалення надання фінансової підтримки постраждалій українській економіці. Так звана Офіційна позика сприяння розвитку (ODA Loan) передбачала передачу Україні близько 1,1 млрд дол. на модернізації Бортницької аераційної станції та економічні реформи. Додаткові 3,5 млн дол. мали бути спрямовані на імпорту медичного устаткування. Планувалося, що Японське агентство міжнародної співпраці забезпечить для українців тренінговими програмами із макроекономіки, енергетики та розвитку приватного сектору [175]. Також в 2014 – 2015 рр. за двома угодами були надані кредити на 400 млн дол. на вигідних умовах (на 20-30 років із процентною ставкою не вище 1%, кредитними канікулами тощо) для реалізації економічних реформ та економічної стабілізації [176; 177]. Кошти на модернізацію Бортницької станції були надані в 2015 р. Реалізація проєкту затягнулась, багато часу було

витрачено на підготовку документації, проведення консультацій, а після – тендерів. У Спільній публічній заяві щодо статусу реалізації Проєкту модернізації БСА від 11 листопада 2021 р. було зазначено, що «КВК і Учасник торгів наразі перебувають на етапі переговорів в рамках процедури закупівлі робіт» [178].

Японія підтримала Україну і в сфері телерадіомовлення. Зокрема, з 2015 р. агентство JICA співпрацює та надає технічну допомогу та консультації незалежній українській медіакомпанії Суспільне Мовлення. На додачу, в листопаді 2017 р. в Києві відкрився офіс Японського агенства міжнародного співробітництва (JICA) [179]. За словами колишнього посла Японії в Україні Ш. Сумі (2014–2018 рр.), JICA, окрім пільгового кредитування реалізації проєктів Бортницької станції аерації чи мосту в Миколаєві, також надавала допомогу в таких напрямках, як виробництво якісних освітніх програм, розвиток системи екстреного мовлення у випадку надзвичайних ситуацій, демократизація (наприклад, заняття із забезпечення підвищення прозорості) [180].

Продовжувався діалог між Україною та Японією також в рамках співпраці Координаційної Ради з питань економічного співробітництва з Японією при Міністерстві економіки України й Комітету ділового співробітництва з Україною Японської федерації бізнесу «Кейданрен». Спільні засідання проводились в 2016, 2017, 2019 та онлайн-зустріч в 2021 р. (до слова, перше засідання відбулось ще в 2008 р.). Мова йшла про залучення японського капіталу до розбудови енергетичного, аграрного, ІТ – сектору тощо (наприклад, на 6-му засіданні в 2016 р. – про інвестиції в проєкт спорудження нового мосту в Миколаєві та модернізації українських портів), українсько-японського товарообігу, реформи щодо полегшення умов ведення бізнесу, співпраці по охороні навколишнього середовища, а на 9-му засідання (в грудні 2021 р.) – обмеження, спричинені COVID-19 [40, с. 40; 181; 182; 183].

Мали місце й інші ініціативи. 21 червня 2016 р. на зустрічі між японською делегацією та міністром енергетики і вугільної промисловості І. Насаликом

було обговорено реалізацію спільного проекту, спрямованого на заміну парової турбіни на Трипільській теплоелектростанції. Було запропоновано українським колегам розглянути варіант щодо інвестування в модернізацію української енергетичної інфраструктури [184].

Відбулись просування і в сфері інвестицій. Так, 2 липня 2019 р. віцепрем'єр-міністр та міністр регіонального розвитку, будівництва та ЖКХ Г. Зубко провів у Торонто зустріч із К. Ямадою (парламентським віце-міністром закордонних справ). Були обговорені можливі інвестиції в інфраструктуру Миколаївської обл. (в проект по спорудженню об'їзного мосту через Південний Буг та на розвиток порту), докладання зусиль до соціального розвитку Чорнобильської зони, а також управління відходами [185].

Ще в середині травня 2019 р. Г. Зубко повідомив про надання Японією траншу обсягом 2,82 млн дол. на гуманітарні потреби, відновлення східних областей, які зазнали руйнувань внаслідок російського вторгнення, підтримку вразливих верств населення і закупівлю гуманітарного обладнання для госпіталю Міністерства оборони [186].

Активно продовжувалась українсько-японська співпраця і в сфері ядерної безпеки. Так, у червні 2014 р. був запущений спільний проект супутникового спостереження за ЧАЕС. Також у 2014 р. Кабінет Міністрів Японії прийняв рішення про виділення суми у понад 3 млн. дол. на придбання обладнання для боротьби з наслідками аварії на Чорнобилі, яке передбачалось передати низці науково-дослідних закладів: Національному університету біоресурсів і природокористування України; Національному науковому центру радіаційної медицини; лікарням Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської та Чернігівської областей [187, с. 33]. «Ми дуже раді, що ця подія відбулася. Японський народ три роки тому пережив аварію на Фукусімі подібну до Чорнобильської. Понад 60 груп приїхало до України, яка щиро ділилася досвідом подолання наслідків страшної події. Ця дружня допомога сприятиме подальшому аналізу наслідків аварії та допоможе зберегти життя людям,

постраждалим від Чорнобильської катастрофи...», – прокоментував посол Японії в Україні Т. Саката [188].

Співпраця між обома країнами в сфері ядерної безпеки на цьому не завершилась. Впродовж 2013–2016 рр. українською та японською сторонами була організована і проведена низка семінарів на міжнародному рівні, пов'язаних із аваріями на АЕС в Чорнобилі та Фукушімі, присвячених обговоренню досвіду аварій, проблем забруднення тощо [78, с. 328]. 7 лютого 2017 р. між Чорнобильським інститутом досліджень і розвитку та Інститутом радіоактивності навколишнього середовища Університету Фукушіми був підписаний Меморандум про порозуміння, у якому метою ставилось продовження співпраці по лінії «Чорнобиль – Фукушіма». Також дві сторони домовились про реалізацію спільного проекту «Покращення радіаційного контролю навколишнього середовища та законодавчої бази в Україні для екологічної реабілітації радіоактивно забруднених майданчиків», розрахованого на 5 років. Ця ініціатива реалізовувалась в межах японської урядової програми SATREPS (Партнерство науково-технічних досліджень для сталого розвитку). 1 квітня 2017 р. розпочався проект, що передбачав побудову трьох дослідницьких майданчиків для проведення спостережень, дослідження забрудненої радіацією території (зокрема, забруднення стічних вод) [189]. Учасниками із японської сторони були вище означений Інститут радіоактивності навколишнього середовища (ІРНС), а також Центр досліджень в галузі навколишнього середовища і динаміки ізотопів (Університет Цукуба). З української сторони до співпраці залучені Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ, він же – основний бенефіціар), а окрім нього – Національний інститут стратегічних досліджень, Національна академія наук України, Інститут гідробіології НАНУ, Державна інспекція ядерного регулювання України та ін. [190]. У 2021 р. ДАЗВ та ІРНС домовились про продовження співпраці. План передбачає спільну проектну діяльність партнерів до кінця березня 2023 р. [191]. До речі, 19 серпня 2022 р. в межах цього проекту була проведена онлайн-церемонія передачі українській стороні обладнання для

вимірювання радіоактивного забруднення. Подія відбулась на фоні російського вторгнення на українську територію та здійснення російськими військами провокативних дій на Запорізькій АЕС [192].

Співпраця між Україною та Японією у сфері забезпечення ядерної безпеки впродовж десятиліть є досить успішною та зберігає важливість. В. Удовік відзначає, що «українсько-японську кооперацію у сфері ядерної безпеки можна сміливо назвати «домінантою» двосторонніх відносин. Це пояснюється тим, що, незважаючи на внутрішні та зовнішні чинники, вона є незмінним пріоритетом для зовнішньої політики обох сторін» [78, с. 329]. Дослідниця аргументує свою позицію тим, що на державні інтереси у цьому напрямку не можуть вплинути ні політичні погляди очільників держав, ні ситуація в самій країні тощо. [78, с. 329]. І з цим складно не погодитись, адже вирішення подібних проблем прямо стосується благополуччя і буквально життя тисяч, якщо не мільйонів громадян. Разом із тим, співпраця після аварії на АЕС Фукушіма-1 вийшла на суттєво інший рівень. М. Белєсков вказує на те, що «у процесі еволюції двосторонніх відносин Україна і Японія перейшли від моделі донор-рецепієнт у питаннях ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС до активної роботи щодо передачі українського досвіду після аварії на АЕС Фукушіма» [40, с. 35]. Український аналітик вказує на дві важливі характерні особливості цієї кооперації: 1) українська допомога щодо вирішення проблем, спричинених аварією на Фукушімі є свого роду м'якою силою України у позиціонуванні на рівні міжнародних відносин; 2) ця співпраця має перспективу на десятиліття [40, с. 35].

Детально характеризує специфіку українсько-японських відносин директор центру «Нова Європа» Альона Гетьманчук. Зокрема, вона влучно описала позицію Японії щодо визнання незаконною анексії Криму РФ. «Для Японії верховенство права в міжнародних відносинах — не абстрактний концепт», — зазначає дослідниця, і цілком логічно підкреслює, що санкційна політика Японії опирається на дотримання нею міжнародного права, яке, своєю чергою, також порушується з боку РФ, а на додачу КНР теж може

становити потенційну загрозу територіальній цілості Японії, посягаючи на право володіння архіпелагом Сенкаку. «Саме наявність окупованих РФ територій і потенційно загрозливі дії Китаю дають підстави стверджувати, що позиція Японії в питанні Криму залишиться непохитною в її ж інтересах: у Токіо достатньо розуміння, що будь-яке послаблення його позиції щодо АРК може надіслати неправильний сигнал і Москві, і Пекіну. Власне, тому Україні варто системно й активно комунікувати питання Криму для ширшого кола японських партнерів, використовуючи для цього і процес створення «Кримської платформи» — у вигляді не абстрактних пропозицій, а зрозумілого для наших партнерів бачення доданої вартості від зазначеного формату», блискуче підсумовує А. Гетьманчук [193].

Гетьманчук зазначає, що санкції Японії (єдиної країни Азії, яка їх наклала на РФ у зв'язку із анексією Криму та війною на Донбасі) були вибудовані так, аби залишити простір для продовження переговорів по вирішенню проблеми Північних островів. Так, дослідниця вказує на те, що список 23-х санкційних осіб залишився не оприлюдненим, а кілька осіб, що перебувають під санкціями з боку Європейського Союзу і Сполучених Штатів, навідалися до Японії [193].

Дослідниця вказує й на спільну позицію японського істеблішменту про те, що «...Путін насправді не налаштований вирішувати питання і, швидше, використовував його як своєрідну «наживку», аби одержувати більше фінансової підтримки та інвестицій від японської сторони» [193]. Водночас, пише Гетьманчук, Японія не воліла б налаштовувати проти себе третю сусідню країну – поряд із КНР та КНДР, що піднімало б загрози для безпеки країни.

Японію не дуже тішило зближення України із Китаєм, і загроза ця стосується отримання Китаєм українських технологій (дослідниця наводить яскравий приклад Мотор-Січі). Також Гетьманчук зазначає нерозуміння японськими партнерами української оцінки Китаю як сили, що здатна стримувати РФ від розширення агресії. Хоча варто відзначити, що з огляду на китайську позицію щодо російсько-української війни від 24 лютого 2022 р., японська точка зору на це питання все ж є актуальною [193].

Також Японія підтримує інтеграцію України в ЄС та воліє розвивати відносини глобального партнерства, а отже – більше багатосторонніх контактів, а не лише двосторонніх. Гетьманчук відзначає, що Україна як частина європейського проекту є бажаним партнером-носієм демократичних цінностей. І це дійсно не підлягає сумніву, адже інтеграція України до ЄС = виконання вимог, із яких якщо й не всі, то, принаймні немала частина точно сприятиме зміцненню демократичних інститутів. Це, своєю чергою, є близьким Японії в контексті реалізації стратегії «Дуга свободи і процвітання» [193].

Дослідниця наголошує на актуальності таких напрямків економічної співпраці, як торгівля та донорство з боку Японії (адже, в силу специфіки українського ринку, японські інвестиції, на думку Гетьманчук, на даний момент є ще не особливо досяжною ціллю), а також вказує на потребу для України виробити свою політику відносно Індो-Тихоокеанського регіону, розширюючи й таким чином контакти із Японією на рівні глобального партнерства. [193].

Деякі важливі фактори співпраці України з Японією окреслив Т. Кураї, посол Японії в Україні в 2019–2021 рр. Зокрема, він відзначив важливість збереження функціонування міжнародного права: «Це не локальне питання — в інтересах усього світу дотримуватися міжнародних норм, які не можна порушувати нікому» [194]. Іншими факторами є симпатії Японії відносно української євроінтеграції та проведення структурних реформ всередині країни. Щодо можливості зростання інвестицій, японський колега вказав на необхідність переглянути умови договору про оподаткування. Тут малася на увазі Конвенція про уникнення подвійного оподаткування, прийнята ще у 1986 р., яка, зокрема, передбачає податок на дивіденди японських дочірніх компаній в розмірі близько 15%, тоді як компанії багатьох інших країн сплачують втричі менше. Те саме стосується й українських фірм в Японії (до слова, в 2021 р. розпочались двосторонні переговори про оновлення). Також Т. Кураї наголосив, що на майбутнє є перспективи поглиблення українсько-японських відносин на рівні інвестицій, адже японські інвестори зацікавлені в українському ринку, який знаходиться близько до ринку ЄС, і який має значні

досягнення в технологіях при відносно невисокій вартості праці. Японський посол вказав на можливість плідної співпраці в Індो-Тихоокеанському регіоні, зважаючи на більше зацікавлення Україною Азією, а також її позиції щодо дотримання міжнародного права [194; 195].

Отже, впродовж 2014 – 2021 рр. співпраця між Україною та Японією стала більш різносторонньою. Поряд із співпрацею у напрямках із забезпечення ядерної безпеки та збереження навколишнього середовища, Японія збільшила підтримку України у здійсненні реформування, продовжувала бути донором в рамках ОДР. При цьому із 2016 р. відбулась перша двостороння зустріч, присвячена сфері кібербезпеки, а в 2018 р. – заснований формат безпекової співпраці 2+2. Тож можна впевнено заявити, що політичний діалог у підсумку призвів до значного просування українсько-японського співробітництва на багатьох напрямках, вивівши його на якісно інший рівень.

3.3 Характер двосторонніх відносин на тлі повномасштабного вторгнення РФ в Україну (2022)

Двосторонні відносини між Україною та Японією як рівноправними незалежними суб'єктами на момент початку 2022 р. тривали 30 років. Впродовж цього періоду взаємодія між обома державами відбувалась із різною інтенсивністю, а у центрі діалогу зазвичай знаходились питання політики, ядерної безпеки та економіки. Молода українська держава та її політичний менеджмент отримали можливість співпрацювати із далекою регіонально, але близькою за суспільними цінностями до Заходу країною із давньою та багатою культурою. Для Японії та японців Україна була цікава як культурно-самобутня країна із суспільством, що має досвід боротьби із наслідками Чорнобильської катастрофи, як новий ринок для японського бізнесу, а також як можливість для розширення міжнародної взаємодії в рамках «ціннісно-орієнтованої дипломатії». Інтенсивність двосторонніх відносин тривалий час була порівняно невисокою, але значно посилилась після анексії Кримського півострова Російською Федерацією, а також розв'язання останньою гібридної війни на Донбасі. Новий виток активності був спричинений відкритим повномасштабним вторгненням РФ на територію України 24 лютого 2022 р., після чого уряд Ф. Кішіди та японське суспільство чітко продемонстрували свою позицію підтримки незалежності та суверенітету України, надавши їй гуманітарну та фінансову допомогу, а також долучившись до введення міжнародних санкцій проти РФ.

Коли мова заходить про українсько-японські відносини в 2022 р., неможливо не оминати фактор Російської Федерації, яка посідає надто помітне та важливе за контекстом місце. Повномасштабне вторгнення РФ на територію незалежної України спричинило безліч змін у міжнародних відносинах, і це позначилось на двосторонньому діалозі між Україною та Японією. І саме в перші чотири місяці з часу масштабного вторгнення РФ у цих відносинах, як і загалом у світі, відбулись кардинальні зрушення. Тож у цьому підрозділі ми розкриємо актуальність російського чинника, після чого комплексно

розглянемо японську допомогу Україні у перші шість місяців, яка поступово зростала і розширювалась. Проаналізуємо японсько-російський спір довкола Курильських островів, а також причини, що спонукали японський уряд різко змінити свою риторику та дії щодо санкційної політики, спрямованої на РФ, висвітлимо наслідки цих змін, зокрема торкнемось розширення японської міжнародної діяльності в безпековій сфері.

Для України РФ є сусідом із найбільшим за протяжністю спільним кордоном – 2295 км. Разом із цим Росія є великим регіональним гравцем із імперською парадигмою бачення власної міжнародної політики та прихильності до принципу глобального поділу на територіальні сфери впливу, що був провідним для політики СРСР упродовж Холодної війни. У світобаченні політичного істеблішменту РФ Україна, незалежно від власної позиції як суб'єкта міжнародної політики, в кращому випадку знаходиться у російській сфері впливу та не повинна мати суб'єктність (попри те, що весь світ, як і сама Росія її визнали після розпаду СРСР). Тому немає нічого дивного у наявності конфліктних ситуацій між Україною та Росією, зокрема розгортання сепаратистського руху в Криму в першій половині 1990-х рр., загрози конфлікту щодо о. Тузла в 2003 р., газових війнах середини–другої половини 2000-х, а після – окупації Криму, організації Росією сепаратистських рухів разом із застосуванням власних військових сил на Донбасі, а також відкритому вторгненні на початку 2022 р.

У випадку Японії, поряд із економічною співпрацею з РФ, має місце проблема так званої Південної Курильської гряди. Справа очікує на розв'язання ще від моменту завершення Другої світової війни. Попри значні зусилля зі сторони японських політиків та завірення російської сторони у підтримці ідеї вирішення спору, опираючись на погодження, прописане у 1956 р. в Спільній Декларації СРСР та Японії, рух по закриттю цього питання майже не виходить за рамки вираження від обох сторін намірів розв'язати ситуацію. Тут чітко простежується небажання російського керівництва на чолі із В. Путіним віддавати території, визнані РФ своїми. Після вторгнення в Україну російських

військ стан діалогу щодо вирішення проблеми Курильських островів значно погіршився. Також між обома країнами існує стратегічна конкуренція, зокрема у східно-тихоокеанському просторі. З огляду на наявність близької співпраці РФ та КНР ця проблема є для Японії предметом значної уваги. Наприклад, 19 жовтня 2021 р. у ході спільних військово-морських навчань РФ та Китаю в Японському морі, десять російських і китайських суден пройшли через протоку Цугару, яка знаходиться між островами Хонсю та Хоккайдо [196]. Попри відсутність явних порушень меж японських територіальних вод, маршрут виглядає до певної міри провокаційним. Дещо схоже відбулось 24 травня, коли, під час проведення в Токіо саміту QUAD російські та китайські бомбардувальники спільно здійснювали патрулювання та пролітали поблизу меж повітряного простору Японії і Республіки Корея [197]. А на початку грудня 2021 р. Росія розмістила ракетний комплекс «Бастіон» (який здатен вражати цілі на відстані до 300 км) на о. Матуа, що відноситься до т. зв. Південної Курильської гряди [198]. Подібне траплялось ще у 2016 р., коли на території о. Еторофу була розміщена та ж установка «Бастіон», а на о. Кунашир – протикорабельний ракетний комплекс «Бал» [199; 200]. Дещо раніше на Курильських о-вах проводились навчання із застосуванням ракетної системи протиповітряної оборони С–300. Тут також варто згадати про проведення російських військових навчань на території Курил, що відбулись через місяць після вторгнення на українські землі [201]. Подібні дії, на додачу до регулярних вторгнень китайських патрульних суден в межі територіальних вод Японії поблизу групи островів Сенкаку, не можуть не викликати занепокоєння японського уряду. До того ж новий виток співпраці між Росією та Китаєм був означений зустріччю глав цих держав напередодні Олімпійських ігор в Пекіні на початку лютого 2022 р., котрі в результаті оприлюднили спільну заяву, де фігурувала й пропагандистська теза РФ зі звинуваченням НАТО у намірах розширити свої межі [202]. Усе це стає ще актуальнішим, враховуючи наявність стратегічної конкуренції між КНР та США, а також співпраці між США та Японією, один із векторів якої проявляється у стримуванні до певної міри

китайських амбіцій в Індо–Тихоокеанському регіоні у форматі альянсу QUAD (у складі США, Японії, Індії та Австралії).

Варто доповнити, що війна між Україною та Росією є наймасштабнішим військовим конфліктом на європейському континенті з часу закінчення Другої світової війни. Тому жодна із країн, а тим більше найвпливовіших у міжнародній політиці, які від 1991 р. вибудовували дипломатичні відносини із тоді ще новоутвореними державами, не можуть ігнорувати сам факт вторгнення держави-представника Ради Безпеки ООН на територію іншої суверенної держави, що ставить під загрозу колективну безпеку не лише на європейському континенті, а й за його межами. Це напряду стосується і Японії: принципи, які та публічно відстоює, кричуще порушуються РФ. Тому до розгляду зміни японсько-російського діалогу прийдеться звернутись. Але попередньо розглянемо українсько-японські відносини на тлі війни України з РФ.

Сама війна, як загальвідомо, не розпочалась неочікувано, їй передувало поступове нарощування значних військових сил РФ на кордонах України, яке тривало ще з весни 2021 р. На початку 2022 р. медіапростір вже був переповнений повідомленнями про можливий початок війни. Особливо ситуація загострилась на початку лютого: напередодні проведення Олімпійських ігор в Пекіні, і паралельно – спільних російсько-білоруських навчань на територіях, що прилягали до українських кордонів. Владімір Путін та Сінь Цзін Пінь, як уже згадувалось, провели зустріч та підписали спільну декларацію. Наступного дня, 5 лютого, США публічно закликали Японію розглянути можливість накладення санкцій у разі вторгнення військ РФ в Україну [203]. Відповідь пролунала не одразу, проте 8 лютого японська Палата представників публічно відреагувала, ухваливши резолюцію щодо підтримки України [204].

Поступово наростала тривога серед міжнародної спільноти. Розпочались евакуації послів з України, а міністерства закордонних справ різних країн закликали своїх громадян покинути країну заради безпеки. Такий заклик пролунав також і зі сторони японського міністерства закордонних справ, разом

із тим штат співробітників посольства Японії мав бути скорочений до 10, включно із послом Японії в Україні К. Мацуда [205]. 15 лютого президент України В. Зеленський вперше провів телефону розмову із прем'єр-міністром Японії Ф. Кішіда, в якій останній виразив підтримку намірам української сторони щодо врегулювання конфлікту за столом переговорів [206].

21 лютого 2022 р. В. Путін пішов на різкий крок в сторону ескалації конфлікту, офіційно визнавши незалежність та самостійність псевдореспублік ДНР та ЛНР, які від весни 2014 р. відігравали роль російських військових проксі у гібридній війні на Донбасі. Також російський президент виступив із довгою промовою, наповненою безліччю псевдоісторичних тверджень, в яких Україна була названа країною, створеною більшовиками. Ця і подібні тези, а також введення російських військ на територію ОРДЛО лише підвищили вірогідність початку нового витка війни, що тривала вже вісім років. Наступного дня, Ф. Кішіда заявив, що подібні дії та заяви з боку РФ є неприйнятними та порушують міжнародне право, і висловив готовність до реакції у випадку війни, включаючи можливість приєднання Японії до країн G7 у питанні введення санкцій [207]. Тоді свої пакети санкцій проти РФ оголосив ряд західних країн. Ще через день Японія офіційно ввела санкції на випуск російських облігацій в Японії, а також оголосила про замороження активів ряду росіян і обмеження їх поїздок до Японії [208].

Уранці 24 лютого розпочалось широкомасштабне вторгнення РФ на територію України. Реакція політичних керівників більшості провідних країн, в тому числі й Японії, була однозначною: РФ визнавалась стороною, яка одноосібно несе відповідальність за неспровоковану повномасштабну агресію. В подальшому Японія буде просувати на весь світ меседж із наступними тезами:

- РФ ще з 2014 р. здійснює агресію проти України, а Кримський півострів є незаконно анексованим;

- дії РФ порушують принципи міжнародного права, що утверджують суверенітет, незалежність та територіальну цілісність держави, визнаної міжнародною спільнотою;
- російська агресія виходить далеко за межі Європи і має наслідки для всього світу, потенційно провокуючи інші країни, що не згодні із міжнародним порядком, на перегляд усталених норм та принципів, у тому числі – насильницьким шляхом;
- жодна із країн не має права порушувати статус-кво в односторонньому порядку та за допомогою сили;
- з часом додалися тези про невизнання незаконної анексії Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей (з 30 вересня 2022 р.), а також про необхідність не допустити реалізації Росією ядерних погроз.

І в такій риториці є логіка, важлива для самої Країни вранішнього сонця. Насамперед, Японія є прихильником порядку, базованого на правилах («rules-based order»). Важливість захисту права відзначає зокрема професор Університету Кейо М. Цуруока. Він стверджує, що політичні рішення в РФ та їх воєнні наслідки вважаються неприпустимими з правової точки зору. «Це війна (російсько-українська. – *Прим. авт.*), спричинена «могутньою» країною проти «слабкої» сусідньої», твердить Цуруока, акцентуючи увагу на самому факті порушення міжнародного права та Статуту ООН [209].

З 2 березня 2022 р., у зв'язку із бойовими діями робота посольського представництва в Києві була оголошена тимчасово припиненою – та перенесеною до Львова [210]. Лише 5 жовтня 2022 року офіс посольства офіційно відновив свою роботу на попередньому місці.

Вже 28 лютого Ф. Кішіда заявив про приєднання Японії до санкцій західних країн, спрямованих на обмеження операцій із російським Центробанком. Водночас були запроваджені санкції щодо обмеження експорту в Білорусь, а також проти А. Лукашенка і низки білоруських осіб та організацій [211]. Того ж дня японський прем'єр-міністр у телефонній розмові із В. Зеленським висловив повагу президенту України та наголосив на тому, що

«серце уряду та народу Японії з народом України» [212]. Через кілька днів санкції також були накладені на таких діячів РФ: президента В. Путіна, міністра оборони С. Шойгу, главу МЗС Сергія Лаврова, начальника російського генштабу С. Герасімова, секретаря Ради безпеки М. Патрушева та ін. Паралельно кошти «Центробанку» РФ, «Промсвязьбанку» та «Внішекономбанку» оголошувались замороженими, а для японців та японського бізнесу заборонявся продаж будь чого для 49 компаній РФ, з-поміж яких у списку були присутні ГРУ, ФСБ тощо [213].

Політика санкцій з боку Японії не припинялась. В середині березня вони були накладені стосовно десятків депутатів та бізнесменів РФ, офіційного представника МЗС М. Захарової та низки російських компаній і банків [214; 215]. 8 березня підсанційний список розширився на 12 організацій та 32 особи з Росії та Білорусі, куди потрапили пресекретар президента Росії Д. Песков, діячі адміністрації президента С. Кирієнко та Д. Козак, очільник Чеченської республіки Р. Кадіров, а також низка олігархів – брати Роттенберги, А. Усманов і Г. Тимченко. Всі їх активи були заблоковані. Також передбачалась заборона на експортування обладнання і технологій, призначених для нафтопереробки [216; 217].

23 березня 2022 р. президент України В. Зеленський виступив перед японським парламентом. Промова стала першою такою подією в історії українсько-японських відносин. У ній він описав жахи війни, яка спіткала українців, нагадав про можливі загрози хімічного та навіть ядерного характеру. Також Зеленський торкнувся проблеми дестабілізації світу в політичній, безпековій, економічній та екологічній площинах внаслідок вторгнення РФ, і висловився про потребу реформувати міжнародні інститути, на які покладена відповідальність за збереження стабільності міжнародного порядку. Український гарант висловив вдячність Японії за постійну та послідовну підтримку України у протистоянні із агресором, наголосив на близькості українських і японських цінностей, закликав її об'єднати зусилля із азійськими партнерами для здійсненню тиску на РФ [218].

А вже 24 березня японський прем'єр-міністр Кішіда заявив про те, що продовжить санкційну політику проти країни-агресора [219]. Того дня японський лідер також був присутній на саміті G7, що проходив у Брюсселі. Там Ф. Кішіда вказав на необхідність не допустити застосування збройними силами РФ хімічної чи біологічної зброї, а також на неприйнятність загрози використання ядерної зброї. Японський прем'єр-міністр заявив про подальшу співпрацю із країнами Групи семи у питаннях санкцій, а також оголосив про майбутні заходи Японії, що будуть спрямовані у цьому напрямку [220]. Тож як бачимо, політика японських санкцій впродовж першого місяця війни недвозначно продемонструвала солідарність Японії відносно України, країн «Великої сімки», а також вірності принципам державного суверенітету, недоторканості державних кордонів та захисту прав людини – фундаментальним цінностям сучасного Заходу.

25 березня Японія додала до санкційного списку ще 25 росіян, заморозивши їх активи, а також заборонила японцям експорт до 81 організації РФ: цього разу удар був спрямований на запобігання проведення транзакцій із підсанкційними організаціями через внутрішні біржі криптовалют [221]. А кількома днями пізніше міністр економіки Японії Коїчі Хагіуда оголосив про розпорядження, яке з 5 квітня поточного року передбачало заборону експорту розкішних автомобілів та мотоциклів, косметики, алкогольних напоїв, ювелірних виробів і творів мистецтва на територію РФ [222]. А генеральний секретар японського уряду Х. Мацуно повідомив про звернення від кабінету міністрів Японії до японських компаній із закликом не платити за російський газ в рублях, аби не зашкодити санкційній політиці [223]. Цей момент заслуговує на увагу, адже оплата російським газовим компаніям в рублях, з одного боку, порушувала укладені контракти, а з іншого могла звести нанівець усю санкційну політику, адже не маючи в майбутньому достатньої кількості рублів, іноземним компаніям довелося би взаємодіяти із російськими банками – у тому числі й підсанкційними.

2 квітня 2022 р. відбулась зустріч між міністрами закордонних справ України та Японії Д. Кулебою та Й. Хаяші, які по збігу обставин прибули до Варшави. Японський політик був у якості спеціального посланника прем'єр-міністра Японії, аби отримати інформацію про стан евакуйованих українців. Хаяші запевнив українського міністра про повну підтримку України Японією на міжнародному політичному та гуманітарному рівнях. Зокрема, мова йшла про гуманітарні вантажі, а також прийом у Японії українських біженців [224]. Цього ж місяця обидва голови зовнішньополітичних відомств своїх країн також провели зустрічі в Бельгії (Брюсель), а наступного – в Німеччині (Любек).

Про підтримку санкційної політики, подібно до своїх колег на початку квітня висловився і міністр економіки, торгівлі та промисловості Японії К. Хагіуда. Політик вказав, що санкції проти Росії будуть посилюватись до тих пір, поки не буде мирної угоди з Україною [225]. 8 квітня Ф. Кішіда заявив на прес-конференції про вислання вісьмох дипломатів РФ із Японії, та оголосив про замороження активів Альфа-Банку та Сбербанку, заборону імпорту певних товарів (у тому числі й горілки), а також ембарго на імпорт російського вугілля. Останній пункт продемонстрував японські наміри щодо захисту міжнародного порядку, оскільки на РФ припадало близько 11% сумарного імпорту вугілля Японії ще за попередній рік, і ця стаття мала вагоме місце у політиці імпортової диверсифікації країни. Поряд із цим, прем'єр-міністр Японії піддав нищівній критиці дії російських військ на території України та російську пропаганду щодо фальсифікації вбивств мирних жителів на звільнених територіях Київщини [226].

Інформація про порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені військовими РФ, викликала нову хвилю жорстких санкцій. Так, 12 квітня Японія оголосила про новий санкційний список, до якого входили 28 організацій –резидентів та 398 осіб-жителів РФ. Персональний список, окрім кількості людей, включених туди, відрізнявся й іншими особливостями. Окрім 385 депутатів Державної Думи РФ та низки військових, туди потрапили й

родичі президента В. Путіна та міністра закордонних справ С. Лаврова. Також була впроваджена заборона здійснювати іноземні інвестиції в Російську Федерацію, розглядаючи як виняток лише спеціальні дозволи, що мали бути запроваджені з 12 травня [227]. Черговий удар надійшов 20 квітня: японським парламентом було ухвалено рішення про скасування торгового статусу РФ як «країни найбільшого сприяння»: Японія тепер могла суттєво підвищити мито на російський імпорт. Ця міра координувалась із подібними заходами країн-учасників G-7, тож в черговий раз була спрямована на погіршення становища економіки РФ та зменшення можливостей щодо її відновлення [228]. Згодом, офіційно пролунала заява Ф. Кішіди про пакет санкцій, який включав ще 140 росіян, а також вводив обмеження на експорт для військових підприємств із Російської Федерації [229]. На цьому збільшення обмежень РФ зі сторони Японії не завершилось.

9 травня, на прес-конференції в Токіо Кішіда вчергове підтвердив свою відданість політиці єдності в рамках спільного тиску на РФ країнами «Великої сімки». Що найголовніше, японський прем'єр-міністр заявив про те, що Японія введе ембарго на імпорт сирої нафти з Росії [230]. За словами самого Кішіди, це було «важким рішенням». І це питання потребує детальнішого пояснення: Японський архіпелаг є бідним у ресурсному плані, а тому дуже сильно покладається на імпорт. І, як і в питанні з вугіллям, на яке вже було введено ембарго, імпортування нафти (і газу) теж підлягає політиці диверсифікації, спрямованої на збереження японської енергетичної безпеки та суб'єктності на міжнародній арені. Враховуючи цей фактор, Кішіда вказав на те, що Японія буде скорочувати імпорт нафти поетапно, водночас зберігаючи власні інтереси у тих нафтогазових проектах, в які японські компанії залучені [231]. Мова йде про два нафтогазових проекти – Сахалін-1 та Сахалін-2. Понад 30% акцій першого володіє японський консорціум CODECO, а в другому свою частку мають компанії Mitsui та Mitsubishi – 12,5% та 10% відповідно. І побоювання мають свої об'єктивні причини. Проблема забезпечення енергетичної безпеки і доступу архіпелагу до ресурсів вкрай пріоритетна. Відомо, що зараз компанії

Shell та Exxon Mobile ведуть переговори щодо продажу власних часток проекту Сахалін-2 кільком китайським державним компаніям, тоді як японські контракти добігають завершення до 2030 р., і прийняття різких та необдуманих рішень загрожує одними лиш проблемами [232]. Домінуючи в проекті, російська та китайська сторона зможуть укласти вигідні для себе контракти. Надзвичайний та повноважний посол України в Японії С. Корсунський детально аналізує цю проблему, вказуючи на те, що у разі виходу японських компаній із проектів на о. Сахалін, Росія все рівно отримає гроші, а Китай – необхідні газ і нафту за ексклюзивно низькими цінами, після чого Піднебесна в разі потреби може перепродати газ по ринковій вартості [233]. Тож подібна ситуація не вплине на посилення протиросійської санкційної політики, а японцям обіцяє на енергоносії високі ринкові ціни, роздуті Російською Федерацією. Тому міністр промисловості Японії К. Хагіуда паралельно заявив про заклик Японії до всіх нафтодобувних країн збільшити видобуток нафти, аби компенсувати цим можливе скорочення видобутку Росією [231].

Санкційна політика в травні мала своє продовження. Так, 10 травня були накладені санкції на 130 осіб РФ (включно із прем'єр-міністром М. Мішустіним та родичами близького до Путіна бізнесмена Г. Тимченка) та представників ОРДЛО. З'явилися експортні заборони стосовно 70 компаній, серед яких були й підприємства оборонної промисловості, такі як "Тактичне ракетне озброєння", «Алмаз-Антей» тощо [234].

12 травня 2022 року в Токіо відбувся саміт Євросоюз – Японія, під час проведення якого обговорювались питання співпраці, безпеки, відносин із Китаєм і ситуації з КНДР, а також політики санкцій відносно Російської Федерації. У спільній заяві обидві сторони заявили про повну підтримку України, засудили агресію РФ і її спроби розхитати міжнародний порядок, та висловили вимогу щодо негайного припинення військової агресії і виведення всіх російських військ і техніки з українських територій. Заява важлива тим, що:

- сторони висловили готовність до продовження політики посилення санкцій;

- наголошувалось на такому наслідку, як розслідування та притягнення до відповідальності російських військових, винних у скоєнні злочинів проти мирного населення [235].

13 травня Японія оголосила про новий пакет санкцій. Цього разу пакет заборон стосувався експорту на територію РФ високотехнологічної продукції: мікроскопів, квантових комп'ютерів та запчастин до них, 3-D принтерів, вакуумних pomp, полімерів, охолоджуваного обладнання, обладнання для виготовлення органічних світлодіодів, мікроелектромеханічних систем, каталізаторів для нафтопереробки та ін. [236]. Продовженням цього вектору був пакет із ембарго від 10 червня. Тоді Міністерством економіки, торгівлі та промисловості Японії був підготовлений новий список товарів, заборонених до експорту, а саме: залізничні локомотиви та авто для обслуговування залізничних магістралей, механічні та тунельні екскаватори, бурильні машини і бульдозери, вентилятори і газові компресори, газові і вакуумні насоси, транспортні машини, ткацькі верстати та їх запчастини, друкарські верстати, промислові роботи та ін. (загалом – близько 30 позицій) [237]. Всі ці заходи та заборони вочевидь були спрямовані на те, аби суттєво підірвати технологічну міць Російської Федерації на середню і дальню перспективу.

Поступово міжнародним оглядачам і політикам ставало зрозумілим те, що війна буде мати затяжний характер, адже керівництво РФ потребує перемог задля підтвердження своєї легітимації в очах внутрішньої аудиторії, а в українців є тільки два варіанти – перемогти, або програти і втратити свій суверенітет, і, можливо, навіть зникнути як нація. Тож підтримка України з боку її держав-партнерів продовжилась. 7 червня японський уряд вніс до санкційного списку ще кілька російських та білоруських банків, ввівши замороження їх активів, починаючи з 7 липня [238].

10 червня 2022 року в Сінгапурі проводився 19-й Азійський безпековий саміт «Діалоги Шангри-Ла», на якому, до речі, виступав із промовою

український президент В. Зеленський. Мав місце й виступ Ф. Кішіди, в якому він абсолютно конкретно вказав на фундаментальну проблему, що відкрила російсько-українська війна, а саме – прагнення держав із авторитарним управлінням змінити світовий порядок. Японський прем'єр-міністр наголосив на тому, що війна, розпочата внаслідок вторгнення російський військ, принесе наслідки для всіх країн у світі. Як приклад – провокування війни в східно-азійському регіоні [239]. Очевидно, що така риторика має доречність, особливо на тлі певного згортання в останні роки участі США у врегулюванні міжнародних конфліктів (наприклад, вихід американських військ з Афганістану).

26 червня 2022 р. відбувся черговий саміт очільників країн групи G7. Однією із тем обговорювання була, звісно, російсько-українська війна. Лідери заявили про своє зобов'язання надавати безстрокову фінансову, гуманітарну, військову та дипломатичну підтримку Україні «настільки довго, наскільки це необхідно». Також піднімалось питання про можливість використання митних доходів від імпорту з Росії для підтримки України [240]. У ході саміту Ф. Кішіда зазначив, що світ стоїть на роздоріжжі історії і тестується на предмет того, чи буде він управлятись міжнародним порядком, заснованим на правилах. Слідом за цим, група G7 анонсувала нові санкції. Цього разу партнери погодили подальше введення заборони на імпорт російського золота. Також з боку Японії підготований пакет із додаткових обмежень: на бухгалтерські та трастові послуги для РФ, а також замороження активів 70-и організацій і введення заборони на експорт відносно 90 організацій із оборонної сфери [241].

13 липня Японія спільно з США, Великою Британією та рядом інших країн підписала Спільну Заяву про підтримку України та порушення нею справи проти РФ у Міжнародному суді. Сторони заявили про зловживання Росією терміном «геноцид», закликали її до негайного припинення агресії, а також наголосили про необхідність для російської сторони понести повну відповідальність за своє вторгнення, та відшкодувати Україні завдані збитки і

шкоду [242]. Вже дещо пізніше, 23 липня у своїй заяві міністр закордонних справ Японії Й. Хаяші засудив російську атаку на одеський порт та визнав за російською стороною повну відповідальність за агресію проти України та погіршення глобальної продовольчої кризи [243].

2 серпня 2022 р. країни «Великої сімки» випустили спільну заяву, в якій знову засудили агресію РФ та висловили підтримку Україні. Акцент був в основному зроблений на енергетичній безпеці. Російську Федерацію піддали гострій критиці за використання фактору постачання енергоносіїв як засобу геополітичного тиску для здобуття власної вигоди. «Отже Росія не є надійним постачальником», мовиться у заяві [244].

Японія активно просувала проблему російсько-української війни у форматі зустрічей АСЕАН – Японія. 4 серпня 2022 р. в Пномпені відбувалась зустріч закордонних міністрів формату. Попри обговорення питань, що прямо стосувались регіону, який представляли країни-учасниці, також піднімалось питання російського вторгнення на територію України. Зокрема, міністр МЗС Японії Й.Хаяші висловив позицію своєї країни щодо конфлікту – а саме засудження РФ за порушення міжнародного права. Також він висловив сподівання, що країни АСЕАН поділяють позицію Японії щодо неприйняття одностороннього порушення статус-кво, наголосив на важливості гуманітарної підтримки та захисту цивільного населення України, а також виразив бажання спільними діями закликати РФ припинити військові дії в Україні [245].

10 серпня країни G7 випустили ще одну заяву, в якій озвучили вимогу про повернення Росією Україні контролю над Запорізькою АЕС. Також було згадано й про працівників атомної електростанції. «Український персонал, який обслуговує Запорізьку атомну електростанцію, повинен мати можливість виконувати свої обов'язки без погроз і тиску» [246]. Партнери висловили свою підтримку зусиллям директора МАГАТЕ Маттео Гроссі щодо посилення ядерної безпеки та захисту і висловили думку про необхідність забезпечення членам організації безпечного та безперешкодного доступу до всіх ядерних об'єктів в Україні. Чи були ці заяви ефективними з точки зору впливу на РФ?

Швидше за все, російська сторона нічого нового не побачила і своїх намірів не змінила. І, тим не менш, позиція країн «Великої сімки» знову продемонструвала підтримку української сторони у війні проти неї [246].

23 серпня у Києві було проведено другий саміт «Кримської платформи», в якому взяла участь і Японія. Зокрема, голова уряду Ф. Кішіда, який виступив з доповіддю в онлайн-режимі, підтвердив послідовну прихильність Японії територіальній цілісності та суверенітету української держави. Прем'єр-міністр також зазначив щодо рішення продовжувати надавати фінансову допомогу українській стороні, та засудив будь-які потенційно можливі дії РФ, пов'язані із порушенням ядерної безпеки. «...як прем'єр-міністр, який народився у Хіросімі, я ніколи не потерплю застосування чи навіть загрози застосування ядерної зброї», додав Кішіда [247].

29 серпня від «Великої сімки» була випущена уже третя заява за серпень – цього разу від групи директорів з питань нерозповсюдження ядерної зброї. У ній G7 підтвердила свою позицію щодо належності ЗАЕС та її енергії до України, а також щодо стурбованості поточною ситуацією, стверджуючи, що дії РФ на території України, спрямовані на контроль українських ядерних об'єктів «значно підвищують ризик ядерної аварії чи інциденту та ставлять під загрозу населення України, сусідніх держав та міжнародне співтовариство». В заяві не оминули увагою й численні порушення правил безпеки, створених перебуванням та діяльністю російських військ на ЗАЕС: «Запорізька атомна електростанція не повинна використовуватися для військових дій чи зберігання військової техніки» [248]. Також G7 висловила свою підтримку ініціативі МАГАТЕ по створенню місії для забезпечення ядерної безпеки на Запорізькій АЕС, а також заявила про намір продовжувати надання фінансової та технічної допомоги діяльності організації доповнивши обіцянку висловленням із приводу власних зобов'язань: «Як засновники Глобального партнерства на чолі з G7, ми працювали разом з Україною більше 20 років, щоб підвищити безпеку та безпеку її ядерних установок. Тому ми несемо особливу відповідальність за підтримку міжнародних зусиль, спрямованих на підтримку цих об'єктів і

допомогу Україні у протидії серйозним ризикам, які загарбницька війна Росії створює для безпеки українських ядерних установок». Нагадаємо також, що сама заява була зроблена ще й на фоні відмови РФ від підписання заключного документу конференції Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (про що також згадувалось у заяві групи директорів) [248].

8 вересня була проведена відеоконференція, на якій голови США, Японії, Німеччини, Італії, Польщі, Канади, Румунії, а також генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг обговорили українську ситуацію. Співрозмовники домовились про співпрацю та координацію стосовно вирішення проблем, на кшталт продовження надання Україні допомоги та санкційної політики проти РФ. Своєю чергою Ф. Кішіда заявив, що в 2023 році (коли Японія головуватиме в G7) з їх сторони й надалі буде продовжуватися та посилюватися політика санкцій щодо Росії [249].

13 вересня міністр юстиції Японії Я. Ханаші повідомив, що із Міністерства юстиції були направлені прокурори для надання допомоги в справі розслідування у Гаазькому Міжнародному кримінальному суді злочинів, скоєних російськими військами на території України [250].

22 вересня У Нью-Йорку український прем'єр-міністр Д. Шмигаль провів зустріч із прем'єр-міністром Ф. Кішідою. По-перше, сторони обговорили питання ядерної безпеки (у зв'язку із тривалою кризою на ЗАЕС). По-друге, Д. Шмигаль подякував японському колезі за послідовну та різносторонню підтримку Японії – уже надану та ту, що буде надана в майбутньому. Також було остаточно узгоджене питання про відновлення роботи японського посольства в Києві [251].

25 вересня Токіо вдався до ще одних санкцій (знову ж таки, скоординованих по лінії G7): цього разу заборона стосувалась експорту в Росію товарів, що могли би бути пов'язані із виробництвом хімічної зброї. Також до санкційного списку було додано 21 організація, зокрема наукові лабораторії [252].

26 вересня, на тлі все частіших погроз спікерів РФ про застосування тактичної ядерної зброї у відповідь на «перехід Заходом червоних ліній», Японія запровадила новий пакет санкцій. До нього входила заборона експортувати на територію РФ товари, які можуть мати зв'язок до хімічної зброї. Разом із цим під санкції експорту потрапила також 21 компанія-резидент РФ, серед них присутні 46-й Центральний науково-дослідний інститут Міноборони РФ, Інститут теоретичної та експериментальної фізики імені А. І. Аліханова Національного дослідницького центру «Курчатівський інститут», ТОВ "Автоматизована система торгів державного оборонного замовлення» та ін. [253].

29 вересня 2022 року В. Путін підписав «закони» про приєднання Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей. З цього приводу пролунало багато обурливих відгуків і реакцій зі сторони політичних діячів різних країн. 30 вересня міністр закордонних справ Японії Й. Хаяші назвав це нічим іншим, як спробами здобути територію силою та піти проти міжнародного права, в тому числі й Хартії об'єднаних націй. «Так званий «референдум» у цих регіонах, як і так звана «інкорпорація» цих регіонів Росією, що посягає на суверенітет та територіальну цілісність України, становить порушення міжнародного права і ніколи не буде визнаним. Японія суворо засуджує такі дії». Японський голова МЗС також заявив про незмінність курсу його країни над роботою із накладенням жорстких санкцій на РФ та співпраці у цьому напрямку із країнами «Великої сімки» [254]. Також рішення президента РФ засудив прем'єр-міністр Ф. Кішіда, вчергове закликавши припинити агресію проти України [255]. 1 жовтня, вийшла спільна заява від міністрів МЗС країн G7. У ній, окрім вже згаданого звинувачення РФ у «приєднанні» українських земель, партнери закликали всі країни засудити війну, вчинену Російською Федерацією, а також її безвідповідальну ядерну риторику. G7 також заявила про підтримку України подальшим санкційним тиском на РФ та її жителів і компанії в межах та за межами Росії [256].

7 жовтня 2022 р. є знаковим в українсько-японському діалозі: Україна офіційно виразила позицію стосовно проблеми Північних територій. В. Зеленський у відеозверненні проінформував про підписання указу щодо визнання спірних островів територією Японії. «Україна підтвердила свою повагу до суверенітету й територіальної цілісності Японії, включно з її Північними територіями, які поки що перебувають під російською окупацією», заявив український президент [257]. З цього питання Верховна Рада принагідно затвердила постанову, у якій звернулася до міжнародного товариства із закликом посприяти оформленню договірно-правового статусу чотирьох островів [258]. Подібну ініціативу було б значно краще проявити зразу після виходу «Голубої книги» японського Міністерства закордонних справ, де за Північними територіями Японія визнає свій суверенітет. Тим не менш, головне, що позиція України публічно прозвучала, і в ній вона виявила підтримку навіть не стільки своєму партнеру у міжнародних відносинах, а країні, яка дотримується міжнародного права.

10 жовтня протягом кількох годин війська Російської Федерації здійснили масований обстріл всієї території України, за весь час було випущено близько 84 крилатих ракети та десятки безпілотників-камікадзе. В результаті атаки, яку цілком можна кваліфікувати як терористичну, загинули та були поранені десятки невинних мирних жителів, ураження зазнали в основному об'єкти енергетичної та цивільної інфраструктури. Через вище означені дії військ РФ 11 жовтня країни G7 провели позачерговий саміт, під час якого В. Зеленський звернувся до міжнародних партнерів із промовою, в якій виклав українську позицію стосовно ситуації. «Росія хоче спровокувати хаос в Україні й в усьому демократичному світі й тому використовує все: від ракетних ударів до захоплення атомної станції, погроз радіаційною катастрофою, від диверсій проти інфраструктури у Європі до свідомої спроби знищити енергооб'єкти України», відзначив Зеленський. Український гарант озвучив завдання, необхідні для реалізації формули миру в ситуації, яка склалась: підтримка України зброєю (у необхідній кількості, параметрах дальності ураження та

вчасності поставок відповідно до змін ситуації на фронті), збереження української територіальної цілісності, покарання Російської Федерації. Водночас у заяві було зроблено акцент і на тому, яке значення у міжнародній політиці має опір України та її союзників проти агресії РФ. «Захист територіальної цілісності України – це захист усього міжнародного правопорядку, починаючи зі Статуту ООН. Різні потенційні агресори у світі спостерігають зараз за реакцією демократій на влаштований Росією фарс із псевдореферендумами та спробою анексії», відзначив президент [259]. По завершенню обговорення «Велика сімка» випустила заяву, в якій, окрім засудження дій РФ, пообіцяла надавати необхідну фінансову, гуманітарну, дипломатичну допомогу та юридичний супровід, а також підтримала необхідність проведення судочинства над винними у російській агресії, забезпечення майбутньої безпеки України шляхом надання надійних гарантій, реконструкції країни – в тому числі вивчення можливостей зробити це за рахунок російських коштів [260].

12 жовтня, при голосуванні в Генеральній Асамблеї ООН про засудження анексії Росією українських територій, Японія була однією із 143 країн, які висловились «за» [261]. Також 22 жовтня у Заяві G7 повторно пролунало засудження дій РФ щодо України, твердження про те, що члени «Сімки» ніколи не визнають анексії українських територій, а також висловлено цілковиту підтримку зусиллям МАГАТЕ в справі забезпечення ядерної безпеки на Запорізькій атомній електростанції [262].

Зазвичай РФ реагувала на подібні заяви коментарями своїх політиків (часто в нахабному стилі), і паралельно продовжувала війну та мобілізувала нових солдатів. Втім, неодноразові засудження дій РФ на найвищому політичному рівні, до яких завжди приєднувалась Японія, сприяли тому, що війна в Україні продовжувала залишатись поміченою в найвпливовіших ЗМІ.

В середині жовтня в Японії із офіційним візитом від України побувала депутатська група Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків із Японією, очолювана депутатом Галиною Михайлюк. Впродовж візиту

українські парламентарі зустрілись із представниками різноманітних партій, зокрема ЛДПЯ (Ліберально-демократична партія Японії), та Нова Комейто (обидві – із правлячої коаліції), ПВЯ (Партія відновлення Японії), КПЯ (Комуністична партія Японії), КДП (Конституційно-демократична партія) тощо, обговорили із ними питання війни та японської допомоги в ній. Також були проведені зустрічі із Морі Ейсуке та Моріяма Масахіто (діючим головою та секретарем Японської парламентської Асоціації дружби «Японія-Україна» відповідно), а також заступником міністра закордонних справ Японії Ямада Кенджі [263; 264].

Війна поступово зазнавала змін. Календарний рік підходив до свого завершення, військове керівництво РФ визначилось із новими цілями для масованих ракетних обстрілів – нами стали українські об'єкти енергетичної інфраструктури, зокрема електропідстанції. Схоже, що російський розрахунок полягав у тому, аби підірвати моральний стан цивільного населення, позбавивши його базових необхідних речей, і тим самим відповідно підірвати тили українській армії. На тлі цих подій, 25 жовтня в ході міжнародної конференції про допомогу Україні в Берліні Ф. Кішіда висловив обіцянку надати допомогу Україні у вигляді опалювального обладнання та інших засобів захисту від холоду, а також надати інформацію щодо того, як сортувати, а потім використовувати сміття тощо – тобто навички, акумульовані Японією зі свого власного досвіду. Також Кішіда поділився своїми міркуваннями і щодо організації самої реконструкції: «По-перше, саме Україна має керувати процесом середньо- та довгострокової реконструкції України. По-друге, всі країни, установи та підприємства, які займаються наданням допомоги, повинні мати єдиний загальний план реконструкції. І по-третє, всі вони повинні працювати у прозорий та справедливий спосіб відповідно до міжнародних правил і стандартів» [265; 266].

Впродовж 3–4 листопада в Мюнстері проходив саміт очільників МЗС країн «Великої сімки». Міністр Хаяші Йошімаса вкотре підтримав Україну, засудив анексію українських територій Росією, а також визнав неприйнятними

звинувачення, які лунали від російських речників стосовно виробництва Україною «брудної бомби» [267].

Японія була однією із країн-співавторів проекту резолюції про компенсацію Україні збитків, спричинених вторгненням РФ, яка передбачала створення на міжнародному рівні реєстру для документування руйнувань, здійснених руками російських військових. Відповідно, Японія була однією із 94 країн, які 14 листопада 2022 р. проголосували «За» (внаслідок чого резолюція була прийнята). При обговоренні проекту резолюції японський представник Ішікане Кіміхіро вчергове відзначив одну із основних позицій Японії у зовнішній політиці про те, що «у жодному куточку земної кулі не повинно відбуватись односторонніх спроб силою змінити статус-кво» [268].

25-й саміт АСЕАН–Японія пройшов 12 листопада 2022 р. На ньому прем'єр-міністр Японії Кішіда нагадав про незаконну анексію РФ чотирьох українських областей, а також неприпустимість застосування Росією ядерного шантажу, як і неприйнятність самого застосування цієї зброї. Кішіда, як і кількома місяцями раніше міністр МЗС Хаяші, закликав міжнародну спільноту використовувати цей меседж, аби не допустити подібної загрози [269]. До речі, наступного дня, 13 листопада пройшов сімнадцятий Саміт Східної Азії – ще один формат співпраці в рамках АСЕАН. На ньому прем'єр-міністр Кішіда вкотре озвучив своє попереднє повідомлення.

15–16 листопада на о. Балі (Індонезія) відбувся з'їзд G20. Однією із головних тем зустрічі була російсько-українська війна. Процес обговорення, як і декларація «Двадцятки» засвідчили засудження російських дій відносно України більшістю представників формату, зокрема Японією. Коментуючи дискусії саміту, Ф. Кішіда відзначив, що звертав увагу на російський ядерний шантаж : «...зокрема, я наголосив, що російська ядерна загроза є абсолютно непринятною, і само собою зрозуміло, що Росія ні за яких обставин не повинна застосовувати ядерну зброю» [270]. Також з'їзд відзначився ситуаціями, на кшталт тієї, що лідери G20 відмовились від спільної фотографії через присутність російських представників.

Японія часто піднімає проблему російської агресії під час зустрічей із представниками інших країн. Так, наприклад, 17 листопада під час зустрічі у Бангкоці, прем'єр-міністр Ф. Кішіда та президент і генеральний секретар КНР Сі Цзіньпін торкалися проблеми війни в Україні, і зрештою публічно виступили за неприйняття сценаріїв, які передбачають застосування ядерної зброї (вочевидь, маючи на увазі Росію) [271]. Попри публічно амбівалентну позицію Пекіна стосовно російської агресії, подібна заява не могла б залишитись непоміченою в Москві, що, зрештою, грає на користь Україні, адже можливість хоча би повпливати у напрямку стримування РФ від використання конвенційної зброї через заяву її найбільшого міжнародного партнера є також допоміжною для принаймні стримування агресора.

Також Ф.Кішіда взяв участь у саміті АРЕС (Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво), який відбувся 18–19 листопада 2022 р. в Бангкоці. Там японський прем'єр теж наголосив на небезпеці російської агресії для світу [272]. Результати форуму були подібними до саміту АСЕАН: в Декларації більшість учасників виразили засудження РФ та закликали її негайно вивести війська з українських територій.

Варто також вказати і на дві зустрічі представників G7, які відбулись у грудні 2022 р, в яких сторони схвалили рішення й надалі допомагати та підтримувати Україну у її опорі загарбницьким діям РФ «стільки, скільки буде потрібно» [273].

3 грудня країни G7 разом із Євросоюзом та Австралією (так звана «Коаліція цінового ліміту» – «Price cap Coalition») погодили новий пакет санкцій, який накладав ліміт цін на російську сиру нафту в розмірі 60 доларів за барель. Дані обмеження дозволяють РФ постачати сиру нафту та нафтопродукти, але знизили її прибутки з продажу та зменшили її спроможність чинити тиск на ринок енергоносіїв [274].

На цьому допомога Японії впродовж всього цього періоду не закінчилася. Так, в середині лютого – напередодні вторгнення військ РФ, в ході спільної розмови між В. Зеленським та Ф. Кішідою, останній виразив готовність Японії

надати кредит на 100 млн дол. 28 лютого Кішіда підтвердив намір щодо траншу, а також озвучив рішення про надання ще 100 млн дол. США в якості екстреної гуманітарної допомоги [275]. Згодом розмір цієї додаткової позики виріс до 300 млн, а в травні – до 600 млн долл. США [276; 277]. Також японська сторона оголосила про надання МАГАТЕ суми в розмірі 2,1 млн євро для забезпечення українських АЕС, які зазнали нападу військ РФ [278]. 27 травня уряд Японії вирішив виділити екстренну грантову допомогу обсягом у 166 млн долл. для допомоги в забезпеченні транспортування гуманітарних поставок в Україну [279].

30 червня, на тлі продовольчої кризи, загостреною російськими діями в Україні, Кішіда заявив, що Японія надасть 100 млн долл. гуманітарної допомоги, спрямованої на розбудову в Україні додаткових зерносховищ [280]. Також 5 липня японським урядом було прийняте рішення про виділення допомоги обсягом 200 млн долл. у відповідь на загрози продовольчій безпеці, спричиненої російською агресією. Серед перелічених ініціатив, як от надання матеріальної підтримки країнам, що стикаються із нестачею продовольства, також виділялись кошти (17 млн долл.), спрямовані на сприяння експорту зерна з України. Кошти передбачалось реалізувати в рамках двосторонньої кооперації, а також через японські неурядові організації та агентства Організації Об'єднаних Націй [281].

Обороняючись від російського вторгнення, Україна понесла величезні економічні втрати. В середині вересня 2022 р. в м. Нойгарденберг (Німеччина) українська віцепрем'єр-міністерка – міністерка економіки Ю. Свириденко представляла Україну у ряді двосторонніх зустрічей із міністрами країн G7. 15 вересня були проведені переговори із Я. Нішімурою (міністр економіки, торгівлі і промисловості Японії). Розмова стосувалась розвитку двосторонньої торгівлі, співпраці із компаніями JETRO (The Japan External Trade Organization) для пошуку бізнес партнерів між підприємствами України і Японії, NEXI (Nippon Export and Investment Insurance) в сфері страхування торгівлі, а також проектів інфраструктурної відбудови в Україні [282].

Відзначимо, що на з'їзді G7 22 грудня, країнами-учасниками було прийняте рішення про надання на 2023 р. фінансової підтримки Україні обсягом в 32 млрд долл. [283].

Японія також надала значну гуманітарну допомогу Україні після російського повномасштабного вторгнення. Японці здійснювали пожертвування у створений Фонд допомоги Україні, а також в інші фонди. В липні 2022 р. Товариством Червоного Хреста Японії було проведено опитування із 1200 респондентами. Показовим є те, що за отриманими результатами 40% опитуваних матеріально підтримали Україну [284].

У ході війни українські війська зіткнулися із немалими труднощами, ведучи війну проти армії із переважаючим військовим потенціалом. Японія долучилась до світової спільноти у наданні допомоги Україні різними засобами. Так, 8 березня у формі обміну нот Японія та Україна підписали міжурядову угоду про надання останній на безоплатній основі медикаментів, камер, генераторів, наметів, зимового одягу, бронежилетів, шоломів та ін. [285].

Ще з початку війни Японія надсилала значні поставки різноманітної гуманітарної допомоги, наприклад, медичного чи пожежно-рятувального обладнання, а також необхідної гуманітарної допомоги українцям, евакуйованим за межі своєї країни. В цьому контексті варто згадати про екстрену допомога потерпілим українцям в та за межами України, яка була оголошена в березні 2022 р. Вона передбачала забезпечення українців харчуванням, медичним обслуговуванням, захистом евакуйованих тощо. Всього на цю ініціативу японським урядом було виділено 100 млн дол., допомога мала забезпечуватись за допомогою Japan Platform (механізмом, заснованим в 2000 р., який передбачав взаємодію урядових організацій на рівні оцінювання, співпраці та координації дій по ефективному наданню гуманітарної допомоги) через японські неурядові організації та дев'ять міжнародних організацій, в числі яких - Управління верховного комісару ООН у справах біженців, Світова продовольча програма, ЮНІСЕФ, Міжнародний комітет Червоного Хреста та ін. Необхідне забезпечення передбачалось

доставити в Україну, а також Польщу, Румунію, Угорщину, Словаччину, Чехію та Молдову. До речі, на цьому прикладі дуже добре видно намагання Японії організовувати допомогу із залученням різноманітних міжнародних інститутів [286].

19 квітня Міністерство оборони Японії повідомило в мережі Twitter про те, що прийняло рішення надати українському уряду костюми та маски хімічного захисту стандарту NBC, а також дрони [287]. Так, японська допомога не передбачала поставок зброї, що заборонено її Конституцією. Попри це, С. Корсунський справедливо відзначає, що «найбільш показовим фактом є чи не перший у сучасній історії Японії випадок, коли уряд прийняв рішення надати іншій країні допомогу у вигляді обмундирування й обладнання для Збройних сил»[288]. Варто відзначити те, що Японія є однією із країн-учасниць формату «Рамштайн» починаючи від першої зустрічі (22 квітня 2022 р.). 11 червня С. Корсунський повідомив про надання Україні допомоги у вигляді 33 портативних установок для очищення води на випадок надзвичайних ситуацій [289].

На початку липня, в рамках проекту «Гуманітарна медична допомога Україні» Японія передала на потреби ЗСУ новітнє медичне обладнання, яке потім вдалось направити у різні регіони України, що потребували їх [290]. А вже в кінці липня волонтерська організація Suimaruku в Кіото зв'язалась із посольством України в Токіо, і після цього надала інвалідні візки для українців, які постраждали через бойові дії [291].

4 серпня японський уряд анонсував передачу Україні нового пакету допомоги, до якого входять безпілотними та фургони [292].

19 серпня Японія передала Україні обладнання, призначене для вимірювання радіоактивного забруднення. Ця допомога здійснювалась в рамках реалізації проекту «Покращення радіаційного контролю навколишнього середовища та законодавчої бази в Україні для екологічної реабілітації радіоактивно забруднених територій» під егідою SATREPS [293].

25 серпня японські партнери надали ще один пакет допомоги. Цього разу в товарі обсягом у понад 1000 тонн були медикаменти, засоби для рятівників, а також обладнання для забезпечення зв'язку [294].

В листопаді японський уряд прийняв кілька важливих рішень щодо допомоги українцям. По-перше, враховуючи прихід зими, 22 листопада уряд розпорядився про надання безоплатної допомоги на 2,57 млн долл. у вигляді електрогенераторів (60 одиниць) та сонячних ліхтарів (приблизно 83 500 одиниць). Також Японія приєдналась із грошовим пожертвуванням до ініціативи з допомоги Україні у придбанні необхідних засобів та обладнання для збереження зерна [295]. 30 листопада посол Японії в Україні Мацуда Кунінорі підписав 5 грантових угод, спонсорова них програмою «Кусаноне» по передачі медичного обладнання низці українських клінік [296]. Загалом гуманітарна допомога, надана Україні Японією, не вичерпується вище згаданими прикладами (які лиш ілюструють зміст цієї допомоги).

Уряд Токіо (як і японське суспільство) доклав немало зусиль до організації допомоги українським біженцям із районів ведення військових дій та територій, незаконно окупованих російськими військами, які прибули до Японії. Українські біженці перебувають там в статусі «людей, що були евакуйовані» – «хінанмін» (але в цій доповіді називатимемо просто – «біженцями») [297]. В Японії досить жорстка імміграційна політика, з 1982 по 2021 рр. статус біженця отримало всього 915 осіб [298]. Тим не менше, Японія проявила лояльність по відношенню до України в час війни.

Так, у березні поточного року японський уряд спростив умови в'їзду для українців, замінивши статус умови про наявність поручителів серед родичів та знайомих на необов'язковий. Водночас українці отримали змогу замінити тимчасові 90-денні візи на річні [299]. На момент другої половини червня 2022 р. було відомо, що японське Імміграційне бюро фіксувало 1316 українських біженців – більше, ніж сумарна кількість біженців з інших країн за останні десятиліття [298]. А станом на лютий 2023 р., в Японії в статусі «хінанмін» знаходилось 2302 українці [300]. З 19 травня Міністерство соціального

забезпечення Японії розпочало надавати послугу з працевлаштування для українських біженців в таких містах, як Токіо та Осака. Міністерство гарантувало доступ до консультацій із пошуку роботи і вимог для отримання посвідки на проживання на безоплатній основі [301].

В кінці травня японський уряд повідомив, що українців з числа переміщених осіб віком до 65 років буде додано до системи заохочувальних грантів. Цей захід передбачає полегшення у працевлаштуванні українськими громадянами, адже компанії, які нададуть їм можливість роботи, повинні отримати кошти з гранту (500 тис. йєн для малого і середнього та 600 тис. для великого бізнесу при наданні роботи тривалістю на рік, а також 120 тис. йєн для компаній, що найняли українців на 3 місяці) [302].

У середині червня 16 японських університетів вирішили надати українським студентам-біженцям близько 70 безоплатних навчальних місць. Передбачено організувати короткострокові навчальні програми тривалістю на 1 – 1,5 роки, по завершенню яких можливо буде отримати пропозицію навчання з отриманням диплому [303].

Варто відзначити, що японські організації надали українським біженцям різноманітну допомогу – супроводу до японських посольств та в оформленні необхідних документів, самого перельоту до Японії, чи стосовно підтримки біженців у повсякденному житті (Japan YMCA Alliance, The Nippon Foundation, NPO Beautiful World та ін.). Зокрема, Japan YMCA Alliance (японський відділ YMCA – Християнської асоціації молоді) забезпечувала транспортуванням від кордону в Польщі, Румунії та Молдові, проживання сім'ї, допомогу в оформленні візових та інших необхідних документів (наприклад, для в'їзду до Японії), підтримку ПЛР тестування, супровід до посольств Японії, оформлення авіаквитків, транспортування до аеродрому в Варшаві, посадку, а також висадку в японських аеропортах, допомогу в повсякденному житті, вивченні японської мови, а також направлення до необхідних установ. Організація покривала витрати на поїздку з третьої країни до Японії тих евакуйованих українців, які мали фінансові потреби [304]. Із забезпеченням житла українцям

допомогли як приватні компанії (наприклад, APAMAN Group), так і органи місцевого самоврядування. Варто додати, що в Японії неодноразово організовувались збори коштів на допомогу українським біженцям. Також в Токіо функціонує Кабінет психологічної підтримки для українців, які або евакуйовані в результаті війни, або постійно проживають у Японії. Відзначимо, що невдовзі після повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну японська компанія із суспільного мовлення NHK WORLD-JAPAN почала надавати корисний для українців контент українською мовою про життя в Японії [305]. А з часом ця ж компанія адаптувала під українську міні-курс по вивченню японської мови.

Було б несправедливо не відзначити роботу українських та японських дипломатичних представництв. Так, значних зусиль до репрезентації України та здобуття підтримки з боку Японії доклало посольство України в Японії, очолюване послом С. Корсунським. Було проведено багато роботи, зокрема переговорів із японськими топ-політиками та чиновниками, представниками бізнесу, візити до різних префектур та міст і діалог з японськими громадськими та культурними діячами та організаціями, релігійними діячами тощо. Посольство доклало величезних зусиль для допомоги та підтримки біженців та збору коштів для них і для України загалом, популяризації української культури в Японії, а також просуванні українських бізнесових брендів. До речі, в червні 2022 р. послы України і США в Японії С. Корсунський та Р. Емануель анонсували відкриття фонду пожертв на підтримку українців, евакуйованих в Японії. Був оголошений намір зібрати 1 млрд. йєн до кінця вересня 2022р. Згідно із задумом, гроші фонду повинні піти на виплату за навчання українців у лінгвістичних школах та на їх стипендії, а також на забезпечення деяких речей повсякдення (наприклад, транспортних карток тощо) [306].

Уваги заслуговує робота посольства Японії в Україні, зокрема посла К. Мацуда. Посол ще весною відвідував у Польщі (зокрема, в Жешуві) дитячий садочок та школу, куди прийняли українських дітей з числа біженців, читав евакуйованим лекції про Японію, і загалом намагався бути в курсі ситуації. В

подальшому, уже повернувшись до Києва, Мацуда провів безліч переговорів із українськими топ-чиновниками.

Сумарно Японія, як країна зовсім іншого континенту, надала та продовжує надавати чималу допомогу Україні під час конфлікту з РФ, хоч при цьому зазнала певних втрат на зовнішньополітичній арені. Як вказує політолог Д. Хорнунг, до 2022 р. японські уряди намагались дотримуватись політики, спрямованої на:

- вирішення територіального диспуту навколо Курильських островів;
- намагання не сприяти зближенню між Китайською народною республікою та Російською Федерацією [307].

Тим не менш, стратегічне зближення між КНР та РФ відбувалось вже доволі довгий проміжок часу, і як вже було сказано, досить чітко оформилось на початку лютого 2022 р. А вирішення територіальної суперечки за Південні Курили (Північні території) між Японією та РФ зірвалось, і невідомо, коли і як діалог взагалі зможе поновитись [307].

Важливість Південних Курил (Північних територій) в своєму звіті чітко окреслила головний консультант відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень А. Гриценко, а саме: значне багатство на біоресурси, наявність родовищ магнію, сірки і нафти, територіальні води обсягом в 200 тис. км кв. і використання РФ цих островів як природного кордону з міркувань безпеки та економічної вигоди і доцільності (одноосібний контроль над Курильською та Сахалінською виключними економічними зонами та незамерзаючими протоками до Тихого океану – Катерини і Фріза). Аналітикиня також відзначила можливі переваги Японії, які були б здобуті внаслідок отримання Північних територій: вирішення довготривалого історичного питання (відзначимо – на рівні як міжнародних відносин, так і в контексті національної пам'яті Японії), доступ до необхідної ресурсної бази, підвищення міжнародного статусу Японії на регіональному рівні, а також територіального розширення присутності американського військового контингенту [308].

Через що взагалі виникла проблема Курильських островів? Аби зрозуміти причини конфлікту, нам слід детальніше висвітлити хід його розвитку. Тим більше, що російсько-українська війна за збігом обставин стала дотичною до цієї суперечки.

Офіційний діалог про кордони почався ще з моменту підписання у 1855 р. Шімодського договору про торгівлю і судноплавство між Японією, очолюваною сьогунами роду Токугава та Російською імперією, що став першим дипломатичним торговельним договором між двома країнами. Договір закріплював територіальну межу між о. Уруппу (рос. Уруп) та о. Еторофу. Усі острови, що знаходились на південь від останнього – група островів Хабомай, о. Шікотан та о. Кунашірі – вважались японськими. Також Південний Сахалін перебував у статусі російсько-японського кондомініуму до Санкт-Петербурзького договору 1875 р. – саме тоді Японія відмовилась від претензій на ці землі в обмін на передачу імперією Романових у повну власність Японії Курил, тобто о. Уруппу та інші острови на північ від нього [309]. Тут важливо уточнити один момент: в подальшому усі острови від п-ів. Камчатки до о. Хоккайдо будуть трактуватись Російською імперією, СРСР та РФ як Курильські. В той же час острови Хабомай та Шікотан Японія вважала і донині вважає частиною регіону Хоккайдо, а щодо легітимності японського суверенітету на острови Еторофу і Кунашірі посилається на вже згаданий Шімодський договір.

Пізніше, вже під час Другої світової війни серед союзників по антигітлерівській коаліції розглядалось питання про японські територіальні придбання. В Каїрській декларації від 1 грудня 1943 р. Ф. Рузвельт, В. Черчилль та Ч. Кайші висловили намір позбавити японців територій, захоплених силою у попередні роки [310]. А в результаті переговорів, здійснених у лютому 1945 р. на Ялтинській конференції, СРСР отримала від союзників дозвіл на зайняття Курильських островів – як одну з умов вступу країни у війну проти Японської імперії. В ялтинських домовленостях слідувало уточнення про умову можливої передачі цих островів – виключно мирним

способом, та за погодженням із Японією. В серпні 1945 р. Г. Трумен мав напружений діалог із Й. Сталіним на предмет того, які території Японської імперії радянська сторона може окупувати. У третьому варіанті так званого Загального указу, окрім Маньчжурії, Південного Сахаліну і Кореї, американський президент все ж дав СРСР зелене світло на окупацію Курил, принаймні відмовивши радянському диктатору в праві зайняти ще й Північ Хоккайдо. Щоправда Трумен потім нагадав Сталіну щодо тимчасовості цих заходів до моменту досягнення спільної угоди між Японією та СРСР про володіння островами [311, с. 493–494]. Очевидно, що США не вважали себе в праві вирішувати територіальні питання іншої держави.

Тож радянські війська зайняли острови на північ від о. Хоккайдо, після цього багато місцевих жителів було депортовано. А в лютому 1947 р. приналежність не лише Курил, але й усіх островів аж до Хабомай і Кунашірі включно були закріплені у Конституції СРСР як невід'ємні радянські території. Подібний підхід в подальшому мотивував США говорити про неодноразові порушення домовленостей з боку СРСР, погоджених на Ялтинській конференції. З новою силою це питання розпалилось у 1951 р. під час Сан-Франциської конференції. Тут фігурували суперечності щодо трактування того, що є Курильськими островами. Додатково японська сторона аргументувала свою позицію тим, що усі ці острови не були насильно придбані – відповідно до формулювання в Каїрській декларації (що було правдою). При підписанні Сан-Франциського договору, у статті 2 Японія відмовлялась від надбань, отриманих згідно Портсмутського договору 1905 р., а також від Курильських островів (маючи на увазі о. Уруп та інші острови на північ від нього), і була готова на той момент, принаймні тимчасово, поступитись островами Еторофу та Кунашірі. Водночас японська сторона прямо не визнавала за цими територіями суверенітету СРСР, що тільки підлило олії в вогонь [312]. Ці та ще кілька моментів були названі радянськими дипломатами як причини, через які СРСР не буде підписувати договір. Зокрема, серед 13-и поправок до договору, які запропонував замісник міністра закордонних справ А. Громико, були й такі

вимоги: усунення присутності усіх закордонних військ з Японського архіпелагу; заборона на японське переозброєння за межами певних лімітів; демілітаризація всіх проток на Японському узбережжі, що ведуть до Японського моря, а також їх закриття для всіх суден військового призначення – за виключенням суден із сусідніх кораблів; визнання договору з боку КНР (яка не була запрошена до підписання договору); передача всіх колишніх китайських територій – включно із Тайванем – у руки КНР тощо [313, с. 371]. Враховуючи сумарний контекст Холодної війни, яка поступово розгорталась у світі, а також самого розпалу Корейської війни у регіоні, зовнішньополітичного курсу Японії, продиктованого «планом Йошіди» та важливого стратегічного значення Японії для США як країни-постачальниці товарів для американської армії в Кореї, місця для військових баз та одного із ключових елементів політики стримування СРСР («containment policy») на Далекому Сході, такі вимоги щодо поправок просто не могли бути прийняті. Внаслідок цього США не визнали радянського суверенітету над островами через порушення умови про необхідність підписання спільного японсько-радянського договору. Після цього переговори не відновлювались аж до осені 1954 р. – коли обидві сторони знову висловили готовність до діалогу. Спеціаліст з японської історії та міжнародної політики Дж. Морлі вказав на те, що в СРСР, схоже, чекали на зміну політичних еліт в США та Британії, які були б здатні на поступки. Але цей план не увінчався успіхом, до того ж японські консервативні еліти (які в 1955 р. об'єднуються в єдину Ліберально-демократичну партію Японії) консолідувались і взяли курс на поступове переозброєння та альянс із США [313, с. 371–372]. До того ж не слід забувати, що комуністичні сили в самій Японії зазнали нищівної поразки у зіткненнях 1951 – 1952 рр.

Була проведена серія консультацій, радянський проект мирного договору в червні 1955, який був подібний за вимогами до пропозицій А. Громико щодо поправок до Сан-Франциського договору, японська сторона відкинула [313, с. 372]. Зрештою, у 1956 р. сторони дійшли згоди та уклали Спільну декларацію. По суті, між країнами встановлювалась форма двосторонніх зв'язків за

«формулою Аденауера» - подібно до відносин між СРСР та ФРН, між якими не було підписаного мирного договору. В статті 9 документа зазначалось, що після відновлення нормальних дипломатичних відносин сторони будуть працювати над підписанням мирного договору, в якому буде вписано пункт про повернення Японії островів Хабомай і о. Шикотан [314]. Варто додати, що Японія розглядала підписання мирного договору та угоду про повернення вище означених островів як проміжний етап перед продовженням діалогу щодо здобуття японського суверенітету над Північними територіями в повному обсязі. Радянський Союз, звісно ж, мав кардинально протилежні плани.

Впродовж другої половини XX – початку XXI ст. ще неодноразово відбувались переговори щодо вирішення проблеми Північних островів. Серед них варто згадати про Токійську Декларацію, підписану в жовтні 1993 р. в результаті зустрічі між прем'єром Японії М. Хосокава та президентом РФ Б. Єльциним. В ній стверджувалось, що складна історична спадщина у відносинах між обома державами має бути подолана шляхом підписання мирного договору, і ця справа повинна вирішуватись «на основі історичних та юридичних фактів, а також документів, вироблених угодою обох країн» [315]. Тобто питання приналежності, а саме – розподілу островів, мало вирішуватись саме після заключення мирного договору. В подальшому, в ході тривалих переговорів, вийде у світ не одна заява, у якій будуть лунати розпорядження, на кшталт «прискорення переговорів щодо договору». Але, зрозуміло, що без реальної політичної волі РФ нічого де-факто не могло б зрушитися з місця (і так, зрештою, і було) [315].

Тим не менш, у свій другий період прем'єрства, Ш. Абе (2012–2020) намагався дійти із В. Путіним спільного рішення щодо підписання мирного договору, а також розв'язати питання Північних островів і посилити економічну взаємодію. Тут міг бути присутній й особистий мотив, що додавав мотивації японському прем'єр-міністру: батько Абе, обіймаючи у 70-і рр. минулого століття посаду міністра закордонних справ Японії, також намагався вирішити цю проблему [316, с. 111]. Тож між японським та російським

лідерами у цей період відбулись 27 зустрічей [317, с. 187]. Розпочата Росією у 2014 р. війна з Україною дещо стримала переговорний процес, Японія ввела санкції проти країни-агресора, а також публічно назвала анексію Криму незаконним актом. Тим не менш, деякі зовнішньополітичні пріоритети – такі як потреба позитивного вирішення проблеми Північних територій та намагання не сприяти появі загрозливого у Далекосхідному регіоні тандему РФ–КНР, не забуваючи при цьому про КНДР – нікуди не зникли. Тож двома роками пізніше відбувається певне зближення: у 2016 р. Абе і Путін оголосили про спільний намір взятися за розв’язання проблеми островів. Було погоджено ряд економічних заходів, які з японської сторони передбачали допомогу в розвитку та ділове партнерство, інвестиції в підприємства і спільні проекти на Північних островах, а в Японії навіть було засновано Міністерство економічного співробітництва з Росією [318]. У 2018 р. дві сторони погодились, що майбутні переговори повинні базуватись на основі Спільної декларації, тож схоже, що Японія йшла на компроміс і погоджувалась отримати тільки о-ви Шикотан і Хабомаї [319]. До речі, до того моменту, коли розпочалось вторгнення РФ в Україну, Ф. Кішіда теж зазначав, що продовжить спільну японсько-російську політику в означеному напрямку [320]. В період реалізації цього підходу, Японія загалом дотримувалась дружньої риторики відносно РФ. Професор школи гуманітарних та соціальних наук Університету Нового Південного Уельсу А. Мулган відзначає, що зі сторони Японії просто здійснювались поступки, адже з самого початку покращення економічної співпраці повинно було відбутися слідом за вирішенням проблеми Північних територій [318].

Проте діалог розвивався повільно, а паралельно, як уже згадувалось, Росія розміщувала на островах Північних територій ракетне озброєння, проводила військові навчання, а також організовувала різного роду масові виступи в підтримку територіальної цілісності РФ. А на додаток, влітку 2020 р. до російської Конституції були внесені зміни, серед яких присутня фраза про пріоритет збереження державної єдності, «що історично склалася»: фактично це суперечило заявленим намірам РФ у російсько-японському діалозі з приводу

островів [321]. А розпочате у лютому 2022 р. російськими військами вторгнення в Україну, чітко вказало на справжню мотивацію РФ та її лідерів. А. Мулган добре це виразила тезою: «Як російське вторгнення в Україну брутально проілюструвало, Путін – це імперіаліст, схильний здобувати території, а не віддавати їх» [318].

Як вже було сказано, одразу після початку етапу повномасштабної війни Японія підтримувала Україну. Що спонукало Японію відкласти на невизначений час примарну, але все ж перспективу узгодження проблеми Північних територій?

По-перше, Російська Федерація порушувала усталений міжнародний порядок, чим подавала приклад для інших авторитарних держав. Тому перед Японією та іншими державами, які є прихильними до міжнародної правової системи, постала необхідність для її захисту у риторичному та фактичному вигляді.

По-друге, РФ вже вдруге з 2014 р. брутально порушила принципи суверенітету державних кордонів незалежної держави, а цього разу – з незрівнянно більш руйнівними наслідками. З самого початку загострення 24 лютого, весь світ отримав змогу побачити, як заяви журналістів та політичних лідерів Росії про необхідність «денацифікації», а по факту – знищення української держави, так і дії російських військ безліч раз спрямовувались проти свободи, демократії, прав людини та верховенства права, які є невід’ємними складовими «ціннісно-орієнтованої» дипломатії Японії.

По-третє, з врахуванням територіального конфлікту між Тайванем та КНР і наявності японсько-китайського конфлікту навколо островів Сенкаку у Східнотихоокеанському регіоні подібна ситуація може становити відверту загрозу для японської безпеки.

По-четверте, РФ на діях проявляла небажання повертати японські території.

Додамо до цього й те, що українці отримали величезну підтримку від японської громадськості. Так, згідно соціологічних опитувань, проведених

агентством Kyodo, в березні 85,8% опитуваних японців підтримували введення санкцій проти РФ. Щоправда (і цілком закономірно), в квітні цифри дещо скоротились (що є поширеною нормою в таких випадках) – до 73,7% [322; 323]. Усі ці фактори сукупно дали можливість і водночас змусили японський уряд проводити політику в обраному напрямку.

Подібні причини таких рішучих дій кабінету Кішіди перелічує і М. Цуруока: багато військових злочинів армії РФ, зв'язок між війною в Європі та напруженою ситуацією в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Щоправда, до цього автор додає ще один фактор – радше несвідомий. Кішіда та один із його попередників на прем'єрському посту, Ш. Абе, котрий до 2020 р. вів більш примирливішу політику щодо РФ, були конкурентами в межах партії ЛДП. Тож рішуча позиція Кішіди в напрямку тиску на Росію є у певній мірі антитезовою щодо курсу Абе не лише на зовнішньополітичній арені, але й у партійній боротьбі. Попри це, Цуруока розглядає прагнення Кішіди як щирі [324]. До того ж слід додати, контекст суттєво відрізняється від 2014 р. Без винятку уряди всіх впливових держав допустили помилку, недооцінивши готовність Російської Федерації та її керівництва й далі переходити червоні лінії міжнародного права. На додачу не вдалось до бажаної міри стримати наближення РФ до орбіти впливу КНР. А новий виток війни, в якій дії російських солдат порушують всі принципи війни та гуманітарного права, а також нарощування російської військової присутності на Північних територіях показали ставлення до територіального питання та міжнародної правової системи В. Путіна, його соратників та прихильників з числа політичного істеблішменту та електорату. А що ж до Ш. Абе, то вже 24 лютого він звинуватив РФ у здійсненні «непрощенного вчинку і серйозного виклику для міжнародного порядку», а пізніше похвалив позицію та рішення Кішіди щодо конфлікту та санкційної політики [325; 326].

Також, як відзначає старша співробітниця Азійської програми Німецького фонду Маршала США К. Говелла, що однією із причин, чому Японія активно допомагає країнам Заходу в посиленні санкційної політики щодо РФ, є (як

відзначалось вище) сподівання Токіо отримати від держав-партнерів взаємну допомогу та підтримку стосовно вирішення проблем довкола Південнокитайського моря і Тайванської протоки [327].

Враховуючи усі фактори, різке погіршення відносин, а отже – діалогу щодо спірних територій, було неминучим. Вже 25 лютого Ф. Кішіда у виступі в японському парламенті оголосив про призупинення діалогу щодо Північних територій [324]. Ситуація ще більше змінилась на початку березня, коли вперше за останні два десятиліття з уст японського прем'єр-міністра пролунало те, що Північні території є «споконвічними» для Японії [328]. А вже 22 квітня незаконна окупація Росією Південних Курил була закріплена у щорічному документі «Синя книга дипломатії» [318].

Японські представники висловили обурення стосовно російських дій різними шляхами. Так, під час саміту міністрів закордонних справ G-20 очільник МЗС Японії Е. Хаяші та інші міністри «Великої сімки» бойкотували офіційну вечерю в знак протесту проти російської агресії [329]. Також японський уряд відмовив В. Путіну в праві відвідати похорони колишнього прем'єр-міністра Ш. Абе, який загинув у липні в результаті здійсненого замаху [330].

Керівництво РФ відповіло у притаманному їй дусі, помістивши Японію до переліку «іноземних держав та територій, які здійснюють щодо РФ, російських компаній та громадян недружні дії» [331]. Також в Росії відмовились від переговорів про «Південні Курили», організували військові навчання на спірних островах, задіявши понад 3 тисячі солдат та сотні одиниць військової техніки, а на початку червня РФ призупинила угоду з Японією щодо рибальства поблизу Курил [331, 332; 333]. 30 червня РФ вирішила завдати удару по японській енергетичній безпеці. Саме тоді В. Путін підписав указ, згідно із яким права та обов'язки компанії «Сахалін-2» будуть передані Російській Федерації, а згодом – новоствореному державному підприємству. Передбачалась процедура реєстрації для збереження інвесторами (серед яких, як уже згадувалось, є дві японські компанії) своїх часток, за відмову від якої

сторони могли б не отримати повної компенсації [334]. Японське керівництво прийняло рішення не покидати проект, але в майбутньому, ймовірно, буде докладати зусиль для пошуків нового партнера. Окрім вищерозглянутих випадків, була навіть заборона японському прем'єр-міністру на в'їзд до РФ.

6 вересня РФ, як помсту за послідовну підтримку Японією України, припинила дію договору, який дозволяв колишнім жителям, а також їх родичам відвідувати Північні острови на безвізовій основі. Загалом, Міністерство закордонних справ РФ виразило цей намір ще в березні 2022 р. [335].

У вересні-жовтні 2022 р. РФ і Японія взаємно обмінялись висланням дипломатичних представників. При цьому щодо японського консула Т. Мотокі російська сторона висловила підозру в шпигунстві, його примусово затримали, на три години фізично обмежили (зі зв'язаними очима). Зрештою, Мотокі визнали в РФ *persona non grata* [336].

В кінці жовтня 2022 р. японським керівництвом було прийняте рішення про те, що російський посол М. Галузін повинен у листопаді покинути свій пост. По суті, це стало ще одним проявом напружених відносин між обома країнами на фоні російського вторгнення до України. До того ж слід зауважити, що Галузін підтримував позицію Москви щодо війни в Україні, а також статусу спірних із Японією островів [337].

З цього можна зробити висновок, що діалог навколо «Південних Курил» відкладений на невідомо який час, і ніхто не знає, в яких умовах він вестиметься, зважаючи на кричущі порушення закону зі сторони Росії та запуск процесів у світовій політиці, результати яких спрогнозувати важко. Разом з тим, вбачаючи загрозу можливого конфлікту на Далекому Сході, в травні активізував свою діяльність альянс QUAD. Лідери країн Чотиристороннього діалогу з безпеки, зокрема президент США Дж. Байден, прем'єр-міністри Японії і Австралії Ф. Кішіда та Е. Альбанезе вчоргове підтвердили той факт, що фактор війни в Україні перетворився на загальносвітову проблему. Також почало відбуватися зближення Японії з НАТО. Заслуговує на увагу перша в історії участь японського прем'єр-міністра, а разом з ним представників

Австралії, Нової Зеландії та Республіки Корея на саміті Північно-Атлантичного альянсу 29–30 червня 2022 р. в Мадриді [338]. І активізація QUAD, і певне розширення формату співпраці НАТО говорять про розуміння багатьма світовими лідерами суті проблеми, а саме того, що на карту поставлено питання виживання і успішного функціонування міжнародного права.

Отже, ще від 2014 р. Японія підтримала Україну, засудивши анексію Криму Російською Федерацією та дії її військ на Донбасі й наклавши пакет санкцій. Паралельно японське політичне керівництво намагалось розв'язати проблему спірних територій та утримувати РФ на дистанції від КНР. Проте з року в рік ситуація змінювалась, і на момент 2022 р. жодна з цих цілей не була реалізована. На додачу, російські війська розпочали повномасштабне вторгнення та встигли порушити самі принципи законів війни. Цим самим РФ на ділі посприяла розхитуванню правового порядку у напрямку хаосу на міжнародному політичному рівні. Японський політичний істеблішмент, а разом з ним громадська спільнота виступили на українській стороні. Проте цього разу уряд Японії вдався до значно жорсткішої санкційної політики, координуючи свої зусилля щодо тиску на РФ із країнами G7. Японія надала українцям фінансову і технічну допомогу, а також гуманітарну підтримку як на офіційному рівні, так і на громадських засадах. Тут буде доречно згадати інтерв'ю посла К. Мацуди, дане наприкінці 2022 р., в якому він детально висвітлив ставлення Японії до російсько-української війни. Посол дуже добре зацентрував увагу на ступені ознайомлення японців із самою Україною: «Чесно кажучи, до війни не багато людей у Японії розуміли, що таке Україна і де вона розташована. Але через війну буквально за ніч ситуація повністю змінилась. Все більше людей у Японії, насамперед політичні лідери, провідні бізнесмени, науковці, журналісти і навіть пересічні громадяни, сприйняли цю агресію в Європі як наш спільний виклик» [339]. Що ж до ставлення політичних еліт стосовно російського вторгнення, то в Мацуди була недвозначна відповідь: «У Токіо - чіткі принципи щодо цієї війни: лише сама Україна вирішуватиме, якою має бути її перемога. І наскільки довго Україна продовжуватиме захищатися

проти Росії, настільки довго ми готові підтримувати Україну. Іншими словами, ніхто не повинен диктувати Україні, якою має бути її перемога». [339].

Аналізуючи японську підтримку, надану Україні під час війни, варто враховувати й ширший міжнародний контекст. Посол України С. Корсунський справедливо відзначає, що «серед розвинених країн світу Японія перебуває у найскладнішій ситуації, з погляду забезпечення власної безпеки». Попри це, знаходячись поблизу КНР, РФ (з ними обома в Японії присутні територіальні суперечки та конкуренція за регіональне лідерство) та КНДР, її уряд продовжує надавати Україні підтримку. Тим не менш, після війни у співпраці між Україною та Японією відкриваються значно ширші перспективи. Йдеться про відновлення української інфраструктури, зруйнованої російськими військами, а також намагання мобілізувати інші країни стати донорами для реконструкції [340].

Послідовне виявлення Японією своєї позиції не могло не відобразитися на процесі обговорення справи Північних територій. Тому тепер невідомо, коли цей діалог взагалі відновиться. При цьому зрозуміло, що якщо у 2014 р. Японське керівництво могло мати надії на розв'язання проблеми Курильських островів, то в подальшому ці надії ставали все більш примарними. Важливо визнати сам факт, що Японія цього разу відійшла від балансування між підтримкою України та спробою вирішити давній спір із РФ шляхом порозуміння. Уряд Токіо зайняв чітку позицію на збереженні міжнародного порядку та захисті демократії та її цінностей, що загалом відповідає концепції «ціннісно-орієнтованої дипломатії». Обставини змінилися до такої міри, що світ починає виглядати ледь не знову розділеним на кілька сторін, де з одного боку проглядаються прихильники авторитаризму, по інший бік барикад – демократії та свободи, а також країн третьої сторони (з-поміж яких, наприклад, Індія), які намагаються отримати вигоди від співпраці з обома сторонами. При цьому світова економічна система все ще зберігається і глобальний товарообіг нікуди не зник, хоча в зв'язку із санкційною політикою потрохи зазнає змін. Тим не менше, Україну підтримують саме ті міжнародні спільноти (серед них і

Японія), які намагаються відстоювати демократичні цінності і верховенство права у вирішенні конфліктів чи суперечок, та просувати їх по всьому світу.

Список використаних джерел до Розділу 3

1. Удовік В. Періодизація та характеристика міжнародних відносин України з Японією (1991-2016 рр.). *Записки історичного факультету*. 2016. Вип. 27. 2016. С. 372–398.
2. Віднянський С. В., Мельникова І. М., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України в умовах глобалізації, 1991–2003: анотована історична хроніка міжнародних відносин. К.: Генеза. 2004. 616 с.
3. Середюк Н. Українсько-японські відносини та їхній вплив на розвиток Української держави. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2020, Вип. 42, с. 89–98.
4. Політичні відносини між Україною та Японією. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/256-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 21.11. 2021).
5. Лахманюк Т. Співробітництво між Україною та Японією в політичному вимірі (1991–2011 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Т.: 2013. Вип. 12, С. 73-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2013_12_10 (дата звернення: 15.11.2021).
6. Спільна заява України та Японії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_031#Text (дата звернення: 02.11.2021).
7. Угода між Україною та Японією з питань правонаступництва обох держав стосовно договорів та угод, укладених Японією з колишнім СРСР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_030#Text (дата звернення: 02.11.2021).
8. Костенко Ю. Українсько-японські відносини сьогодні. *Всесвіт*. 2004. № 11/12. С. 33-38.
9. Меморандум про створення і діяльність Японського центру в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_001/sp:max100#Text (дата звернення: 03.11.2021).

10. Закон України Про ратифікацію Меморандуму про створення і діяльність Японського центру в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742/97-%D0%B2%D1%80/sp:max100#Text> (дата звернення: 03.11.2021).
11. Emergency Aid to Ukraine for Flood Disaster (November 1998) . URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/1998/11/1124-2.html> (accessed: 18.10.2021).
12. Emergency assistance for flood disaster in western Ukraine URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/emergency-assistance-flood-disaster-western-ukraine> (accessed: 18.10.2021).
13. Ms. Yoriko Kawaguchi, Minister for Foreign Affairs, to Visit European Countries and Attend the 5th WTO Ministerial Conference. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/event/2003/8/0829.html> (accessed: 18.10.2021).
14. Joint Communiqué between Japan and Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0309.html> (accessed: 18.10.2021).
15. Visit to Japan by Mr. Kostyantyn Gryshenko, Minister for Foreign Affairs of Ukraine. The New Phase of developing Japan-Ukraine Relations. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/meet0406.html> (accessed: 18.10.2021).
16. Dispatch of Japanese Election Observers for the Presidential Election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/election0410.html> (accessed: 18.10.2021).
17. Dispatch of Japanese Election Observers for the Presidential Election in Ukraine (Run-off election). URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/11/1119.html> (accessed: 18.10.2021).
18. Statement by the Press Secretary/Director-General for Press and Public Relations, Ministry of Foreign Affairs, on the Presidential Runoff Election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/11/1124-2.html> (accessed: 18.10.2021).

19. Statement by Minister for Foreign Affairs, on the Presidential Election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/12/1203-2.html> (accessed: 18.10.2021).
20. Assistance for the Presidential Runoff Re-election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/12/1220-2.html> (accessed: 18.10.2021).
21. Poster Calling for the Fair Implementation of Presidential Election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/election0412.html> (accessed: 18.10.2021).
22. Statement by Mr. Nobutaka Machimura, Minister for Foreign Affairs, on the Presidential Runoff Revote in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/12/1228.html> (accessed: 18.10.2021).
23. Congratulatory Message from Prime Minister Junichiro Koizumi to President-elect of Ukraine Viktor Yushchenko. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/message0501.html> (accessed: 18.10.2021).
24. Dispatch of a Special Envoy for the Inauguration Ceremony of the President of Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2005/1/0117-2.html> (accessed: 18.10.2021);
25. Rising Sun Flag Possessed by Imperial Japanese Army Soldier, an Exhibit at the National Museum of the Great Patriotic War in Ukraine, to be Returned. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2005/7/0721.html> (accessed: 19.10.2021).
26. Удовік В. Японсько-українські відносини (1991-2016 рр.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.02. О.: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2017. 276 с.
27. Joint Press Release on the Cooperation between Japan and Ukraine in the field of Science and Technology. URL:

<https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/press0507.html> (accessed: 19.10.2021).

28. Joint Statement on a New Partnership in the 21st Century between Japan and Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0507.html> (accessed: 19.10.2021).

29. Микал О. Японсько-китайська дилема України. *NV*. 11. 10. 2016. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/japonsko-kitajska-dilema-ukrajini-241875.html> (дата звернення: 21.11.2021).

30. Dispatch of Election Observers for Ukraine's Supreme Council (Parliament) Elections. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2006/3/0322.html> (accessed: 19.10.2021).

31. Україна та Японія оформили перший документ про співпрацю. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina_i_yaponiya_oformili_pervyy_dokument_o_sotrudnichestve__1151752726 (дата звернення: 19.10.2021).

32. Joint Press Statement GUAM-Japan Meeting Baku. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/guam0706.html> (accessed: 19.10.2021).

33. Асо Т. "Арка свободи і процвітання" – розширення горизонтів зовнішньої політики Японії. *Східний світ*. 2007. № 3. С. 5-9.

34. Кулініч М. Сонце в Україну йде з Далекого Сходу. *Зовнішні справи*. Т. 19. 2009. № 8/9. С. 20–23.

35. Кулініч М.А. Україна – Японія: відносини глобального партнерства в умовах випробувань. *Зовнішні справи*. Т. 24. 2014. Вип. 9. С. 32–34.

36. Dispatch of Election Observers for Ukraine's Supreme Council (Parliament) Elections. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2007/9/1175608_834.html (accessed: 19.10.2021).

37. Visit to Japan by Mr. Volodymyr Ogryzko, Minister for Foreign Affairs of Ukraine, and His Wife. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/event/2008/3/0314-3.html> (accessed: 20.10.2021).

38. The 2nd Meeting of the Japan-Ukraine Cooperation Committee. Joint statement. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0803.html> (accessed: 20.10.2021).
39. Між урядами України і Японії підписаний Меморандум про співпрацю з впровадження Рамкової конвенції ООН про зміни клімату та Кіотського протоколу до неї : новина. *РБК-УКРАЇНА*. 14. 07. 2008. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/mezhdu_pravitelstvami_ukrainy_i_yaponii_podpisan_memorandum_o_sotrudnichestve_po_vnedreniyu_ramочноy_konventsii_oon_ob_izmeneniyah_klimata_i_kiotskogo_protokola_k_ney_140720080 (дата звернення: 20.10.2021).
40. Белєсков М. Аудит зовнішньої політики: Україна—Японія. Київ. 2016. 52 с. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Audyty-zovnishnoyi-polityky_Ukr_YAponiya_ukr_inet.pdf (дата звернення: 5.09.2022).
41. ДОПОМОГА ЯПОНІЇ УКРАЇНІ. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000336613.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
42. Emergency Assistance for Flood Disaster in Western Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2008/8/1182304_1040.html (accessed: 20.10.2021).
43. Japan-Ukraine Joint Statement. Tokyo, March 25, 2009. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0903.html> (accessed: 20.10.2021).
44. "Укрексімбанк" та японська NEXI підписали Меморандум про взаєморозуміння : новина. *РБК-УКРАЇНА*. 25. 03. 2009. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/_ukreksimbank_i_yaponskaya_nexi_podpisali_memorandum_o_vzaimoponimaniy_250320090 (дата звернення: 20.10.2021).
45. Statement by the Press Secretary/Director-General for Press and Public Relations, Ministry of Foreign Affairs, on the Presidential Elections of Ukraine (Run-off Election). URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2010/2/0212_04.html (accessed: 20.10.2021).

46. Japan-Ukraine Summit Meeting. URL:
https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2011/1/0118_05.html (accessed:
 20.10.2021).
47. Янукович привезе з Японії 8 мільярдів ієн кредиту. *УНІАН*. 18 Січ. 2011.
 – новини. URL: <https://www.unian.ua/politics/449332-yanukovich-priveze-z-yaponiji-8-milyardiv-ien-kreditu.html> (дата звернення: 21.10.2021).
48. Joint Statement on Japan-Ukraine Global Partnership. URL:
<https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/visit1101/joint1101.html> (accessed:
 21.10.2021).
49. Кулінич М. Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна
 двостороння взаємодія. *Зовнішні справи*. Т. 21. 2011. № 1. С. 6–10.
50. "GUAM+Japan" Energy Security Workshop. URL:
https://www.mofa.go.jp/announce/event/2012/1/0112_02.html (accessed:
 21.10.2021).
51. "GUAM+Japan" Agriculture Workshop. URL:
https://www.mofa.go.jp/announce/event/2013/3/0306_01.html (accessed:
 21.10.2021).
52. Exchange of Letters Written by the Leaders and Ministers of Foreign Affairs of
 Japan and Ukraine in Commemoration of the 20th Anniversary of the Establishment
 of their Diplomatic Ties. URL:
https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/1/0127_02.html (accessed:
 21.10.2021).
53. Несвіт О. "Українсько-японське співробітництво по лінії Чорнобиль-
 Фукусіма. Стан та перспективи розвитку". Аналітична записка. *Національний
 інститут стратегічних досліджень*. 02. 01. 2013. URL:
<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/ukrainsko-yaponske-spivrobitnictvo-po-linii-chornobil-fukusima> (дата звернення: 24.08.2022).
54. Meeting between Mr. Kazuya Shimba, Parliamentary Senior Vice-Minister for
 Foreign Affairs, and H.E. Mr. Petro Oleksiyovych Poroshenko, Minister of Economic
 Development and Trade of Ukraine. URL:

https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/11/1115_03.html (accessed: 21.10.2021).

55. Dispatch of Election Observers to the Parliamentary Elections of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/10/1022_02.html (accessed: 21.10.2021).

56. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the Parliamentary Elections of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/10/1031_01.html (accessed: 21.10.2021).

57. Сірук М. Про три причини візиту. *День*. 28. 08. 2013. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/pro-tri-prichini-vizitu> (дата звернення: 21.10.2021);

58. Japan-Ukraine Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/region/page4e_000028.html (accessed: 21.10.2021).

59. Закон України Про ратифікацію Угоди про позику між Україною (що діє через Міністерство фінансів України) та Експортно-імпортним Банком Японії щодо надання незв'язаного кредиту в сумі, еквівалентній 150 млн. дол. США. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112/96-%D0%B2%D1%80/sp:max100#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

60. Закон України Про ратифікацію Угоди про позику між Україною (що діє через Міністерство фінансів України) та Експортно-імпортним Банком Японії щодо надання незв'язаного кредиту в сумі, еквівалентній 50 млн. дол. США. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113/96-%D0%B2%D1%80/sp:max100#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

61. Постанова Верховної Ради України Про використання кредиту Експортно-імпортного Банку Японії. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591/96-%D0%B2%D1%80/sp:max100#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

62. Кредитна угода для Проекту розвитку Державного міжнародного аеропорту "Бориспіль" між Японським банком міжнародного співробітництва

- та Кабінетом Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_027#Text (дата звернення: 03.11.2021).
63. Кулініч М., Ні Ю. Офіційна допомога розвитку Уряду Японії як інструмент допомоги Україні. *Зовнішні справи*. Т. 24. 2014. №8. С. 18–21.
64. ХРОНОЛОГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ГРАНТОВОЇ ДОПОМОГИ «КУСАНОНЕ» В УКРАЇНІ. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000365317.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
65. ГРАНТОВА ДОПОМОГА ПО ПРОЄКТАМ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ «КУСАНОНЕ». URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000345578.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
66. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (дата звернення: 4.09.2022).
67. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 4.09.2022).
68. Угода між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво в галузі ліквідації ядерної зброї, що підлягає скороченню в Україні, і створенні Комітету зі співробітництва в цих цілях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_029#Text (дата звернення: 4.09.2022).
69. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_008#Text (дата звернення: 4.09.2022).
70. Pledge of an Additional Contribution by Japan for the Chernobyl Shelter Fund. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2000/7/705.html> (accessed: 4.09.2022).
71. Statement by the Press Secretary/Director-General for Press and Public Relations, Ministry of Foreign Affairs, on the Decision of the Government of Ukraine to Close Down the Chernobyl Nuclear Power Plant. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2000/6/606.html> (accessed: 4.09.2022).

72. Statement by the Press Secretary/Director-General for Press and Public Relations, Ministry of Foreign Affairs, on the Closedown of the Chernobyl Nuclear Power Plant. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2000/12/1215-2.html> (accessed: 4.09.2022).
73. Assistance for Supporting Chernobyl-Affected Individuals in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/2/0216-3.html> (accessed: 4.09.2022).
74. Японія продовжить фінансувати проекти в Україні попри свої негаразди. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/03/30/6066420/> (дата звернення: 4.09.2022).
75. Assistance by the United Nations Trust Fund for Human Security to the project “Human Security for Individuals and Communities in Chernobyl-Affected Areas through Local Information Provision” in Ukraine, Belarus and Russia. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2008/11/1184865_1070.html (accessed: 4.09.2022).
76. Японія оцінила допомогу України в подоланні наслідків аварії на Фукусімі. LB.ua. 31 Сер., 2011. – новини. URL: https://lb.ua/news/2011/08/31/112674_yaponiya_otsenila_pomoshch_ukraini_v_.html (дата звернення: 4.09.2022).
77. The First Round of Negotiations for the Agreement between the Government of Japan and the Government of Ukraine concerning Cooperation to Advance Aftermath Response Activities for Accidents at Nuclear Power Stations. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/1/0126_02.html (accessed: 4.09.2022).
78. Удовік В. Українсько-японське співробітництво у сфері ядерної безпеки: основні напрямки та підсумки 30-річної співпраці. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 3.: 2017, вип. 47, С. 325-330.
79. AGREEMENT BETWEEN THE GOVERNMENT OF JAPAN AND THE GOVERNMENT OF UKRAINE CONCERNING COOPERATION TO ADVANCE

AFTERMATH RESPONSE TO ACCIDENTS AT NUCLEAR POWER STATIONS. URL:

https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/4/0418_02.html (accessed: 4.09.2022).

80. The Second Meeting of the Japan-Ukraine Joint Committee for the cooperation to advance aftermath response to accidents at nuclear power stations. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000158.html (accessed: 4.09.2022).

81. Visit by Foreign Minister Fumio Kishida to Chernobyl. URL: https://www.mofa.go.jp/region/page4e_000030.html (accessed: 4.09.2022).

82. Chernobyl and Fukushima: Joint satellite project to track radiation. *Office for Outer Space Affairs UN-SPIDER Knowledge Portal*. 05. 09. 2013. URL: <https://www.un-spider.org/news-and-events/news/chernobyl-and-fukushima-joint-satellite-project-track-radiation> (accessed: 5.09.2022).

83. За Європейський союз виступають 45% українців : новина. *Українська правда*. 12. 11. 2013. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/12/7001953/> (дата звернення: 13.10.2022).

84. Йоганн Б., Бутирський З. DW-Trend: більшість українців – за вступ до ЄС. *DW*. 18. 11. 2013. URL: <https://www.dw.com/uk/dw-trend-%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2-%D0%B7%D0%B0-%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF-%D0%B4%D0%BE-%D1%94%D1%81/a-17230854> (дата звернення: 13.10.2022).

85. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the Forceful Actions taken against Large-Scale Peaceful Protest in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000134.html (accessed: 21.10.2021).

86. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the clashes between anti-government demonstrators and police in Kiev. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000200.html (accessed: 22.10.2021).

87. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the clashes between anti-government demonstrators and police in Kiev. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000009.html (accessed: 22.10.2021).
88. Сухобакова О. Фінансова підтримка України урядом Японії в умовах російської агресії у 2014–2016 рр. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 227–237.
89. Кудряченко А. Особливості підтримки України Японією у ході російсько-української війни. *Український історичний журнал*. 2025. № 4. С. 22–42. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2025.04.022>.
90. Хома Н. М., Ніколаєва М. І. Японо-російські відносини: зміни в умовах загострення безпекової ситуації 2022 року. *Політикус: наук. журнал*. О.: 2022. № 6. С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-6.16>.
91. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Situation in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/danwa/page3e_000151.html (accessed: 22.10.2021).
92. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Situation in the Crimean Peninsula in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000212.html (accessed: 22.10.2021).
93. G7 Leaders Statement on the Situation in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press3e_000014.html (accessed: 22.10.2021).
94. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Measures against Russia over the Crimea referendum. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000239.html (Дата звернення: 22.10.2021).
95. Japan Abe condemns Russia's move in Crimea as infringement of Ukraine territory. URL: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-japan-idUSBREA2I01Y20140319> (accessed: 22.10.2021).
96. THE HAGUE DECLARATION. URL: https://www.mofa.go.jp/ecm/ec/page24e_000040.html (accessed: 28.10.2021).

97. G-7 Leaders Statement on Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/pc/page2e_000015.html (accessed: 28.10.2021).
98. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Sanctions against Russia over the situation in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000281.html (accessed: 28.10.2021).
99. Emergency grant aid to Ukraine to support democratization. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000274.html (accessed: 28.10.2021).
100. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Presidential Elections in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000288.html (accessed: 28.10.2021).
101. Japan-Germany Foreign Ministers' Telephone Talks. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/de/page4e_000106.html (accessed: 28.10.2021).
102. Diplomatic Bluebook 2015. Japan, Ministry of Foreign Affairs, 2015, 363 p. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/pp/page24e_000100.html (accessed: 28.10.2021).
103. PM met with Japanese Foreign Minister Fumio Kishida. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/247464560> (accessed: 2.11.2022).
104. Statement by the Minister for Foreign Affairs on the Crash of the Malaysian Airliner in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000357.html (accessed: 28.10.2021).
105. Telephone Conversation Between the Foreign Minister of Japan and Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000375.html (accessed: 28.10.2021).
106. Panda A. Japan Sanctions Russia Over Ukraine. *The Diplomat*. Jul. 29. 2014. URL: <https://thediplomat.com/2014/07/japan-sanctions-russia-over-ukraine/> (accessed: 28.10.2022).
107. G-7 Leaders Statement on Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000378.html (accessed: 28.10.2021).
108. Joint Declaration by the Foreign Ministers of Ukraine, Russia, France and Germany. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/-/263460> (accessed: 28.10.2022).

109. Measures to Freeze Assets of Those Who Are Considered to Be Directly Involved in “Annexation” of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol or Destabilization of Eastern Part of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000387.html (accessed: 18.10.2022).
110. РФ ввела санкції проти Японії. Європейська правда : новини. 22. 08. 2014. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2014/08/22/7025280/> (дата звернення: 18.10.2022).
111. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the Entry of Russian Humanitarian Convoy into Eastern Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000394.html (accessed: 28.10.2021).
112. Japan puts more sanctions on Russia, protests at island visit. *Reuters*. 24. 09. 2014. URL: <https://www.reuters.com/article/us-japan-russia-sanctions-idUSKCN0HJ0HW20140924> (accessed: 18.10.2022).
113. Лапаєв Ю. Юічі Хосоя: «Україна і Японія мають зміцнювати свою національну оборону, водночас і далі співпрацювати, щоб урятувати порядок, заснований на праві». *Тиждень*. 29. 03. 2019. URL: <https://tyzhden.ua/iuichi-khosoia-ukraina-i-iaponiia-maiut-zmitsniuvaty-svoiu-natsionalnu-oboronu-vodnochas-i-dali-spivpratsiuvaty-shchob-uriatuvaty-poriadok-zasnovanyj-na-pravi/> (дата звернення: 10.11.2022).
114. Kubo F. Japan–US relations after Russia’s war in Ukraine. *East Asia Forum*. 8 Oct. 2022. URL: <https://www.eastasiaforum.org/2022/10/08/japan-us-relations-after-russias-war-in-ukraine/> (accessed: 18.10.2022).
115. Koike Y. Japan’s Russian Dilemma. *Project Syndicate*. 21 Mar. 2014. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/yuriko-koike-regards-vladimir-putin-s-invasion-of-ukraine-in-light-of-japan-s-own-territorial-disputes> (accessed: 18.10.2022).
116. Oberbäumer L., Sakaki A. Japan's debate over Russia and the Ukraine conflict: a review of Japanese periodicals and think tank publications in 2014 and 2015. *SWP-Zeitschriftenschau*. 2015. Vol. 3. pp. 1–7. URL: <https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/45012/ssoar-2015->

daiske_oberbaumer_et_al-

Japans_debate_over_Russia_and.pdf;jsessionid=B88BB3FA91583FDC07BE9B3C754EF677?sequence=1

117. Japan-Ukraine Summit Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page18e_000112.html (accessed: 29.10.2021).

118. Угода між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_037#Text (дата звернення: 18.10.2022).

119. Prime Minister Shinzo Abe Receives a Courtesy Call from the Foreign Minister of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page4e_000198.html (accessed: 18.10.2022).

120. Japan-Ukraine Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000660.html (accessed: 29.10.2021).

121. Visit of Parliamentary Vice-Minister Kentaro Sonoura to Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page22e_000679.html (accessed: 29.10.2021).

122. Speech by H.E. Mr. Kentaro SONOURA, Parliamentary Vice-Minister for Foreign Affairs of Japan. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000079371.pdf> (accessed: 29.10.2021).

123. Prime Minister Shinzo Abe Visits Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page2e_000029.html (accessed: 29.10.2021).

124. Leaders' Declaration G7 Summit 7-8 June 2015. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000084020.pdf> (accessed: 29.10.2021).

125. Dispatch of MOFA personnel to the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/ep/page25e_000024.html (accessed: 29.10.2021).

126. Питання укладення Угоди (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Японії щодо Кредитної угоди про Другу позику на політику розвитку на здійснення економічних реформ між Кабінетом Міністрів України та Японським агентством міжнародного співробітництва та Кредитної угоди про Другу позику на політику розвитку на здійснення економічних реформ між Кабінетом Міністрів України та Японським агентством міжнародного

співробітництва. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1242-2015-%D1%80#Text> (Дата звернення: 3.11.2022).

127. Максак Г., Шелест Г., Коваль Н. Українська призма: Зовнішня політика 2016. Аналітичне дослідження // ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. К.: 2017. 204 с. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2017/03/PrismUA-2016_ukr.pdf (дата звернення: 08.02.2023).

128. Офіційна зустріч Глав держав Японії і України. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000226.html (дата звернення: 3.11.2022).

129. Meeting between Mrs. Akie Abe, spouse of the Prime Minister of Japan, and Mrs. Maryna Poroshenko, spouse of the President of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page3e_000481.html (accessed: 3.11.2022).

130. Japan-Ukraine Summit Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page1e_000107.html (accessed: 01.11.2021).

131. 2016 року розпочато українсько-японські двосторонні консультації з кібербезпеки. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1629584-ukrayina-ta-yaponiya-obgovorili-pitannya-kiberbezpeki> (дата звернення: 06.11.2022).

132. GUAM-Japan Cooperation Program. URL: <https://guam-organization.org/en/guam-japan-cooperation-program/> (accessed: 06.11.2022).

133. Joint Statement for the Press of the 4th Meeting of the Council of Foreign Ministers of the GUAM and Japan. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-statement-for-the-press-of-the-4th-meeting-of-the-council-of-foreign-ministers-of-the-guam-and-japan-hamburg-8-12-2016/> (accessed: 06.11.2022).

134. Joint stand of GUAM Member States at Tourism Expo Japan 2017. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-stand-of-guam-member-states-at-tourism-expo-japan-2017/> (accessed: 06.11.2022).

135. Joint Press Release of 5th GUAM-Japan Ministerial Meeting. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-press-release-of-5th-guam-japan-ministerial-meeting/> (accessed: 06.11.2022).

136. GUAM-Japan Workshop on Small and Medium Enterprises Promotion. URL: <https://guam-organization.org/en/guam-japan-workshop-on-small-and-medium-enterprises-promotion/> (accessed: 06.11.2022).
137. Україна і Японія повинні поглибити економічну та безпекову співпрацю, - Парубій : новина. УНН. 01. 03, 2017. URL: <https://unn.ua/news/ukrayina-i-yaponiya-povinni-poglibiti-ekonomichnu-ta-bezpekovu-spivpratsyu-a-parubiy> (дата звернення: 07.11.2022).
138. А.Парубій запропонував Японії провести спільні військові навчання : новина. УНН. 28. 02 2017. URL: <https://unn.ua/news/a-parubiy-zaproponuvav-yaponiyi-provesti-spilni-viyskovi-navchannya> (дата звернення: 07.11.2022).
139. Парубій відвідав японську морську базу : новина. Укрінформ. 27. 02. 2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2183809-parubij-vidvidav-aronsku-morsku-bazu.html> (дата звернення: 07.11.2022).
140. Голова Верховної Ради України, перебуваючи з робочим візитом у Японії, виступив перед слухачами Інституту Міжнародних Відносин Японії з лекцією та відповів на запитання. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Tor-povyna/141166.html> (дата звернення: 07.11.2022).
141. Степан Кубів: Товарообіг між Україною та Японією зріс майже на 40%. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=10f4c0cc-3975-4bdf-b0dd-f444cd420070&title=StepanKubiv-TovaroobigMizhUkrainoiuTaYaponiiuZrisMaizheNa40-&isSpecial=true> (дата звернення: 08.02.2023).
142. Relaxation of Visa Requirements for Nationals of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_001786.html (accessed: 07.11.2022).
143. Japan-Ukraine Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page4e_000730.html (accessed: 07.11.2022).
144. Остап Семерак: «Японія підтримує Україну у намірах повернути зону відчуження у промислове використання. URL: <https://mepr.gov.ua/news/32367.html> (дата звернення: 08.02.2023).

145. Остап Семерак: "Україну цікавить досвід Японії в управлінні національними парками. URL: <https://mepr.gov.ua/news/32357.html> (дата звернення: 08.02.2023).
146. Україна та Японія працюватимуть над відновленням роботи Українсько-Японської Комісії з науково-технічного співробітництва. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayina-ta-yaponiya-pracyuvatimut-nad-vidnovlennnyam-roboti-ukrayinsko-yaponskoyi-komisiyi-z-naukovo-tehnicnogo-spivrobitnictva> (дата звернення: 08.02.2023).
147. У Японії відбулися перші консультації МОУ з питань безпеки. Підписано меморандум : новина. *Новинарня*. 13. 10. 2018. URL: <https://novynarnia.com/2018/10/13/japan-defence/> (дата звернення: 07.11.2022).
148. Discussions on Ukraine defence relations held in Kyiv. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/250175757> (accessed: 07.11.2022).
149. Udovik V. The Ukraine-Japan security dialogue as an important contribution to international peace and security. *Journal of Inter-Regional Studies: Regional and Global Perspectives (JIRS)*. Т.: Organisation for Regional and Inter-regional Studies, Waseda University, 2019. Vol. 3. pp. 26–32.
150. Хірано Т. Без зайвого розголосу. Як Україна і Японія співпрацюватимуть у сфері оборони. *Укрінформ*. 23. 10. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2564237-bez-zajvogo-rozgosu-ak-ukraina-i-aponia-spiivpracuvativut-u-sferi-oboroni.html> (дата звернення: 07.11.2022).
151. Микал О. Чому Японія зацікавлена в Україні? *NV*. 10. 12. 2018. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-japonija-zatsikavlena-v-ukrajini-2512444.html> (дата звернення: 07.11.2022).
152. Presidential Election in Ukraine (Statement by Foreign Press Secretary Takeshi OSUGA). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_002435.html (accessed: 01.11.2021).
153. Parliamentary Elections in Ukraine (Statement by Press Secretary Takeshi Osuga). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_002561.html (accessed: 01.11.2021).

154. Держфінмоніторинг та підрозділ фінансової розвідки Японії домовилися про співпрацю : новина. *Дзеркало тижня*. 14. 06. 2019. URL: https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/derzhfinmonitoring-ta-pidrozdil-finansovoyi-rozvidki-yaponiyi-domovilisia-pro-spivpracyu-314582_.html (дата звернення: 07.02.2023).
155. Україна готова до поглиблення відносин та конструктивної взаємодії з Японією, – Дмитро Разумков. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Tor-povyna/181753.html> (дата звернення: 08.02.2023).
156. Прем'єр-міністр України Олексій Гончарук зустрівся з делегацією Японської Держави. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-ukrayini-oleksij-goncharuk-zustrivsya-z-delegaciyeu-yaponskoyi-derzhavi?fbclid=IwAR0SX-56sfFqKbxUgTiUJ3gF7DSts-AyKYKwt-G98AmR0TMHrI60AIwAiUc> (дата звернення: 08.02.2023).
157. Бурейко Н., Максак Г., Шелест Г. Українська призма: Зовнішня політика 2019. Аналітичне дослідження // ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2020. 390 с. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/UkrainianPrism.ForeignPolicy19_ukr.pdf (дата звернення: 07.02.2023).
158. Japan-Ukraine Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_002654.html (accessed: 01.11.2021).
159. Meeting between Prime Minister Abe and President of Ukraine Zelenskyy. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page1e_000289.html (accessed: 01.11.2021).
160. The crash of Ukraine International Airlines flight in Iran (Statement by Press Secretary ОНТАКА Masato). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_002750.html (accessed: 02.11.2021).
161. Україна та Японія провели консультації з кібербезпеки. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/3469.html> (дата звернення: 07.02.2023).

162. У Міноборони делегації України та Японії окреслили основні напрями міжнародного оборонного співробітництва. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-minoboroni-delegaciyi-ukrayini-ta-yaponiyi-okreslili-osnovni-napryami-mizhnarodnogo-oboronnoho-spivrobitnictva> (дата звернення: 07.02.2023).
163. Japan-Ukraine Defense Ministerial Meeting (Summary). URL: https://www.mod.go.jp/en/d_act/exc/area/docs/2020/20200215_j-ukr-gaiyo_e.pdf (accessed: 07.02.2023).
164. Бурейко Н., Максак Г., Шелест Г. Українська призма: Зовнішня політика 2020. Аналітичне дослідження // ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2021, 344 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17705.pdf> (дата звернення: 07.02.2023).
165. МЗС почало реалізацію Азійської стратегії – Кулеба. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3160726-mzs-pocalo-realizaciu-azijskoi-strategii-kuleba.html> (дата звернення: 5.12 2022).
166. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року "Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> (дата звернення: 5.12 2022).
167. G7 Foreign Ministers' Statement on Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press3e_000189.html (accessed: 02.11.2021).
168. G7 Foreign Ministers' Statement on Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000183.html (accessed: 02.11.2021).
169. Japan-Ukraine Summit Telephone Talk. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_sec/ua/page4e_001121.html (accessed: 02.11.2021).
170. Секретар РНБО України Олексій Данілов провів зустріч з Послом Японії в Україні Такаші Кураї. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4805.html> (дата звернення: 25.10.2022).
171. Розвиваємо інновації та кібербезпеку: Україна та Японія підписали меморандум про співпрацю, - Комітет цифрової трансформації. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235884.html?fbclid=IwAR1qmv48ijr6HDt

mcW65iS3Vs-hbUBS364y0ZY-McrSznTNsqEiEbeWtW1I (дата звернення: 5.05.2023).

172. Японія підтвердила намір взяти участь у «Сі Бриз-2021» і долучиться до навчань «Спільні зусилля-2021», — Андрій Таран : новина. *АрміяInform*. 17. 03. 2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/03/17/yaponiya-pidтверdyla-namir-vzyaty-uchast-u-si-bryz-2021-i-doluchytsya-do-navchan-spilni-zusylyya-2021-andrij-taran/> (дата звернення: 25.10.2022).

173. Форум “Азійська стратегія в дії. Роль українсько-японської співпраці”. New Europe Center. 16. 02. 2021. URL: <http://neweurope.org.ua/forum-azijska-strategiya-v-diyi-rol-ukrayinsko-yaponskoyi-spivpratsi/> (дата звернення: 5.12. 2022).

174. Тимчасово повірений у справах Кадзуя Оцука взяв участь у церемонії підписання Меморандуму про співробітництво між JAXA та Державним космічним агентством України (ДКАУ). URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_ja/11_000001_00120.html (дата звернення: 10.11.2022).

175. Japan assistance... ДОПОМОГА ЯПОНІЇ УКРАЇНІ. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000336613.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).

176. УГОДА (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Японії щодо Кредитної угоди про Позику на політику розвитку на здійснення економічних реформ між Кабінетом Міністрів України та Японським агентством міжнародного співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_036#Text (дата звернення: 18.10.2022).

177. УГОДА (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Японії щодо Кредитної угоди про Другу позику на політику розвитку на здійснення економічних реформ між Кабінетом Міністрів України та Японським агентством міжнародного співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_201#Text (дата звернення: 18.10.2022).

178. Спільна публічна заява щодо статусу реалізації Проєкту модернізації БСА. URL: <https://vodokanal.kiev.ua/news/sp%D1%96lna-publ%D1%96chna->

zayava-shhodo-statusu-real%D1%96zacz%D1%96y-bsa/ (дата звернення: 12.03.2023).

179. Прийом з нагоди відкриття офісу JICA. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000982.html (дата звернення: 5. 12. 2022).

180. Лапаєв Ю. Сумі Шігекі: «Вам не треба хвилюватися щодо єдності країн G7 у питанні України». *Український тиждень*. 27. 07. 2018. URL: <https://tyzhden.ua/sumi-shiheki-vam-ne-treba-khvyliuvatysia-shchodo-iednosti-krain-g7-u-pytanni-ukrainy/> (дата звернення: 5. 12. 2022).

181. СТЕПАН КУБІВ ТА ЯПОНСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ БІЗНЕСУ “КЕЙДАНРЕН” ОБГОВОРILI МОЖЛИВІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЕКТИ В УКРАЇНІ. URL: [https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=807152d4-59bd-453f-bd5d-](https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=807152d4-59bd-453f-bd5d-ed153caf53b6&title=StepanKubivTaYaponskaFederatsiiaBiznesukeidanrenObgovori)

[ed153caf53b6&title=StepanKubivTaYaponskaFederatsiiaBiznesukeidanrenObgovori](https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=807152d4-59bd-453f-bd5d-ed153caf53b6&title=StepanKubivTaYaponskaFederatsiiaBiznesukeidanrenObgovori)
[liMozhliviInvestitsiiniProktiVUkraini](https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=807152d4-59bd-453f-bd5d-ed153caf53b6&title=StepanKubivTaYaponskaFederatsiiaBiznesukeidanrenObgovori) (дата звернення: 12.03.2023).

182. НОВІ МОЖЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЯПОНІЄЮ. URL: [https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=90addb4b-ba35-4c06-](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=90addb4b-ba35-4c06-a347-f251d5f3babd&title=VidbulosiaVosmeSpilneZasidanniaKoordinatsiinoiRadiZEkon)
[a347-](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=90addb4b-ba35-4c06-a347-f251d5f3babd&title=VidbulosiaVosmeSpilneZasidanniaKoordinatsiinoiRadiZEkon)

[f251d5f3babd&title=VidbulosiaVosmeSpilneZasidanniaKoordinatsiinoiRadiZEkon](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=90addb4b-ba35-4c06-a347-f251d5f3babd&title=VidbulosiaVosmeSpilneZasidanniaKoordinatsiinoiRadiZEkon)
[omichnogoSpivrobitnitstva](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=90addb4b-ba35-4c06-a347-f251d5f3babd&title=VidbulosiaVosmeSpilneZasidanniaKoordinatsiinoiRadiZEkon) (дата звернення: 12.03.2023).

183. Товарообіг між Україною та Японією зріс на 35,6% : новина. *Agravery.com*. 10. 12. 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/tovaroobigmiz-ukrainou-ta-aponieuzris-na-356> (дата звернення: 12.03.2023).

184. Ігор Насалик: Українсько-японський пілотний проект щодо заміни парової турбіни на Трипільській ТЕС буде реалізований. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249132800> (дата звернення: 08.02.2023).

185. Японія запропонувала три напрями для співпраці з Україною, – Зубко. URL: <https://uatv.ua/uk/yaponiya-zaproponuvala-try-napryamky-dlya-spivpratsi-z-ukrayinoyu-zubko/> (дата звернення: 08.02.2023).

186. Японія надає 2,82 млн дол. на проекти з відновлення Сходу, – Геннадій Зубко. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yaponiya-nadaye-282-mln-dol-na-proekti-z-vidnovlennya-shodu-gennadij-zubko> (дата звернення: 08.02.2023).
187. Кулініч М. Україна – Японія: відносини глобального партнерства в умовах випробувань. Зовнішні справи. Київ. 2014. № 9. С. 32–34.
188. Уряд Японії надасть Україні грантову допомогу для закупівлі спецобладнання для медичних закладів і дослідницьких установ. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?id=fc0a2883-fcac-44bc-b973-f8ef694546be%C2%A0&isSpecial=true> (дата звернення: 7. 09. 2022).
189. SATREPS. URL: <http://chornobyl.institute/ua/our-projects/2017/08/15/28/view> (дата звернення: 7. 09. 2022).
190. Початкова фаза проекту SATREPS: «Покращання радіаційного контролю навколишнього середовища та законодавчої бази в Україні для екологічної реабілітації радіоактивно забруднених майданчиків». *Національний інститут стратегічних досліджень*. 20. 09. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/2019-09-satreps-niss-part-1-hk-v-2.pdf> (дата звернення: 8. 09. 2022).
191. ДАЗВ та Університет Фукусіми домовилися про продовження українсько-японської співпраці. *Екополітика*. 14. 07. 2021. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/dazv-ta-universitet-fukusimi-domovilisya-pro-prodovzhennya-ukrainsko-yaponskoi-spivpraci/> (дата звернення: 8. 09. 2022).
192. Церемонія передачі обладнання для вимірювання радіоактивного забруднення: співпраця між Фукусімою та Чорнобилем продовжується під час війни. *Facebook*. 19. 07. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0AXPsMTY2AxK41GMREY1uuDLJzagWfodwk8rvkdEsoouGCZ8iwvtGxEiJu8ACLVKWl> (дата звернення: 8. 09. 2022).
193. Гетьманчук А. Партнерство, що сходить. Дзеркало тижня. 17. 02. 2021. URL: <https://zn.ua/ukr/international/partnerstvo-shcho-skhodit-.html> (дата звернення: 5.12.2022).

194. Лапасєв Ю. Такаші Кураї: «Справа Криму — це не лише локальне питання, тобто йдеться не тільки про Україну. Це питання безпеки регіонального чи навіть міжнародного рівня». *Український тиждень*. 27. 03. 2021. URL: <https://tyzhden.ua/takashi-kurai-sprava-krymu-tse-ne-lyshe-lokalne-pytannia-tobto-jdetsia-ne-tilky-pro-ukrainu-tse-pytannia-bezpeky-rehionalnoho-chy-navit-mizhnarodnoho-rivnia/> (дата звернення: 5. 12. 2022).
195. Україна і Японія починають перемовини щодо Конвенції про уникнення подвійного оподаткування : новина. *Укрінформ*. 19. 03. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3211355-ukraina-i-aponia-pocinaut-peremovini-sodo-konvencii-pro-uniknenna-podvijnogo-opodatkuvanna.html> (дата звернення: 5. 12. 2022).
196. China, Russia navy ships jointly sail through Japan strait : news. *Reuters*. 19. 10. 2021. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/china-russia-navy-ships-jointly-sail-through-japan-strait-2021-10-19/> (accessed: 27.11.2021).
197. Russian and Chinese jets deliver pointed send-off on last day of Biden Asia trip : news. *Reuters*. 24. 05. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russian-chinese-jets-conducted-joint-patrol-moscow-says-2022-05-24/> (accessed: 21.06. 2022).
198. Russia sends defence missiles to Pacific islands claimed by Japa : news. *The Guardian*. 02. 12. 2021. URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/dec/02/russia-sends-defence-missiles-to-pacific-islands-claimed-by-japan> (accessed: 15.12.2021).
199. Russia considering building naval base in area including disputed isles : news. *The Japan Times*. 26. 03. 2016. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2016/03/26/national/russia-considering-building-naval-base-in-area-including-disputed-isles/> (accessed: 20. 05. 2022).
200. Russia Deploys Coastal Missile Systems On Disputed Kurile Islands : news. *RadioFreeEurope*. 22. 11. 2016. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-deploys-coastal-missile-systems-on-disputed-kurile-islands/28133041.html> (accessed: 20. 05.2022).

201. Russia conducts military drills on isles disputed with Japan : news. *Reuters*. 26. 03. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-conducts-military-drills-isles-disputed-with-japan-media-2022-03-26/> (accessed: 21.06.2022).
202. China, Russia reaffirm support on core interest, oppose interference in internal affairs: joint statement : news. *Xinhua*. 05. 02. 2022. URL: <https://english.news.cn/20220205/8758bce00f634101a11b970521e42f70/c.html> (accessed: 20.05.2022).
203. U.S. urges Japan to consider sanctions on Russia if Ukraine invaded : news. *Kyodo News*. 05. 02. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/02/1d30b2247a67-us-urges-japan-to-consider-sanctions-on-russia-if-ukraine-invaded.html> (accessed: 05.02. 2022).
204. Japan parliament resolution on Ukraine condemns changing status quo with force: news. *Nippon.com*. 08. 02. 2022. URL: <https://www.nippon.com/en/news/reu20220208KBN2KD0AS/> (accessed: 09.02.2022).
205. Most of Japan's embassy staff in Ukraine to leave as tensions grow : news. *Kyodo News*. 14. 02. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/02/e937922ddf0a-most-of-japans-embassy-staff-in-ukraine-to-leave-as-tensions-grow.html> (accessed: 15.02. 2022).
206. Volodymyr Zelenskyy had a phone conversation with the Prime Minister of Japan : news. *President of Ukraine*. 15. 02. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-proviv-telefonnu-rozmovu-z-premyer-minis-72909> (accessed: 15.02. 2022).
207. Japan says it's ready to join U.S.-led sanctions on Russia : news. *The Japan Times*. 22. 02. 2022. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/02/22/national/politics-diplomacy/japan-russia-ukraine-sanctions/> (accessed: 22.02.2022).
208. Japan imposes sanctions on Russia over actions in Ukraine: news. *Reuters*. 23. 02. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/japan-imposes-sanctions-russia-over-actions-ukraine-2022-02->

23/?taid=621591a300131e0001dd01b6&utm_campaign=trueAnthem:+Trending+Content&utm_medium=trueAnthem&utm_source=twitter (accessed: 23.02. 2022).

209. Tsuruoka M. Why the War in Ukraine is not about Democracy versus Authoritarianism. *RUSI*. 27. 06. 2022. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/why-war-ukraine-not-about-democracy-versus-authoritarianism> (accessed: 29.01.2023).

210. Інформація щодо тимчасового переїзду Посольства Японії в Україні до контактного офісу у Львові. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00174.html (дата звернення: 4.04.2022).

211. Japan joins sanctions on Russian central bank, says 'Japan is with Ukraine' : news. *Reuters*. 28. 02. 2022.. URL: <https://www.reuters.com/business/japan-govt-cbank-executives-meet-ukraine-crisis-jolts-markets-2022-02-28/> (accessed: 28.02.2022).

212. Телефонна розмова між лідерами Японії та України. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00172.html (дата звернення: 28.02.2022).

213. Японія також ввела санкції проти Путіна : новина. *Українська правда*. 01. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/1/7327010/> (дата звернення: 02.03. 2022).

214. Japan imposes sanctions on 17 more Russians, including billionaire : news. *Reuters*. 15. 03. 2022.. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/japan-sanctions-17-russians-by-regulating-payments-capital-transactions-mof-2022-03-15/> (accessed: 16.03.2022).

215. Японія запровадила нові санкції проти Росії : новина. *Радіо Свобода*. 18. 03. 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yaponiya-rosiya-sanktsiyi/31758950.html> (дата звернення: 18.03.2022).

216. Японія розширила санкції проти Росії та Білорусі : новина. *Українська правда*. 8. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/8/7329317/> (дата звернення: 18.03.2022).

217. Japan to ban exports of oil refining equipment to Russia. *Nikkei Asia*. URL: <https://asia.nikkei.com/Politics/Ukraine-war/Japan-to-ban-exports-of-oil-refining-equipment-to-Russia> (accessed: 18.03.2022).
218. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Parliament of Japan. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamen-73769> (accessed: 12.04. 2022).
219. Japan to take further sanctions against Russia: Fumio Kishida : news. *The Economic Times*. 24. 03. 2022. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/japan-to-take-further-sanctions-against-russia-fumio-kishida/articleshow/90427082.cms?from=mdr> (accessed: 24.03.2022).
220. Участь Прем'єр-міністра Японії Кішіди Фуміо у саміті G7. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00198.html (дата звернення: 24.03.2022).
221. Japan to freeze assets of 25 more Russians over Ukraine invasion : news. *Al Jazeera*. 25. 03. 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/economy/2022/3/25/japan-to-freeze-assets-of-further-25-russian-individuals> (accessed: 26.03.2022).
222. Japan approves ban on luxury car exports to Russia : news. *Kyodo News*. 08. 03. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/03/08d97a2d7787-japan-approves-ban-on-luxury-car-exports-to-russia.html> (accessed: 29.03.2022).
223. Japan to ask firms not to pay for Russian gas in roubles : news. *Al Jazeera*. 29. 03. 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/29/japan-to-ask-firms-not-to-pay-in-roubles-for-economic-transacti> (accessed: 29.03.2022).
224. Зустріч Міністрів закордонних справ Японії та України. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00205.html (дата звернення: 4.04.2022).
225. Russia Sanctions Will Only Increase Until Peace: Japan's Hagiuda : news. *Bloomberg*. 03. 04. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-03/russia-sanctions-will-only-increase-until-peace-japan-s-hagiuda> (accessed: 03.04.2022).

226. Japan to ban coal imports from Russia, announces additional sanctions : news. *Asahi*. 08. 04. 2022. URL: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14594068> (accessed: 09.04.2022).
227. Японія впровадила санкції щодо 398 фізосіб та 28 організацій РФ : новина. *Інтерфакс*. 12. 04. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/823375.html> (дата звернення: 13.04.2022).
228. Japan formally revokes Russia's 'most favored nation' status : news. *AP*. 20. 04. 2022. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business-tokyo-europe-moscow-e264ff718a4c998fe66c67e687864b12> (accessed: 20.04.2022).
229. Japan to add 140 individuals to Russian sanction list -PM Kishida : news. *Reuters*. 05. 05. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/japan-add-140-individuals-russian-sanction-list-pm-kishida-2022-05-05/> (accessed: 05.05.2022).
230. Japan's Fumio Kishida agrees to Russian oil imports embargo "in principle" : news. *CNN*. 08. 05. 2022. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-05-08-22/h_c37d1a218d1ee4677022465688a53935 (accessed: 09.05.2022).
231. Japan to slowly phase out Russian oil, keep interests in projects : news. *Kyodo News*. 09. 05. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/05/3936be564dfb-breaking-news-japan-to-maintain-interests-in-russian-oil-projects-kishida.html> (accessed: 09.05.2022).
232. Japan fears China-Russia LNG alliance after Shell exits Sakhalin-2 : news. *Nikkei Asia*. 23. 04. 2022. URL: <https://asia.nikkei.com/Business/Energy/Japan-fears-China-Russia-LNG-alliance-after-Shell-exits-Sakhalin-2> (accessed: 24.04.2022).
233. Корсунський С. Україна змінює світ: як вилікувати «кремлівського пацієнта». *Дзеркало тижня*. 17. 05. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/international/ukrajina-zminjuje-svit-jak-vilikuvati-kremlivskoho-patsijenta.html> (дата звернення: 18.05.2022).
234. Japan announces fresh economic sanctions against Russia : news. *AzerNews*. 10. 05. 2022. URL: <https://www.azernews.az/region/193596.html> (accessed: 10.05.2022).

235. Joint Statement EU-Japan Summit 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/12/joint-statement-eu-japan-summit-2022/> (accessed: 12.05.2022).
236. Japan to ban export of hi-tech goods to Russia from May 20 over Ukraine war : news. *Business Standard*. 05. 2022. URL: https://www.business-standard.com/article/international/japan-to-ban-export-of-hi-tech-goods-to-russia-from-may-20-over-ukraine-war-122051300334_1.html (accessed: 13.05.2023).
237. Japan Bans Export Of Trucks & Bulldozers To Russia In Its Latest Round Of Sanctions: news. *Republic World*. 10. 06. 2022. URL: <https://www.republicworld.com/world-news/russia-ukraine-crisis/japan-bans-export-of-trucks-and-bulldozers-to-russia-in-its-latest-round-of-sanctions-articleshow.html> (accessed: 11.06.2023).
238. Japan has imposed new sanctions on Russia and Belarus: news. *Qirim News*. 2022. URL: <https://qirim.news/en/novosti-en/japan-has-imposed-new-sanctions-on-russia-and-belarus/> (accessed: 07.06.2022).
239. Війна в Україні зачепить кожену країну світу – прем'єр Японії : новина. *Українська правда*. 10. 06. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/10/7351821/> (дата звернення: 10.06.2022).
240. G-7 Latest: Leaders to Commit to Indefinite Support for Ukraine : news. *Bloomberg*. 27. 06. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-26/g-7-latest-russian-oil-cap-gold-import-ban-in-focus-at-summit> (accessed: 27.06.2022).
241. Kishida announces additional sanctions on Russia : news. *NHK World Japan*. 27. 06. 2022. URL: https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/20220627_08/ (accessed: 27.06.2022).
242. ЄС, США та низка країн виступили зі спільною заявою на підтримку України в порушенні справи проти РФ у Міжнародному суді Ж новина. *Інтерфакс*. 13. 07. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/845721.html> (дата звернення: 15.07. 2022).

243. The Attack on the Port of Odesa (Statement by Foreign Minister HAYASHI Yoshimasa). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003148.html (accessed: 24.07.2022).
244. G7 Foreign Ministers' Statement on Energy Security. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000389.html (accessed: 3.08.2022).
245. ASEAN-Japan Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/a_o/rp/page1e_000432.html (accessed: 7. 08. 2022).
246. Statement of the G7 Foreign Ministers in support of the IAEA's efforts to promote Nuclear Safety and Security at the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press3e_000437.html (accessed: 10.08.2022).
247. Посольство Японії в Україні. Виступ Прем'єр-міністра Японії Кішіди Фуміо на Саміті Кримської платформи. *Facebook*. 23. 08. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid06SC1uGFXkjm5WJ5YAS5afKJtm7DUprx7LNtHtCG8UBjubRkCqU2yDKsH22giCd8gl> (дата звернення: 23.08.2022).
248. G7 NON-PROLIFERATION GROUP STATEMENT | ЗАЯВА ГРУПИ G7 З НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ. URL: <https://ukrainainc.net/2022/09/01/7473/> (дата звернення: 01.09.2022).
249. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 09. 09. 2022 URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid033yPaRJYNTDUGvxr4KhUJo7sL6TTgjkpTfziNm6cY9Y25Bi1h3L5AVBC1mnjc4nJsl> (дата звернення: 15. 09. 2022).
250. Міністерство юстиції Японії направило прокурорів до МКС, щоб допомогти розслідувати ймовірні військові злочини в Україні : новина. *NHK World Japan*. 13. 09. 2022. URL: https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/uk/news/20220913_RS27/ (дата звернення: 14.09.2022).
251. Посольство Японії повертається до Києва та повністю відновлює роботу — Шмигаль : новина. *Укрінформ*. 22. 09. 2022. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3577624-posolstvo-aponii-povertaetsa-do-kieva-ta-povnistu-vidnovit-robotu-smigal.html> (дата звернення: 22. 09. 2022).

252. Japan bans chemical weapons-related goods to Russia, concerned by nuke threats : news. *Reuters*. 26. 09. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/japan-bans-chemical-weapons-related-goods-russia-concerned-by-nuke-threats-2022-09-26/> (accessed: 26. 09. 2022).

253. Японія запровадила санкції щодо 21 організації з РФ : новина. *Інтерфакс*. 26. 09. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/861053.html> (дата звернення: 27.09.2022).

254. Russia's "incorporation" of Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhya and Kherson (Statement by Foreign Minister HAYASHI Yoshimasa). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000407.html (accessed: 2. 10. 2022).

255. Прем'єр Японії: Так зване "приєднання" РФ українських регіонів - це зазіхання на суверенітет і територіальну цілісність України, воно ніколи не буде визнано : новина. *Інтерфакс*. 30. 09. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/862344.html> (дата звернення: 2. 10. 2022).

256. G7 Foreign Ministers' Statement on the illegal annexation of sovereign Ukrainian territory. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000408.html (accessed: 2. 10. 2022).

257. Треба звільняти від російської окупації всі землі, які РФ намагається залишити за собою – звернення Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/videos/treba-zvilnyati-vid-rosijskoji-okupaciyi-vsi-zemli-yaki-rf-n-3389> (дата звернення: 7. 10. 2022).

258. Верховна Рада України прийняла Постанову про Звернення до міжнародного співтовариства щодо Північних територій Японії. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/228949.html> (дата звернення: 7. 10. 2022).

259. Необхідно збільшити спільні зусилля, щоб створити повітряний щит для України – виступ Президента Володимира Зеленського на відеоконференції лідерів «Групи семи» та України. URL: <https://president.gov.ua/news/neobhidno>

zbilshiti-spilni-zusillya-shob-stvoriti-povitryani-78417 (дата звернення: 11. 10. 2022).

260. G7 Statement on Ukraine, 11 October 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/10/11/g7-statement-on-ukraine-11-october-2022/> (accessed: 11. 10. 2022).

261. U.N. assembly decides Russia annexation of Ukraine areas "illegal" : news. *Kyodo News*. 13. 10. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/10/c1d50c50bfaa-update1-un-assembly-decides-russia-annexation-of-ukraine-areas-illegal.html?phrase=Ukraine&words=Ukraine,Ukraine%27s> (accessed: 13. 10. 2022).

262. G7 NPDG Statement in support of the IAEA's efforts to promote Nuclear Safety and Security at the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant in Ukraine. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2560032> (accessed: 23. 10. 2022).

263. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 18. 10. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0wCLvcMnkXH7Yv2FxZ6DXZ16gmzWr611YpNafmPakb8RfgMcbKEaBQQKfWnch4HH3l> (дата звернення: 17. 10. 2022).

264. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 19. 10. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid027AimwgsBAdKti vmwL7Wfu1Bwq3rKbWzw5LEJRJNbFpK93VTnsXUTSEi1AJbv8mZNl> (дата звернення: 19. 10. 2022).

265. Japan PM pledges heating aid to war-hit Ukraine ahead of winter : news. *Kyodo News*. 26. 10. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/10/8fee3732b134-japan-pm-pledges-heating-aid-to-war-hit-ukraine-ahead-of-winter.html?phrase=Ukraine&words=Ukraine> (accessed: 27. 10. 2022).

266. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 26. 10. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/videos/25-%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%8F-%D1%83%D1%80%D1%8F%D0%B4-%D1%84%D1%80%D0%BD-%D1%82%D0%B0-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8-%D1%83-%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BB%D1%96%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%83-%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BD%D1%83/1150093068930149/> (дата звернення: 27. 10. 2022).
267. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 7. 11. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid02v95MxCqvSLXBwRUscKi6qgygCr88Qqe9vkM3ioBz9E2NQKVWeE2x7cpYYcKCpyLWl> (дата звернення: 07. 11. 2022).
268. General Assembly Adopts Text Recommending Creation of Register to Document Damages Caused by Russian Federation Aggression against Ukraine, Resuming Emergency Special Session. URL: <https://press.un.org/en/2022/ga12470.doc.htm> (accessed: 15. 11. 2022).
269. The 25th ASEAN-Japan Summit. URL: https://www.mofa.go.jp/a_o/rp/page1e_000523.html (accessed: 13. 11. 2022).
270. Press Conference by Prime Minister Kishida regarding the Emergency Meeting of the Leaders of the G7/NATO Member Countries, the G20 Bali Summit, and Other

Matters.URL: https://japan.kantei.go.jp/101_kishida/statement/202211/_00008.html (accessed: 18. 11. 2022).

271. Japan, China leaders to work for stable ties, oppose nuke use in Ukraine : news. *Kyodo News*. 22. 11. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/11/a5898c4443c3-kishida-xi-to-hold-1st-in-person-talks-amid-precarious-ties.html?phrase=china&words=China,China%27s> (accessed: 18. 11. 2022).

272. Most APEC leaders strongly condemn Russia over war on Ukraine : news. *Kyodo News*. 19. 11. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/11/0d50139dc94d-apec-summit-to-close-release-of-leaders-declaration-in-sight.html> (accessed: 21. 11. 2022).

273. Заява лідерів Групи семи (G7). URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%B0-%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8-g7_uk?s=232 (дата звернення: 15. 12. 2022).

274. G7 Sets Price Cap for Russian Oil at USD 60 Per Barrel : news. *Global Sanctions and Export Control Blog*. 09. 12. 2022. URL: <https://sanctionsnews.bakermckenzie.com/g7-sets-price-cap-for-russian-oil-at-usd-60-per-barrel/> (accessed: 27.01.2023).

275. Japan trebles loans to Ukraine to \$300 mln -PM Kishida to other leaders : news. *Reuters*. 19. 04. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/japan-trebles-loans-ukraine-300-mln-pm-kishida-other-leaders-2022-04-19/> (accessed: 20.04. 2022).

276. Japan says to double fiscal support for Ukraine to \$600 mln : news. *Reuters*. 19. 05. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/japan-double-fiscal-support-ukraine-600-mln-pm-says-2022-05-19/> (accessed: 19.05. 2022).

277. Japan to donate \$2.1 mil to IAEA for safety of Ukrainian nuclear facilities : news. *Japan Today*. 20. 05. 2022. URL:

<https://japantoday.com/category/national/japan-to-donate-2-million-to-iaea-for-ukraine-nuke-safety> (accessed: 20.05. 2022).

278. Екстрена грантова допомога для транспортування гуманітарних поставок в Україну. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00225.html (дата звернення: 29.05. 2022).

279. Японія допоможе Україні будувати додаткові зерносклади : новина. *Еспресо*. 30. 06. 2022. URL: <https://espresso.tv/yaponiya-dopomozhe-ukraini-buduvati-dodatkovyi-zernoskhovishcha> (дата звернення: 01.07. 2022).

280. Response to the Global Food Security affected by the Situation in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000304.html (accessed: 07.07. 2022).

281. Siripala T. Do Japan's Sanctions on Russia Spell the End of Japan-Russia Diplomacy? *The Diplomat*. 24. 03. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/03/do-japans-sanctions-on-russia-spell-the-end-of-japan-russia-diplomacy/> (accessed: 14.06. 2022).

282. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 16. 09. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid02RnhX4doMyRGK1fDaZs9H181ZoiVDJSqouGp29cQUuHHeSoLWgf4PDKBG37by4cL7l> (дата звернення: 16. 09. 2022).

283. G-7 pledges up to \$32 bil. in aid for Ukraine next year : news. *Kyodo News*. 23. 12. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/12/46c8a062afde-g-7-pledges-up-to-32-bil-in-aid-for-ukraine-next-year.html?phrase=Ukraine&words=Ukraine,Ukraine%27s> (accessed: 23. 12. 2022).

284. Japan survey: 40% have offered support to Ukraine. *NHK World Japan*. 24. 07. 2022. URL: https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/20220724_06/ (accessed: 26.07. 2022).

285. Японія подарувала Збройним силам захисне знаряддя : новина. *Українська правда*. 08. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/8/7329466/> (дата звернення: 08.03. 2022).

286. Додаткова екстрена гуманітарна допомога в Україні та сусідніх країнах. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00207.html (дата звернення: 3.08.2022).
287. Japan to provide Ukraine with drones, NBC suits : новина. *Укрінформ*. 19. 04. 2022. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3461253-japan-to-provide-ukraine-with-drones-nbc-suits.html> (accessed: 20.04. 2022).
288. С. Корсунський. Як війна Росії проти України розділила Азію. *Дзеркало тижня*. 10. 03. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/international/jak-vijna-rosiji-proti-ukrajini-rozdilila-aziju-.html> (дата звернення: 21.06.2022).
289. Японія передасть Одесі портативні установки для очищення води : новина. *Суспільне*. 12. 06. 2022. URL: <https://suspilne.media/249269-aponia-peredast-odesi-portativni-ustanovki-dla-ocisenna-vodi/> (дата звернення: 12.06.2022).
290. Японія передала Україні чергову партію медичного обладнання для потреб ЗСУ : новина. *Укрінформ*. 05. 07. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3522652-aponia-peredala-ukraini-cergovu-partiu-medicnogo-obladnanna-dla-potreb-zsu.html> (дата звернення: 06.07. 2022).
291. Надання інвалідних візків постраждалим в Україні : новина. NHK World Japan. 26. 07. 2022. URL: https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/uk/news/20220726_RS03/ (дата звернення: 29.07.2022).
292. Японський уряд передасть Україні фургони і безпілотники : новина. *Еспресо*. 04. 08. 2022. URL: <https://espresso.tv/yaponskiy-uryad-peredast-ukraini-furgoni-i-bezpilotniki> (дата звернення: 6.08.2022).
293. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 19. 08. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0AXPsMTY2AxK41GMREY1uuDLJzagWfodwk8rvkdEsoouGCZ8iwvtGxEiJu8ACLVKWl> (дата звернення: 20.08.2022).

294. ООН і Японія передали Україні понад 100 тонн гуманітарної допомоги : новина. *LB.ua*. 25. 08. 2022. URL: https://lb.ua/society/2022/08/25/527412_oon_i_yaponiya_peredali_ukraini_ponad.html (дата звернення: 26.08.2022).
295. JOINT PRESS RELEASE International Community Stands With Ukraine's Farmers to Meet Grain Storage Deficit. URL: <https://www.mofa.go.jp/mofaj/files/100427452.pdf> (accessed: 2. 12. 2022).
296. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 30. 11. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid02QZ4KNvLJoZYe3Gr3v1mnx7E2LHvk24zr9WvZQQQJ1eucLnAWR5EhoquBZLJXj4y8l> (дата звернення: 2. 12. 2022).
297. Takahara K. Are Ukrainians who flee 'refugees' or 'evacuees'.? For Japan, it's complicated. *The Japan Times*. 10. 03. 2022. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/03/10/national/ukrainian-refugees-evacuees-japan/> (accessed: 7.04.2023).
298. Lee M. Y. H., Inuma J. M. Japan has always been refugee-averse. Then Ukraine happened. *The Washington Post*. 21. 06. 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/21/japan-ukraine-refugees-immigration/> (accessed: 8.04.2023).
299. Японія спростила в'їзд для біженців з України : новина. *Українська правда*. 16. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/16/7331796/> (дата звернення: 16.03.2022).
300. Takahara K. Japan accepted over 2,300 Ukrainians last year. Is its refugee policy finally changing? *The Japan Times*. 22. 02. 2023. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/02/22/national/tokyo-refugee-policy/> (accessed: 8.04.2023).
301. Для українських біженців у Японії запускають програму з працевлаштування : новина. *Еспресо*. 18. 05. 2022. URL: <https://espresso.tv/dlya->

ukrainskikh-bizhentsiv-u-yaponiya-zapuskayut-programu-z-pratsevlashtuvannya
(дата звернення: 18.05.2022).

302. Japan to provide grants to encourage Ukrainian evacuee hiring. *Mainichi*. 27. 05. 2022. URL:

[https://mainichi.jp/english/articles/20220527/p2g/00m/0na/106000c#:~:text=TOKYO%20\(Kyodo\)%20%2D%2D%20Companies%20employing,the%20labor%20ministry%20said%20Friday](https://mainichi.jp/english/articles/20220527/p2g/00m/0na/106000c#:~:text=TOKYO%20(Kyodo)%20%2D%2D%20Companies%20employing,the%20labor%20ministry%20said%20Friday) (accessed: 28.05.2022).

303. 16 Japan universities team up to accept students from war-hit Ukraine : news. *Mainichi*. 14. 06. 2022. URL:

<https://mainichi.jp/english/articles/20220614/p2g/00m/0na/024000c> (accessed: 15.06.2022).

304. Evacuation of your family from Ukraine to Japan Providing Assistance. URL: <https://www.ymcajapan.org/topics/20220325-2/> (accessed: 10.05.2022).

305. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 29. 04. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid026QbjraK8GVJabaIrD2aApDzkMry4GAPoZvtQXebbdhQcNguixi9Tug38jZAetCuAl> (дата звернення: 3.05.2022).

306. Ukraine, US envoys announce fund to integrate evacuees to Japan : news. *Mainichi*. 14. 06. 2022. URL:

<https://mainichi.jp/english/articles/20220614/p2g/00m/0na/002000c> (accessed: 15.06.2022).

307. Kuo M. Ukraine War: The Impact on Japan-Russia Relations. *The Diplomat*. 16. 05. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/05/ukraine-war-the-impact-on-japan-russia-relations/> (accessed: 20.05.2022).

308. Гриценко А. Україна – Японія: контури перспективної співпраці. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 15. 04. 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/yaponiya_150422.pdf (дата звернення: 15. 08. 2022).

309. Akimoto D. Japan's New Diplomatic Bluebook: Revised by the Russia-Ukraine War. *The Diplomat*. 25. 04. 2022. URL:

<https://thediplomat.com/2022/04/japans-new-diplomatic-bluebook-revised-by-the-russia-ukraine-war/> (accessed: 14.06.2022).

310. Cairo Communiqué. URL:

https://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/002_46/002_46_001r.html (accessed: 14.06.2022).

311. Elleman B. A., Nichols M. R., Ouimet M. J. A Historical Reevaluation of America's Role in the Kuril Islands Dispute. *Pacific Affairs*. Vol. 71. 1998–1999. No. 4. pp. 489–504. DOI: <https://doi.org/10.2307/2761081>.

312. No. 1832. Treaty 1 of peace with Japan. Signed at San Francisco, on 8 september 1951. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf>. C. 48 (accessed: 22.06.2022).

313. Morley J. The Soviet-Japanese Peace Declaration. *Political Science Quarterly*. vol. 72. 1957. iss. 3. pp. 370–379.

314. Joint Declaration by the Union of Soviet Socialist Republics and Japan. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/docs/19561019.D1E.html> (accessed: 20.06.2022).

315. Tokyo Declaration on Japan-Russia Relations (PROVISIONAL TRANSLATION) 1993. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/declaration.html> (accessed: 20.06.2022).

316. Iwashita A. Abe's Foreign Policy Fiasco on the Northern Territories Issue: Breaking with the Past and the National Movement. *Eurasia Border Review*. Volume 10. Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2019. pp. 111–133.

317. Корсунський С. Як будувати відносини з країнами Азії. Економіка, дипломатія, культурні особливості. Х.:Віват, 2021 р., 288 с.

318. Mulgan A. What Russia's Invasion of Ukraine Portends for Japan's Northern Territories. *The Diplomat*. 16. 03. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/03/what-russias-invasion-of-ukraine-portends-for-japans-northern-territories/> (accessed: 16.06.2022).

319. Japan-Russia Summit Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/rss/northern/page6e_000160.html#section2 (accessed: 3.03.2023).
320. Japan's Kishida aims to pursue pandemic measures, 'new capitalism' in tandem. *Inquirer.net*. 18. 01. 2022. URL: <https://newsinfo.inquirer.net/1541934/japans-kishida-aims-to-pursue-pandemic-measures-new-capitalism-in-tandem#ixzz7WIm6s3wA> (accessed: 23.01.2022).
321. Mikovic N. Russia's new constitution: Preserving the status quo. *The Kootneeti*. 03. 07. 2022. URL: <https://thekootneeti.in/2020/07/03/russias-new-constitution-preserving-the-status-quo/> (accessed: 15.06.2022).
322. 86% back Japan's sanctions on Russia over invasion in Ukraine: poll : news. *Kyodo News*. 20. 03. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/03/65dff5d6bb6c-breaking-news-support-rate-for-japan-cabinet-rises-to-601-kyodo-poll.html> (accessed: 21.04.2022).
323. 7 in 10 Japanese support Russia sanctions even if they feel impact : news. *Kyodo News*. 17. 04. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/04/b94db385ca73-breaking-news-support-rate-for-kishida-cabinet-falls-slightly-to-587-kyodo-poll.html> (accessed: 21.04.2022).
324. Tsuruoka M. Why Japan Is Getting Tough on Russia Now. *The Diplomat*. 03. 06. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/06/why-japan-is-getting-tough-on-russia-now/> (accessed: 19.06.2022).
325. Former PM Abe: Russian invasion of Ukraine is unforgivable: news. *Arab News*. 24. 02. 2022. URL: https://www.arabnews.jp/en/japan/article_66431/ (accessed: 21.06.2022).
326. Shinzo Abe: No Country Will Fight Alongside a Defenseless Japan. *Japan Forward*. 01. 04. 2022. URL: <https://japan-forward.com/interview-shinzo-abe-no-country-will-fight-alongside-a-defenseless-japan/> (accessed: 21.06.2022).
327. Govella K. UKRAINE: A TURNING POINT IN JAPANESE FOREIGN POLICY? *PACIFIC FORUM*. 09. 03. 2022. URL: <https://pacforum.org/wp-content/uploads/2022/03/PacNet15.2022.03.09.pdf> (accessed: 5.05.2023).

328. Японія заявила, що південні "Курили" це їхня суверенна територія : новина. *Українська правда*. 07. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/7/7329175/> (дата звернення: 7.03.2022).
329. G-20 faces tough task to overcome divide amid Ukraine crisis : news. *Kyodo News*. 07. 07. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/07/50b3f1a64b89-g-20-foreign-ministers-to-meet-amid-continuing-tensions-over-ukraine.html> (accessed: 07.07. 2022).
330. Japan to bar Putin from attending Shinzo Abe state funeral: news. *Nikkei Asia*. 22. 07. 2022. URL: <https://asia.nikkei.com/Politics/Shinzo-Abe/Japan-to-bar-Putin-from-attending-Shinzo-Abe-state-funeral> (accessed: 23. 07. 2022).
331. Sugio N. Russia adds Japan to 'unfriendly' countries, regions list in sanctions countermeasure. *Mainichi*. 08. 03. 2022. URL: <https://mainichi.jp/english/articles/20220308/p2a/00m/0na/007000c> (accessed: 8.03.2022).
332. Russia halts Kuril Islands treaty talks with Japan over sanctions: news. *The Kyiv Independent*. 21. 03. 2022. URL: <https://kyivindependent.com/uncategorized/russia-halts-kuril-islands-treaty-talks-with-japan-over-sanctions> (accessed: 21.03.2022).
333. Russia suspends deal with Japan on fishing near disputed islands: news. *Al Jazeera*. 7. 06. 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/7/russia-suspends-deal-with-japan-on-fishing-near-disputed-islands> (accessed: 8.06.2022).
334. Putin Swoop on Gas Plant Risks Forcing Foreign Partners Out: news. *Bloomberg*. 30. 06. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-30/putin-signs-order-to-move-sakhalin-2-to-russian-entity-nhk-says> (accessed: 01.07. 2022).
335. Russia cancels visa-free travel for Japanese to disputed islands : news. *Business Standard*. 06. 09. 2022. URL: https://www.business-standard.com/article/international/russia-cancels-visa-free-travel-for-japanese-to-disputed-islands-122090600063_1.html (режим звернення: 8.09. 2022).

336. Japan orders Russian diplomat to leave in tit-for-tat response : news. *Kyodo News*. 04. 10. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/10/7e6338055764-urgent-japan-orders-russian-consul-to-leave-in-retaliatory-move.html> (режим звернення: 8.09. 2022)
337. Russian ambassador to Japan to leave post, possibly in late Nov. : news. *Kyodo News*. 28. 10. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/10/24872c8bd020-breaking-news-russias-ambassador-to-japan-to-leave-post-possibly-next-month.html?phrase=Ukraine&words=Ukraine> (accessed: 30. 10. 2022).
338. Kishida to Attend NATO Summit: news. *Nippon.com*. 15. 06. 2022. URL: <https://www.nippon.com/en/news/yjj2022061501164/> (accessed: 15.06.2022).
339. Посол Японії Мацуда Кунінорі: Упевнений на 100%, що Україна виграє цю війну. *Главком*. 02. 01. 2023. URL: <https://glavcom.ua/longreads/posol-japoniji-matsuda-kuninori-ja-na-100-pevnij-shcho-ukrajina-vihraje-tsju-vijnu-898324.html> (дата звернення: 03. 01. 2023).
340. Корсунський С. Японія і НАТО посилять військову співпрацю через напад Росії на Україну. *Дзеркало тижня*. 08. 06. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/japonija-i-nato-posiljat-vijskovu-spivpratsju-cherez-napad-rosiji-na-ukrajinu.html> (дата звернення: 5. 10. 2022).

РОЗДІЛ 4. УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ ВІД ЗАРОДЖЕННЯ ДО 2022 Р.

4.1. Українсько-японські культурні відносини до 1991 р.: короткий екскурс

Відносини між обома народами в сфері культури мали місце до 1991 р. Цей діалог цікавий тим, що він припадає саме на період XIX – XX ст., коли відбувалось становлення обох модерних націй. Тож українці та японці входили у взаємні культурні контакти в умовах формування та розвитку своїх національних ідентичностей. Хоча варто відзначити, що в силу складних соціальних і політичних процесів, які відбувались на українських землях, розділених в межах різних політичних проектів аж до 1991 р., не всі представники українського етносу могли бути носіями національної ідентичності. Тож доречно буде зробити акцент на тому, що частина представлених українців була такою в етнічному плані.

Свідчень про те, що Японія була відома жителям України в давніші періоди мало. Зокрема відомо, що в книзі із перекладами «Отче наш» (виданої в Аугсбурзі) на різні мови, яку в 1731 р. Єпіфаній Тихорський передав Харківському колегіуму, було згадано про японську мову (слово «Јарапіса») [1, С. 38]. У XIX ст. вивченням Японії займались вчені із Харківського університету: санскритолог В. Шерцль (який, зокрема, вивчив китайську та японську, навчаючись в Лондонському університеті), природознавець П. Савченко (так, в 1876–1877 рр. здійснив навколосвітню подорож, під час якої відвідав і Японію), географ та ботанік А. Краснов (досліджував, зокрема, чайні райони Японії, а також культурні та політичні питання цієї країни) [1, с. 39–41]. Були також вихідці із Київської духовної академії (є зовсім небагато інформації про отця Анатолія), що здійснювали свою діяльність в Японії в якості місіонерів. Своєю чергою, в цій же академії в кінці XIX ст. навчались японці з числа вихованців Токійської православної духовної семінарії, направлених до Російської імперії: М. Мії (ім'я після хрещення - Симеон), Й. Намеда

(Климент), М. Коніші (Даниїл), К. Кавамото (Іван), Ш. Сайкайші (Марк) [2, с. 25]. Також вивченням Японії займалися вихідці Київського комерційного інституту С. Новаківський, М. Коган, А. Артамонов, О. Клетний (трое останніх – студенти М. Конрада, який недовгий період викладав у цьому закладі). Відомо, що курс японської мови в цьому ж інституті впродовж 1916-1917 рр. вів Тачібана М. [1, С. 40]. Також українці навчались в Орієнтальному інституті у Владивостоці, зокрема Б. Воблий та Т. фон Віккен (обоє вивчали японську мову) [3, С. 25]. З 1914 по 1921 рр. в Японії з перервами проживав, навчався і викладав український письменник-поліглот В. Єрошенко [4, С. 313]. Пізніше він займався перекладами японських творів. Власні твори Єрошенка також друкувались в Японії японською, зокрема збірки «Останнє зітхання», «Досвітня зоря» (обидві – в 1921 р.), «Заради людства» (у 1924 р.) [5]. В травні-липні 1916 р. в Японії, зокрема в містах Кобе, Токіо, Асакса та Йокогама виступала українська театральна трупа під керівництвом актора та режисера театру К. Кармелюка-Каменського [6, с. 18]. Аналізуючи це турне, І. Скакальська вказує на те, що, окрім широкого знайомства японської аудиторії з здобутками української театральної культури, «важливим є той факт, що у японському суспільстві досліджуваного періоду чітко розмежовували російських та українських діячів мистецтв, про що свідчать повідомлення у тогочасній японській пресі» [7, с. 190].

В радянські часи у 1920-х рр. відбувався певний сплеск досліджень із сходознавчої тематики, зокрема японістики. В Київському торговельно-промисловому технікумі дослідженнями в сфері японістики займалися Б. Курц, Г. Шмігельський, І. Фалькович, Д. Коваль, К. Попов тощо. В 1926 р. в Харкові – із філіалами в Одесі та Києві, – була заснована Всеукраїнська наукова асоціація сходознавців, або ВУНАС. Існували курси східних мов (зокрема – відділення з вивчення японської), а в 1930 р. на базі курсів Українського вечірнього технікуму сходознавства та східних мов були засновані спеціалізовані наукові видання, такі як «Східний світ» (кількома роками пізніше перейменований у «Червоний Схід»), «Бюлетень ВУНАС» тощо. В 1926 р. було видано перший в

українській історії підручник японської за авторством Ф. Пуценка (сам підручник, як відзначає автор, був написаний ще в 1918 р.) [1, С. 41]. Відомо, що за сприяння японського консульства в Одесі в харківське відділення ВУНАС було відправлено низку підручників японською, зокрема: «Рідна мова. Читанка для японських молодших класів», «Історія для молодших класів», «Нові книги для прочитання» в 10 томах, двотомник «Видані твори з літератури Середньовіччя», п'ятитомник «Вибрані твори з сучасної літератури» [6, с. 44]. Також здійснювались переклади японської літератури. Зокрема, у Львові в 1926 р. вийшов переклад японських казок, здійснений А. Лотоцьким (сучасний український дослідник С. Капранов відзначає, що переклад міг бути здійснений не з японської, адже немає свідчень про те, що Лотоцький нею володів). В Харкові, Одесі та Києві велись дослідження японської економіки та політики [1, с. 42–43].

Проте в 1930-х рр. ініціативи, спрямовані на дослідження сходознавства були припинені радянським політичним режимом (до слова, ВУНАС було ліквідовано в 1930 р.) [1, с. 43]. В 1934 р. закрито технікум сходознавства. Це пояснювалось загостренням відносин між СРСР та Японією (які в подальшому загалом лише погіршувались) [8, с. 34]. Також ситуацію доповнювало «закручування гайок» всередині системи та зміни на ідеологічному рівні (в тому числі й поступове згортання «українізації») тощо.

Своєю чергою, в 1930–40-х рр. на території Китаю, зокрема Маньчжурії (в якій впродовж 1932 – 1945 рр. існувала японська маріонеткова держава Маньчжоу-го) українські осередки діаспори намагались вести громадське та культурне життя. Зокрема, активністю вирізнявся осередок у м. Харбін, де проживало чимало українців (понад 15 тис.) [4, с. 301]. Як вказує С. Капранов, японці сприяли різноманітним етнічним меншинам на новозавойованій території, намагаючись вибудувати для себе позитивний імідж країни, в якій усі народи можуть досягнути процвітання (дослідник вказує, що це й заторкувало будівництво української церкви Покрови Пресвятої Богородиці) [9, с. 71]. Також важливим чинником лояльності японської окупаційної адміністрації міг

бути пошук потенційних союзників на випадок конфлікту із СРСР. У всякому разі, це певний час сприяло українській справі. Так, згідно меморандуму від 15 листопада 1933 р., японська адміністрація в Маньчжоу-го офіційно повернула українцям приміщення Українського дому. В 1935 р. українці заснували Українську національну колонію (УНК), що проіснувала до 1945 р. [3, с. 123-124; 8, с. 71]. При УНК діяли хор і театральний гурток, де, поряд із аматорами, виступали й професіонали [10, С. 208]. Функціонували різноманітні об'єднання: Союз українських емігрантів, товариство «Просвіта», «Спілка Української Молоді» (з 1937 р. – «Українська Далекосхідна Січ» або УДС) та ін. Представник ОУН Н. Купецький організовував при УДС курси вивчення української мови та українознавства – хоча сам автор у спогадах не вказав на зміст їх програм (у всякому разі цей факт вказує на наявність принаймні недостатньої грамотності серед певної кількості тих, хто ідентифікував себе українцями) [9, с. 209]. С. Капранов вказує на існування навіть Товариства українських орієнталістів [11, с. 209].

Українці намагались налагодити в Маньчжурії власне видавництво: ними стали тижневик «Українське слово», журнали «Вісті Української Національної Колонії в Манджу-го» і «Далекий світ» тощо, а в 1942 р. малим тиражем підпільно серед членів УДС поширювалося чотири номери видання «СУРМА» [10, с. 312]. Серед них найвідомішим був «Маньчжурський вісник» (саме для видання цієї газети була заснована Видавнича спілка), який видавався впродовж 1933 – 1937 рр., головним редактором був І. Світ. За весь час у світ вийшло 199 номерів журналу. Відомо, що 200-й номер не надійшов у продаж, так як сам вісник за наказом МЗС Маньчжоу-го в березні 1938 р. був ліквідований [6, с. 69]. Важливою причиною могло слугувати те, що через роз'єднаність (зокрема, ідеологічну) українців Японії було б важко використати український рух у протистоянні з СРСР [12, с. 79]. Також міг грати роль й особистий фактор: вісник до певного часу підтримували деякі представники японської військової адміністрації, зокрема русист і полковник К. Хоріє, що був одружений на українці (яка померла в 1937 р.) [12, с. 67].

Також в 1935 р. японська окупаційна адміністрація надала дозвіл на радіопередачі з українськими матеріалами (які готувала редакція «Маньчжурського вісника») [13]. Українці (як і до появи японської адміністрації) продовжували організовувати аматорські театральні виступи. Впродовж 1941–1944 рр. зусиллями В. Одинця та А. Діброви (а також із залученням І. Світа) було підготовлено та видано перший в історії українсько-японський словник [9, с. 71]. З того періоду також у книгах «Враження з Японії 1942–1944» та «З японського дому» залишилися враження від японців та Японії в українського письменника і мандрівника С. Левинського [4, с. 314]. На жаль, українська культурна діяльність в Харбіні мала певні труднощі – фінансові, а також політичного характеру, адже японська адміністрація також намагалась налагоджувати контакти із представниками російського Білого руху, які тоді групувались навколо отамана Г. Семенова. Наприклад, з 1941 р., колонія входила до складу «Бюро для справ російських емігрантів».

З 1950-х рр. дослідження у напрямку японознавства в межах УРСР дещо поновились. Серед українських вчених варто відзначити Я. Побіленського, А. Ковалівського, Р. Бродського, А. Огнєва, В. Резаненка, О. Шелестову, М. Федоришина, Б. Яценка та ін. З'являються перші переклади японської літератури, здійснені І. Дзюбом, І. Чирком, М. Лукашем, Г. Турковим, О. Масикевичем тощо. В Одесі в 1965 р. відкрився Музей західного та східного мистецтва [1, С. 44–46].

Якщо узагальнено характеризувати японознавство на українських теренах до 1991 р., то найкраще тут підійде пояснення С. Капранова: «Характерною рисою українського японознавства протягом усього розглянутого періоду можна назвати орієнтацію на сучасність: у період до 1917 р. це було обумовлено орієнтацією на комерцію, у 20-ті та 60–70-ті рр. ХХ ст. – ідеологічним тиском панівного режиму. Класичне японознавство (філологія, вивчення традиційної культури, класичної та середньовічної літератури тощо) представлене лише поодинокими працями» [1, С. 47]. Дослідник відзначає, що українському японознавству, на жаль, був притаманний «несамостійний

характер науки», в той же час серйозні фундаментальні дослідження проводились в Москві чи Санкт-Петербурзі [1, С. 47].

Отже, українсько-японські культурні взаємини до 1991 р. не мали системного характеру, що було обумовлено й географічним контекстом, і відсутністю української незалежної та суверенної держави. Втім, не дивлячись на наявні бар'єри, представники української інтелектуальної еліти були добре усвідомлені про японську культуру. Українці та їх культурні здобутки теж досягали Японського архіпелагу. Тому процес культурного обміну, хоч і повільно, але відбувався.

4.2. Культурні взаємовідносини 1991-2022 рр.

Набуття Україною незалежності в 1991 р. засвідчило всьому світу появу нової держави із власною культурою (проте останнє ще слід було донести до відома більшості світової спільноти). Тож не дивно, що двосторонні відносини, в тому числі й українсько-японські, тепер могли вибудовуватися по культурному вектору. Відкривались доволі широкі перспективи такої співпраці, адже світ перебував у добу розквіту глобалізації, що лише сприяло активному обміну культурного надбання різних спільнот.

Починаючи з 1990-х рр., між Україною та Японією було укладено низку угод, спрямованих на посилення культурних взаємовідносин. Зокрема, в травні 1997 р. сторони підписали Меморандум, який передбачав створення Японського центру в Україні на базі університету «Києво-Могилянська академія» [14]. Також були укладені угоди щодо отримання українськими культурними закладами грантової допомоги. Наведемо кілька таких прикладів:

- В липні 1999 р. ратифіковано Угоду про надання культурного гранту, спрямованого на постачання Національній філармонії України музичних інструментів [15].
- В жовтні 1999 р. була ратифікована подібна угода: передбачалось надати аудіовізуальне обладнання Національному музею історії України [16].
- В 2001 р. Національний академічний драматичний театр ім. І. Франка (Львів) за умовами ще однієї Угоди отримав аудіообладнання [17].
- В 2003 р. Київська дитяча академія мистецтв отримала грантову допомогу у вигляді музичних інструментів, відео- та аудіо обладнання [18].
- За угодою від 2004 р. Львівський державний академічний театр опери та балету імені С. Крушельницької мав отримати освітлювальне обладнання [19].
- Гранти на інші проекти для: модернізації освітлювального обладнання в Донецькому академічному державному театрі опери та балету імені А. Соловяненка; реалізації проекту «Оновлення освітлювального

обладнання Харківського державного академічного театру опери та балету ім. М.В.Лисенка», закупівлі спеціального обладнання для телерадіокомпанії «Національна суспільна телерадіокомпанія України» («Суспільне мовлення») тощо.

В рамках Офіційної допомоги розвитку було реалізовано проект по створенню Українсько-Японського центру на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». 15 липня 2005 р. між Міністерством економіки України та Міністерством закордонних справ Японії була підписана спеціальна Угода про реалізацію проекту технічного співробітництва «Українсько-Японський центр». Як загальну мету, існування центру передбачало «сприяння економічному зростанню України та японсько-українського співробітництва у різних сферах» [20]. Серед пріоритетних напрямів діяльності планувалися й культурні ініціативи, такі як організація курсів із вивчення японської мови для зацікавлених українців та «робота для представлення громадянам України «іміджу Японії», також як і підвищення інтересу до діяльності в Українсько-Японському центрі та просування такої діяльності» [20]. На вебсайті центру відзначено: «Діяльність УЯЦ спрямована на якнайширше знайомство мешканців нашої країни з історією та культурою Японії, її науково-технічними та інноваційними здобутками, на підвищення потенціалу українських студентів та розвиток наукової співпраці між Україною та Японією» [21]. З 2011 р. в межах центру у співпраці із благодійною організацією з популяризації у світі японської культури Japan Foundation засновано "Японський мовний центр – Японський фонд", в якому проводяться курси японської для людей різних вікових категорій. Також в Українсько-Японському центрі проводяться чайні церемонії, курси та тренінги з оригамі, каліграфії, мистецтва ікебана, живопису сумі-е тощо [21]. Центр співпрацює із агентством JICA.

Взаємини на рівні різноманітних культурних подій стали відбуватись активніше з початку 2000-х. Було проведено чимало культурних заходів

різноманітного змісту. Японська культура стала більш відомою українцям. Для прикладу, неодноразово проводились фестивалі японського кіно, фестивалі «Япономанія» (з програмами різноманітних презентацій, експозицій та майстер-класів культурного характеру), «Місяць Японії в Україні» (вперше проведений у вересні – листопаді 2006 р.), «Тиждень культури Японії», різноманітні виставки японського декоративного мистецтва (наприклад, виставка «Окімоно: 100 років після тріумфу в Європі», проведена 16 квітня 2010 р. в Музеї мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків), каліграфії, гравюр, ляльок-оберегів, кімоно тощо [22, с. 570–573]. Мали місце також ініціативи «Місяць Японії в Україні». Зокрема, в рамках ініціативи 2009 р., були організовані низка заходів, зокрема: пересувна виставка «Японія в природі», на якій було представлено 85 монохромних фото в жанрі пейзажу, зроблених фотографом К. Яхагі; чемпіонат з кендо; студентський конкурс промов японською мовою; майстер-клас з ікебани за участі професора Й. Кобаяші; майстер-клас з орігамі; фестиваль японського кіно; традиційна чайна церемонія [23, с. 23]. В березні 2012 р. в Національній опері України було проведено концерт пам'яті жертв Чорнобиля та Фукусіми [24, с. 320].

В Україні також користуються популярністю японські традиційні види єдиноборств. В багатьох містах відкриті різноманітні осередки та секції. Також функціонує Асоціація джиу-джитсу України, українські федерації кендо, карате, айкідо, дзюдо тощо, регулярно проводяться спортивні турніри [25; 26; 27; 28; 29]. В історії японського сумо також є і українські сторінки. Зокрема, в ХХ ст. японець з українським корінням Кокі Ная (відомий під псевдонімом Кохі Тайхо (українське ім'я – Іван Боришко) досяг в Японії титулу йокодзуна – найвищого титулу спортсмена в цьому виді єдиноборств. Зараз Україну в сумо представляє С. Соколовський (із псевдонімом «Шіші») [30].

16 червня 2009 р. на виставці мистецтв «Венеціанське бієннале» український павільйон був оформлений спільними зусиллями українця І. Чикана та японських митців – дизайнера Я. Міхара і художника К. Огата [24, с. 318]. В 2014 р. кінорежисер а. Імадзакі зняв фільм «Клеваний. Історія кохання».

Дещо раніше, в 2011 р., японська телекомпанія NHK зняла майже годинний документальний фільм про Г. Пінзеля.

В Україні також були проведені різноманітні концерти за участю японських митців. Наприклад, з 2013 р. в Україні неодноразово давала концерти піаністка Ф. Хемінг. Так, в 2018 р., її публічні виступи були проведені в резиденції посла Японії в Україні (3 вересня), Чернігові (6 вересня), Києві (9 вересня) та Львові (12 вересня) [31]. 5 листопада 2016 р. відомий піаніст-віртуоз та композитор Т. Накамура дав спільний концерт разом із двома українськими підлітками-скрипачами І. Бондаренком та Т. Жмендяк. Неодноразово в Україні виступала композиторка та піаністка в жанрі джаз і нью-ейдж К. Мацуї. Молоді японські музиканти нерідко брали участь в ініціативах, організованих Одеською національною музичною академією ім. А. Нежданової, таких як Міжнародний конкурс скрипалів пам'яті Д. Ойстраха чи Міжнародний конкурс піаністів пам'яті Е. Гігельса [32, с. 206].

Японські представники балету також відвідують Україну зі своїми програмами. Наприклад, в січні 2004 р. в приміщенні Національної опери України японська труппа «Балет шамбр вест» виступила зі спектаклем «Татьяна», створеного за мотивами «Євгенія Онегіна» А. Пушкіна [33, с. 338]. Відзначимо, що в Україні довгий час працює Н. Терада, зокрема обіймає посаду художнього керівника Київського державного хореографічного училища. До слова, Набухіро Терада є сином Мічіко Теради, очільниці Terada Ballet Art School (організація ще з 1975 р. співпрацює з Національною оперою ім. Т. Шевченка) та керівниці балетної труппи в Кіото [34, с. 194].

В Японії також відбувалось немало різноманітних подій, які репрезентували українську культуру. Так, в 11-у міжнародному конкурсі дитячого малюнку «Kanagawa Biennial World Children's Art Exhibition», який відбувся у травні 2001 р., Україну представляли семеро учасників. 12-й такий конкурс відбувся вже у липні – вересні 2005 р. В обох випадках українські представники були удостоєні нагороди (у 2001 р. – М. Бердник, а в 2005 – С. Шаєр) [35, с. 68]. Також проводились фестивалі регіону Канто «Український

день» (наприклад, в 2002 та 2017 рр.) [22, с. 570]. В Японії також проходили різноманітні виставки українського мистецтва. Зокрема, 28 січня 2003 р. в Посольстві України в Японії відбулась виставка ювелірних виробів із українського бурштину [22, с. 571]. За участі українських митців проводились різноманітні концерти. Так, в 2000 та 2003 рр. з гастрольями у більш ніж 20 містах Японії виступив Національний заслужений академічний ансамбль танцю України ім. П. Вірського (концертна асоціація Мін-он виступила в ролі спонсора та організатора турне) [36, с. 38]. В м. Нара в 2002 р. проходила експозиція «Безкінечність храму Тодайджі». На ній були репрезентовані картини та скульптури низки українських творців – С. Савченка, М. Журавля, Р. Романишина, І. Ромашка. Також впродовж 2011–2012 рр. в національних музеях префектур Хірошіма та Яманаші проводилась виставка «Скарби України» [32, с. 207–208]. В жовтні – листопаді 2006 р. відбувся Місяць української культури в Японії. У вересні – жовтні 2018 р. у бізнес-центрі м.Токіо «World Trade Center Building» з нагоди 27-ї річниці незалежності України проводилася фотовиставка про Україну, де були представлені популярні українські туристичні місця та історичні пам'ятки, традиційні вироби, національні страви тощо. Ще одна фотовиставка про Україну проводилася 1–30 листопада 2019 р. в бібліотеці Адзабу в Токіо, бібліотека також отримала україномовну літературу про Україну. В листопаді 2018 р. в Токіо, в рамках фестивалю «Тиждень України» було проведено виставку українського мистецтва, показ стрічки «Дякую», презентацію про Україну, майстер класи зі створення вишивки та ляльки-мотанки тощо. Також у грудні 2018 р. відбулася презентація японського кімоно із українськими мотивами, яке було створене в рамках проекту Imagine One World Kimono Project: на час проведення Олімпійських ігор (2020) передбачалось представити японські кімоно із національними мотивами країн світу. В 2019 р. в Токіо, Нагоя, Йокогамі та Кіото за співпраці Посольства України, української громади та японських партнерів проводилися «Дні української культури». У вересні цього ж року під час міжнародного фестивалю «Global Festa Japan 2019», а також в

японській державній і українських недільних школах в Токіо Посольство України організувало майстер-класи із Петриківського розпису. 9, 13, 16 та 17 жовтня в Токіо та Йокогамі проводилися фестивалі українського кіно, були показані стрічки: «Книга-мандрівка. Україна», «Зима в огні», «Кіборги», «Дякую». Впродовж 18–22 листопада Посольство України разом із громадою «Краяни» провели виставку традиційного українського одягу, лекцію і майстер-класи української мотанки, вишивки і вибійки. В грудні 2019 р. (знову ж, у співпраці «Краян» та українського посольства) було проведено культурний захід «Українське Різдво», який включав різдвяні концерти, виставку і майстер-класи. В тому ж році українка З. Скоропадченко взяла участь в проєкті «World Are Tokyo». Також Посольство України разом із художницею відкрило у травні – жовтні 2020 р. віртуальну виставку «Сумо. Життя чемпіона», приурочену до 90-ліття з дня народження відомого сумоїста Івана Бобришка, званого в Японії як Тайхо Кокі. В рамках 104-го арт-салону японської асоціації митців «Нікатен» відбулася виставка О. Сиси, О. Джураєвої, З. Скоропадченко, М. Вайсберга, О. Стратійчук. Також на фестивалі «Tokyo Midtown Koi Festival» було представлено японського коропа, дизайн якого розробив художник Р.Мінін. [37; 38].

Також відбувалися візити та концерти українських музичних діячів до Японії. Зокрема, проходили концерти, передбачені в рамках реалізації проєкту «Молоді артисти України та Японії». Японію із гастрольми навідували різноманітні українські колективи, серед них – народний ансамбль танцю «Барівнок» (м. Вінниця), Вокально-інструментальний ансамбль «Кобза», Харківський дитячий балетний театр. Серед колективів класичної музики варто згадати про струнний квартет ім. М. Лисенка, Київський камерний оркестр під керівництвом В. Кофмана, Державний камерний симфонічний оркестр «Солісти Києва» (керівник – диригент Б. Которович), Академічний симфонічний оркестр Національної філармонії України (керівник – диригент М. Дядюра) тощо. Також на японських сценах були представлені українські бандуристи О. Степанюк та Н. Гудзій [32, с. 206 – 207].

В листопаді 2005 р. в Японії відбулось гастрольне турне симфонічного оркестру Національної філармонії України за керівництва головного диригента М. Дядюри. Ініціативі посприяли Асоціація оркестрової музики в Японії та посольство України в Японії. Активними виявилися і виступи піаністів з України. Зокрема, свої концерти провели: Д. Оніщенко в Йокогамі (березень 2004 і січень 2006 р.), О. Гаврилюк зі своїм турне в Кітакюсю, Осака, Токіо, Фукуї, Шідзуока, Йоно (вересень 2004 та січень 2006 р.), А.Ємець в м. Хачіман (жовтень 2004 р.), І. Цитуєв (квітень 2005 р.) [34, с. 194] тощо. В Японії також виступали в різний час піаністи Ю. Кот та О. Стукаленко, скрипаль А. Белов, гітарист О. Ренгач [36, с. 38].

За сприяння Посольства України в Японії українські діячі з 2018 р. мають змогу брати участь в міжнародних культурних фестивалях на кшталт «Global Citizen Festa in Odawara» (Одавара), «Minato City World Carnival» (Токіо), «Tokyo Tower Arts Festival» та «Global Festa Japan» (Токіо) [37].

Також в Японії виступають українські балетні трупи – особливо в Токіо та Йокогамі. До слова, в квітні 2003 р. в Токіо пройшли балетні вистави під програмною назвою «Молоді артисти України та Японії» [22, с. 571]. В грудні 2004 р. концертне агентство «Музика» запросило українських балетних артистів, публіці була представлена вистава «Лускунчик» [34, с. 193–194]. В серпні 2005 р. в Кіото до 30-річного ювілею співпраці Кіотської балетної школи та балетної школи Національної опери України був приурочений спільний виступ [33, с. 340]. В Японії також регулярно проходили спільні концерти артистів балету, в яких брали участь соліст Донецького державного академічного театру опери та балету ім. А. Солов'яненка В. Писарєв, уже вище згаданий Н. Терада, а також вихованці Донецької балетної академії, Київського хореографічного училища, Кіотської балетної школи [36, с. 38].

У вересні 2002 р. у м. Токіо в рамках святкування десятиріччя встановлення українсько-японських відносин японський дипломат Ю. Курокава видав науково-популярну книгу про історію України [24, с. 571].

2017 рік був оголошений «роком Японії в Україні». Загалом, на честь цього було проведено близько 1000 різноманітних заходів. Так, в Національному художньому музеї України впродовж 21 січня–19 лютого було відкрито виставку колекції гравюр Укійо-е під назвою «Світ кабукі», присвячену акторам театру цього жанру [39]. 17–19 лютого в київському кінотеатрі «Кінопанорама» для усіх бажаючих був відкритий «Фестиваль японського кіно» [40]. 7 липня на території Арт-заводу Платформа відбулося відкриття муралу «Солідарність», створеного художником К. Міядзакі. Також участь у створенні муралу брали діти-біженці та діти-переселенці зі Сходу України [41]. Впродовж 31 серпня – 17 вересня в Національному музеї історії України та 29 вересня – 22 жовтня в Дніпропетровському художньому музеї тривала пересувна виставка «Японська лялька» [42]. 9 вересня Україну відвідали представники школи чайної церемонії «Урасенке» (м. Кіото), сама чайна церемонія була продемонстрована в приміщенні КПП ім. І. Сікорського (до цього подібний захід також проводився 21 січня в НАМУ) [43]. 7 жовтня в Українському Домі професором Я. Сасакі була проведена демонстрація різноманітних стилів ікебана [44]. 14 жовтня до Дня захисника України було приурочене відкриття виставки малюнків художниці Нацуме «Український військовий в японських ілюстраціях» [45]. 9 листопада – 17 грудня в «Мистецькому арсеналі» в Києві проходила виставка «Японія: уявний пугівник». Також в Києві (у вересні) та в Одесі (в листопаді) відбувалась виставка «Японія і я». Впродовж 1 лютого – 30 листопада 2017 р. проводився фото-конкурс «Рік Японії в Україні».

Також в рамках «Року Японії в Україні» було проведено ряд концертів. Так, у концертах 18 березня в Чернігівському обласному філармонійному центрі та 20 березня в Національній філармонії України взяли участь японські музиканти разом із диригентом М. Такаєм. 1 квітня в Київському театрі оперети відбулася спільна вистава за участі Київського державного хореографічного училища та балетної школи «Терада». Були проведені й концерти за участі солістки-скрипальки Я. Отані, піаністки Ф. Хеммінг, піаніста Т. Накамура тощо

[46]. Провів свої виступи й Т. Накамура. Зокрема, його концерти відбулися 2 листопада в Центрі культури та дозвілля ім. Є. Мартинова (м. Бахмут) та 1 грудня в Центрі культури і мистецтва КПІ ім. І. Сікорського.

Варто також відзначити сприяння культурному обміну контактів на рівні народної дипломатії. В. Удовік відзначила низку ініціатив, які задають вектор цих відносин:

- Побратимські відносини між містами, зокрема: із 1971 р – між Києвом та Кіото, а також заснування в 2003 р. громадської Асоціації обмінів між Кіото та Києвом під час візиту делегації КМДА до Японії; із 1965 р. – між Одесою і Йокогамою (пізніше, в 2005 р., під час візиту делегації з Йокогами був заснований «Комітет дружби Йокогама – Одеса»). Зокрема, в рамках співпраці міст-побратимів відбувались різноманітні культурні події [32].
- Діяльність діаспорних громад. Тут варто згадати про українську громаду в Токіо «Краяни» (існує з 2000 р.), школу «Джерельце» та школу дитячого розвитку «Хробачок» (обидві існують при Асоціації партнерів «Японія-Україна»), а також діяльність місії Української православної церкви Київського Патріархату. Мали місце й громадські ініціативи, такі як марші в вишиванках, заснування в 2014 р. щорічного фестивалю «Український день». Також в м. Нагоя існує та діє Японсько-українська культурна асоціація, яка теж реалізує різноманітні культурні заходи. На початку квітня 2021 р. на базі асоціації відкрилась перша українська недільна школа «Берегиня» [32; 47].
- Діяльність та ініціативи японських неурядових і некомерційних організацій, спрямованих на поширення в світі цінностей прав людини, миру, сталого розвитку, захисту навколишнього середовища тощо. Серед таких ініціатив були, зокрема, «Корабель миру», що перебував в територіальних водах України у вересні 2014 р., а також проект по поглибленню контактів між молоддю світу «Корабель молодих лідерів світу», до якого Україна була запрошена в 2016 р. [32, с. 208–211].

Щодо японської літератури в Україні, то варто відзначити низку українських перекладачів, зокрема: І. Дзюба, І. Бондаренка, М. Федоришина, Г. Туркова, М. Лукаша, І. Дубінського та І. Чирка. Завдяки їхній багатолітній праці, світ побачив українські переклади творчості японських письменників та поетів різних історичних епох, на кшталт Мурасакі Шікібу, Р. Акутагави, Н. Сосекі, Я. Кавабати, Д. Танідзакі, К. Абе, Х. Муракамі, О. Кендзабуро, Ю. Мішіми, Б. Мацуо, А. Їосано та ін. Багато зразків японської творчості протягом її історії укладено в тритомне видання І. Бондаренка «Японська література: Хрестоматія». Варто також відзначити низку словників, зокрема, «Українсько-японський словник» укладений І. Бондаренком спільно із професором університету Тенрі Т. Хіно. Для українців, охочих вивчити японську мову, з'явилися десятки книг із цієї тематики, виданих за останні роки. Багато позицій було надруковано Видавничим Домом Дмитра Бураго. Зокрема, це «Японсько-український тематичний словник ономотопеїчної лексики», підготований О. Кобелянською (співробітницею Інституту сходознавства ім. А. Кримського) спільно з Х. Егава (старшим викладачем кафедри мов і літератур Далеко Сходу та Південно-Східної Азії КНУ ім. Т. Шевченка), їхня ж «Японська ієрогліфіка», «Навчальний словник японських культурологічних термінів» (уклали разом із Ю. Федотовою, співробітницею кафедри мов і літератур Далеко Сходу та Південно-Східної Азії КНУ) та «Збірник японських лінгвокультурологічних текстів для читання та перекладу» (серед укладачів – В. Філонова), монографія «Змішане навчання усного японського мовлення. Теорія і практика» під авторством О. Асадчих і Т. Дибської, «Основи методики навчання усного японського монологічного мовлення на початковому рівні у вищій школі» та «Японське академічне мовлення: теорія і практика» (автори обох останніх – О. Асадчих та В. Філонова) тощо. Уваги заслуговує й тритомник «Японсько-український переклад. Практичний курс», підготований А. Букрієнком, К. Комасаровим, «Японська мова: політичний і дипломатичний переклад» (Т. Комарницька) та ін. Щодо дослідження японської культури, то варто відзначити роботи Г. Шевчової, зокрема «Історія японської архітектури і

мистецтва: Навчальний посібник» та «Україна-Японія: дерев'яна архітектура». В період української незалежності були видані наукові праці українських істориків: «Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868-2009 роки» та «США та Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50-90-ті роки ХХ століття)» С. Проня, «Самурайські хроніки: Ода Нобунага» О. Коваленка, «Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність» В. Рубеля тощо.

В Японії ще з часів існування СРСР були переклади низки творів Т. Шевченка. З 1939 року переклад його «Кобзаря» робили Х. Тазава, Ш. Комацу, Т. Джюге, Т. Мураї і Т. Шібуя. Збірки Шевченківських творів видавались в Японії в 1964, 1988 та 1993 р. [48].

Розголосу набуло видання збірки поезій «Сад любові і сонця», автором якої є українська поетеса Л. Скирда. В 2005 р. також у друк вийшов її україномовний переклад книги «Будувати мости» під авторством імператриці Мічіко [32, с. 196]. В 2005 р. дослідниця японського перекладу Т. Шевченка О. Хоменко разом із Ф. Ецуко видала збірку шістнадцяти українських новел, перекладених японською (серед авторів творів – Ю. Винничук, Б. Жолдак, В. Даниленко, Є. Кононенко та ін.) [49]. До речі, Ф. Ецуке зробила перший переклад шевченківських поезій в 1993 р., а в 2009 р. вийшов її переклад поеми «Марія». В 2004 р. японською було видано книгу А. Куркова «Закон слимака» під назвою «Меланхолія пінгвіна». Видавництво «Net-Musashino» видало серію українських казок, серед яких: «Колосок», «Рукавичка», «Солом'яний бичок» [50, с. 93]. У 2014 р., на початку російсько-української війни, та після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в Японії було видано чимало книг про Україну, зокрема про її історію, Євромайдан, війну. Наприклад, в 2015 р. була видана японською книга А. Куркова «Щоденник Майдану» [51]. Популярністю користується книга колишнього посла Японії в Україні Ю. Курокави про історію України (вперше вона побачила світ в 2002 р., і потім неодноразово перевидавалася, зокрема й у 2022 р.) [52]. Низку праць написав професор університету Кобе Гакуін Й. Окабе, зокрема: «Історія японсько-українських відносин 1915–1937» (в 2021 р. світ побачило видання

українською мовою) та «Історія японсько-українських відносин 1937–1953», «65 розділів, щоб пізнати Україну» та ін., переклад збірки поезій В. Куйбіди «Розфарбована тиша». На початку 2022 р. Посольство України в Японії разом із українськими та японськими діячами культури (серед яких були перекладач І. Дзюб, професор Й. Окабе, викладач Н. Гораль та художниця З. Скоропадєнко) та за підтримки МЗС України підготувало видання японською мовою казки «Котигоршко». Координатором проекту та укладачем була В. Удовік [53].

Також поглибленню взаєморозуміння між українцями та японцями сприяють й університетські японознавчі та українознавчі студії відповідно. Щодо України, то після 1991 р. до японознавства були залучені такі університети, як Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Одеський національний університет ім. І. Мечникова, Чорноморський національний університет ім. П. Могили, Донецький національний університет, Харківський національний університет ім. В. Каразіна. На базі Національного університету «Львівська політехніка» при науково-технічній бібліотеці з 2018 р. функціонує Українсько-японський центр. Відносно Японії, то українознавчі студії є в Університеті Хоккайдо (з 1953 р., а в 2000 р. студентам-аспірантам став доступний напрямок досліджень із славістики), Університеті префектури Шідзуока, Інституті євразійських досліджень тощо. В 1994 р. професор К. Накай заснував Асоціацію українців Японії, яка з того часу регулярно проводила конференції, предметом яких були українська культура і традиції, історія, економіка тощо. На даний час Асоціацію очолює Й. Окабе. Також варто відзначити, що Токійський університет іноземних мов забезпечує викладання української мови (щоправда, в якості факультативу). Лекції та семінари про Україну проводяться в низці японських університетів, зокрема: Токійському, Васеда, Кобе Гакуін, Мейджі Гакуін [38].

Має місце співробітництво між закладами вищої освіти України і Японії. КНУ ім. Т. Шевченка має налагоджену співпрацю з університетами Тенрі (м. Нара), Рюоку (м. Кіото), Цукуба (м. Цукуба) та Аояма Гакуін (м. Токіо). Кобе Гакуін вибудовує відносини із такими українськими освітніми установами, як

Інститут агроєкології і природокористування НАН України, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, Західноукраїнський національний університет (м. Тернопіль), Національний університет «Львівська політехніка». Львівський національний університет ім. І. Франка співпрацює з Токійським університетом іноземних мов, а Київський лінгвістичний університет співпрацює з Осацьким університетом економіки і права. З 2018 р. між Одеським університетом ім. І. Мечникова і Тоямським університетом міжнародних досліджень укладено угоду про студентський обмін [32, с. 194–197; 38]. Щодо навчання українців в Японії по обміну, то є програми, які пропонуються та фінансуються Міністерством освіти, культури спорту, науки та технології (програми «Японська мова та культура», «Стажер-дослідник», «Навчання в японському університеті», «Стажування для викладачів») та фондом Japan Foundation (в діяльності якого передбачені такі напрямки, як вивчення японської мови за кордоном, культурний обмін і мистецтво, японські дослідження за кордоном та інтелектуальний обмін тощо) [32, с. 199; 54].

На відміну від Японії, яка за багато десятиліть виробила потужні та ефективні напрямки в публічній дипломатії, Україна порівняно недовго має незалежність, а отже ще поки вчиться позиціонувати себе за допомогою українських брендів в культурному просторі. Із цим довгий час були проблеми. Україна залишається менш впізнаваною в Японії, ніж Японія – в очах українців. Аналітичний звіт «Сприйняття України за кордоном. Японія», підготовлений для Українського інституту Радою зовнішньої політики «Українська призма» в 2020 р. показав, що найбільш упізнаваними маркерами України в очах японців є: борщ (щоправда, в звіті відзначається, що часто борщ асоціюється із Росією), козаки, Софія Київська, Чорнобильська катастрофа, Майдан, українське декоративно-ужиткове мистецтво (вишиванка, петриківський розпис, косовська кераміка тощо), Голодомор і фільм «Земля» О. Довженка (останні два принаймні на той момент були мало відомі японцям). Також дослідження показало непогану обізнаність японських респондентів щодо «Щедрика» В. Леонтовича, трагедії Бабиного Яру та творчості К. Малевича [55]. Загалом,

робота у напрямку публічної (в тому числі й - культурної) дипломатії посилилась. В 2018 р. запрацював Український інститут, чия діяльність була спрямована на покращення впізнаваності й розуміння України, зростання присутності української мови за кордоном, а також на збільшення можливостей залучення українських культурних діячів до міжнародної співпраці, а України – до актуальних світових культурних процесів [56]. На даний момент популяризацією України посилено займається Посольство України в Японії. Наприклад, воно бере активну участь в організації різноманітних культурних заходів. Також Посольство серйозно працює над позиціонуванням України в соціальних мережах (Facebook, а з недавнього часу – Twitter). Також вдалим та ефективним кроком було обрання української кухні як основи для популяризації України. С. Корсунський відзначає, що «...шаленої популярності набули повідомлення про традиційні страви української кухні – чи то борщ, вареники, деруни, голубці, сало. На перший погляд, усе це мало скидається на високу дипломатію. Проте насправді це саме вона і була – враховуючи особливу, можна сказати надзвичайну, увагу, яку японці приділяють їжі», доповнюючи, що тільки в Токіо знаходиться більше, ніж 140 тис. ресторанів [57, с. 245–246]. Тож у висновку, пише посол України в Японії, «...тема борщу чи вареників – не гаяння часу, а привертання уваги японців до однієї з позитивних сторін української культури – гастрономічної» [57, с. 246].

Попри поступове просування культури України в Японії, варто відзначити, що не всі напрями культурної дипломатії були реалізовані однаково. А. Кліш зауважує: «До 2022 року японці не мали достатньої інформації про українських письменників та поетів та не були ознайомлені з їх художніми та науковими досягненнями з багатьох причин. Однією з них, було й те, що українське подекуди сприймалось японцями як елемент російської культури» [58, с. 6]. Лише після 2022 р. літературна присутність України в Японії зростатиме.

З 2022 р. відбувся нечуваний ріст зацікавлення Україною зі сторони Японії. І це не дивно, враховуючи те, що розв'язана Росією повномасштабна війна проти України стала найбільшим військовим конфліктом в Європі з часів

Другої світової війни. У будь-якому разі, японське суспільство проявило солідарність та підтримку українцям. Наприклад, були організовані ілюмінації адміністративних будівель чи культурних об'єктів в Японії в жовто-синіх кольорах, зокрема: мерії Токіо, замку Нідзьо (м. Кіото), ратуші м. Йокогама, інсталяції динозаврів у м. Фукуї, ілюмінація в м. Кобе тощо. А приватна залізнична компанія Takamatsu-Kotohira Electric Railroad Co.,Ltd., або «Колтоден» з префектури Кагава розмалювала вагони потяга синьо-жовтими барвами [59]. 5 березня в Токіо по центральних вулицях району Шібуя відбувся кількатисячний марш на підтримку України, який тривав дві години [60].

Протягом 2022 р. відбулось багато заходів, пов'язаних із українською культурою. До сприяння та підтримки подібних ініціатив активно долучалось як Посольство України в Японії, так й українські громади в містах Токіо, Осака, Нагоя та Фукуока (остання як офіційний український осередок в Японії виникла саме в 2022 р.). Були проведені численні виставки фото та малюнків, пов'язаних із війною, зокрема малюнків українських школярів, створених ще у 2017 р. та приурочених до 25-річчя українсько-японських дипломатичних відносин, одна з них відбулась в березні в Фукушімі, а також виставка картин в Мітсукоші Ніхонбаші (м. Токіо) художниці К. Кірутані, присвячених Україні. В жовтні 2022 р. в приміщенні магазину Junkudo (Токіо) відкрилась виставка малюнків З. Івашкової Також мала місце виставка фотографій Ю. Білака «Гуцули», яка відбулась у галереї Cocoto в Кіото в листопаді 2022 р. [61; 62; 63; 64]. Паралельно було проведено безліч заходів, на яких організовувались майстер-класи для бажаючих різного віку з розпису писанок, створення ляльок-оберегів мотанок, а також із української вишивки, Петриківського розпису, вибійки тощо. Разом із цим відбувались продажі сувенірів і благодинні збори для українців. Своєю чергою, українці мали змогу ближче познайомитися із мистецтвом каліграфії, орігамі, приготуванням суші та ін. В Україні різноманітні заходи відбувалися на базі Українсько-Японського центру при КПП.

В Японії також були організовані концерти, зокрема виступи: оперних співаків О. Степанюк (а в одному з виступів – разом із піаністом з Польщі та Оркестром філармонії провінції Канагава) і Д. Вишні, майстра камерної музики П. Тітяєва, скрипаля-віртуоза О. Криси, гуртів «Без обмежень», «Казка» та ін. Орім того проходили гастролі Київського національного балету. В Японії японські діячі теж долучилися до виступів, спрямованих на вираження солідарності з Україною. Свої концерти у містах Боярка, Ірпінь та Київ провів вже згаданий Т. Накамура (до речі, виступ в Києві був скасований через бомбардування, і тим не менше, піаніст-віртуоз провів його в бомбосховищі одного із гуртожитків КПІ).

Українці, зокрема евакуйовані під час війни до Японії, отримали значну допомогу з вивчення японської мови. Так, громадська медіа компанія NHK адаптувала контент свого вебсайту до української мови. Також NHK переклала українською власні початкові курси із вивчення японської мови [65]. Міністерство освіти, культури, спорту, науки і технологій Японії створило вебсторінку із посиланнями на ресурси з вивчення японської мови для евакуйованих українців. Подібна вебсторінка появилась у відкритому доступі й на сайті організації Japanese Foundation [66; 67]. При цьому немало японців зацікавилось вивченням української. Так, 13 травня за участі Посольства України відбулось перше засідання клубу для японців, що вивчають українську мову [68].

Було видано близько двох десятків книг про Україну. В серпні 2022 р. в Токіо презентували видання «Щоденника війни в Україні», в книзі містяться спогади 24-х людей про події війни [69]. Також японська поетеса М. Маїдзумі організувалася здійснити видання «Haiku for peace» – збірника хайку, написаного авторами п'ятдесяти країн світу (серед них – української поетеси В. Сімонової з Харкова) [70]. 16-літня українка З. Івашкова, евакуйована з м. Дніпра, видала японською книгу «Щоденник 16-ти річної Злати» [71]. Під кінець 2022 р. японською вийшла книга В. Удовік «Японія–Україна: 120 років двосторонніх відносин» [72]. Також з боку українських дослідників з'явилися

дослідження, присвячені рефлексії щодо історії Японії та японської культури. Так, О. Каліщук здійснила рефлексію над відомим блокбастером «Останній самурай», неупереджено та критично співвіднівши його із реальним історичним контекстом епохи правління імператора Муцухіто. Зокрема, дослідниця порівняла значення для Японії та ставлення до політики імператора Муцухіто та повстання під проводом Сайго Такаморі [73].

Двостороння культурна дипломатія між Україною та Японією впродовж десятиліть демонструвала поступовий розвиток. І ця тенденція має шанси на своє продовження. Україні, зі свого боку, слід детально вивчати Японію та японців, розуміти деякі психологічні аспекти японського суспільства, зокрема відданість таким цінностям, як, наприклад: гармонія, ієрархічність у відносинах, почуття обов'язку та боргу тощо [74, с. 105]. Аналізуючи культурну дипломатію Японії, слід розуміти нюанси національної ідентичності сучасного японського суспільства. О. Каліщук та Д. Гусак зауважують: «У Японії історично склалася двоєдина ідентичність: з одного боку, орієнтована на західні зразки інституціональна, або зовнішня, з другого – базована на духовно-моральнісних цінностях, внутрішня, далекосхідна ідентичність. Саме не превалювання жодної з них, а гармонійне поєднання і співіснування є запорукою стабільності та прогресивного розвитку японського суспільства, зняття протиставлення у межах культури Японії традицій Сходу і Заходу» [75, с. 142]. Ця подвійність форм і змістів продемонструвала свою взаємоінтегрованість та значні практичні успіхи: не позбуваючись остаточно традицій попередніх історичних епох, сучасне японське суспільство залучене до глобальних політичних, економічних та культурних процесів, є в них активним гравцем. Краще усвідомлення особливостей національної ідентичності може дати змогу налагоджувати двосторонній культурний діалог з вищою ефективністю для представників обох країн. Це сприятиме глибшому взаємопорозумінню в усіх інших сферах співробітництва.

Більше того, осмислення та рефлексія японської культури може бути корисною самій Україні та здійснюватись опосередковано, зокрема, шляхом

дослідження еволюції її освітньої сфери в історичному контексті. Так, І. Скакальська відзначає, що репрезентація в українських підручниках з історії освітньої реформи доби Мейджі, яка була спрямована на поєднання в системі освіти «традиційних цінностей та модернізаційних процесів», є «надзвичайно цінним для сучасної України, оскільки відображення японського прикладу у шкільних підручниках з історії може стати джерелом для осмислення того, як гармонійно поєднати національні традиції з викликами глобалізованого світу для відбудови країни...» [76, с. 231].

Отже, культурні відносини між Україною та Японією з 1991 р. розвивались доволі плідно. Україна за цей час завдяки діяльності вітчизняних культурних діячів та посольства України в Японії поступово ставала культурно більш впізнаваною в очах японців. Частково культурні взаємини посилювались за рахунок дослідницьких студій. Наприклад, згідно опитування, проведеного японською компанією «Джіюкокумінша»: в топ-10 трендових слів в 2022 р. в Японії потрапило слово «Київ» [77]. Все більше українців та японців знайомились із досягненнями одне одного в різних сферах творчості: літературі та поезії, музиці, театрі та балеті, декоративно-ужитковому мистецтві тощо. Тому стає очевидним, що цей напрямок слід розвивати і надалі, продовжувати просування українського бренду на закордонному рівні, посилювати рівень культурних обмінів із Японією та іншими країнами світу. Це важливо ще й для того, аби імідж України не формували інші, зокрема й РФ (не слід забувати, що російські ресурси, спрямовані в сферу закордонних медіа, є колосальними). За великим рахунком, Україна опинилась в становищі, в якому публічна дипломатія, а також культурна – як її складова, – має бути одним із пріоритетів державної політики. Правдиве висвітлення образу та культурних надбань українського суспільства повинні розглядатись як необхідність – особливо в умовах інформаційної війни, яка поширилась далеко за межі російсько-українського збройного конфлікту.

Список використаних джерел до Розділу 4

1. Капранов С. Становлення японознавства в Україні. *Сходознавство*. 2010. № 49-50. С. 38-49.
2. Капранов С. Японські інтелектуали – випускники Київської духовної академії: Сімеон Мії, Даниїл Конісі, Клімент Намеда. *Східний світ*. К.: 2018. Вип. 4 (101). С. 24-42.
3. Світ І. Українсько-японські взаємини 1903–1945: Історичний огляд і спостереження. Нью-Йорк, 1972, 372 с..
4. Трощинський В., Шевченко А. Україна крізь віки. Том 15. Українці в світі. К.: Альтернативи, 1999, 352 с.
5. Єрошенко Василь Якович. URL: <https://esu.com.ua/article-20074> (дата звернення: 3.06. 2023).
6. Окабе Й. Історія японсько-українських відносин (1915–1937 рр.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021, 192 с.
7. Скакальська І. Зустріч культур: українсько-японські культурні взаємини початку ХХ століття (на прикладі театральних турне). *Літопис Волині*. 2025. № 33. С. 187-191. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.31>
8. Шуйський І. Невиданий підручник з японської. *Реабілітовані історією. Харківська область*. К.. Х.: 2008. Кн. 1, ч. 2, С. 128–137.
9. Капранов С. Про Україну японською мовою: маловідоме видання харбінських українців. *Магістеріум. Культурологія*. К., 2011. Вип. 42. С. 69–73.
10. Купецький Г. Там де сонце сходить. Спогади бойовика ОУН на далекому сході. К.: Видавництво учбової літератури. 2021. 490 с.
11. Капранов С. Діяльність Товариства українських орієнталістів у Харбіні (1936-1937). *XV Сходознавчі читання А. Кримського*. К., 2011, С. 209–211.
12. Хоменко О. Далекосхідна одіссея Івана Світа. К.: LAURUS. 2021. 584 с.
13. Попок А. Діяльність української преси на Далекому Сході. *Альманах УНСоюзу на 1998 р.* Парсіппані-Н'ю-Йорк., 1997. С. 196–208.

14. Меморандум про створення і діяльність Японського центру в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_001#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).
15. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання музичних інструментів Національній філармонії України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_008#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).
16. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання аудіовізуального обладнання Національному музею історії України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_010#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).
17. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання аудіообладнання Національному академічному драматичному театру імені І. Франка. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_025#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).
18. Про укладення Угоди (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії про надання японського культурного гранту на постачання музичних інструментів, аудіо- та відеообладнання Київській дитячій Академії мистецтв. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/375090> (дата звернення: 30. 05. 2023).
19. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії про надання японського культурного гранту на постачання освітлювального обладнання Львівському державному академічному театру опери та балету імені С. Крушельницької. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id125179> (дата звернення: 30. 05. 2023).
20. Угода (у формі обміну нотами) між Міністерством економіки України і Міністерством закордонних справ Японії про реалізацію проекту технічного співробітництва "Українсько-японський центр". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_028#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).

21. Про нас. URL: <https://uajc.kpi.ua/pro-nas/pro-nas-in.html> (дата звернення: 30. 05. 2023).
22. Віднянський С. В., Мельникова І. М., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України в умовах глобалізації, 1991–2003: анотована історична хроніка міжнародних відносин. К.: Генеза. 2004. 616 с.
23. Кулінич М. Сонце в Україну йде з Далекого Сходу. *Зовнішні справи*. Т. 19. № 8/9. 2009, С. 20-23.
24. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України в умовах глобалізації, 2008-2013: анотована історична хроніка міжнародних відносин. К.: Генеза. 2015. 377 с.
25. Асоціація джиу - джитсу України. URL: <https://jj.ua/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
26. Федерація кендо України. URL: <https://kendo.org.ua/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
27. Українська федерація карате. URL: <https://karate.ua/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
28. Федерація айкідо України. URL: <https://www.faua.net/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
29. Федерація дзюдо України. URL: <https://ukrainejudo.com/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
30. Удовік В. Українсько-японські міжлюдські контакти: історія та сьогодення. *Історична правда*. 31. 01. 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/31/159585/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
31. У резиденції посла Сумі відбувся концерт японської піаністки Фуджіко Хемінг. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/00_001219.html (дата звернення: 3. 06. 2023).
32. Удовік В. Японсько-українські відносини (1991-2016 рр.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.02. О.: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2017, 276 с.

33. Віднянський С. В., Горенко О. М., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України в умовах глобалізації, 2004–2007: анотована історична хроніка міжнародних відносин. Київ: Генеза. 2014. 394 с.
34. Лахманюк Т. Україна та Японія: культурне і спортивне співробітництво. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. Т.:2015. Вип. 1. ч. 3. С. 193–196.
35. Пронь С. Українське сходознавство: «другорядна роль» в умовах загальноцивілізаційного виміру. *Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр.* Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Вип. 4. С. 65–69.
36. Костенко Ю. Українсько-японські відносини сьогодні. *Всесвіт*. 2004. № 11/12. С. 33-38.
37. Українсько-японські відносини. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/ukrayina-yaaponiya/ukrayinsko-yaponski-vidnosini> (дата звернення: 2. 06. 2023).
38. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Японією. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/267-kulyturno-gumanitarne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 2. 06. 2023).
39. Відкриття виставки японської гравюри укійо-е «Світ кабукі». URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_ja/00_000608.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
40. Фестиваль японського кіно. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000635.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
41. У столиці з'явився мурал японського художника Кенсуке Міядзакі "Солідарність". URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/250123145> (дата звернення: 30. 05. 2023).
42. Посол Сумі відвідав церемонію відкриття пересувної виставки Японської Фондації «Японська лялька». URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000881.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
43. Урочисте відкриття заходів чайної церемонії школи Урасенке. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000884.html (дата звернення: 30. 05. 2023).

44. Посол Сумі з дружиною відвідали демонстрацію ікебана. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_ja/00_000906.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
45. Відкриття виставки японської художниці Нацуме, яка малює картини українських військ. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000901.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
46. Рік Японії в Україні. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000336883.pdf> (дата звернення: 30. 05. 2023).
47. У японському місті Нагоя відкрили першу українську недільну школу : новина. *Радіо Свобода*. 03. 04. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-japan-ukrainian-sunday-school/31185131.html> (дата звернення: 6. 06. 2023).
48. Шевченко японською - інтерв'ю з авторкою. *BBC*. 07. 03. 2009. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/story/2009/03/090307_shevchenko_japan_is (дата звернення: 05. 06. 2023).
49. Сучасну українську новелу перекладено японською мовою. *Японська сторінка*. URL: https://japanese-page.kiev.ua/ukr/events_gendai_ukrainia_tampenshu.htm (дата звернення: 05. 06. 2023).
50. Пронь С. Україна в променях Сходячого Сонця: відносини з Японією у зовнішній політиці України у ХХІ ст. *Наукові праці МДГУ ім. П. Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: *Історичні науки*. Т. 88. 2008. Вип. 75. С. 89–94.
51. В ЯПОНІЇ ВИДАЛИ КНИГУ ПРО МАЙДАН ТА РЕВОЛЮЦІЮ ГІДНОСТІ : новина. *Дзеркало тижня*. 17. 08. 2015. URL: https://zn.ua/ukr/CULTURE/v-yaponiyi-vidali-knigu-pro-maydani-ta-revolyuciyu-gidnosti-182001_.html (дата звернення: 05. 06. 2023).
52. На тлі війни з Росією в Японії зростає популярність книг про Україну : новина. *РБК–України*. 13. 03. 2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/fone-voynu-rossiey-ponii-rastet-populyarnost-1647142960.html> (дата звернення: 05. 06. 2023).

53. Ярема Г. "Котигорошко" - новорічний подарунок японським дітям від України. *Високий замок*. 02. 01. 2022. URL: <https://wz.lviv.ua/world/449640-kotyhoroshko-novorichnyi-podarunok-iaponskym-ditiam-vid-ukrainy> (дата звернення: 06. 06. 2023).
54. Program List. URL: <https://www.jpj.go.jp/e/program/list.html> (accessed: 05. 06. 2023).
55. Герасимчук С., Бурейко Н. Сприйняття України в Японії. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/sectors/projects/research-sectors/research-ukraine-in-japan/> (дата звернення: 05. 06. 2023).
56. Український інститут. URL: <https://ui.org.ua/> (дата звернення: 05. 06. 2023).
57. Корсунський С. Як будувати відносини з країнами Азії. Економіка, дипломатія, культурні особливості. Х.: Віват, 2021 р., 288 с.
58. Кліш А. Популяризація України в Японії через літературу в контексті російського повномасштабного вторгнення. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. №17. С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19447304>.
59. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 03. 11. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0aqq37KMFvCBwW5z5dq2CeFGdPRVBAhkFuXHGfp5rJy4P57ff2JzZocFnH4Yasz7Kl> (дата звернення: 06. 06. 2023).
60. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid02iA553ts7F6GrDdNZTNcvyp5EQype3cXmDpK6HD49UwKoYUA7568YFMGszph7P7vjl> (дата звернення: 06. 06. 2023).
61. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 11. 03. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0pcevGoML2ooCnsZ2avH5Bn1a4y3CF8MXVPsT8zE6uEjHz65HFs2nyj6DyvyDpfFGl> (дата звернення: 18. 12. 2022).
62. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid029Harms98nErp47nTiwcx3W>

QBdm1WBHcqhwkXmdjtPP33WowEcmi9NDwrjGMAda8pl (дата звернення: 18. 12. 2022).

63. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid03ENB9Jp6aPagjA44NFyWBnNzFLerd3mzgZVbvGCKMnDAL8d6Sk1TNaXUkvNzeezSl> (дата звернення: 18. 12. 2022).

64. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid0NjtgP9d1QwRtXQ496h7KfqwSxdW7TAaTp9YzEpkVRQEEymERsYxK5NUreMh1xu9Ql> (дата звернення: 18. 12. 2022).

65. Уроки японської мови. *NHK World Japan*. URL: <https://www.nhk.or.jp/lesson/uk/> (дата звернення: 06. 06. 2023).

66. Для українських біженців у Японії. URL: https://www.mext.go.jp/ukraine_helpdesk.html (дата звернення: 06. 06. 2023).

67. Українцям, котрі проживають в Японії. URL: <https://www.jpf.go.jp/j/project/japanese/education/uk/index.html#uk> (дата звернення: 06. 06. 2023).

68. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid029q9jdFwD9tfJzzu4kQSwoVU4jDnizet7PKKQDvYvZ5V2WKtuCA2SmH51FpZqcEkk1> (дата звернення: 06. 06. 2023).

69. У Японії презентували видання "Щоденник війни в Україні" : новина. *Суспільне*. 16. 08. 2022. URL: <https://suspilne.media/271623-u-aponii-prezentuvali-vidanna-sodennik-vijni-v-ukraini/> (дата звернення: 05. 06. 2023).

70. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid02A9pas6KTqBj27h52zqwJB4iyivXAo6y7g8g7Cj76h7A6xMyiqdajfnHDYhxoXJyml> (дата звернення: 05. 06. 2023).

71. У Японії видали книгу української школярки про війну : новина. *Суспільне*. 03. 10. 2022. URL: <https://suspilne.media/287973-u-aponii-vidali-knigu-ukrainskoi-skolarki-pro-vijnu/> (дата звернення: 05. 06. 2023).
72. Ukraine Information in Japan. *Twitter*. URL: <https://twitter.com/UkraineInJapan/status/1597814082089848832> (accessed: 06. 06. 2023).
73. Каліщук О. М. Кіно про Японію: міркування історика на маргінесах «Останнього самурая». *Літопис Волині*. 2024. № 30. С. 135-139. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.22>.
74. Іванець Т. М. Особливості втілення рис національного характеру народу в мові: японський кейс. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 45. С. 105–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.19>.
75. Каліщук О. М., Гусак Д. Г. Культурні маркери національної ідентичності (спроба компаративного аналізу досвіду на прикладі України та Японії). *Літопис Волині*. 2025. № 32. С. 150-155. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.23>.
76. Скакальська І. Б. Освітня модель Японії кінця XIX ст. як приклад інтеграції традицій і модернізації та її відображення у шкільних підручниках з історії в сучасній Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Т. 36 (75). 2025. № 3. С. 227-232. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/3.33>.
77. Слово «Київ» увійшло до десятки найпопулярніших цього року у Японії. *Укрінформ*. 01. 12. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3625676-slovo-kiiv-uvijislo-do-desatki-najpopularnisih-cogoric-u-aponii.html?fbclid=IwAR3IFwTNynzKXyPEa1BZiNqia69VzFYHD9ZUc0Ie14ddeFaluZq5pqjWtk> (дата звернення: 05. 06. 2023).

ВИСНОВКИ

Дослідження українсько-японських відносин є важливою тематикою, зважаючи на підвищення Японією своєї міжнародної ролі впродовж останніх десятиліть. Своєю чергою, після розпаду СРСР Україна як незалежна держава існує порівняно недовго, тож намагається «вбудувати» себе в міжнародну архітектуру, прагнучи залучитись до співпраці із надійними країнами.

Встановлено, що впродовж перших двадцяти років існування незалежної України, вітчизняна історіографія з вивчення українсько-японських політичних та культурних відносин була слабо представлена. Попри це, з 2014 р., та особливо з 2022 р. увага до неї, принаймні, політичного діалогу, суттєво зростає – в Україні, Японії та закордоном. Тим не менш, подальший поступ у дослідженні обраної тематики є необхідним.

На основі дослідження виявлено, що Японія впродовж тривалого періоду поступово змінювала свій підхід до зовнішньої політики в сторону більшого залучення у вирішення світових проблем. Цю тенденцію можна чітко простежити за щорічними звітами «Блакитної книги дипломатії», в яких означених цілей та напрямків зовнішньої політики ставало більше. Це також демонструє і намір Японії адаптуватись до змінюваних умов та нових викликів, якими, наприклад, у свій час ставали деякі конфлікти (війна в Перській затоці, російсько-українська війна), міжнародний тероризм, глобальне потепління, зміцнення КНР та КНДР тощо. Це вказує на те, що японські уряди намагались по можливості оперативно врахувати можливі загрози, аби бути до них готовими. Водночас проявилась й інша тенденція, що передбачала збільшення оборонних можливостей країни та поступовий відхід від «доктрини Йошіди» в напрямку перетворення Японії на «активну» державу відповідно до концепції «активного сприяння миру», яка чітко простежується на рівні стратегій національної безпеки та оборони, а також законах, які суттєво розширили можливості японських гуманітарних місій. Активне залучення Японії до діяльності в рамках міжнародних організацій, а також реалізація стратегій, на

кшталт «Дуги свободи і процвітання» та «Вільного і відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» теж демонструють поступове збільшення японської присутності та сприяння у вирішенні міжнародних проблем, а також зростання ролі самої Японії.

Українсько-японські відносини впродовж 1991–2022 рр. розвивались з різною динамікою. Період 1991–2013 рр. можна назвати найменш інтенсивним. Офіційні відносини були встановлені в 1992 р., і після цього були нерівними, зважаючи на переважаючу роль допомоги з боку Японії та залучення в проекти, ініційовані нею, на кшталт реалізації положень Кіотського протоколу. Тим не менш, цей дисбаланс вдалося дещо вирівняти, зважаючи на аварію на АЕС «Фукусіма-1» та важливість українського досвіду в питаннях подолання наслідків подібних катастроф.

Впродовж 2014 – 2021 рр. відносини суттєво пожвавились. В даному випадку, початок російсько-української війни можна розглядати як своєрідний вододіл, який позначив напрямок інтенсифікації двостороннього співробітництва. На це було декілька причин: 1) Японія намагалась вибудувати партнерські відносини із країнами пострадянського простору. 2) на міжнародному рівні вона відстоювала принцип «порядку, заснованого на правилах». 3) конфлікт та територіальні втрати України перегукуються з ситуацією в Японії та проблемою Північних територій (Південних Курил), що, безумовно не могло не привернути уваги. Тож Японія просто не могла проігнорувати війну, як і не могла не заявити про свою позицію, що й зробила – підтримавши Україну та надавши їй макрофінансову та гуманітарну допомогу, а також застосувавши низку санкцій щодо РФ. В подальшому співпраця поглибилась і в безпековому напрямку. Водночас, зважаючи на стратегічні інтереси на Далекому Сході, Японія відновлювала діалог із РФ стосовно Північних територій та намагалась не допустити надмірного російсько-китайського зближення. 2022 рік став ще одним переломом у відносинах, коли Японія виразила значно більшу підтримку Україні, а також рішуче засудила дії

РФ, підтвердивши це послідовною санкційною політикою та призупиненням діалогу стосовно Північних територій.

Слід відзначити також, що культурні відносини теж поступово розвивалися. Зокрема, впродовж всього XX ст. мали місце певні спорадичні контакти. Протягом 1991–2022 рр. можна відзначити зусилля обох сторін на рівні культурної дипломатії як елемента публічної дипломатії, а також народної – за рахунок неофіційних контактів, спрямованих на культурне взаєморозуміння обох спільнот.

Важливим є визначення пріоритетів співпраці між Україною та Японією в майбутньому. Правильно вибудована стратегія дасть дорогу до посилення двостороннього політичного діалогу, а також дозволить краще реалізовувати обом державам власні інтереси. Автор дослідження вважає, що напрямки співпраці, які необхідно враховувати, є наступними.

В українсько-японському діалозі екологічна та ядерна безпека є фундаментальною основою, і її потрібно лише поглиблювати. Безліч ініціатив в цьому напрямку були ефективними. Україна особливо повинна бути зацікавлена в посиленні даної співпраці, зважаючи на екологічні наслідки для навколишнього середовища, спричинені російсько-українською війною, зокрема: масштабне забруднення внаслідок ведення бойових дій, контроль росіянами Запорізької АЕС з поки що невідомими для всього світу наслідками, наслідки руйнування дамби Каховської ГЕС тощо.

Надзвичайно актуальним є продовження діалогу в сфері безпеки. На жаль, Україна, через російську агресію стала державою з колосальним досвідом ведення сучасної війни в XXI ст. І в даному випадку вона може запропонувати свій набутий досвід іноземним партнерам. Своєю чергою, Японія може бути однією із країн, здатних допомогти Україні вибудувати новий формат ВПК, орієнтований на сучасну високотехнологічну продукцію. Зрештою, є ймовірність, що Україна теж буде здатна зі свого боку запропонувати технологічну допомогу власними недорогими та ефективними розробками (на кшталт морського дрона «Малюка»). Також є значний потенціал співпраці в

напрямку кібербезпеки, адже Україна є вже досвідченим гравцем в сфері кібервійни. Не слід забувати й про унікальний досвід України в застосуванні безпілотних технологій під час війни з Росією, а саме морських дронів. Вважаємо, що в цьому напрямку наявний значний потенціал двосторонньої співпраці з огляду на загальну світову дестабілізацію, напружену ситуацію на Далекому Сході та прямий інтерес Японії в посиленні власного оборонного потенціалу, що вимагатиме від неї значних інвестицій у власні оборонні можливості, зокрема в технології, що зможуть надавати Силам Самооборони асиметричних можливостей.

Економічна співпраця є вкрай важливою у подальшій двосторонній співпраці. В цьому напрямі значний потенціал може становити сприяння торгівлі між обома країнами, зокрема успішні переговори по підписанню Договору про зону вільної торгівлі та його подальша імплементація.

Японія вже зголосилася надати Україні значну допомогу в майбутній післявоєнній відбудові. Тут є величезний потенціал, з огляду на те, що Японія може забезпечити значні фінансові вливання в майбутні проєкти по відбудові, а також має власний досвід масштабного відновлення після Другої світової війни, який був реалізований вкрай успішно. Багато чого залежатиме від надійності української сторони в плані ефективного використання коштів (аби японські партнери зберегли довіру), тож це в неمالій мірі стосуватиметься й реалізації ефективних заходів із запобігання корупції в Україні.

Досвід ХХІ століття демонструє невпинне переміщення лівової частини міжлюдської взаємодії у веб-простір. А тому попит на ефективність веб-сервісів також зростає. І в цій ситуації є Японія, яка, маючи колосальний технологічний потенціал, тільки починає свій шлях до ефективної діджиталізації. Своєю чергою, український ринок має власні ефективні сервіси (серед них – програмне забезпечення для надання ефективного та якісного онлайн-сервісу з боку таких ринкових гравців, як: Ajax Systems, «Приват Банк», «Нова Пошта» та ін.). Тому на державному рівні цілком реально сприяти цій комунікації.

Публічна та культурна дипломатії теж заслуговують на значну увагу. Цей вектор у двосторонніх відносинах лише може укріпити культурну взаємодію між обома країнами, що обов'язково позитивно вплине на характер комунікації в інших напрямках співпраці.

Ведуться спільні консультації щодо можливостей забезпечення безпеки морських шляхів. Безпека та надійність глобальних логістичних ланцюгів і морських перевезень загалом є особливо чутливими до геополітичних викликів, тож не дивно, що російсько-українська війна, своєю чергою, стала значним викликом для світу. Попри дещо різний контекст, це питання об'єднує Україну та Японію. Українські морські шляхи постійно знаходяться під загрозою з боку російських військово-морських та військово-повітряних сил, Японія ж заклопотана своєю безпекою в морі, адже перебуває в регіоні, де в недалекому майбутньому потенційно можливе розпалювання військового конфлікту зі значними та непередбачуваними наслідками (хоч вірогідність цього на сьогодні залишається невисокою, та все ж нехтувати подібними ризиками означало б політичну та військову недалекоглядність). Тому в цьому напрямку цілком можливою є двостороння комунікація на політичному та експертному рівнях для обміну досвідом, спільного вивчення та формулювання кроків по вирішенню поставлених проблем в напрямку безпеки морських шляхів.

Також є інші напрямки двосторонньої співпраці, які можуть цікавити Україну, зокрема в сфері освіти (зокрема, в 2018 р. відбувся вже раніше згаданий візит Міністра освіти України Л. Гриневич до Японії), енергоефективності, туризму (в обох останніх сферах Японія є серед світових лідерів) тощо.

Водночас варто взяти до уваги специфіку сучасного історичного етапу, який характеризується різкими і карколомними змінами, що впливають на економічне, культурне, соціальне та політичне життя держав та їх спільнот, часто із вкрай непередбачуваними наслідками. Такі масштабні зміни неминуче позначаються на змісті суспільних інститутів, а це за собою може потягнути суттєві зрушення в позиціонуванні тієї чи іншої країни, а також породити нові

запити, зокрема економічного, геополітичного, міжнародного правового характеру тощо. Тож немає нічого дивного в тому, що в майбутньому цей список може бути доповнений іншими потенційно можливими напрямками співпраці, а деякі пункти, навпаки, відпадуть як вже неактуальні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А. Парубій запропонував Японії провести спільні військові навчання : новина. *УНН*. 28. 02 2017. URL: <https://unn.ua/news/a-parubiy-zaproponuvav-yaponiyi-provesti-spilni-viyskovi-navchannya> (дата звернення: 07.11.2022).
 2. Асо Т. "Арка свободи і процвітання" – розширення горизонтів зовнішньої політики Японії. *Східний світ*. 2007. № 3. С. 5-9.
 3. Асоціація джиу - джитсу України. URL: <https://jj.ua/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
 4. Белесков М. Аудит зовнішньої політики: Україна—Японія. Київ, 2016. 52 с. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Audyt-zovnishnoyi-polityky_Ukr_YAponiya_ukr_inet.pdf (дата звернення: 5.09.2022).
 5. Бурейко Н., Максак Г., Шелест Г. Українська призма: Зовнішня політика 2019. Аналітичне дослідження // *ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта*. Київ, 2020. 390 с. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/UkrainianPrism.ForeignPolicy19_ukr.pdf (дата звернення: 07.02.2023).
 6. Бурейко Н., Максак Г., Шелест Г. Українська призма: Зовнішня політика 2020. Аналітичне дослідження // *ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта*. Київ, 2021, 344 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17705.pdf> (дата звернення: 07.02.2023).
- Бутирська Н. О. Роль Японії у збалансуванні китайського впливу на країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 88–97.
7. В ЯПОНІЇ ВИДАЛИ КНИГУ ПРО МАЙДАН ТА РЕВОЛЮЦІЮ ГІДНОСТІ : новина. *Дзеркало тижня*. 17. 08. 2015. URL: https://zn.ua/ukr/CULTURE/v-yaponiyi-vidali-knigu-pro-maydani-ta-revolyuciyu-gidnosti-182001_.html (дата звернення: 05. 06. 2023).

8. Верховна Рада України прийняла Постанову про Звернення до міжнародного співтовариства щодо Північних територій Японії. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/228949.html> (дата звернення: 7. 10. 2022).
9. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення: 19.06.2023).
10. Відкриття виставки японської гравюри укійо-е «Світ кабукі». URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_ja/00_000608.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
11. Відкриття виставки японської художниці Нацуме, яка малює картини українських військ. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000901.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
12. Віднянський С. В., Мельникова І. М., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України в умовах глобалізації, 1991–2003: анотована історична хроніка міжнародних відносин. К.: Генеза. 2004. 616 с.
13. Віднянський С. Зовнішня політика України в умовах глобалізації, 2008–2013: анотована історична хроніка міжнародних відносин / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов. НАН України, Інститут історії України. К.: Генеза, 2015, 377 с.
14. Віднянський С. В., Горенко О. М., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України в умовах глобалізації, 2004–2007: анотована історична хроніка міжнародних відносин. Київ: Генеза. 2014. 394 с.
15. Війна в Україні зачепить кожен країну світу – прем'єр Японії : новина. *Українська правда*. 10. 06. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/10/7351821/> (дата звернення: 10.06.2022).
16. Вознюк Є. Принципи та особливості системи інформаційної безпеки Японії. *Політичне життя*. 2018. № 4 (Січ 2018). С. 8-12. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/4933/4966> (дата звернення: 20.06.2025).
17. Геннадій Зубко і Кендзі Ямада обговорили перспективні напрямки співпраці України та Японії. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/gennadij-zubko>

i-kendzi-yamada-obgovorili-perspektivni-napryamki-spivpraci-ukrayini-ta-yaponiyi (дата звернення: 08.02.2023).

18. Герасимчук С., Бурейко Н. Сприйняття України в Японії. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/sectors/projects/research-sectors/research-ukraine-in-japan/> (дата звернення: 05. 06. 2023).

19. Гетьманчук А. Партнерство, що сходить. *Дзеркало тижня*. 17.02.2021. URL: <https://zn.ua/ukr/international/partnerstvo-shcho-skhodit-.html> (дата звернення: 5. 12. 2022).

20. Голова Верховної Ради України, перебуваючи з робочим візитом у Японії, виступив перед слухачами Інституту Міжнародних Відносин Японії з лекцією та відповів на запитання. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Topnovyna/141166.html> (дата звернення: 07.11.2022).

21. Гриценко А. РЕЗУЛЬТАТИ САМІТУ США, ЯПОНІЇ ТА ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ У КЕМП-ДЕВІДІ. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-08/az-kemp_devid_2508.pdf (дата звернення: 14.03.2025).

22. Гриценко А. Україна – Японія: контури перспективної співпраці. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 15. 04. 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/yaponiya_150422.pdf (дата звернення: 15. 08. 2022).

23. ГРАНТОВА ДОПОМОГА ПО ПРОЄКТАМ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ «КУСАНОНЕ». URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000345578.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).

24. ДАЗВ та Університет Фукусіми домовилися про продовження українсько-японської співпраці. *Екополітика*. 14. 07. 2021. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/dazv-ta-universitet-fukusimi-domovilisya-pro-prodovzhennya-ukrainsko-yaponskoj-spivpraci/> (дата звернення: 8. 09. 2022).

25. Держфінмоніторинг та підрозділ фінансової розвідки Японії домовилися про співпрацю : новина. *Дзеркало тижня*. 14. 06. 2019. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/derzhfinmonitoring-ta-pidrozdil-finansovoyi->

rozvidki-yaponiyi-domovilisya-pro-spivpracyu-314582_.html (дата звернення: 07.02.2023).

26. Для українських біженців у Японії запускають програму з працевлаштування : новина. *Еспресо*. 18. 05. 2022. URL: <https://espresso.tv/dlya-ukrainskikh-bizhentsiv-u-yaponiya-zapuskayut-programu-z-pratsevlashtuvannya> (дата звернення: 18.05.2022).

27. Для українських біженців у Японії. URL: https://www.mext.go.jp/ukraine_helpdesk.html (дата звернення: 06. 06. 2023).

28. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (Дата звернення: 4.09.2022).

29. Додаткова екстрена гуманітарна допомога в Україні та сусідніх країнах. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00207.html (дата звернення: 3.08.2022).

30. ДОПОМОГА ЯПОНІЇ УКРАЇНІ. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000336613.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).

31. Дужа І. А. Еволюція політики США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: монографія. Біла Церква: ДНВЗ «БНАУ», 2018. 198 с.

32. Дюррозель Ж. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К.: Основи, 1999. 903 с.

33. Екстрена грантова допомога для транспортування гуманітарних поставок в Україну. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00225.html (дата звернення: 29.05. 2022).

34. Єремєєва І. Теорія міжнародних відносин : підруч. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 140 с.

35. Єрошенко Василь Якович. URL: <https://esu.com.ua/article-20074> (дата звернення: 3.06. 2023).

36. ЄС, США та низка країн виступили зі спільною заявою на підтримку України в порушенні справи проти РФ у Міжнародному суді Ж новина. *Інтерфакс*. 13. 07. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/845721.html> (дата звернення: 15.07. 2022).

37. За Європейський союз виступають 45% українців : новина. *Українська правда*. 12. 11. 2013. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/12/7001953/> (дата звернення: 13.10.2022).
38. Закон України Про ратифікацію Меморандуму про створення і діяльність Японського центру в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742/97-%D0%B2%D1%80/sp:max100#Text> (дата звернення: 03.11.2021).
39. Закон України Про ратифікацію Угоди про позику між Україною (що діє через Міністерство фінансів України) та Експортно-імпортним Банком Японії щодо надання незв'язаного кредиту в сумі, еквівалентній 150 млн. дол. США. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112/96-%D0%B2%D1%80/sp:max100#Text> (Дата звернення: 03.11.2021).
40. Заява лідерів Групи семи (G7). URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%B0-%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8-g7_uk?s=232 (дата звернення: 15. 12. 2022).
41. Зустріч Міністрів закордонних справ Японії та України. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00205.html (дата звернення: 4.04.2022).
42. Іванець Т. Еволюція японської стратегії вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону (FIOP) в умовах нових безпекових викликів. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2023. № 51. С. 144–150. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.17>.
43. Іванець Т. М. Особливості втілення рис національного характеру народу в мові: японський кейс. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 45. С. 105–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.19>.
44. Іванець Т. М. Російське військове вторгнення в Україну як фактор еволюції японської безпекової стратегії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Регіональні студії: науковий збірник. У.: Видавничий дім "Гельветика". 2023. № 35. С. 162–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.27>.

45. Ігор Насалик: Українсько-японський пілотний проект щодо заміни парової турбіни на Трипільській ТЕС буде реалізований. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249132800> (дата звернення: 08.02.2023).

46. Інформація щодо тимчасового переїзду Посольства Японії в Україні до контактного офісу у Львові. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00174.html (дата звернення: 4.04.2022).

47. Йоганн Б., Бутирський З. DW-Trend: більшість українців – за вступ до ЄС. *DW*. 18. 11. 2013. URL: <https://www.dw.com/uk/dw-trend-%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B2-%D0%B7%D0%B0-%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF-%D0%B4%D0%BE-%D1%94%D1%81/a-17230854> (дата звернення: 13.10.2022).

48. Каліщук О. М., Гусак Д. Г. Культурні маркери національної ідентичності (спроба компаративного аналізу досвіду на прикладі України та Японії). *Літопис Волині*. 2025. № 32. С. 150–155. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.23>.

49. Каліщук О. М. Кіно про Японію: міркування історика на маргінесах «Останнього самурая». *Літопис Волині*. 2024. № 30. С. 135–139. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.22>.

50. Каліщук О. М. Рефлексії над змінами епохи Мейдзі в Японії: культура й суспільство. *Літопис Волині*. 2025. № 33. С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.26>.

51. Капранов С. Діяльність Товариства українських орієнталістів у Харбіні (1936-1937). *XV Сходознавчі читання А. Кримського*. К.: 2011. С. 209–211.

52. Капранов С. Про Україну японською мовою: маловідоме видання харбінських українців. Магістеріум. *Культурологія*. К.: 2011. Вип. 42. С. 69–73.

53. Капранов С. Становлення японознавства в Україні. *Сходознавство*. 2010. № 49-50. С. 38–49.
54. Капранов С. Японські інтелектуали – випускники Київської духовної академії: Сімеон Мії, Даниїл Конісі, Клімент Намеда. *Східний світ*. К.: 2018. Вип. 4 (101). С. 24-42.
55. Карпчук Н. Культурна дипломатія Японії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. Л.: 2021. №3(11). С. 169–181. DOI:10.29038/2524-2679-2021-03-169-181.
56. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. К.: Наш Формат. 2020. 320 с.
57. Кліш А. Популяризація України в Японії через літературу в контексті російського повномасштабного вторгнення. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. №17. С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19447304>.
58. Кліш А. Україна – НАТО в сучасній системі міжнародної безпеки. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. № 2. С. 22–32. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2023.02.022>.
59. Кліш А. Україна в контексті колективної безпеки Європи: роль держав та міжнародних організацій. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. № 1. С. 8–17. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2023.01.008>.
60. Корсунський С. Україна змінює світ: як вилікувати «кремлівського пацієнта». *Дзеркало тижня*. 17. 05. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/international/ukrajina-zminjuje-svit-jak-vilikuvati-kremlivskoho-patsijenta.html> (дата звернення: 18.05.2022).
61. Корсунський С. Як будувати відносини з країнами Азії. Економіка, дипломатія, культурні особливості. Х.: Віват, 2021. 288 с.
62. Корсунський С. Як війна Росії проти України розділила Азію. *Дзеркало тижня*. 10. 03. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/international/jak-vijna-rosiji-proti-ukrajini-rozdilila-aziju-.html> (дата звернення: 21.06.2022).
63. Корсунський С. Японія і НАТО посилять військову співпрацю через напад Росії на Україну. *Дзеркало тижня*. 08. 06. 2022. URL:

<https://zn.ua/ukr/WORLD/japonija-i-nato-posiljat-vijskovu-spivpratsju-cherez-napad-rosiji-na-ukrajinu.html> (дата звернення: 5. 10. 2022).

64. Костенко Ю. Українсько-японські відносини сьогодні. *Всесвіт*. 2004. № 11/12. С. 33-38.

65. Кредитна угода для Проекту розвитку Державного міжнародного аеропорту "Бориспіль" між Японським банком міжнародного співробітництва та Кабінетом Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_027#Text (Дата звернення: 03.11.2021).

66. Кудряченко А. Особливості підтримки України Японією у ході російсько-української війни. *Український історичний журнал*. 2025. № 4. С. 22–42. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2025.04.022>.

67. Кулінич М. Сонце в Україну йде з Далекого Сходу. *Зовнішні справи*. Т. 19. 2009. № 8/9. С. 20-23.

68. Кулінич М. Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія. *Зовнішні справи*. 2011. Т. 21. № 1. С. 6–10.

69. Кулінич М. Україна – Японія: відносини глобального партнерства в умовах випробувань. *Зовнішні справи*. Т. 24. Київ, 2014. № 9. С. 32–34.

70. Кулінич М., Ні Ю. Офіційна допомога розвитку Уряду Японії як інструмент допомоги Україні. *Зовнішні справи*. Т. 24. 2014. №8. С. 18–21.

71. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Японією. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/267-kulyturno-gumanitarne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 2. 06. 2023).

72. Купецький Г. Там де сонце сходить. Спогади бойовика ОУН на далекому сході. К.: Видавництво учбової літератури. 2021. 490 с.

73. Лапасв Ю. Сумі Шігекі: «Вам не треба хвилюватися щодо єдності країн G7 у питанні України». *Український тиждень*. 27. 07. 2018. URL: <https://tyzhden.ua/sumi-shiheki-vam-ne-treba-khvyliuvatysia-shchodo-iednosti-krain-g7-u-pytanni-ukrainy/> (дата звернення: 5. 12. 2022).

74. Лапасв Ю. Такаші Кураї: «Справа Криму — це не лише локальне питання, тобто йдеться не тільки про Україну. Це питання безпеки

регіонального чи навіть міжнародного рівня». *Український тиждень*. 27. 03. 2021. URL: <https://tyzhden.ua/takashi-kurai-sprava-krymu-tse-ne-lyshe-lokalne-pytannia-tobto-jdetsia-ne-tilky-pro-ukrainu-tse-pytannia-bezpeky-rehionalnoho-chy-navit-mizhnarodnoho-rivnia/> (дата звернення: 5. 12. 2022).

75. Лапаєв Ю. Юічі Хосоя: «Україна і Японія мають зміцнювати свою національну оборону, водночас і далі співпрацювати, щоб урятувати порядок, заснований на праві». *Тиждень*. 29. 03. 2019. URL: <https://tyzhden.ua/iuichi-khosoia-ukraina-i-iaponiia-maiut-zmitsniuvaty-svoiu-natsionalnu-oboronu-vodnoch-as-i-dali-spivpratsiuvaty-shchob-uriatuvaty-poriadok-zasnovanyj-na-pravi/> (дата звернення: 10.11.2022).

76. Лахманюк Т. Основні тенденції торгівельно-економічної співпраці між Україною та Японією (1991–2011 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія*. Т.: 2014, Вип. 1, ч. 1. С. 169–172.

77. Лахманюк Т. Співробітництво між Україною та Японією в науково-технічному вимірі (1991–2011 рр.). *Україна–Європа–Світ = Ukraine–Europe–World: міжнародний збірник наукових праць. Сер. Історія, міжнародні відносини*. Т.: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 13. С. 171–175.

78. Лахманюк Т. Співробітництво між Україною та Японією в політичному вимірі (1991–2011 рр.). *Україна–Європа–Світ = Ukraine–Europe–World : міжнародний збірник наукових праць. Сер. Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 12. С. 73–77.

79. Лахманюк Т. Україна та Японія: культурне і спортивне співробітництво. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. Т.: 2015. Вип. 1, ч. 3. С. 193–196.

80. Лахманюк Т. Українсько-японські відносини на сучасному етапі (1991–2016 рр.). *Україна–Європа–Світ*. Т.: 2017. Вип. 19. С. 166–172.

81. Лахманюк Т. Японо-американська війна 1941–1945 рр.: погляд із сьогодення. *Україна–Європа–Світ : міжнародний збірник наукових праць*. Т.: ТНПУ, 2015. Вип. 16. ч. 1. С. 132–138.

82. Максак Г., Шелест Г., Коваль Н. Українська призма: Зовнішня політика 2016. Аналітичне дослідження // *ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта*. К.: 2017. 204 с. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2017/03/PrismUA-2016_ukr.pdf (дата звернення: 08.02.2023).
83. Матяш І., Матвієнко В. Культурна дипломатія: навч. посібник. Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин. К.: ДП «ГДІП», 2021. 252 с.
84. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядами країн "Великої сімки" та Комісією Європейського Співтовариства щодо закриття Чорнобильської АЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_008#Text (Дата звернення: 4.09.2022).
85. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (Дата звернення: 4.09.2022).
86. Меморандум про створення і діяльність Японського центру в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_001/sp:max100#Text (дата звернення: 03.11.2021).
87. МЗС почало реалізацію Азійської стратегії – Кулеба. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3160726-mzs-pocalo-realizaciu-azijskoi-strategii-kuleba.html> (дата звернення: 5.12 2022).
88. Микал О. Чому Японія зацікавлена в Україні? *NV*. 10. 12. 2018. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-japonija-zatsikavlena-v-ukrajini-2512444.html> (дата звернення: 07.11.2022).
89. Микал О. Японсько-китайська дилема України. *NV*. 11. 10. 2016. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/japonsko-kitajska-dilema-ukrajini-241875.html> (дата звернення: 21.11.2021).
90. Між урядами України і Японії підписаний Меморандум про співпрацю з впровадження Рамкової конвенції ООН про зміни клімату та Кіотського протоколу до неї : новина. *РБК–УКРАЇНА*. 14. 07. 2008. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/mezhdu_pravitelstvami_ukrainy_i_yaponii_podpisan_

memorandum_o_sotrudnichestve_po_vnedreniyu_ramochnoy_konventsii_oon_ob_izmeneniyah_klimata_i_kiotskogo_protokola_k_ney_140720080 (дата звернення: 20.10.2021).

91. Міністерство юстиції Японії направило прокурорів до МКС, щоб допомогти розслідувати ймовірні військові злочини в Україні : новина. *NHK World Japan*. 13. 09. 2022. URL: https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/uk/news/20220913_RS27/ (дата звернення: 14.09.2022).

92. Моренчук А. А., Моренчук А. А. Безпекові аспекти міжнародних відносин України та Японської Держави в контексті російсько-української війни : монографія. Л.: ФОП Мажула Ю.М., 2025. 253 с.

93. Моренчук А., Моренчук А. Сфера кібербезпеки у сучасній Японії / Андрій Моренчук, Андрій Моренчук. *Актуальні проблеми регіональних досліджень. V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференція (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.)*. С. 268–271. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23768/1/sfera_kyber.pdf (дата звернення: 20.06.2025).

94. На тлі війни з Росією в Японії зростає популярність книг про Україну : новина. *РБК–України*. 13. 03. 2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/fone-voyny-rossiey-ponii-rastet-populyarnost-1647142960.html> (дата звернення: 05. 06. 2023).

Нагорняк М. Участь Японії в регіональних інтеграційних процесах. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 28 – 41.

95. Надання інвалідних візків постраждалим в Україні : новина. *NHK World Japan*. 26. 07. 2022. URL: https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/uk/news/20220726_RS03/ (дата звернення: 29.07.2022).

96. Необхідно збільшити спільні зусилля, щоб створити повітряний щит для України – виступ Президента Володимира Зеленського на відеоконференції лідерів «Групи семи» та України. URL: <https://president.gov.ua/news/neobhidno-zbilshiti-spilni-zusillya-shob-stvoriti-povitryani-78417> (дата звернення: 11. 10. 2022).
97. Несвіт О. "Українсько-японське співробітництво по лінії Чорнобиль-Фукусіма. Стан та перспективи розвитку". Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 02. 01. 2013. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/ukrainsko-yaponske-spivrobitnictvo-po-linii-chornobil-fukusima> (дата звернення: 24.08.2022).
98. НОВІ МОЖЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЯПОНІЄЮ. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=90addb4b-ba35-4c06-a347-f251d5f3babd&title=VidbulosiaVosmeSpilneZasidanniaKoordinatsiinoiRadiZEkonomicnogoSpivrobitnitstva> (дата звернення: 12.03.2023).
99. Окабе Й. Історія японсько-українських відносин (1915–1937 рр.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021, 192 с.
Олійник О. М. Роль Японії в міжнародному розвитку. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 132–161.
100. ООН і Японія передали Україні понад 100 тонн гуманітарної допомоги : новина. *LB.ua*. 25. 08. 2022. URL: https://lb.ua/society/2022/08/25/527412_oon_i_yaponiya_peredali_ukraini_ponad.html (дата звернення: 26.08.2022).
101. Остап Семерак: "Україну цікавить досвід Японії в управлінні національними парками. URL: <https://mepr.gov.ua/news/32357.html> (дата звернення: 08.02.2023).
102. Остап Семерак: «Японія підтримує Україну у намірах повернути зону відчуження у промислове використання. URL: <https://mepr.gov.ua/news/32367.html> (дата звернення: 08.02.2023).

103. Офіційна зустріч Глав держав Японії і України. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000226.html (дата звернення: 3.11.2022).
104. Парубій відвідав японську морську базу : новина. *Укрінформ*. 27. 02. 2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2183809-parubij-vidvidav-aponsku-morsku-bazu.html> (дата звернення: 07.11.2022).
105. Питання укладення Угоди (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Японії щодо Кредитної угоди про Другу позику на політику розвитку на здійснення економічних реформ між Кабінетом Міністрів України та Японським агентством міжнародного співробітництва та Кредитної угоди про Другу позику на політику розвитку на здійснення економічних реформ між Кабінетом Міністрів України та Японським агентством міжнародного співробітництва. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1242-2015-%D1%80#Text> (Дата звернення: 3.11.2022).
106. Політичні відносини між Україною та Японією. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/256-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju> (дата звернення: 21.11. 2021).
107. Попок А. Діяльність української преси на Далекому Сході. *Альманах УНСоюзу на 1998 р.* Парсіппані-Н'ю-Йорк, 1997. С. 196-208.
108. Посол Сумі відвідав церемонію відкриття пересувної виставки Японської Фундації «Японська лялька». URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000881.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
109. Посол Сумі з дружиною відвідали демонстрацію ікебана. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_ja/00_000906.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
110. Посол Японії Мацуда Кунінорі: Упевнений на 100%, що Україна виграє цю війну. *Главком*. 02. 01. 2023. URL: <https://glavcom.ua/longreads/posol-japoniji-matsuda-kuninori-ja-na-100-pevnij-shcho-ukrajina-vihraje-tsju-vijnu-898324.html> (дата звернення: 03. 01. 2023).

111. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 18. 10. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0wCLvcMnkXH7Yv2FxZ6DXZ16gmzWr611YpNafmPakb8RfgMcbKEaBQQKfWnch4HH3l> (дата звернення: 17. 10. 2022).

112. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 19. 10. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid027AimwgsBAdKti vmwL7Wfu1Bwq3rKbWzw5LEJRJNbFpK93VTnsXUTSEi1AJbv8mZNl> (дата звернення: 19. 10. 2022).

113. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 26. 10. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/videos/25-%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%8F-%D1%83%D1%80%D1%8F%D0%B4-%D1%84%D1%80%D0%BD-%D1%82%D0%B0-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%96%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8-%D1%83-%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BB%D1%96%D0%BD%D1%96-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%83-%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BD%D1%83/1150093068930149/> (дата звернення: 27. 10. 2022).

114. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 7. 11. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid02v95MxCqvSLXB>

wRUscKi6qgygCr88Qqe9vkM3ioBz9E2NQKVWeE2x7cpYYcKCpyLWl (дата звернення: 07. 11. 2022).

115. Посольство Японії в Україні / 在ウクライナ日本国大使館 / Embassy of Japan in Ukraine. *Facebook*. 30. 11. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid02QZ4KNvLJoZYe3Gr3v1mnx7E2LHvk24zr9WvZQQQJ1eucLnAWR5EhoquBZLJXj4y8l> (дата звернення: 2. 12. 2022).

116. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 03. 11. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0aag37KMFvCBwW5z5dq2CeFGdPRVBAhkFuXHGfp5rJy4P57ff2JzZocFnH4Yasz7Kl> (дата звернення: 06. 06. 2023).

117. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 09. 09. 2022 URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid033yPaRJYNTDUGvxr4KhUJo7sL6TTgjkpTfziNm6cY9Y25Bi1h3L5AVBC1mnjc4nJsl> (дата звернення: 15. 09. 2022).

118. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 11. 03. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0pcevGoML2ooCnsZ2avH5Bn1a4y3CF8MXVPsT8zE6uEjHz65HFs2nyj6DyvyDpfFGl> (дата звернення: 18. 12. 2022).

119. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 16. 09. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid02RnhX4doMyRGK1fDaZs9H181ZoiVDJSqouGp29cQUuHHeSoLWgf4PDKBG37by4cL7l> (дата звернення: 16. 09. 2022).

120. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 19. 08. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0AXPsMTY2AxK41GMREY1uuDLJzagWfodwk8rvkdEsoouGCZ8iwvtGxEiJu8ACLVKWl> (дата звернення: 20.08.2022).

121. Посольство Японії в Україні. *Facebook*. 29. 04. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid026QbjraK8GVJaba>

irD2aApDzkMry4GAPoZvtQXebbdhQcNguixi9Tug38jZAetCuAl (дата звернення: 3.05.2022).

122. Посольство Японії в Україні. Виступ Прем'єр-міністра Японії Кішіди Фуміо на Саміті Кримської платформи. *Facebook*. 23. 08. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid06SC1uGFXkjm5WJ5YAS5afKJtm7DUprx7LNtHtCG8UBjubRkCqU2yDKsH22giCd8gl> (дата звернення: 23.08.2022).

123. Посольство Японії повертається до Києва та повністю відновлює роботу — Шмигаль : новина. *Укрінформ*. 22. 09. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3577624-posolstvo-aponii-povertaetsa-do-kieva-ta-povnistu-vidnovit-robotu-smigal.html> (дата звернення: 22. 09. 2022).

124. Постанова Верховної Ради України Про використання кредиту Експортно-імпортного Банку Японії. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591/96-%D0%B2%D1%80/sp:max100#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

125. Початкова фаза проекту SATREPS: «Покращання радіаційного контролю навколишнього середовища та законодавчої бази в Україні для екологічної реабілітації радіоактивно забруднених майданчиків». *Національний інститут стратегічних досліджень*. 20. 09. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/2019-09-satreps-niss-part-1-hk-v-2.pdf> (дата звернення: 8. 09. 2022).

126. Прем'єр-міністр України Олексій Гончарук зустрівся з делегацією Японської Держави. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-ukrayini-oleksij-goncharuk-zustrivsyaz-delegaciyeuyu-yaponskoyi-derzhavi?fbclid=IwAR0SX-56sfFqKbxUgTiUJ3gF7DSts-AyKYKwt-G98AmR0TMHrI60AIwAiUc> (дата звернення: 08.02.2023).

127. Прем'єр Японії: Так зване "приєднання" РФ українських регіонів - це зазіхання на суверенітет і територіальну цілісність України, воно ніколи не буде визнано : новина. *Інтерфакс*. 30. 09. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/862344.html> (дата звернення: 2. 10. 2022).

128. Прийдун С. Актуальні аспекти співробітництва України і НАТО 2019–2022 рр. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2023. № 2. С. 33–39. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2023.02.033>.
129. Прийдун С. Відносини Україна-НАТО в контексті реалізації багатовекторної моделі зовнішньої політики України (1994–2004 рр.). *Гуманітарні студії : історія та педагогіка*. 2023. № 1. С. 36–47. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2023.01.36>.
130. Прийдун С. Російсько-українська війна як виклик безпеці Японії. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. №17. С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19504776>.
131. Прийом з нагоди відкриття офісу JICA. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000982.html (дата звернення: 5. 12. 2022).
132. Про нас. URL: <https://uajc.kpi.ua/pro-nas/pro-nas-in.html> (дата звернення: 30. 05. 2023).
133. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року "Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> (дата звернення: 5.12 2022).
134. Про укладення Угоди (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії про надання японського культурного гранту на постачання музичних інструментів, аудіо- та відеообладнання Київській дитячій Академії мистецтв. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/375090> (дата звернення: 30. 05. 2023).
135. Пронь Д. С. Курильська проблема російсько-японських відносин у контексті міжнародних зобов'язань США. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107(2). С. 141-144.
136. Пронь С. В. США і еволюція азіатсько-тихоокеанської політики Японії (1950-1990-ті роки). Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – Всесвітня історія. – Донецький національний університет. Д.: 2004. 459 с.

137. Пронь С. Україна в променях Сходячого Сонця: відносини з Японією у зовнішній політиці України у ХХІ ст. *Наукові праці МДГУ ім. П. Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: *Історичні науки*. Т. 88. 2008. Вип. 75. С. 89–94.
138. Пронь С. Українське сходознавство: «другорядна роль» в умовах загальноцивілізаційного виміру. *Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр.* Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. Вип. 4. С. 65–69.
139. Рік Японії в Україні. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000336883.pdf> (дата звернення: 30. 05. 2023).
140. Розвиваємо інновації та кібербезпеку: Україна та Японія підписали меморандум про співпрацю, - Комітет цифрової трансформації. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235884.html?fbclid=IwAR1qmv48ijr6HDtmcW65iS3Vs-hbUBS364y0ZY-McrSznTNsqEiEbeWtW1I (дата звернення: 5.05.2023).
141. РФ ввела санкції проти Японії. Європейська правда : новини. 22. 08. 2014. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2014/08/22/7025280/> (дата звернення: 18.10.2022).
142. Світ І. Українсько-японські взаємини 1903–1945: Історичний огляд і спостереження. Нью-Йорк, 1972, 372 с..
143. Секретар РНБО України Олексій Данілов провів зустріч з Послом Японії в Україні Такаші Кураї. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4805.html> (дата звернення: 25.10.2022).
144. Середюк Н. Українсько-японські відносини та їхній вплив на розвиток Української держави. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2020, Вип. 42, с. 89–98. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2020.42.89-98>.
145. Сірук М. Про три причини візиту. *День*. 28. 08. 2013. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/pro-tri-prichini-vizitu> (дата звернення: 21.10.2021);

146. Скакальська І. Б. Японське суспільство часів Токугави і Мейдзі: національна ідентичність і виклики сучасності. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. *Історичні науки*. 2025. № 2. С. 129–135. DOI: <https://doi.org/10.12958/3083-7030-2025-2-129-135>.
147. Скакальська І. Б. Освітня модель Японії кінця XIX ст. як приклад інтеграції традицій і модернізації та її відображення у шкільних підручниках з історії в сучасній Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Т. 36 (75). 2025. № 3. С. 227–232. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/3.33>.
148. Скакальська І. Зустріч культур: українсько-японські культурні взаємини початку XX століття (на прикладі театральних турне). *Літопис Волині*. 2025. № 33. С. 187–191. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.31>.
149. Слово «Київ» увійшло до десятки найпопулярніших цього року у Японії. *Укрінформ*. 01. 12. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3625676-slovo-kiiv-uvijislo-do-desatki-najpopularnisih-cogoric-u-aponii.html?fbclid=IwAR3IFwTNynzKXyPEa1BZiNqia69VzFYHD9ZUc0Ie14ddeFaluZq5pqjWtk> (дата звернення: 05. 06. 2023).
150. Спільна заява України та Японії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_031#Text (дата звернення: 02.11.2021).
151. Спільна публічна заява щодо статусу реалізації Проєкту модернізації БСА. URL: <https://vodokanal.kiev.ua/news/sp%D1%96lna-publ%D1%96chna-zayava-shhodo-statusu-real%D1%96zacz%D1%96y-bsa/> (дата звернення: 12.03.2023).
152. СТЕПАН КУБІВ ТА ЯПОНСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ БІЗНЕСУ “КЕЙДАНРЕН” ОБГОВОРILI МОЖЛИВІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЕКТИ В УКРАЇНІ. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=807152d4-59bd-453f-bd5d-ed153caf53b6&title=StepanKubivTaYaponskaFederatsiiaBiznesukeidanrenObgovoriLiMozhliviInvestitsiiniProektiVUkraini> (дата звернення: 12.03.2023).

153. Степан Кубів: Товарообіг між Україною та Японією зріс майже на 40%. URL: [https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=10f4c0cc-3975-4bdf-b0dd-f444cd420070&title=StepanKubiv-](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=10f4c0cc-3975-4bdf-b0dd-f444cd420070&title=StepanKubiv-TovaroobigMizhUkrainoiuTaYaponiiuZrisMaizheNa40-&isSpecial=true)

[TovaroobigMizhUkrainoiuTaYaponiiuZrisMaizheNa40-&isSpecial=true](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=10f4c0cc-3975-4bdf-b0dd-f444cd420070&title=StepanKubiv-TovaroobigMizhUkrainoiuTaYaponiiuZrisMaizheNa40-&isSpecial=true) (дата звернення: 08.02.2023).

Сухобакова О. О. Фінансова підтримка України урядом Японії в умовах російської агресії у 2014–2016 рр. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 227–237.

154. Сучасну українську новелу перекладено японською мовою. *Японська сторінка*. URL:

https://japanese-page.kiev.ua/ukr/events_gendai_ukraina_tampenshu.htm (дата звернення: 05. 06. 2023).

155. Телефонна розмова між лідерами Японії та України. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00172.html (дата звернення: 28.02.2022).

156. Тимчасово повірений у справах Кадзуя Оцука взяв участь у церемонії підписання Меморандуму про співробітництво між JAXA та Державним космічним агентством України (ДКАУ). URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_ja/11_000001_00120.html (дата звернення: 10.11.2022).

157. Товарообіг між Україною та Японією зріс на 35,6% : новина. *Agravery.com*. 10. 12. 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/tovaroobigmiz-ukrainou-ta-aponie-u-zris-na-356> (дата звернення: 12.03.2023).

158. Треба звільняти від російської окупації всі землі, які РФ намагається залишити за собою — звернення Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/videos/treba-zvilnyati-vid-rosijskoyi-okupaciyi-vsi-zemli-yaki-rf-n-3389> (дата звернення: 7. 10. 2022).

159. Трощинський В, Шевченко А. Україна крізь віки. Українці в світі. Т. 15. К.: Альтернативи, 1999. 352 с.

160. У Міноборони делегації України та Японії окреслили основні напрями міжнародного оборонного співробітництва. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-minoboroni-delegaciyi-ukrayini-ta-yaponiyi-okreslili-osnovni-napryami-mizhnarodnogo-oboronного-spivrobitnictva> (дата звернення: 07.02.2023).
161. У резиденції посла Сумі відбувся концерт японської піаністки Фуджіко Хемінг. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/00_001219.html (дата звернення: 3. 06. 2023).
162. У столиці з'явився мурал японського художника Кенсуке Міядзакі "Солідарність". URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/250123145> (дата звернення: 30. 05. 2023).
163. У Японії видали книгу української школярки про війну : новина. *Суспільне*. 03. 10. 2022. URL: <https://suspilne.media/287973-u-aponii-vidali-knigu-ukrainskoi-skolarki-pro-vijnu/> (дата звернення: 05. 06. 2023).
164. У Японії відбулися перші консультації МОУ з питань безпеки. Підписано меморандум : новина. *Новинарня*. 13. 10. 2018. URL: <https://novynarnia.com/2018/10/13/japan-defence/> (дата звернення: 07.11.2022).
165. У Японії презентували видання "Щоденник війни в Україні" : новина. *Суспільне*. 16. 08. 2022. URL: <https://suspilne.media/271623-u-aponii-prezentuvali-vidanna-sodennik-vijni-v-ukraini/> (дата звернення: 05. 06. 2023).
166. У японському місті Нагоя відкрили першу українську недільну школу : новина. *Радіо Свобода*. 03. 04. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-japan-ukrainian-sunday-school/31185131.html> (дата звернення: 6. 06. 2023).
167. "Укрексімбанк" та японська NEXI підписали Меморандум про взаєморозуміння : новина. *РБК–УКРАЇНА*. 25. 03. 2009. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/_ukreksimbank_i_yaponskaya_nexi_podpisali_memorandum_o_vzaimoropimani_250320090 (дата звернення: 20.10.2021).
168. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання

музичних інструментів Національній філармонії України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_008#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).

169. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання аудіообладнання Національному академічному драматичному театру імені І. Франка. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_025#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).

170. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії щодо надання японського культурного гранту на постачання аудіовізуального обладнання Національному музею історії України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_010#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).

171. Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Японії про надання японського культурного гранту на постачання освітлювального обладнання Львівському державному академічному театру опери та балету імені С. Крушельницької. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id125179> (дата звернення: 30. 05. 2023).

172. Угода (у формі обміну нотами) між Міністерством економіки України і Міністерством закордонних справ Японії про реалізацію проекту технічного співробітництва "Українсько-японський центр". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_028#Text (дата звернення: 30. 05. 2023).

173. УГОДА (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Японії щодо Кредитної угоди про Позику на політику розвитку на здійснення економічних реформ між Кабінетом Міністрів України та Японським агентством міжнародного співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_036#Text (дата звернення: 18.10.2022).

174. Угода між Україною та Японією з питань правонаступництва обох держав стосовно договорів та угод, укладених Японією з колишнім СРСР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_030#Text (Дата звернення: 02.11.2021).

175. Угода між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_037#Text (дата звернення: 18.10.2022).

176. Угода між Урядом України та Урядом Японії про співробітництво в галузі ліквідації ядерної зброї, що підлягає скороченню в Україні, і створенні Комітету зі співробітництва в цих цілях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392_029#Text (Дата звернення: 4.09.2022).
177. Удовік В. Культурна дипломатія як «комунікаційний міст» між Україною та Японією. *Україна дипломатична*. 2020. Вип. XXI. С. 834 – 855. DOI: <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2020-43> (дата звернення: 14.03.2024).
178. Удовік В. Періодизація та характеристика міжнародних відносин України з Японією (1991-2016 рр.). *Записки історичного факультету* 27 (2016), с. 372-398.
179. Удовік В. Українсько-японські міжлюдські контакти: історія та сьогодення. *Історична правда*. 31. 01. 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/31/159585/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
180. Удовік В. Японсько-українські відносини (1991-2016 рр.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.02. О.: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2017, 276 с.
181. Удовік В. Українсько-японське співробітництво у сфері ядерної безпеки: основні напрямки та підсумки 30-річної співпраці. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. З.: 2017. Вип. 47, С. 325-330.
182. Удовік. Українсько-японські міжлюдські контакти: історія та сьогодення. *Історична правда*. 31.05.2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/31/159585/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
183. Україна готова до поглиблення відносин та конструктивної взаємодії з Японією, – Дмитро Разумков. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Topnovyna/181753.html> (дата звернення: 08.02.2023).
184. Україна і Японія повинні поглибити економічну та безпекову співпрацю, - Парубій : новина. *УНН*. 01. 03, 2017. URL: <https://unn.ua/news/ukrayina-i->

уапоніа-рoвинні-поглибіті-економічну-та-безпекову-співпрацу-а-парубіу (дата звернення: 07.11.2022).

185. Україна і Японія починають перемовини щодо Конвенції про уникнення подвійного оподаткування : новина. *Укрінформ*. 19. 03. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3211355-ukraina-i-aponia-pocinaut-peremovini-sodo-konvencii-pro-uniknenna-podvijnogo-opodatкування.html> (дата звернення: 5. 12. 2022).

186. Україна та Японія оформили перший документ про співпрацю. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina_i_yaponiya_oformili_pervyy_dokument_o_sotrudnichestve__1151752726 (дата звернення: 19.10.2021).

187. Україна та Японія працюватимуть над відновленням роботи Українсько-Японської Комісії з науково-технічного співробітництва. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayina-ta-yaponiya-pracyuvatimut-nad-vidnovlenniam-roboti-ukrayinsko-yaponskoyi-komisiyi-z-naukovo-tehnichnogo-spivrobitnictva> (дата звернення: 08.02.2023).

188. Україна та Японія провели консультації з кібербезпеки. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/3469.html> (дата звернення: 07.02.2023).

189. Українська федерація карате. URL: <https://karate.ua/> (дата звернення: 3. 06. 2023).

190. Український інститут. URL: <https://ui.org.ua/> (дата звернення: 05. 06. 2023).

191. Українсько-японські відносини. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/ukrayina-yaponiya/ukrayinsko-yaponski-vidnosini> (дата звернення: 2. 06. 2023).

192. Українцям, котрі проживають в Японії. URL: <https://www.jpfg.jp/j/project/japanese/education/uk/index.html#uk> (дата звернення: 06. 06. 2023).

193. Уроки японської мови. *NHK World Japan*. URL: <https://www.nhk.or.jp/lesson/uk/> (дата звернення: 06. 06. 2023).

194. Урочисте відкриття заходів чайної церемонії школи Урасенке. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000884.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
195. Уряд Японії надасть Україні грантову допомогу для закупівлі спецобладнання для медичних закладів і дослідницьких установ. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?id=fc0a2883-fcac-44bc-b973-f8ef694546be%C2%A0&isSpecial=true> (дата звернення: 7. 09. 2022).
196. Участь Прем'єр-міністра Японії Кішіди Фуміо у саміті G7. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itpr_uk/11_000001_00198.html (дата звернення: 24.03.2022).
197. Федерація айкідо України. URL: <https://www.faua.net/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
198. Федерація дзюдо України. URL: <https://ukrainejudo.com/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
199. Федерація кендо України. URL: <https://kendo.org.ua/> (дата звернення: 3. 06. 2023).
200. Фестиваль японського кіно. URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000635.html (дата звернення: 30. 05. 2023).
201. Форум “Азійська стратегія в дії. Роль українсько-японської співпраці”. URL: <http://neweurope.org.ua/forum-azijska-strategiya-v-diyi-rol-ukrayinsko-yaponskoyi-spivpratsi/> (дата звернення: 5.12. 2022).
202. Хірано Т. Без зайвого розголосу. Як Україна і Японія співпрацюватимуть у сфері оборони. *Укрінформ*. 23. 10. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2564237-bez-zajvogo-rozgosu-ak-ukraina-i-aponia-spivpracuvatimut-u-sferi-oboroni.html> (дата звернення: 07.11.2022).
203. Хома Н. Зміни в політиці безпеки та оборони Японії 2022–2023 рр: аналіз змісту та чинників. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 1 (15). С. 44–60. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-01-44-60>.

204. Хома Н. М., Ніколаєва М. І. Японо-російські відносини: зміни в умовах загострення безпекової ситуації 2022 року. *Політикус : наук. журнал*. 2022. № 6. С. 98–103. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-6.16>.
205. Хома Н. Японсько-російсько-український трикутник: взаємовпливи в умовах висхідної агресії Росії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. № 47. С. 168–176. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2023.47.168-176>.
206. ХРОНОЛОГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ГРАНТОВОЇ ДОПОМОГИ «КУСАНОНЕ» В УКРАЇНІ. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000365317.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
207. Церемонія передачі обладнання для вимірювання радіоактивного забруднення: співпраця між Фукусімою та Чорнобилем продовжується під час війни. *Facebook*. 19. 07. 2022. URL: <https://www.facebook.com/embassyofjapaninukraine/posts/pfbid0AXPsMTY2AxK41GMREY1uuDLJzagWfodwk8rvkdEsoouGCZ8iwvtGxEiJu8ACLVKWl> (дата звернення: 8. 09. 2022).
- Ціватий В. Г. Публічна дипломатія Японії в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття: інституціональний і діаспоральний дискурси. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 119–131.
- Шаров О. М. Далекосхідна трилема України. *Роль Японії у сучасному світі: збірник наукових праць* / за заг. ред. В. О. Шведа. К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. С. 193 – 200.
208. Шевченко японською - інтерв'ю з авторкою. *BBC*. 07. 03. 2009. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/story/2009/03/090307_shevchenko_japan_is (дата звернення: 05. 06. 2023).
209. Шуйський І. Невиданий підручник з японської. *Реабілітовані історією. Харківська область*. К.. Х.: 2008. Кн. 1, ч. 2, С. 128–137.

210. Янукович привезе з Японії 8 мільярдів ієн кредиту. *УНІАН*. 18 Січ. 2011. – новини. URL: <https://www.unian.ua/politics/449332-yanukovich-priveze-z-yaponiji-8-milyardiv-ien-kreditu.html> (дата звернення: 21.10.2021).
211. Японія впровадила санкції щодо 398 фізосіб та 28 організацій РФ : новина. *Інтерфакс*. 12. 04. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/823375.html> (дата звернення: 13.04.2022).
212. Японія допоможе Україні будувати додаткові зерносклади : новина. *Еспресо*. 30. 06. 2022. URL: <https://espreso.tv/yaponiya-dopomozhe-ukraini-buduvati-dodatkovyi-zernoskhovishcha> (дата звернення: 01.07. 2022).
213. Японія запровадила нові санкції проти Росії : новина. *Радіо Свобода*. 18. 03. 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yaponiya-rosiya-sanktsiyi/31758950.html> (дата звернення: 18.03.2022).
214. Японія запровадила санкції щодо 21 організації з РФ : новина. *Інтерфакс*. 26. 09. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/861053.html> (дата звернення: 27.09.2022).
215. Японія заявила, що південні "Курили" це їхня суверенна територія : новина. *Українська правда*. 07. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/7/7329175/> (дата звернення: 7.03.2022).
216. Японія надає 2,82 млн дол. на проекти з відновлення Сходу, – Геннадій Зубко. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yaponiya-nadaye-282-mln-dol-na-proekti-z-vidnovlennya-shodu-gennadij-zubko> (дата звернення: 08.02.2023).
217. Японія оцінила допомогу України в подоланні наслідків аварії на Фукусімі. *LB.ua*. 31 Сер., 2011. – новини. URL: https://lb.ua/news/2011/08/31/112674_yaponiya_otsenila_pomoshch_ukraini_v_.html (дата звернення: 4.09.2022).
218. Японія передала Україні чергову партію медичного обладнання для потреб ЗСУ : новина. *Укрінформ*. 05. 07. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3522652-aponia-peredala-ukraini-cergovu-partiu-medicnogo-obladnanna-dla-potreb-zsu.html> (дата звернення: 06.07. 2022).

219. Японія передасть Одесі портативні установки для очищення води : новина. *Суспільне*. 12. 06. 2022. URL: <https://suspilne.media/249269-aponia-peredast-odesi-portativni-ustanovki-dla-ocisenna-vodi/> (дата звернення: 12.06.2022).
220. Японія підтвердила намір взяти участь у «Сі Бриз-2021» і долучиться до навчань «Спільні зусилля-2021», — Андрій Таран : новина. *АрміяInform*. 17. 03. 2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/03/17/yaponiya-pidтверdyla-namir-vzyaty-uchast-u-si-bryz-2021-i-doluchytsya-do-navchan-spilni-zusyllya-2021-andrij-taran/> (дата звернення: 25.10.2022).
221. Японія подарувала Збройним силам захисне знаряддя : новина. *Українська правда*. 08. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/8/7329466/> (дата звернення: 08.03.2022).
222. Японія продовжить фінансувати проекти в Україні попри свої негаразди. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/03/30/6066420/> (дата звернення: 4.09.2022).
223. Японія розширила санкції проти Росії та Білорусі : новина. *Українська правда*. 8. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/8/7329317/> (дата звернення: 18.03.2022).
224. Японія спростила в'їзд для біженців з України : новина. *Українська правда*. 16. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/16/7331796/> (дата звернення: 16.03.2022).
225. Японія також ввела санкції проти Путіна : новина. *Українська правда*. 01. 03. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/1/7327010/> (дата звернення: 02.03.2022).
226. Японський уряд передасть Україні фургони і безпілотники : новина. *Еспресо*. 04. 08. 2022. URL: <https://espresso.tv/yaponskiy-uryad-peredast-ukraini-furgoni-i-bezpilotniki> (дата звернення: 6.08.2022).
227. Ярема Г. "Котигорошко" - новорічний подарунок японським дітям від України. *Високий замок*. 02. 01. 2022. URL: <https://wz.lviv.ua/world/449640->

kotyhoroshko-novorichnyi-podarunok-iaponskym-ditiam-vid-ukrainy (дата звернення: 06. 06. 2023).

228. 2016 року розпочато українсько-японські двосторонні консультації з кібербезпеки. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1629584-ukrayina-ta-yaponiya-obgovorili-pitannya-kiberbezpeki> (дата звернення: 06.11.2022).

229. 16 Japan universities team up to accept students from war-hit Ukraine : news. *Mainichi*. 14. 06. 2022. URL: <https://mainichi.jp/english/articles/20220614/p2g/00m/0na/024000c> (accessed: 15.06.2022).

230. 7 in 10 Japanese support Russia sanctions even if they feel impact : news. *Kyodo News*. 17. 04. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/04/b94db385ca73-breaking-news-support-rate-for-kishida-cabinet-falls-slightly-to-587-kyodo-poll.html> (accessed: 21.04.2022).

231. 86% back Japan's sanctions on Russia over invasion in Ukraine: poll : news. *Kyodo News*. 20. 03. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/03/65dff5d6bb6c-breaking-news-support-rate-for-japan-cabinet-rises-to-601-kyodo-poll.html> (accessed: 21.04.2022).

232. About JPCERT/CC .URL: <https://www.jpccert.or.jp/english/about/> (accessed: 18.06.2025).

233. Act on the Protection of Personal Information. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/4241/en> (accessed: 20.06.2025).

234. Address by Prime Minister Shinzo Abe at the Opening Session of the Sixth Tokyo International Conference on African Development (TICAD VI). URL: https://www.mofa.go.jp/afr/af2/page4e_000496.html#:~:text=I%20say%20hello%20to%20you,witnessing%20a%20%E2%80%9Cquantum%20leap.%E2%80%9D (accessed: 14.03.2024).

235. Address by Prime Minister Shinzo Abe, at The Sixty-Eighth Session of The General Assembly of The United Nations. URL:

https://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201309/26generaldebate_e.html
(accessed: 14.03.2024).

236. AGREEMENT BETWEEN JAPAN AND AUSTRALIA CONCERNING THE FACILITATION OF RECIPROCAL ACCESS AND COOPERATION BETWEEN THE SELF-DEFENSE FORCES OF JAPAN AND THE AUSTRALIAN DEFENCE FORCE. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100283786.pdf> (accessed: 14.03.2024).

237. AGREEMENT BETWEEN THE GOVERNMENT OF JAPAN AND THE GOVERNMENT OF UKRAINE CONCERNING COOPERATION TO ADVANCE AFTERMATH RESPONSE TO ACCIDENTS AT NUCLEAR POWER STATIONS. URL:

https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/4/0418_02.html (accessed: 4.09.2022).

238. AGREEMENT ON COMPREHENSIVE ECONOMIC PARTNERSHIP AMONG JAPAN AND MEMBER STATES OF THE ASSOCIATION OF SOUTHEAST ASIAN NATIONS. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100516732.pdf> (accessed: 14.03.2024).

239. Akimoto D. Japan's New Diplomatic Bluebook: Revised by the Russia-Ukraine War. *The Diplomat*. 25. 04. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/04/japans-new-diplomatic-bluebook-revised-by-the-russia-ukraine-war/> (accessed: 14.06.2022).

240. ASEAN-Japan Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/a_o/rp/page1e_000432.html (accessed: 7. 08. 2022).

241. Assistance by the United Nations Trust Fund for Human Security to the project "Human Security for Individuals and Communities in Chernobyl-Affected Areas through Local Information Provision" in Ukraine, Belarus and Russia. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2008/11/1184865_1070.html (accessed: 4.09.2022).

242. Assistance for Supporting Chernobyl-Affected Individuals in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/2/0216-3.html> (accessed: 4.09.2022).

243. Assistance for the Presidential Runoff Re-election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/12/1220-2.html> (accessed: 18.10.2021).
244. Cairo Communiqué. URL: https://www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/002_46/002_46_001r.html (accessed: 14.06.2022).
245. Chernobyl and Fukushima: Joint satellite project to track radiation. URL: <https://www.un-spider.org/news-and-events/news/chernobyl-and-fukushima-joint-satellite-project-track-radiation> (accessed: 5.09.2022).
246. China, Russia navy ships jointly sail through Japan strait : news. *Reuters*. 19. 10. 2021. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/china-russia-navy-ships-jointly-sail-through-japan-strait-2021-10-19/> (accessed: 27.11.2021).
247. China, Russia reaffirm support on core interest, oppose interference in internal affairs: joint statement : news. *Xinhua*. 05. 02. 2022. URL: <https://english.news.cn/20220205/8758bce00f634101a11b970521e42f70/c.html> (accessed: 20.05.2022).
248. Congratulatory Message from Prime Minister Junichiro Koizumi to President-elect of Ukraine Viktor Yushchenko. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/message0501.html> (accessed: 18.10.2021).
249. Curtis L. Japan's Role in Advancing a Networked Regional Security Architecture. *CSIS*. Jun. 22, 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-role-advancing-networked-regional-security-architecture> (accessed: 14.03.2024).
250. CYBERSECURITY STRATEGY September 4, 2015 THE GOVERNMENT OF JAPAN. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/Japan_2015_cs-strategy-en.pdf (accessed: 16.03.2024).
251. CYBERSECURITY STRATEGY The Government of Japan September 28, 2021. URL: <https://www.cyber.go.jp/eng/pdf/cs-senryaku2021-en.pdf> (accessed: 16.03.2024).

252. Cybersecurity Strategy. URL: <https://www.cyber.go.jp/eng/pdf/cybersecuritystrategy-en.pdf> (accessed: 17.03.2024).
253. DEFENSE BUILDUP PROGRAM December 16, 2022. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100590830.pdf> (accessed: 14.03.2024).
254. Defense Equipment and Technology Cooperation. URL: https://www.mod.go.jp/atla/en/policy/defense_equipment.html (accessed: 19.03.2026).
255. Development of Security Legislation. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/nsp/page1we_000084.html#:~:text=The%20Three%20New%20Conditions%20for%20Use%20of,is%20limited%20to%20the%20minimum%20extent%20necessary (accessed: 19.03.2026) (accessed: 19.03.2026).
256. Diplomatic Bluebook 2014. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000055797.pdf> (accessed: 17.03.2026).
257. Diplomatic Bluebook 2015. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000106469.pdf> (accessed: 17.03.2026).
258. Diplomatic Bluebook 2016. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000177707.pdf> (accessed: 17.03.2026).
259. Diplomatic Bluebook 2017. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000290287.pdf> (accessed: 17.03.2026).
260. Diplomatic Bluebook 2017. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000290287.pdf> (accessed: 17.03.2026).
261. Diplomatic Bluebook 2018. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000401236.pdf> (accessed: 17.03.2026).
262. Diplomatic Bluebook 2022. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2022/pdf/pdfs/2022_all.pdf (accessed: 17.03.2026).
263. Discussions on Ukraine defence relations held in Kyiv. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/250175757> (accessed: 07.11.2022).

264. Dispatch of a Special Envoy for the Inauguration Ceremony of the President of Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2005/1/0117-2.html> (accessed: 18.10.2021);
265. Dispatch of Election Observers for Ukraine's Supreme Council (Parliament) Elections. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2007/9/1175608_834.html (accessed: 19.10.2021).
266. Dispatch of Election Observers for Ukraine's Supreme Council (Parliament) Elections. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2006/3/0322.html> (accessed: 19.10.2021).
267. Dispatch of Election Observers to the Parliamentary Elections of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/10/1022_02.html (accessed: 21.10.2021).
268. Dispatch of Japanese Election Observers for the Presidential Election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/election0410.html> (accessed: 18.10.2021).
269. Dispatch of Japanese Election Observers for the Presidential Election in Ukraine (Run-off election). URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/11/1119.html> (accessed: 18.10.2021).
270. Dispatch of MOFA personnel to the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/ep/page25e_000024.html (accessed: 29.10.2021).
271. Elleman B., Nichols M., Ouimet M. A Historical Reevaluation of America's Role in the Kuril Islands Dispute. *Pacific Affairs*. 1998–1999. Vol. 71. No. 4. C. 489–504. DOI: <https://doi.org/10.2307/2761081>.
272. Emergency Aid to Ukraine for Flood Disaster (November 1998) . URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/1998/11/1124-2.html> (accessed: 18.10.2021).

273. Emergency Assistance for Flood Disaster in Western Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2008/8/1182304_1040.html (accessed: 20.10.2021).
274. Emergency assistance for flood disaster in western Ukraine URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/emergency-assistance-flood-disaster-western-ukraine> (accessed: 18.10.2021).
275. Emergency grant aid to Ukraine to support democratization. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000274.html (accessed: 28.10.2021).
276. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/> (accessed: 19.06.2023).
277. Evacuation of your family from Ukraine to Japan Providing Assistance. URL: <https://www.ymcajapan.org/topics/20220325-2/> (accessed: 10.05.2022).
278. Exchange of Letters Written by the Leaders and Ministers of Foreign Affairs of Japan and Ukraine in Commemoration of the 20th Anniversary of the Establishment of their Diplomatic Ties. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/1/0127_02.html (accessed: 21.10.2021).
279. Former PM Abe: Russian invasion of Ukraine is unforgivable: news. *Arab News*. 24. 02. 2022. URL: https://www.arabnews.jp/en/japan/article_66431/ (accessed: 21.06.2022).
280. G-20 faces tough task to overcome divide amid Ukraine crisis : news. *Kyodo News*. 07. 07. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/07/50b3f1a64b89-g-20-foreign-ministers-to-meet-amid-continuing-tensions-over-ukraine.html> (accessed: 07.07. 2022).
281. G7 Foreign Ministers' Statement on Energy Security. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000389.html (accessed: 3.08.2022).
282. G7 Foreign Ministers' Statement on the illegal annexation of sovereign Ukrainian territory. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000408.html (accessed: 2. 10. 2022).

283. G7 Foreign Ministers' Statement on Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press3e_000189.html (accessed: 02.11.2021).
284. G-7 Latest: Leaders to Commit to Indefinite Support for Ukraine : news. *Bloomberg*. 27. 06. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-26/g-7-latest-russian-oil-cap-gold-import-ban-in-focus-at-summit> (accessed: 27.06.2022).
285. G7 Leaders Statement on the Situation in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press3e_000014.html (accessed: 22.10.2021).
286. G-7 Leaders Statement on Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/pc/page2e_000015.html (accessed: 28.10.2021).
287. G-7 Leaders Statement on Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000378.html (accessed: 28.10.2021).
288. G7 NON-PROLIFERATION GROUP STATEMENT | ЗАЯВА ГРУПИ G7 З НЕПОЗПОВСЮДЖЕННЯ. URL: <https://ukrainainc.net/2022/09/01/7473/> (accessed: 01.09.2022).
289. G7 NPDG Statement in support of the IAEA's efforts to promote Nuclear Safety and Security at the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant in Ukraine. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2560032> (accessed: 23. 10. 2022).
290. G-7 pledges up to \$32 bil. in aid for Ukraine next year : news. *Kyodo News*. 23. 12. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/12/46c8a062afde-g-7-pledges-up-to-32-bil-in-aid-for-ukraine-next-year.html?phrase=Ukraine&words=Ukraine,Ukraine%27s> (accessed: 23. 12. 2022).
291. G7 Sets Price Cap for Russian Oil at USD 60 Per Barrel : news. *Global Sanctions and Export Control Blog*. 09. 12. 2022. URL: <https://sanctionsnews.bakermckenzie.com/g7-sets-price-cap-for-russian-oil-at-usd-60-per-barrel/> (accessed: 27.01.2023).
292. G7 Statement on Ukraine, 11 October 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/10/11/g7-statement-on-ukraine-11-october-2022/> (accessed: 11. 10. 2022).

293. GENERAL AGREEMENT ON TARIFFS AND TRADE. URL: https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/91250074.pdf (accessed: 14.03.2024).
294. General Assembly Adopts Text Recommending Creation of Register to Document Damages Caused by Russian Federation Aggression against Ukraine, Resuming Emergency Special Session. URL: <https://press.un.org/en/2022/ga12470.doc.htm> (accessed: 15. 11. 2022).
295. Govella K. UKRAINE: A TURNING POINT IN JAPANESE FOREIGN POLICY? *PACIFIC FORUM*. 09. 03. 2022. URL: <https://pacforum.org/wp-content/uploads/2022/03/PacNet15.2022.03.09.pdf> (accessed: 5.05.2023).
296. Government Security Operation Coordination team (GSOC). URL: https://www.nisc.go.jp/eng/pdf/GSOC_Overview.pdf (accessed: 18.06.2025).
297. GUAM. URL: <https://guam-organization.org/> (accessed: 19.06.2023).
298. GUAM-Japan Cooperation Program. URL: <https://guam-organization.org/en/guam-japan-cooperation-program/> (accessed: 06.11.2022).
299. GUAM-Japan Workshop on Small and Medium Enterprises Promotion. URL: <https://guam-organization.org/en/guam-japan-workshop-on-small-and-medium-enterprises-promotion/> (accessed: 06.11.2022).
300. "GUAM+Japan" Agriculture Workshop. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/event/2013/3/0306_01.html (accessed: 21.10.2021).
301. "GUAM+Japan" Energy Security Workshop. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/event/2012/1/0112_02.html (accessed: 21.10.2021).
302. H. Klinck. Japan's Defense Priorities and Implications for the U.S.-Japan Alliance. *CSIS*. Jun. 23, 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-defense-priorities-and-implications-us-japan-alliance> (accessed: 14.03.2024).
303. Harano J. Japan Launches Its Own National Security Council. *Nippon.com*. Dec. 25, 2013. URL: <https://www.nippon.com/en/behind/100050/> (accessed: 19.03.2026).

304. Higo M. A “death-laden society”: The next stage of a hyper-aged Japan and health challenges ahead. *Aging and Health Research*. Vol. 2. 2022. Issue 4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ahr.2022.100110>.
305. Inoue I. Japan’s Ideational Competition with China. *CSIS*. 2021. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2023-06/210405_Inoue_Ideational_Competition.pdf?VersionId=wbVbRCeWpNply_iXJO0R.XYYaCi41dlo (accessed: 14.03.2024).
306. Iwashita A. Abe's Foreign Policy Fiasco on the Northern Territories Issue: Breaking with the Past and the National Movement. *Eurasia Border Review*. Vol. 10. Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, 2019. pp. 111–133. DOI: <https://doi.org/10.14943/ebr.10.1.111>.
307. Japan – Cloud Computing. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/japan-cloud-computing> (accessed: 15.03.2026).
308. Japan – Critical and Emerging Technologies. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/japan-critical-and-emerging-technologies> (accessed: 15.03.2026).
309. Japan – Industrial Machine Tools. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/japan-industrial-machine-tools> (accessed: 15.03.2026). Japan – Semiconductors. URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/japan-semiconductors> (accessed: 15.03.2026).
310. Japan Abe condemns Russia's move in Crimea as infringement of Ukraine territory. URL: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-japan-idUSBREA2I01Y20140319> (accessed: 22.10.2021).
311. Japan Act on the Protection of Personal Information (APPI): An Overview. URL: <https://usercentrics.com/knowledge-hub/japan-act-on-protection-of-personal-privacy-appi/> (accessed: 18.06.2025).
312. JAPAN and CHINA Treaty of peace and friendship. Signed at Beijing on 12 August 1978. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201225/volume-1225-I-19784-English.pdf> (accessed: 14.03.2024).

313. Japan announces fresh economic sanctions against Russia : news. *AzerNews*. 10. 05. 2022. URL: <https://www.azernews.az/region/193596.html> (accessed: 10.05.2022).
314. Japan approves ban on luxury car exports to Russia : news. *Kyodo News*. 08. 03. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/03/08d97a2d7787-japan-approves-ban-on-luxury-car-exports-to-russia.html> (accessed: 29.03.2022).
315. Japan assistance... ДОПОМОГА ЯПОНІЇ УКРАЇНІ. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000336613.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
316. Japan bans chemical weapons-related goods to Russia, concerned by nuke threats : news. *Reuters*. 26. 09. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/japan-bans-chemical-weapons-related-goods-russia-concerned-by-nuke-threats-2022-09-26/> (accessed: 26. 09. 2022).
317. Japan Bans Export Of Trucks & Bulldozers To Russia In Its Latest Round Of Sanctions: news. *Republic World*. 10. 06. 2022. URL: <https://www.republicworld.com/world-news/russia-ukraine-crisis/japan-bans-export-of-trucks-and-bulldozers-to-russia-in-its-latest-round-of-sanctions-articleshow.html> (accessed: 11.06.2023).
318. Japan fears China-Russia LNG alliance after Shell exits Sakhalin-2 : news. *Nikkei Asia*. 23. 04. 2022. URL: <https://asia.nikkei.com/Business/Energy/Japan-fears-China-Russia-LNG-alliance-after-Shell-exits-Sakhalin-2> (accessed: 24.04.2022).
319. Japan formally revokes Russia's 'most favored nation' status : news. *AP*. 20. 04. 2022. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business-tokyo-europe-moscow-e264ff718a4c998fe66c67e687864b12> (accessed: 20.04.2022).
320. Japan has imposed new sanctions on Russia and Belarus: news. *Qirim News*. URL: <https://qirim.news/en/novosti-en/japan-has-imposed-new-sanctions-on-russia-and-belarus/> (accessed: 07.06.2022).
321. Japan imposes sanctions on 17 more Russians, including billionaire : news. *Reuters*. 15. 03. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/japan-sanctions-17-russians-by-regulating-payments-capital-transactions-mof-2022-03-15/> (accessed: 16.03.2022).

322. Japan imposes sanctions on Russia over actions in Ukraine: news. *Reuters*. 23. 02. 2022. URL: https://www.reuters.com/world/japan-imposes-sanctions-russia-over-actions-ukraine-2022-02-23/?taid=621591a300131e0001dd01b6&utm_campaign=trueAnthem:+Trending+Content&utm_medium=trueAnthem&utm_source=twitter (accessed: 23.02. 2022).
323. Japan joins sanctions on Russian central bank, says 'Japan is with Ukraine' : news. *Reuters*. 28. 02. 2022.. URL: <https://www.reuters.com/business/japan-govt-cbank-executives-meet-ukraine-crisis-jolts-markets-2022-02-28/> (accessed: 28.02.2022).
324. Japan Leans More on China for Rare Earths Despite Lower Imports. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2026-02-26/japan-leans-more-on-china-for-rare-earths-despite-lower-imports> (accessed: 15.03.2026).
325. Japan orders Russian diplomat to leave in tit-for-tat response : news. *Kyodo News*. 04. 10. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/10/7e6338055764-urgent-japan-orders-russian-consul-to-leave-in-retaliatory-move.html> (режим звернення: 8.09. 2022)
326. Japan parliament resolution on Ukraine condemns changing status quo with force: news. *Nippon.com*. 08. 02. 2022. URL: <https://www.nippon.com/en/news/reu20220208KBN2KD0AS/> (accessed: 09.02.2022).
327. Japan PM pledges heating aid to war-hit Ukraine ahead of winter : news. *Kyodo News*. 26. 10. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/10/8fee3732b134-japan-pm-pledges-heating-aid-to-war-hit-ukraine-ahead-of-winter.html?phrase=Ukraine&words=Ukraine> (accessed: 27. 10. 2022).
328. Japan puts more sanctions on Russia, protests at island visit. *Reuters*. 24. 09. 2014. URL: <https://www.reuters.com/article/us-japan-russia-sanctions-idUSKCN0HJ0HW20140924> (accessed: 18.10.2022).
329. Japan says it's ready to join U.S.-led sanctions on Russiaю : news. *The Japan Times*. 22. 02. 2022. URL:

<https://www.japantimes.co.jp/news/2022/02/22/national/politics-diplomacy/japan-russia-ukraine-sanctions/> (accessed: 22.02.2022).

330. Japan says to double fiscal support for Ukraine to \$600 mln : news. *Reuters*. 19. 05. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/japan-double-fiscal-support-ukraine-600-mln-pm-says-2022-05-19/> (accessed: 19.05. 2022).

331. Japan survey: 40% have offered support to Ukraine. *NHK World Japan*. 24. 07. 2022. URL: https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/20220724_06/ (accessed: 26.07. 2022).

332. Japan to add 140 individuals to Russian sanction list -PM Kishida : news. *Reuters*. 05. 05. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/japan-add-140-individuals-russian-sanction-list-pm-kishida-2022-05-05/> (accessed: 05.05.2022).

333. Japan to ask firms not to pay for Russian gas in roubles : news. *Al Jazeera*. 29. 03. 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/29/japan-to-ask-firms-not-to-pay-in-roubles-for-economic-transacti> (accessed: 29.03.2022).

334. Japan to ban coal imports from Russia, announces additional sanctions : news. *Asahi*. 08. 04. 2022. URL: <https://www.asahi.com/ajw/articles/14594068> (accessed: 09.04.2022).

335. Japan to ban export of hi-tech goods to Russia from May 20 over Ukraine war 13 : news. *Business Standard*. 05. 2022. URL: https://www.business-standard.com/article/international/japan-to-ban-export-of-hi-tech-goods-to-russia-from-may-20-over-ukraine-war-122051300334_1.html (accessed: 13.05.2023).

336. Japan to ban exports of oil refining equipment to Russia. *Nikkei Asia*. URL: <https://asia.nikkei.com/Politics/Ukraine-war/Japan-to-ban-exports-of-oil-refining-equipment-to-Russia> (accessed: 18.03.2022).

337. Japan to bar Putin from attending Shinzo Abe state funeral: news. *Nikkei Asia*. 22. 07. 2022. URL: <https://asia.nikkei.com/Politics/Shinzo-Abe/Japan-to-bar-Putin-from-attending-Shinzo-Abe-state-funeral> (accessed: 23. 07. 2022).

338. Japan to donate \$2.1 mil to IAEA for safety of Ukrainian nuclear facilities : news. *Japan Today*. 20. 05. 2022. URL:

<https://japantoday.com/category/national/japan-to-donate-2-million-to-iaea-for-ukraine-nuke-safety> (accessed: 20.05. 2022).

339. Japan to freeze assets of 25 more Russians over Ukraine invasion : news. *Al Jazeera*. 25. 03. 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/economy/2022/3/25/japan-to-freeze-assets-of-further-25-russian-individuals> (accessed: 26.03.2022).

340. Japan to provide grants to encourage Ukrainian evacuee hiring. *Mainichi*. 27. 05. 2022. URL: [https://mainichi.jp/english/articles/20220527/p2g/00m/0na/106000c#:~:text=TOKYO%20\(Kyodo\)%20%2D%2D%20Companies%20employing,the%20labor%20ministry%20said%20Friday](https://mainichi.jp/english/articles/20220527/p2g/00m/0na/106000c#:~:text=TOKYO%20(Kyodo)%20%2D%2D%20Companies%20employing,the%20labor%20ministry%20said%20Friday) (accessed: 28.05.2022).

341. Japan to provide Ukraine with drones, NBC suits : новина. *Укрінформ*. 19. 04. 2022. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3461253-japan-to-provide-ukraine-with-drones-nbc-suits.html> (accessed: 20.04. 2022).

342. Japan to slowly phase out Russian oil, keep interests in projects : news. *Kyodo News*. 09. 05. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/05/3936be564dfb-breaking-news-japan-to-maintain-interests-in-russian-oil-projects-kishida.html> (accessed: 09.05.2022).

343. Japan to take further sanctions against Russia: Fumio Kishida : news. *The Economic Times*. 24. 03. 2022. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/japan-to-take-further-sanctions-against-russia-fumio-kishida/articleshow/90427082.cms?from=mdr> (accessed: 24.03.2022).

344. Japan trebles loans to Ukraine to \$300 mln -PM Kishida to other leaders : news. *Reuters*. 19. 04. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/japan-trebles-loans-ukraine-300-mln-pm-kishida-other-leaders-2022-04-19/> (accessed: 20.04. 2022).

345. Japan, China leaders to work for stable ties, oppose nuke use in Ukraine : news. *Kyodo News*. 22. 11. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/11/a5898c4443c3-kishida-xi-to-hold-1st->

in-person-talks-amid-precarious-ties.html?phrase=china&words=China,China%27s
(accessed: 18. 11. 2022).

346. Japan's Kishida aims to pursue pandemic measures, 'new capitalism' in tandem. *Inquirer.net*. 18. 01. 2022. URL: <https://newsinfo.inquirer.net/1541934/japans-kishida-aims-to-pursue-pandemic-measures-new-capitalism-in-tandem#ixzz7WIm6s3wA> (accessed: 23.01.2022).

347. Japan's Legislation for Peace and Security. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000143304.pdf> (accessed: 19.03.2026).

348. Japan-Germany Foreign Ministers' Telephone Talks. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/de/page4e_000106.html (accessed: 28.10.2021).

349. Japan-Russia Summit Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/rss/northern/page6e_000160.html#section2 (accessed: 3.03.2023).

350. Japan's Actions against Piracy off the Coast of Somalia. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/piracy/ja_somalia_1210.html (accessed: 14.03.2024)

351. Japan's Fumio Kishida agrees to Russian oil imports embargo "in principle" : news. *CNN*. 08. 05. 2022. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-05-08-22/h_c37d1a218d1ee4677022465688a53935 (accessed: 09.05.2022).

352. Japan's Policies on the Control of Arms Exports. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/un/disarmament/policy/index.html> (accessed: 19.03.2026).

353. Japan-Ukraine Defense Ministerial Meeting (Summary). URL: https://www.mod.go.jp/en/d_act/exc/area/docs/2020/20200215_j-ukr-gaiyo_e.pdf (accessed: 07.02.2023).

354. Japan-Ukraine Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/region/page4e_000028.html (accessed: 21.10.2021).

355. Japan-Ukraine Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000660.html (accessed: 29.10.2021).

356. Japan-Ukraine Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page4e_000730.html (accessed: 07.11.2022).
357. Japan-Ukraine Foreign Ministers' Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_002654.html (accessed: 01.11.2021).
358. Japan-Ukraine Joint Statement. Tokyo, March 25, 2009. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0903.html> (accessed: 20.10.2021).
359. Japan-Ukraine Summit Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2011/1/0118_05.html (accessed: 20.10.2021).
360. Japan-Ukraine Summit Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page18e_000112.html (accessed: 29.10.2021).
361. Japan-Ukraine Summit Meeting. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page1e_000107.html (accessed: 01.11.2021).
362. Japan-Ukraine Summit Telephone Talk. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page4e_001121.html (accessed: 02.11.2021).
363. Joint Communiqué between Japan and Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0309.html> (accessed: 18.10.2021).
364. Joint Communique of the Government of Japan and the Government of the People's Republic of China. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/joint72.html> (accessed: 14.03.2024).
365. Joint Declaration by the Foreign Ministers of Ukraine, Russia, France and Germany. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/-/263460> (accessed: 28.10.2022).
366. Joint Declaration by the Union of Soviet Socialist Republics and Japan. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/docs/19561019.D1E.html> (accessed: 20.06.2022).

367. JOINT PRESS RELEASE International Community Stands With Ukraine's Farmers to Meet Grain Storage Deficit. URL: <https://www.mofa.go.jp/mofaj/files/100427452.pdf> (accessed: 2. 12. 2022).
368. Joint Press Release of 5th GUAM-Japan Ministerial Meeting. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-press-release-of-5th-guam-japan-ministerial-meeting/> (accessed: 06.11.2022).
369. Joint Press Release on the Cooperation between Japan and Ukraine in the field of Science and Technology. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/press0507.html> (accessed: 19.10.2021).
370. Joint Press Statement GUAM-Japan Meeting Baky, 18 June 2007. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/guam0706.html> (accessed: 19.10.2021).
371. Joint stand of GUAM Member States at Tourism Expo Japan 2017. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-stand-of-guam-member-states-at-tourism-expo-japan-2017/> (accessed: 06.11.2022).
372. Joint Statement EU-Japan Summit 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/12/joint-statement-eu-japan-summit-2022/> (accessed: 12.05.2022).
373. Joint Statement for the Press of the 4th Meeting of the Council of Foreign Ministers of the GUAM and Japan. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-statement-for-the-press-of-the-4th-meeting-of-the-council-of-foreign-ministers-of-the-guam-and-japan-hamburg-8-12-2016/> (accessed: 06.11.2022).
374. “Joint Statement: U.S.-Japan Security Consultative Committee Completion of the Review of the Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation,”. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/security/defense.html> (accessed: 19.03.2026).
375. Joint Statement on a New Partnership in the 21st Century between Japan and Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0507.html> (accessed: 19.10.2021).

376. Joint Statement on Japan-Ukraine Global Partnership. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/visit1101/joint1101.html> (accessed: 21.10.2021).
377. Joint Statement with Prime Minister Abe - Special strategic partnership for the 21st century. URL: <https://pmtranscripts.pmc.gov.au/release/transcript-23633> (accessed: 20.06.2025).
378. Keynote Address Friday 10 June 2022 Fumio Kishida, Prime Minister of Japan. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100356160.pdf> (accessed: 18.07. 2025).
379. Kishida announces additional sanctions on Russia : news. *NHK World Japan*. 27. 06. 2022. URL: https://www3.nhk.or.jp/nhkworld/en/news/20220627_08/ (accessed: 27.06.2022).
380. Kishida to Attend NATO Summit: news. *Nippon.com*. 15. 06. 2022. URL: <https://www.nippon.com/en/news/yjj2022061501164/> (accessed: 15.06.2022).
381. Koike Y. Japan's Russian Dilemma. *Project Syndicate*. 21. 03. 2014. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/yuriko-koike-regards-vladimir-putin-s-invasion-of-ukraine-in-light-of-japan-s-own-territorial-disputes> (accessed: 18.10.2022).
382. Kubo F. Japan–US relations after Russia's war in Ukraine. *East Asia Forum*. 08. 10. 2022. URL: <https://www.eastasiaforum.org/2022/10/08/japan-us-relations-after-russias-war-in-ukraine/> (accessed: 18.10.2022).
383. Kuo M. Ukraine War: The Impact on Japan-Russia Relations. *The Diplomat*. 16. 05. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/05/ukraine-war-the-impact-on-japan-russia-relations/> (accessed: 20.05.2022).
384. Leaders' Declaration G7 Summit 7-8 June 2015. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000084020.pdf> (accessed: 29.10.2021).
385. Lee M. Y. H., Inuma J. M. Japan has always been refugee-averse. Then Ukraine happened. *The Washington Post*. 21. 06. 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/21/japan-ukraine-refugees-immigration/> (accessed: 8.04.2023).

386. Measures to Freeze Assets of Those Who Are Considered to Be Directly Involved in “Annexation” of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol or Destabilization of Eastern Part of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000387.html (accessed: 18.10.2022).
387. Meeting between Mr. Kazuya Shimba, Parliamentary Senior Vice-Minister for Foreign Affairs, and H.E. Mr. Petro Oleksiyovych Poroshenko, Minister of Economic Development and Trade of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/11/1115_03.html (accessed: 21.10.2021).
388. Meeting between Mrs. Akie Abe, spouse of the Prime Minister of Japan, and Mrs. Maryna Poroshenko, spouse of the President of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page3e_000481.html (accessed: 3.11.2022).
389. Meeting between Prime Minister Abe and President of Ukraine Zelenskyy. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page1e_000289.html (accessed: 01.11.2021).
390. Midford P. Japan’s response to terror Dispatching the SDF to the Arabian Sea. *Asian Survey*. 2003. Vol. 43 (2). pp. 329–351. DOI:10.1525/as.2003.43.2.329.
391. Mikovic N. Russia’s new constitution: Preserving the status quo. *The Kootneeti*. 03. 07. 2022. URL: <https://thekootneeti.in/2020/07/03/russias-new-constitution-preserving-the-status-quo/> (accessed: 15.06.2022).
392. Ministry of foreign affairs. URL: <https://www.mofa.go.jp/> (accessed: 19.06.2023).
393. Mission Statement. URL: <https://www.apcert.org/about/mission/index.html> (accessed: 18.06.2025).
394. Morley J. The Soviet-Japanese Peace Declaration. *Political Science Quarterly*. vol. 72. 1957. iss. 3. pp. 370–379.
395. Most APEC leaders strongly condemn Russia over war on Ukraine : news. *Kyodo News*. 19. 11. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/11/0d50139dc94d-apec-summit-to-close-release-of-leaders-declaration-in-sight.html> (accessed: 21. 11. 2022).

396. Most of Japan's embassy staff in Ukraine to leave as tensions grow : news. *Kyodo News*. 14. 02. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/02/e937922ddf0a-most-of-japans-embassy-staff-in-ukraine-to-leave-as-tensions-grow.html> (accessed: 15.02. 2022).
397. Ms. Yoriko Kawaguchi, Minister for Foreign Affairs, to Visit European Countries and Attend the 5th WTO Ministerial Conference. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/event/2003/8/0829.html> (accessed: 18.10.2021).
398. Mulgan A. What Russia's Invasion of Ukraine Portends for Japan's Northern Territories. *The Diplomat*. 16. 03. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/03/what-russias-invasion-of-ukraine-portends-for-japans-northern-territories/> (accessed: 16.06.2022).
399. National Defense Program Outline. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/docs/19761029.O1E.html> (accessed: 14.03.2024).
400. NATIONAL DEFENSE STRATEGY December 16, 2022. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf (accessed: 14.03.2024).
401. National Security Strategy December 17, 2013. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryoku/131217anzenhoshou/nss-e.pdf> (accessed: 19.03.2026).
402. National Security Strategy of Japan December, 2022. URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryoku/221216anzenhoshou/nss-e.pdf> (accessed: 14.03.2024).
403. New Plan for a "Free and Open Indo-Pacific" (FOIP). URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100477660.pdf> (accessed: 14.03.2024).
404. New Plan for a "Free and Open Indo-Pacific": Policy Speech by PM Kishida. URL: https://www.japan.go.jp/kizuna/2023/05/new_plan_for_free_and_open_indo-pacific.html (accessed: 14.03.2024).
405. No. 1832. Treaty 1 of peace with Japan. Signed at San Francisco, on 8 september 1951. URL:

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20136/volume-136-I-1832-English.pdf> . C. 48 (accessed: 22.06.2022).

406. Oberbäumer L., Sakaki A. Japan's debate over Russia and the Ukraine conflict: a review of Japanese periodicals and think tank publications in 2014 and 2015. *SWP-Zeitschriftenschau*. 2015. Vol. 3. pp. 1–7. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/45012/ssoar-2015-daiske_oberbaumer_et_al-Japans_debate_over_Russia_and.pdf;jsessionid=B88BB3FA91583FDC07BE9B3C754EF677?sequence=1

407. Official Security Assistance (OSA) Programme in implementation FY2023. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/ipc/page22e_001067.html (accessed: 14.03.2024).

408. Official Security Assistance (OSA). URL: https://www.mofa.go.jp/fp/ipc/page4e_001366.html (accessed: 14.03.2024).

409. Ogawa H., Tsuchiya M. Cybersecurity Governance in Japan. *International Journal of Cyber Diplomacy*. 2021 vol. 2, pp. 7–31. URL: https://ijcd.ici.ro/documents/13/2021_article_2.pdf (accessed: 18.06.2025)

410. Onodera Y, Tanaka H., Tsuta D., Shimamura N., Mori H. & M. Japan: Cybersecurity. *Lexology*. 28. 10. 2021. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=a666e59f-72cc-457f-a2ee-f830a65ab2f2> (accessed: 20.06.2025).

411. Opening Speech by Mr. KISHIDA Fumio, Prime Minister of Japan Opening Session, Eighth Tokyo International Conference on African Development (TICAD 8). URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100386395.pdf> (accessed: 20.08.2023).

412. Overview of the Revision of the Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology and Implementation Guidelines. URL: https://www.mod.go.jp/en/images/Overview_Revision_of_Three_Principles_Transfer_def_equ_and_tech.pdf (accessed: 19.03.2026).

413. Panda A. Japan Sanctions Russia Over Ukraine. *The Diplomat*. Jul. 29. 2014. URL: <https://thediplomat.com/2014/07/japan-sanctions-russia-over-ukraine/> (accessed: 28.10.2022).

414. Parliamentary Elections in Ukraine (Statement by Press Secretary Takeshi Osuga). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_002561.html (accessed: 01.11.2021).
415. Payton B. Japan makes inroads into African infrastructure. *African Business*. June 12, 2025. URL: <https://african.business/2025/06/trade-investment/japan-makes-inroads-into-african-infrastructure> (accessed: 14.06.2025).
416. Pledge of an Additional Contribution by Japan for the Chernobyl Shelter Fund. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2000/7/705.html> (accessed: 4.09.2022).
417. PM met with Japanese Foreign Minister Fumio Kishida. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/247464560> (accessed: 2.11.2022).
418. Poster Calling for the Fair Implementation of Presidential Election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/election0412.html> (accessed: 18.10.2021).
419. Presidential Election in Ukraine (Statement by Foreign Press Secretary Takeshi OSUGA). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_002435.html (accessed: 01.11.2021).
420. Press Conference by Prime Minister Kishida regarding the Emergency Meeting of the Leaders of the G7/NATO Member Countries, the G20 Bali Summit, and Other Matters. URL: https://japan.kantei.go.jp/101_kishida/statement/202211/_00008.html (accessed: 18. 11. 2022).
421. Prime Minister Abe's Visit to Southeast Asia (Overview & Evaluation). URL: https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/pmv_1301/overview.html (accessed: 14.03.2024).
422. Prime Minister Shigeru Yoshida's Speech at the San Francisco Peace Conference. URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/JPUS/19510907.S1E.html> (accessed: 17.03.2026).
423. Prime Minister Shinzo Abe Receives a Courtesy Call from the Foreign Minister of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page4e_000198.html (accessed: 18.10.2022).

424. Prime Minister Shinzo Abe Visits Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page2e_000029.html (accessed: 29.10.2021).
425. Program List. URL: <https://www.jpf.go.jp/e/program/list.html> (accessed: 05.06.2023).
426. Progress Report of Japan's Contributions to Africa following TICAD 8. URL: https://worldjpn.net/documents/texts/ticad/20240800.O1E.html?utm_source=chatgpt.com (accessed: 20.08.2023).
427. Prykhnenko M. The Yoshida Doctrine in the Japan foreign policy. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 184. pp. 56–58. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/5052> (accessed: 17.03.2026).
428. Putin Swoop on Gas Plant Risks Forcing Foreign Partners Out: news. *Bloomberg*. 30. 06. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-30/putin-signs-order-to-move-sakhalin-2-to-russian-entity-nhk-says> (accessed: 01.07.2022).
429. REGIONAL COMPREHENSIVE ECONOMIC PARTNERSHIP AGREEMENT. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2024/10/Regional-Comprehensive-Economic-Partnership-RCEP-Agreement-Full-Text.pdf> (accessed: 14.03.2024).
430. Relaxation of Visa Requirements for Nationals of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_001786.html (accessed: 07.11.2022).
431. Response to the Global Food Security affected by the Situation in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000304.html (accessed: 07.07.2022).
432. Rising Sun Flag Possessed by Imperial Japanese Army Soldier, an Exhibit at the National Museum of the Great Patriotic War in Ukraine, to be Returned. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2005/7/0721.html> (accessed: 19.10.2021).
433. Romei S. The legacy of Shinzo Abe: a Japan divided about nuclear weapons. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 24. 08. 2022. URL:

<https://thebulletin.org/2022/08/the-legacy-of-shinzo-abe-a-japan-divided-about-nuclear-weapons/> (accessed: 14.03.2024).

434. Russia cancels visa-free travel for Japanese to disputed islands : news. *Business Standard*. 06. 09. 2022. URL: https://www.business-standard.com/article/international/russia-cancels-visa-free-travel-for-japanese-to-disputed-islands-122090600063_1.html (режим звернення: 8.09. 2022).

435. Russia conducts military drills on isles disputed with Japan : news. *Reuters*. 26. 03. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-conducts-military-drills-isles-disputed-with-japan-media-2022-03-26/> (accessed: 21.06.2022).

436. Russia considering building naval base in area including disputed isles : news. *The Japan Times*. 26. 03. 2016. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2016/03/26/national/russia-considering-building-naval-base-in-area-including-disputed-isles/> (accessed: 20. 05. 2022).

437. Russia Deploys Coastal Missile Systems On Disputed Kurile Islands : news. *RadioFreeEurope*. 22. 11. 2016. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-deploys-coastal-missile-systems-on-disputed-kurile-islands/28133041.html> (accessed: 20. 05.2022).

438. Russia halts Kuril Islands treaty talks with Japan over sanctions: news. *The Kyiv Independent*. 21. 03. 2022. URL: <https://kyivindependent.com/uncategorized/russia-halts-kuril-islands-treaty-talks-with-japan-over-sanctions> (accessed: 21.03.2022).

439. Russia Sanctions Will Only Increase Until Peace: Japan's Hagiuda : news. *Bloomberg*. 03. 04. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-03/russia-sanctions-will-only-increase-until-peace-japan-s-hagiuda> (accessed: 03.04.2022).

440. Russia sends defence missiles to Pacific islands claimed by Japa : news. *The Guardian*. 02. 12. 2021. URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/dec/02/russia-sends-defence-missiles-to-pacific-islands-claimed-by-japan> (accessed: 15.12.2021).

441. Russia suspends deal with Japan on fishing near disputed islands: news. *Al Jazeera*. 7. 06. 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/7/russia-suspends-deal-with-japan-on-fishing-near-disputed-islands> (accessed: 8.06.2022).
442. Russia's "incorporation" of Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhya and Kherson (Statement by Foreign Minister HAYASHI Yoshimasa). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000407.html (accessed: 2. 10. 2022).
443. Russian ambassador to Japan to leave post, possibly in late Nov. : news. *Kyodo News*. 28. 10. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/10/24872c8bd020-breaking-news-russias-ambassador-to-japan-to-leave-post-possibly-next-month.html?phrase=Ukraine&words=Ukraine> (accessed: 30. 10. 2022).
444. Russian and Chinese jets deliver pointed send-off on last day of Biden Asia trip : news. *Reuters*. 24. 05. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russian-chinese-jets-conducted-joint-patrol-moscow-says-2022-05-24/> (accessed: 21.06. 2022).
445. Sato H. Japan's New Arms Export Policy: An Unfinished Breakthrough. *Nippon.com*. 27. 03. 2024. URL: <https://www.nippon.com/en/in-depth/d00984/> (accessed: 19.03.2026).
446. SATREPS. URL: <http://chornobyl.institute/ua/our-projects/2017/08/15/28/view> (дата звернення: 7. 09. 2022).
447. Security Treaty Between the United States and Japan; September 8, 1951. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/japan001.asp (accessed: 17.03.2026).
448. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid0NjtgP9d1QwRtXQ496h7KfqwSxdW7TAaTp9YzEpkVRQEeYmERsYxK5NUreMh1xu9Ql> (дата звернення: 18. 12. 2022).
449. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid02iA553ts7F6GrDdNZTNcvyp5EQype3cXmDpK6HD49UwKoYUA7568YFMGszph7P7vj1> (дата звернення: 06. 06. 2023).

450. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid029Harms98nErp47nTiwcx3WQBdm1WBHcqhwkXmdjtPP33WowEcmi9NDwrjGMAda8pl> (дата звернення: 18. 12. 2022).
451. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid03ENB9Jp6aPagjA44NFyWBnNzFLerd3mzgzVbvGCKMnDAL8d6Sk1TNaXUkvNzeezSl> (дата звернення: 18. 12. 2022).
452. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid029q9jdFwD9tfJzzu4kQSwoVU4jDnizet7PKKQDvYvZ5V2WKtuCA2SmH51FpZqcEkk1> (дата звернення: 06. 06. 2023).
453. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/s.v.korsunsky/posts/pfbid02A9pas6KTqBj27h52zqwJB4iyivXAo6y7g8g7Cj76h7A6xMyiqdajfnHDYhxoXJyml> (дата звернення: 05. 06. 2023).
454. Shinzo Abe: No Country Will Fight Alongside a Defenseless Japan. *Japan Forward*. 01. 04. 2022. URL: <https://japan-forward.com/interview-shinzo-abe-no-country-will-fight-alongside-a-defenseless-japan/> (accessed: 21.06.2022).
455. Shirato K. Japan's Strategic Interests in the Global South: Africa. *CSIS*. May 21, 2024. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-strategic-interests-global-south-africa> (accessed: 14.03.2024).
456. Shoji T. Japan's approach toward ASEAN-led Security Multilateralism: Coordinating Strategic Agendas with the United States. *CSIS*. 2020. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2023-06/200408_Shoji_Strategic_Japan.pdf?VersionId=pMiItJUWjdEpyuBuHxd6GlmNfu8RDY.L (accessed: 14.03.2024).
457. Siripala T. Do Japan's Sanctions on Russia Spell the End of Japan-Russia Diplomacy? *The Diplomat*. 24. 03. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/03/do->

japans-sanctions-on-russia-spell-the-end-of-japan-russia-diplomacy/ (accessed: 14.06.2022).

458. Speech by H.E. Mr. Kentaro SONOURA, Parliamentary Vice-Minister for Foreign Affairs of Japan. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000079371.pdf> (accessed: 29.10.2021).

459. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy in the Parliament of Japan. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamente-73769> (accessed: 12.04.2022).

460. SPEECH BY PRIME MINISTER TAKEO FUKUDA (Fukuda Doctrine Speech). URL: <https://worldjpn.net/documents/texts/docs/19770818.S1E.html> (accessed: 17.03.2026).

461. Statement by Minister for Foreign Affairs, on the Presidential Election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/12/1203-2.html> (accessed: 18.10.2021).

462. Statement by Mr. Nobutaka Machimura, Minister for Foreign Affairs, on the Presidential Runoff Revote in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/12/1228.html> (accessed: 18.10.2021).

463. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Measures against Russia over the Crimea referendum. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000239.html (Дата звернення: 22.10.2021).

464. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Presidential Elections in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000288.html (accessed: 28.10.2021).

465. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Sanctions against Russia over the situation in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000281.html (accessed: 28.10.2021).

466. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Situation in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/danwa/page3e_000151.html (accessed: 22.10.2021).

467. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Situation in the Crimean Peninsula in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000212.html (accessed: 22.10.2021).

468. Statement by the Minister for Foreign Affairs on the Crash of the Malaysian Airliner in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000357.html (accessed: 28.10.2021).

469. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the Parliamentary Elections of Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/10/1031_01.html (accessed: 21.10.2021).

470. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the Forceful Actions taken against Large-Scale Peaceful Protest in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000134.html (accessed: 21.10.2021).

471. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the clashes between anti-government demonstrators and police in Kiev. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000200.html (accessed: 22.10.2021).

472. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the clashes between anti-government demonstrators and police in Kiev. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000009.html (accessed: 22.10.2021).

473. Statement by the Press Secretary, Ministry of Foreign Affairs of Japan, on the Entry of Russian Humanitarian Convoy into Eastern Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000394.html (accessed: 28.10.2021).

474. Statement by the Press Secretary/Director-General for Press and Public Relations, Ministry of Foreign Affairs, on the Presidential Runoff Election in Ukraine. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2004/11/1124-2.html> (accessed: 18.10.2021).

475. Statement by the Press Secretary/Director-General for Press and Public Relations, Ministry of Foreign Affairs, on the Presidential Elections of Ukraine (Run-off Election). URL:

https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2010/2/0212_04.html (accessed: 20.10.2021).

476. Statement by the Press Secretary/Director-General for Press and Public Relations, Ministry of Foreign Affairs, on the Decision of the Government of Ukraine to Close Down the Chernobyl Nuclear Power Plant. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2000/6/606.html> (accessed: 4.09.2022).

477. Statement by the Press Secretary/Director-General for Press and Public Relations, Ministry of Foreign Affairs, on the Closedown of the Chernobyl Nuclear Power Plant. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2000/12/1215-2.html> (accessed: 4.09.2022).

478. Statement of the G7 Foreign Ministers in support of the IAEA's efforts to promote Nuclear Safety and Security at the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant in Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press3e_000437.html (accessed: 10.08.2022).

479. Sugio N. Russia adds Japan to 'unfriendly' countries, regions list in sanctions countermeasure. *Mainichi*. 08. 03. 2022. URL: <https://mainichi.jp/english/articles/20220308/p2a/00m/0na/007000c> (accessed: 8.03.2022).

480. Takahara K. Are Ukrainians who flee 'refugees' or 'evacuees'.? For Japan, it's complicated. *The Japan Times*. 10. 03. 2022. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/03/10/national/ukrainian-refugees-evacuees-japan/> (accessed: 7.04.2023).

481. Takahara K. Japan accepted over 2,300 Ukrainians last year. Is its refugee policy finally changing? *The Japan Times*. 22. 02. 2023. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/02/22/national/tokyo-refugee-policy/> (accessed: 8.04.2023).

482. Telecommunications Business Act. URL: https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3648/en#je_ch1at5 (accessed: 20.06.2025).
483. Telephone Conversation Between the Foreign Minister of Japan and Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000375.html (accessed: 28.10.2021).
484. Terrorist Attacks in the United States and the Fight against Terrorism. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2002/chap1-b.pdf> (accessed: 17.03.2026).
485. The 13th IISS Asian Security Summit -The Shangri-La Dialogue - Keynote Address by Prime Minister Abe. URL: https://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201405/0530kichokoen.html (accessed: 17.03.2026).
486. The 25th ASEAN-Japan Summit. URL: https://www.mofa.go.jp/a_o/rp/page1e_000523.html (accessed: 13. 11. 2022);
487. The 2nd Meeting of the Japan-Ukraine Cooperation Committee. Joint statement. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0803.html> (accessed: 20.10.2021).
488. The Attack on the Port of Odesa (Statement by Foreign Minister HAYASHI Yoshimasa). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003148.html (accessed: 24.07.2022).
489. The Basic Act on Cybersecurity. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3677/en> (accessed: 18.06.2025).
490. The Constitution of Japan. URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html (accessed: 17.03.2026).

491. The crash of Ukraine International Airlines flight in Iran (Statement by Press Secretary OHTAKA Masato). URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_002750.html (accessed: 02.11.2021).
492. The Eighth Tokyo International Conference on African Development (TICAD 8) (27th and 28th August, 2022 in Tunis). URL: <https://www.mofa.go.jp/mofaj/files/100386992.pdf> (accessed: 14.06.2025).
493. The First Round of Negotiations for the Agreement between the Government of Japan and the Government of Ukraine concerning Cooperation to Advance Aftermath Response Activities for Accidents at Nuclear Power Stations. URL: https://www.mofa.go.jp/announce/announce/2012/1/0126_02.html (accessed: 4.09.2022).
494. THE HAGUE DECLARATION. URL: https://www.mofa.go.jp/ecm/ec/page24e_000040.html (accessed: 28.10.2021).
495. The Second Meeting of the Japan-Ukraine Joint Committee for the cooperation to advance aftermath response to accidents at nuclear power stations. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000158.html (accessed: 4.09.2022).
496. The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov> (accessed: 19.06.2023)/.
497. Three Non-Nuclear Principles. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/un/disarmament/nnp/> (accessed: 14.03.2024)
498. Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000034953.pdf> (accessed: 19.03.2026).
499. TICAD 8 Tunis Declaration. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/100387033.pdf> (accessed: 20.08.2023).
500. Togo K. Eurasian Diplomacy in Japan, 1997–2001. *Nippon.com*. 13. 03. 2014. URL: <https://www.nippon.com/en/features/c00205/> (accessed: 17. 03. 2026).
501. Tokyo Declaration on Japan-Russia Relations (PROVISIONAL TRANSLATION) 1993. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/declaration.html> (accessed: 20.06.2022).

502. Tokyo International Conference on African Development OVERVIEW. URL: <https://www.undp.org/africa/ticad/overview> (accessed: 14.03.2024).
503. Total fertility rate (live births per woman). URL: https://data.un.org/Data.aspx?d=PopDiv&f=variableID:54;crID:392&c=2,4,6,7&s=_crEngNameOrderBy:asc,_timeEngNameOrderBy:desc,_varEngNameOrderBy:asc&v=2 (accessed: 14.03.2024).
504. Towards Free and Open Indo-Pacific. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000407643.pdf> (accessed: 14.03.2024).
505. Towards Free and Open Indo-Pacific. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000407643.pdf> (accessed: 14.03.2024).
506. TREATY OF MUTUAL COOPERATION AND SECURITY BETWEEN JAPAN AND THE UNITED STATES OF AMERICA. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/n-america/us/q&a/ref/1.html> (accessed: 17.03.2026).
507. Treaty of Peace with Japan (with two declarations). Signed at San Francisco, on 8 September 1951. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20136/volume-136-i-1832-english.pdf> (accessed: 17.03.2026).
508. Tsuruoka M. Why Japan Is Getting Tough on Russia Now. *The Diplomat*. 03. 06. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/06/why-japan-is-getting-tough-on-russia-now/> (accessed: 19.06.2022).
509. Tsuruoka M. Why the War in Ukraine is not about Democracy versus Authoritarianism. *RUSI*. 27. 07. 2022. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/why-war-ukraine-not-about-democracy-versus-authoritarianism> (accessed: 29.01.2023).
510. U.N. assembly decides Russia annexation of Ukraine areas "illegal" : news. *Kyodo News*. 13. 10. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/10/c1d50c50bfaa-update1-un-assembly-decides-russia-annexation-of-ukraine-areas-illegal.html?phrase=Ukraine&words=Ukraine,Ukraine%27s> (accessed: 13. 10. 2022).

511. U.S. urges Japan to consider sanctions on Russia if Ukraine invaded : news. *Kyodo News*. 05. 02. 2022. URL: <https://english.kyodonews.net/news/2022/02/1d30b2247a67-us-urges-japan-to-consider-sanctions-on-russia-if-ukraine-invaded.html> (accessed: 05.02. 2022).
512. Udovik V. The Ukraine-Japan security dialogue as an important contribution to international peace and security. *Journal of Inter-Regional Studies: Regional and Global Perspectives (JIRS)*. 2019. T.: Organisation for Regional and Inter-regional Studies, Waseda University. Vol. 3. pp. 26 – 32.
513. Ukraine Information in Japan. *Twitter*. URL: <https://twitter.com/UkraineInJapan/status/1597814082089848832> (accessed: 06. 06. 2023).
514. Ukraine, US envoys announce fund to integrate evacuees to Japan : news. *Mainichi*. 14. 06. 2022. URL: <https://mainichi.jp/english/articles/20220614/p2g/00m/0na/002000c> (accessed: 15.06.2022).
515. Visit by Foreign Minister Fumio Kishida to Chernobyl. URL: https://www.mofa.go.jp/region/page4e_000030.html (accessed: 4.09.2022).
516. Visit of Parliamentary Vice-Minister Kentaro Sonoura to Ukraine. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page22e_000679.html (accessed: 29.10.2021).
517. Visit to Japan by Mr. Kostyantyn Gryshenko, Minister for Foreign Affairs of Ukraine. The New Phase of developing Japan-Ukraine Relations. URL: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/meet0406.html> (accessed: 18.10.2021).
518. Visit to Japan by Mr. Volodymyr Ogryzko, Minister for Foreign Affairs of Ukraine, and His Wife. URL: <https://www.mofa.go.jp/announce/event/2008/3/0314-3.html> (accessed: 20.10.2021).
519. Volodymyr Zelenskyy had a phone conversation with the Prime Minister of Japan : news. *President of Ukraine*. 15. 02. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/volodimir-zelenskij-proviv-telefonnu-rozmovu-z-premyer-minis-72909> (accessed: 15.02. 2022).

520. Watanabe T. Japan's Security Policy Evolution
The Interaction between Think Tank Proposals and Government Implementation.
Asia Policy. Vol. 17. 2022. No. 3. pp. 107–24. URL: https://www.nbr.org/wp-content/uploads/pdfs/asiapolicy17-3_watanabe_july2022.pdf (accessed: 17.03.2026).